Tämä kirja kertoo elämäni

B. Mussolini

NAPOLEONIMAINEN NOUSU

MUURARISTA DIKTAATTORIKSI

K. J. GUMMERUS OY
JYVÄSKYLÄ

MUSSOLINI

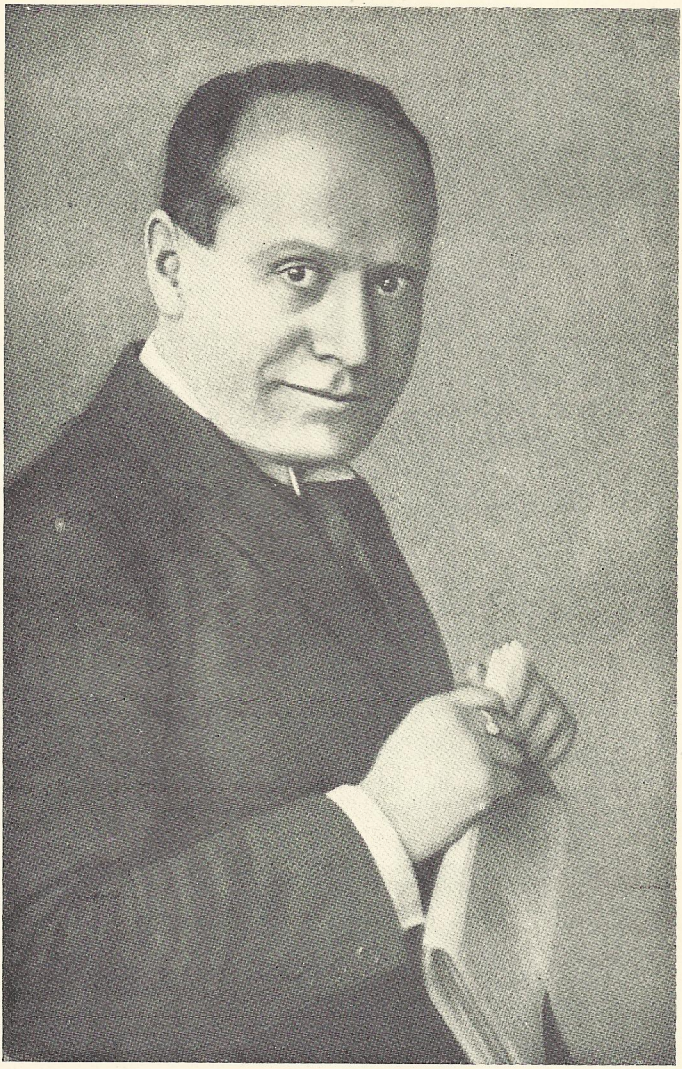

MARGHERITA G. SARFATTI

MUSSOLINI

ELÄMÄKERTA

TEKIJÄN LUVALLA SUOMENTANUT
L. T. HEINONEN

K. J. GUMMERUS OSAKEYHTIÖ

K. J. GUMMERUS OSAKEYHTIÖN
KIRJAPAINOSSA JYVÄSKYLÄSSÄ 1927

JULKAISIJAN ALKULAUSE.

Aikakautemme on sangen köyhä suurista persoonallisuuksista, harvassa ovat miehet, jotka ovat kyenneet tahtonsa voimalla lyömään oman persoonallisuutensa leiman kokonaiseen kansaan.

Yksi näistä harvoista on Benito Mussolini.

Hänen vallankumouksensa, joka — päinvastoin kuin hänen kuulun, häntä niin monessa kohdin muistuttavan vastustajansa Leninin bolševistinen vallankumous — ei kohdistunut monarkiaan, vaan joka tarkoitti juuri monarkian vahvistamista valtioaatteen ylimpänä näkyvänä ilmaumana — hänen vallankumouksensa on kiteytynyt hallitusjärjestelmäksi, jonka johdossa on vallankumouksellinen itse.

Sepän poika ohjaa nyt ylimpänä valtiaana maansa kohtaloja.

Poliitikko Mussolinista oltakoon mitä mieltä hyvänsä, ihminen Mussolinin nousua on vastustajankin kunnioitettava, jopa ihailtavakin. Ja mikä on ihanampaa kuin hänen tulinen, haltioitunut isänmaanrakkautensa! Mitä enemmän me itse rakastamme omaa isänmaatamme, sitä enemmän kunnioittakaamme tätä rakkautta toisessa ihmisessä.

»Die wahre Liberalität ist Anerkennung.» Näitä Goethen sanoja ajatellen olemme tämän kirjan julkaisseet. Tarkoituksemme on ollut tutustuttaa kansamme tähän aikamme merkilliseen mieheen, mieheen, joka kansan syvistä riveistä lähteneenä taipumatonta tahtoa täynnä itse hankki itsellensä tietonsa ja sivistyksensä, mieheen, joka pohjalta kohosi ylim-

mälle pinnalle ja jonka äärettömän työ- ja valtatahdon ainoa päämäärä on isänmaansa suuruus.

Pelkästään aikakautemme ilmiönä kannattaa tämän miehen elämään tutustua.

Lisäksi kiintää toinen Mussolini mieltämme, ei se, mikä hänestä tulee, vaan se, mikä hänestä jo on tullut, pääministeri ja valtioneuvoston puheenjohtaja Mussolini, Italian ulkopolitiikan nykyinen johtaja. Tämän miehen tarkka tunteminen on valtiollinen välttämättömyys.

On typerää olla yksinkertaisesti välittämättä ihmisistä, jotka meistä saattavat tuntua vastenmielisiltä. Fascismi on nykyisessä Italiassa valtiollinen mahti, se määrää Italian ulkopoliittiset suhteet samoin kuin sisäisetkin, se on uusi soitin kansojen konsertissa. Ken haluaa oikein arvostella ulkopoliittisia tapahtumia, hänen on myöskin tarkoin perehdyttävä fascismin ja sen johtajan olemukseen. Tähän on kirjamme parempi opas kuin mikään muu, sillä sen jokainen rivi on Mussolinin hyväksymä, ja sitä voidaan siis pitää hänen henkilökohtaisen mielipiteensä ilmaisuna.

Mussolini on vastakohtien mies. Hän puhuu esim. kristinuskosta, joka hävitti Rooman, tavalla, josta ilmenee hieman vihan sivumakua, mutta hän tukee kumminkin katolista kirkkoa, koska se Roomasta lähtien hallitsee maailmaa. »Rooman maailmanmahdin» ilmaisuna on tämä kirkko hänelle rakas. — Hän vaatii, että hänen italialaisensa ovat aito italialaisia ja kansallisia ja hän sanoo roistoksi jokaista, joka kieltää italialaisuutensa, mutta samassa hän kuitenkin tahtoo tehdä etelätiroolilaisista italialaisia, kunnioittamatta heidän saksalaista kansallisuuttaan. Kunnioitusta, jota hän tuntee italialaisia kohtaan, hän ei halua osoittaa muille kansallisuuksille, sillä hänen mielestään on Italiasta, maasta, jossa asuu roomalaisten ja kreikkalaisten, espanjalaisten, arabialaisten, juutalaisten, sveitsiläisten, normannien ja saksalaisten jälkeläisiä, väkisinkin tehtävä yhtenäinen valtakunta, jonka kaikki jäsenet ovat täysverisiä italialaisia.

Me emme luonnollisestikaan hyväksy fascismin väkivaltaisuuksia ja liiallisuuksiin menoa, mutta meidän on myönnettävä, että mies Mussolini, jonka tähdenlentomaista kohoamista me ihmettelemme, jonka hehkuva isänmaanrakkaus kelpaa esikuvaksi nuorisollemme, on meidän harmaan aikakautemme suurimpia persoonallisuuksia.

Margherita G. Sarfatti, Mussolinin elämäkerran kirjoittaja, on syntyisin Venetsiasta. Aivan vastoin perheensä perinnäistapoja oli hän jo viidentoistavuotiaasta alkaen kiivas sosialisti ja työskenteli puolueessaan uutterasti sanoin ja kynin. Tällöin hänestä tuli Mussolinin läheinen ystävä ja hän liittyi myöhemmin »Avantin» toimitukseen, jossa hän työskenteli Mussolinin kumppanina. Samoin avusti hän Mussolinin myöhemmin perustamaa pientä sosialistista aikakauslehteä »Utopia». Ja kun Mussolini sitten erosi sosialistipuolueesta, koska hän kiivaili Italian sotaan yhtymisen puolesta keskusvaltoja vastaan, erosi myöskin Margherita Sarfatti puolueesta ja liittyi Mussolinin perustaman sotaa kannattavan päivälehden »Popolo d'Italia»n toimitukseen. Innokas fascisti hän on myöskin alun perin ollut. 1922 hän perusti yhdessä Mussolinin kanssa »Gerarchia» nimisen aikakauslehden, jota hän Mussolinin avustamana edelleen johtaa. — Suomennos on suoritettu paikka paikoin lyhennellen.

MUSSOLININ ESIPUHE.

Aluksi pikku tunnustus. Minä inhoan kaikkia, jotka asettavat minut kirjoitustensa ja puheittensa kohteeksi. Yhdentekevää käsittelevätkö he minua hyvin tai pahoin, inhoan heitä kaikkia yhtä paljon. Ja vastenmielisyyteni vain kasvaa, kun he tuovat minut suuren yleisön eteen, kuten juuri tässäkin tapauksessa. Olemme siis tulleet paradoksin huipulle, kun minut tavataan kirjoittamasta esipuhetta.

Kun minä tällä tavoin esittelen itseni annan siis parhaimman näytteen inhimillisestä suvaitsevaisuudesta lähimmäisteni mielenylennykseksi.

Olen toisinaan miettinyt julkisen miehen kummallista, groteskia ja ylevää kohtaloa. Mutta en ole päässyt mihinkään lopputuloksiin — koska olemme tekemisissä kohtalon kanssa. Julkinen mies syntyy »julkiseksi», se on hänen syntymämerkkinsä. Hän on patologinen tapaus. Julkiseksi synnytään samoin kuin synnytään lahjakkaaksi tai henkisesti vajavaiseksi. Ei koskaan voida saattaa julkisuuteen miestä, jolla on taipumuksia kotielämään. Julkinen mies on kuin runoilija: hän syntyy tähän kurjaan kohtaloon. Hän ei voi siitä koskaan vapautua. Hänen murhenäytelmässään on loppumattomia eri asteita: marttyyrista autografin jakelijaan asti.

Tämä tunnustus on oikku. Olen täydellisesti alistunut julkisen miehen kohtalooni. Sattuupa toisinaan, että olen siihen vallan ihastunutkin. Eipä juuri julkisuuden suomien ilonaiheitten takia — tällainen turhamaisuuden vaihe kestää

tavallisesti kahdennestakymmenennestä viiteenkolmatta ikävuoteen. Eikä myöskään kunnian ja maineen, eipä edes muistopatsaankaan takia, jonka julkinen mies tavallisesti saa syntymäkaupunkinsa torille. — Ei, ajatus, mielikuva, etten enää kuulu itselleni, että kuulun kaikille — olen kaikkien rakastama, kaikkien vihaama, että olen välttämätön aines muitten elämässä, tämä se on, joka saattaa minut eräänlaiseen taivaalliseen huumaustilaan, joka muistuttaa nirvanaa.

Ja kun kuuluu muille, ei kuulu kenellekään. Joku on joskus sanonut, että yksinäisyyden karun ja kuitenkin vilvoittavan riemun tuntee syvemmin kansanjoukossa kuin erämaassa.

Tämä kirja kuvaa elämäni, ainakin sen osan, joka siitä voidaan kertoa, sillä joka ihmisellä on salaisuuksia ja tummia kohtia, joita ei sovi tutkiskella. Elämäni esitetään tässä tapahtumasarjana, aatteitten kehityskulkuna. Pohjaltaan on elämäni vallan pikkuseikka. Siinä ei ole mitään kummallista, joka voisi kiehtoa mieltä. Ei voittoisia sotia, ei ihmeellisiä seikkailuja, ei mitään uusien ajatussuuntien luomuksia. Liikkuva elämä tosin, mutta paljon vähemmän kiinnostava kuin esimerkiksi Landon Savage'in, suuren englantilaisen tutkimusmatkailijan.

Minä pidän tästä kirjasta, koska se esittää minut — huolimatta sen tekijän ystävyydestä, yhteistyöstä ja sama-aatteisuudesta — oikeassa suhteessa aikaan, paikkaan ja tapahtumiin. Tulevaisuus saattaa muuttaa nämä suhteet, vähentää tai lisätä niitä. Mutta se on tulevien elämäkertailijoitteni asia.

Mussolini.

I.

MURHENÄYTELMÄ ILMAN SANKARIA.

Sodat ja sankarien palvonta. Ei ainoatakaan huomattavaa henkilöä maailmansodassa 1914—18. Materialismin hetkellinen voitto. Idealismin palaaminen »Tuntemattoman sotilaan» juhlimisessa.

Mikäli on uskominen etevimpiin historioitsijoihimme ovat kaikki suuret sodat lahjoittaneet aiheuttamiensa kärsimysten ja surujen palkkioksi ainakin yhden sankarin. Mutta maailmansota 1914—18 näyttää olevan poikkeus tästä säännöstä. Hämmästyen me saimme nähdä kansojen eri edustajien toisen toisensa perästä korkeudestaan putoavan. Niinpä tapahtui, että Saksan Vilhelm II, jonka haahmo oli ennen sotaa ollut niin mahtava, kutistui kiiltävään haarniskaansa tullen vain tavalliseksi päällysmieheksi, samalla kuin hänen sotansa, josta piti tulla loistava kolmessa kuukaudessa suoritettu urotyö, jatkui loppumattomiin synkissä ja lokaisissa juoksuhaudoissa. Samaten joutui kenraali Moltke osoittamaan meille, ettei hän ollut mainehikkaan setänsä kaltainen muuten kuin nimeltään, kun taas Bethmann-Hollweg valtakunnankanslerina vain oli omiaan yhä voimakkaammin muistuttamaan mieliin Bismarckin neroutta.

Aivan samoin oli laita vastakkaisella puolen. Marnen voiton kunniakehästä huolimatta ei marsalkka Joffresta koskaan tullut miestä, joka olisi ollut aikansa suurenmoisten ja hirvittävien tapahtumien tasalla. »Plutarkos on valehdellut!», huudahdi Ranskan yliesikunnan virallinen historioitsija perin pohjin pettyneenä nähdessään Joffren, Fochin, Nivellen

ja muitten sotilasjohtajien epäröinnin, horjuvaisuuden ja epäuskon, johtajien, joita hän oli läheltä tarkkaillut. Englannissa oli Kitchenerin traagillisen kuoleman jälkeen yllin kyllin kelvollisia ja urhoollisia johtajia, mutta ei häivähdystäkään nerosta tai sankarista. Molemmat siviiliministerit, Englannin Lloyd George ja Ranskan Clemenceau, asettuivat asemaan, joka kuului sotilaille. Ja juuri se seikka, että he ryhtyivät johtamaan sotatoimia, oli ehkä suurimpana syynä siihen, että nämä toimet venyivät niin pitkällisiksi ja horjuviksi.

Mieltäkiehtovana ja huomiotaherättävänä haahmona astuu sitten Gabriele d'Annunzio näyttämölle. Ihmeellisenä jo ajattelijana ja runoiljana oli hän aivan yhtä ihmeellinen sotilaana. Oli tosiaankin merkillinen näky, kun d'Annunzio leijailee lentokoneessaan Wienin yläpuolella ja pommien sijasta pudottelee tulisia julistuksiaan — ja kun hän sodan loputtua kourallinen miehiä mukanaan valtaa Fiumen ja myöskin pitää sen Europan kaikkien valtojen uhallakin. Ihmeellisiä urotöitä, jotka hehkuvat tulta ja urheutta, mutta jotka omaperäisyydestään huolimatta ovat vain episoodeja.

Kaikki koetimme luoda itsellemme sankareita, jotka olisivat olleet palvontamme arvoiset, mutta turhaan.

Näytti siltä kuin materialismi uskoineen sokeaan sattumaan kokonaan saisi ylivallan, kun yht'äkkiä havaittiin, että sielu heräsi. Eivätkö kaikki miehet olleet eläneet samoissa olosuhteissa juoksuhaudoissa? Eikö heitä kaikkia ollut vallinnut sama kuoleman halveksunnan vaisto yhteisen asian puolesta? Eikö yksi ollut seisonut kaikkein puolesta? Näitten ajatusten valtaamina kansat valitsivat sankari-ihanteekseen Tuntemattoman sotilaan nöyrän haahmon. Hän oli niitten miljoonien edustaja, jotka eivät olleet mitään luvanneet, mutta kuitenkin kaikkensa antaneet, epäitsekkäinä, väsymättöminä, kaikkialla läsnäolevina. Joka maassa näki armeija hänessä itsensä, jokainen äiti suri hänessä omaa poikaansa. Hänestä saivat juoksuhautojen nimettömät sankarit samalla kertaa sekä tunnuskuvansa että ylistyksensä.

II.

MUSSOLININ PERHE. ROMAGNAN ELÄMÄÄ.

Alessandro Mussolini, seppä ja kapakan isäntä. Romagna, urheitten tapojen ja kuumien tunteitten maa.

Taistelun loputtua ja ilman puhdistuttua aloimme ymmärtää, että Euroopaa olikin kohdannut maanjäristys, vallankumouksellinen mullistus, ja että tästä oli syntynyt uusi yhteiskuntajärjestys uusine johtajineen.

Ylhäällä pohjolassa ja alhaalla etelässä oli maailmannäyttämölle astunut kaksi miestä ja alkanut hallita sitä. He olivat toistensa vastakohdat kuin tuli ja vesi, kuin arojen autius ja Italian auringon hehku, kuin Kremlin pulleat kupoolit ja forumin klassilliset pylväät: aasialainen Lenin ja eurooppalainen Mussolini, toinen tullut repimään, toinen rakentamaan. Mutta niin erilaiset kuin he olivatkin, työskentelivät he kuitenkin, ehkä tietämättään, saman päämaalin hyväksi. Hurskaasta optimistista, joka uskoo Jumalaan, kenties tuntuu siltä, kuin nämä miehet eivät ainoastaan olleet tulleet, vaan että he olivat lähetetyt uudistamaan kansojensa elämän. Lenin ehkä ryhtyi vanhaan tehtävään eurooppalaistuttaa Venäjä. Lukemattomien pettymysten ja onnettomuuksien jälkeen Venäjä oli pudistanut harteiltaan Romanoffien raskaan virkavallan ja palannut ehdottomaan ja patriarkalliseen hirmuvaltaan, jolloin maalla — kuten Pietari suuren aikana — oli ollut suurin aikakautensa, ainoaan hallitusmuotoon, joka

toistaiseksi on sopiva Venäjälle, vaikkakin on sangen mahdollista, että taas uusi vaihdos on lähellä.

Kuten Lenin on tataarin perikuva, on Mussolini aito italialainen. Hän on roomalainen kiireestä kantapäähän, aina ydintänsä myöten, ja kuuluu vanhaan emilialaiseen sukuun.

Kuten monen muun perheen, johtuu Mussolininkin nimi ammatista tai kaupasta, jota se harjoitti. Heitä nimitettiin Mussoliniksi, koska he joko valmistivat tai kävivät kauppaa m u s s o l i n a l l a, musliinilla, kankaalla, jonka ristiretkeläiset toivat Euroopaan Mosulin kaupungista Etu-Aasiasta. Bolognassa on vieläkin V i a d e i M u s s o l i n i, ja siellä oli aikoinaan myöskin Mussolinin torni. Kolmannellatoista vuosisadalla, Italian kaupunkikuntien suuruuden ajalla, olivat Bolognan Mussolinit c a p i t a n i d e l p o p o l o. Luultavasti vain harvat ulkomaalaiset tietävät mitään tästä Italian historian loistavasta ajasta. Keskiajan pitkän yön jälkeen olivat renessanssin ensimäiset siemenet alkaneet itää, ja kaupunkikuntien Italiassa teki uusi kevät tuloaan. Bolognan kunta oli näistä ensimmäinen ja kaunotaiteitten keskus, ja sen kuuluisaan yliopistoon kerääntyi ylioppilaita Europan kaikilta kulmilta. Bologna oli tornien ja linnoitusten kaupunki ja se kykeni tehokkaasti puolustautumaan kateellisia kilpailijoita vastaan.

Voidakseen olla sellaisen kaupungin c a p i t a n o d e l p o p o l o sellaisena aikana, täytyi todella olla taitava mies: soturi, tuomari ja usein myöskin lainsäätäjä. Tällainen mies edusti kotikaupunkinsa sekä siviili- että sotilasvaltaa, ja voidakseen pitää kurissa juonittelijat, jotka aina pyrkivät hänet kukistamaan, oli hänen oltava tarkka ihmistuntija ja kyettävä yhdistämään viekkaus rohkeuteen.

Emme tiedä emmekä voi todeta, polveutuiko kunnon A l e s s a n d r o M u s s o l i n i, seppä ja myöhemmin ravintolanomistaja, vaatimattomassa Varano di Costassa, vuoren rinteellä Dovian lähellä Predappion kylässä Romagnassa, suoraan 1200-luvun ylväästä Bolognan Mussolini-suvusta.

Noina rajuina aikoina ei ollut ollenkaan harvinaista, että jalo suku menetti talonsa ja tavaransa ja joutui vihollisensa karkoittamana maanpakoon kymmeniksi vuosiksi. Mitä ylväämpi ja koreampi silkki- ja samettipuku oli, sitä uhkaavampi oli myöskin vaara. Niinpä tapahtui, että monet aatelissuvut sekaantuivat tavalliseen rahvaaseen, ne rikastuttivat sitä hienostuneella kulttuurillaan ja imivät uutta voimaa sen syvistä riveistä.

Kuitenkin kaikitenkin, Alessandro Mussolini ei ollut sivistymätön mies, vaikka hän tekikin ruumiillista työtä ja kuului kansan syvimpiin riveihin. Ollessaan vielä nuorukainen oli hän sekaantunut valtiollisiin juttuihin, jotka seurasivat sosialismin ja internationalismin ensimmäisiä ilmauksia Italiassa. Hän oli saanut istua kolme vuotta vankilassa, koska oli kannattanut Bakuninia ja Andrea Costaa, joka oli Italian ensimäinen vallankumouksellinen sosialisti ja erikoisesti vaikutti Romagnassa, maassa, joka kuumaverisine väestöineen oli vallankumouksen ja riitaisuuksien ainainen tyyssija. Costan toverista ja ystävästä, nuoresta ja kauniista venäläisestä nihilististä Anna Kulišovasta, romanttisesta ja viehättävästä naisesta, tuli myöhemmin Italian sosialismin sielu, jolla oli tavattoman suuri vaikutus maan koko elämään.

Alessandro Mussolini ei siis ollut vain tavallinen rivimies, vaan lipunkantaja. Ensiksi internationalistina, sittemmin tasavaltalaisena oli hän tulinen puoluetoveri kuten kaikki itsetietoiset romagnalaiset.

Tässä täytyy minun hieman poiketa aineestani antaakseni lukijalle käsityksen siitä, mitä Romagna oikeastaan on. Se on omituinen paikkakunta ja se eroaa kansatieteellisesti muusta Italiasta, vaikka se on keskellä maata. Sillä ei ole tarkkoja rajoja. Esimerkiksi Ferraraa pitävät toiset Romagnan osana, toiset eivät. Onpa niitä, jotka väittävät, ettei Bologna, Emilian pääkaupunki, kuulu Romagnaan, mutta näin ei toki ole laita. Dante oli oikeassa lausuessaan Romagnasta, että se oli T r a'l P o e i l m o n t e e l a m a r i n a e i l R e n o.

Ulkomaalaiset säännöllisesti eivät tunne Romagnaa lukuunottamatta kuuluisaa Ravennan kaupunkia, Länsi-Rooman muinoista pääkaupunkia. Muu Romagna ei historiallisesti kiinnä kävijän mieltä. Paikkakunta on aina enimmäkseen harrastanut politiikkaa, ja mitä sillä on ollut näytettävää, se on ollut inhimillisiä olentoja ja kaikkea, joka on ollut tarpeellista inhimillisen elämän onnellistuttamiseksi. Muuan kuuluisimpia kirjailijoitamme, Massimo d'Azeglio, meni niin pitkälle, että hän julisti, ettei ihmistaimi missään muualla niin kauniisti kukoistanut kuin Romagnassa. Monta muutakin yrttiä rehoittaa sen hedelmällisellä maaperällä, joka on hyvin hoidettua kuin puutarha. Kultaiset viljapellot hipovat taivaanrantaa, viinitarhoja on kaikkialla ja niitten lahjoittama puna- tai valkoviini on kevyttä ja tuoksultaan ihanaa. Romagna on itse asiassa yhtä kuulu rikkaudestaan ja erilaisista maantuotteistaan kuin rannikkojensa runsaasta kalansaaliista.

Romagnan väestö on työteliästä, mutta se osaa myöskin huvitella. I l r o m a g n o l o on syvästi kiintynyt maahansa, kotiinsa, naisiinsa, mutta myöskin yhtä kiinteästi maakuntansa viineihin, kansallisiin ruokalajeihin ja esi-isien kunnianarvoisiin tapoihin ja tottumuksiin. Päinvastoin kuin muitten maakuntien asukkaat ei romagnalainen tunne halua siirtolaisuuteen, ei tilapäiseen eikä pysyvään, ja tässä on yksi hänen vallankumouksellisen mielenlaatunsa syistä. Hän tahtoo tehdä työtä kotiseudullaan, ja kun hän ei sitä saa, manaa hän hallitusta ja pitää kiihoituspuheita, kunnes hän tavalla tai toisella saa työtä. Romagnan kuuluisat »kooperatiiviset punaiset» aiheutuivat tästä ominaisuudesta samoin kuin kaikki vallankumoukselliset työväen liikehtimiset, joista olemme kuulleet puhuttavan. I l r o m a g n o l o välittää viis niin sanotuista kansantalouden laeista, jotka vallitsevat tarjontaa ja kysyntää tai jotka vaikuttavat nostavasti tai laskevasti tuotantokustannuksiin. Hän ryhtyy kumoamaan näitä lakeja omaksi hyödykseen. Puimakone vähentää miesten lukua, jotka halua-

vat puida viljaa, siis alas puimakone. Romagnan miehet ovat tasavaltalaisia ja sosialisteja ja he piittaavat etupäässä vain omista eduistaan.

Kuuluisa pikku tasavalta San Marino, 1200-luvun kuntien jäte, yhä vain riippumaton ja itsenäinen, on Romagnan ainoa kuriositeetti, samoinkuin Ravenna on sen ainoa kuuluisa kaupunki. Tämä omituinen pieni vuorivaltio näkyy kaikkialla ja kaikkialta, ja tämä asianhaara merkitsee paljon paikallisisänmaalliselle väestölle. Giovanni Pascoli kuvailee Romagnaa maaksi, jossa kulkijaa kaikkialle seuraa »San Marinon taivaansininen näky.»

Il paese ove, andando, ci accompagna
L'azzurra visione di San Marino.

San Marinon oikeuksiin kuuluu myöskin turvapaikkaoikeus italialaisille maanpakolaisille ja valtiollisille vangeille. Kun Garibaldi 1848 paetessaan Roomasta, jonne paavi oli riemusaatossa palannut, oli matkalla Venetsiaan, joka vielä puolustautui Itävaltaa vastaan, kulki hän yksin ilman seuralaisia läpi Romagnan. Hänen päästään oli luvattu palkinto, ja rangaistus uhkasi jokaista, ken rohkeni auttaa häntä. Hänen oli pysähdyttävä matkallaan, sillä hänen sankarillinen vaimonsa Anita sairastui kuolemantautiin ja heitti henkensä hänen käsissään eräässä asumattomassa talossa, josta he olivat etsineet turvapaikkaa. Koko Romagna, joka oli paavin aluetta, tiesi hänen olinpaikkansa, mutta ei vihjaustakaan lähetetty paavin leiriin. Kaikkialta tapasi hän lämpimiä sydämiä, ei ainoakaan urkkija tai kavaltaja ilmaissut häntä hänen vainoojilleen. Kavallus on samoin kuin pelkuruuskin vastenmielinen synti näistä ihmisistä. Heidän kunniakäsitteensä ovat yksinkertaiset ja alkuperäiset; kuten kaikkia alkuperäisiä ihmisiä johtaa heidän tekojaan enemmän vaistot kuin harkinta, mutta he vihaavat piintyneesti kavaltajia ja heikkoja ja kurjia pelkuriraukkoja. Voima ja rohkeus ovat ominaisuuksia, joita he eniten kunnioittavat, ensiksikin ruu-

miin voimaa ja rohkeutta ja sitten tämän luonnollisen seurauksena henkistä ja siveellistä voimaa.

Naisia kohtelee romagnalainen huomaavasti ja ritarillisesti. Nainen, joka haluaa olla kunnioitusta herättävä, ei missään voi saavuttaa suurempaa arvonantoa. Itse asiassa on la padrona di casa, talon emäntä, l'arzdora, kuten sana romagnan murteella kuuluu, monin paikoin hyväntahtoinen itsevaltias, joka muistuttaa vanhoja Homeroosta lukemiamme kreikkalaisia esikuvia. Hänen valtansa on kiistämätön ja kaikkien kunnioittama, eikä vähimmin miehen, joka tarkoin varoo astumasta hänen alueelleen. Luulen, että Itakan Penelope vietti suunnilleen samaa elämää kuin nämä kunnon naiset: he kehräävät ja kutovat, valvovat palvelijoita ja huolehtivat itse asiassa koko talon hoidosta ja maanviljelyksestä, lypsävät lehmät, kirnuavat voin, tekevät juustot, hoitavat sikoja ja teurastavat ne. Päivän työn päätyttyä luovat he silmäyksen naapurin peltoihin ja viinitarhoihin verraten niitä omiinsa. Tällaisen emännän omaiset eivät välitä talven kylmistä viimoista, heitä suojelee perheenäidin omien lampaitten villa. Hän on oikeastaan melkein raamatullinen olio.

Mutta raamatun vähemmän patriarkalliset puolet — ne, jotka hehkuvat intohimoa kuin Salomon korkea veisu — tunnetaan myöskin Romagnan elämässä, ne kaikuvat canzonissa ja stornellissa — kolmisäikeisissä runoissa — joita nuoret miehet ja naiset väsymättä laulelevat. Sillä tämä rikas, lämmin maa kehittää kuumia intohimoja — terveitä intohimoja, jotka eivät kahleita kärsi. Kauneutta ihaillaan voiman ja terveyden merkkinä. Kaikkien silmät hymyilevät nuorukaiselle, joka kosiskelee tyttöä, kaikkien sydämet ovat hänelle avoinna. Mustasukkaisuus on sairaus, joka ymmärretään ja jota säälitään, sillä ken rakastaa, hän tahtoo vain yksin omistaa naisensa. Ja soima ja ylenkatse on kavalan ja vilpillisen osa.

III.

KYLÄN KERHO.

Tasavaltalainen kapakanisäntä. Mazzinin oppilas. Signora Rosa. »Una donna all' antica.»

Kun Italian valtiollisessa elämässä oli niin paljon kuohuntaa, voidaan helposti kuvitella minkälaista oli elämä, jota kolme-neljäkymmentä vuotta sitten vietti signor Alessandro Mussolini, entinen vallankumouksellinen ja valtiollinen vanki, sittemmin seppä ja kapakanisäntä Doviassa ja muutaman ajan paikan pormestarikin. Kapakka on köyhän kerho, ja niinkuin me kaikki tiedämme, paraskin viini maistuu vielä paremmalta, jos sitä seuraa kiivas väittely nyrkiniskuineen pöytään ja muutamat kunnon kirosanat todisteitten siteiksi.

Signor Alessandro ei ollut ainoastaan erinomainen seppä, hän osasi myöskin ruveta puolueettomaksi välittäjäksi näihin väittelyihin avoimen ja rehellisen kaunopuheliain sanoin, *joista ei suinkaan puuttunut sukkeluutta ja kulttuuria* — kiitos ahkeran lueskelemisen vankilassa — ja hän piti kunniaasianaan tarjoilla parasta viiniä. Hänen mielimerkkinsä oli makea ja kultainen Albana ja säihkyvä rubiininpunainen Sangiovese. Hän oli kookas ja pyylevä mies, verevä ja leikkisä ja sielultaan sydämeltään internationalisti, vaikkakin melkein Mazzinin oppilas. Mazzinin puolue oli tosin Italian vanhoista valtiollisista yhteenliittymistä piintynein ja hedelmättömin, mutta myöskin puhtain, ainoa, joka oli puhdas

parlamenttijuonitteluista ja vaalivehkeistä ja vielä piti ihanteen lippua korkealla.

Dovian iloisen ja sydämellisen isännän tapa oli panna pöytä koreaksi, hän kun oli enemmän idealisti kuin rahainkerääjä. Yhtä iloisena hän ahersi pajassaan kuin tyhjensi pikarin ystäviensä parissa. Hän ei pannut kovinkaan suurta painoa maksulle, ja useinkin tarjottiin vieraille ilmaiseksi sekä ruuat että juomat. Varsinkin kävi näin vaaliaikoina »komiteaistunnoissa.»

Sillä välin istui huoneen nurkassa hintelä nainen, kalpea ja hieman kulunut, lausumatta sanaakaan vastalauseeksi, mutta selvästi huolissaan ankarasta melusta ja turhasta puheesta ja sydämeltään ja sielultaan tuskastuneena nähdessään hyvänahkaista miestään noin nyljettävän.

Nainen oli signor Alessandron vaimo, signora Rosa, jota jo varhaisimmasta nuoruudestaan asti oli pidetty melkein taivaan pyhimyksenä, niin hento ja viehättävä hän oli, niin erilainen kuin kaikki muut paikkakunnan naiset. Signora Rosa, kimppu hermoja, mutta taipumattoman tahdon hillitsemä ja tyynen ja hymyilevän ulkomuodon naamioima, oli tavattoman tarmokas nainen. Hän oli kylän opettajatar ja piti koulua pajan yläpuolella olevissa huoneissa. Vasaraniskut ja palkeenpuhina alhaalta pajasta säestivät hänen tyyntä ääntänsä hänen kylväessään oppilaihinsa niitä yksinkertaisia tiedon siemeniä, jotka näiden aivoissa saattoivat itää. Voidakseen oikein tuntea Benito Mussolinin on mielikuvaan loihdittava hänen äitinsä sellaisena kuin hän luokkansa edessä lapsia opettamassa istui, lempeän hyvyyden, itsetiedottoman ylhäisyyden ruumistumana, hillittynä, vaatimattomana, äärimmäisen herkkänä. Una donna all' antica, siksi nimitti häntä koko lähiseudun rahvas. Tällä he tarkoittivat ankarimpien hyveitten sekoitusta, kaikkien niitten ominaisuuksien yhtymää, jotka muinoin loivat ihanteellisen roomalaisen matronan.

IV.

LEVOTON LIEKKI.

Sunnuntailapsi. Isällisiä rangaistuksia. Kuinka parlamentin jäsen käsitteli palkeita. Benito Mussolini isästään.

Pikku Benito oli oikea rasavilli vekara, aina valmis kepposiin ja kujeiluihin. Luokkahuoneessa isän pajan yläpuolella, jossa hänen äitinsä kaikin voiminsa jakeli tiedon ja ihmistapojen alkeita kylän lapsille, ryömi hän useimmiten nelinkontin penkkien alla nipistellen opin muutenkin ohdakkeisia polkuja vaeltavien tovereittensa paljaita pohkeita. He pelkäsivät häntä, kun hän heiltä jotakin tahtoi, niin tuikea oli ilme hänen suurissa korkean otsan alta hehkuvissa mustissa silmissään. Varsinkin kammoksui häntä muuan pikku tyttönen, koko luokan viehättävin lapsi. Beniton tapana oli väijyä häntä pelloilla tai pensaitten takana ja yht'äkkiä syöksähtää hänen eteensä koulumatkalla. Sitten komensi hän hänen olemaan vaiti, ja tyttörukan oli pakko kiltisti totella kiusanhenkeänsä, peloissaan tuntien varmaan hieman ihastustakin näin joutuessaan opettajattaren pojan ahdistamaksi. Seitsenvuotiaanakin oli tyttönen varmaankin jo kylliksi nainen nauttiakseen nuoren viisivuotiaan miehen hirmuhallinnasta. »Anna minulle suukko, Marietta!» Ja mikäs siinä auttoi. Seuraavaksi hellyydenosoitukseksi tarttui Benito hänen palmikkoihinsa ja rupesi leikkimään hevosmiestä, pian taas siihenkin kyllästyäkseen sanoa tokaisten äkkipikaiseen, kiivaaseen tapaansa:

»kas niin, laputa tiehesi». Ja tyttönen palasi nöyrästi läksyjensä ääreen.

Benito poika syntyi heinäkuun yhdeksäntenäkolmatta 1883, aurinkoisena lämpimänä sunnuntaina, kaikkien kirkonkellojen soidessa. Sunnuntailapsi siis kuten Goethekin, joka niinkuin tiedämme uskoi vanhaan taruun, että sunnuntailapsen — un bambino della domenica, italiaa puhuaksemme — kohtalo on kaunis ja onnellinen elon kaikissa vaiheissa. Hänet ristittiin Benitoksi, Benito Juarezin, meksikolaisen vallankumouksellisen kaimaksi. Juarez kuten tiedämme, johti kapinaa keisari Maximiliania vastaan.

Seuraavassa muutamia rivejä hänen omista lapsuudenmuistelmistaan, jotka hän kirjoitti pari vuosikymmentä myöhemmin vankilassa, ainoassa paikassa, jossa hänellä on ollut aikaa ajatella omaa itseänsä. Hän kirjoitti nämä lapsuudenaikansa tapahtumat erääseen vanhaan vihkoon. Arturo Rossato lainasi häneltä kerran tämän vihkosen ja jäljensi sen melkein kokonaan. Tätä saamme kiittää siitä, että nämä muistelmat ovat säilyneet, sillä Mussolini hukkasi hänelle ominaisella huolettomuudellaan sittemmin koko vihon.

Mussolinilla on ihmeteltävä muistin lahja. Hän voisi hämmästyttävän tarkkaan luetella tapahtumia ja päivämääriä, ei ainoastaan hänen omasta elämästään, vaan kautta vuosisatojen, joista hän historiasta on lukenut, mutta hän ei sitä halua tehdä. Joskus saattaa hän alkaa puhua jostakin tämäntapaisesta seikasta, mutta tuskin on juttu alkanut, kun hän yhtäkkiä vaikenee. »En minä mitään tiedä. En muista. Eikä menneisyys minua kiinnosta, sitä ei minulle ole olemassa — välitän vain tulevaisuudesta.»

Ehkäpä tämä johtuu siitä, että menneisyys tuo hänen mieleensä niin paljon murheellisia muistoja. Hän kai peljännee, että näihin muistoihin syventyminen heikentäisi hänen tahdonvoimaansa. Toiminnan miehen on Hamletin lailla hallittava unelmiansa ja kuvitelmiaan, hänen on kavahdettava »valjun menneisyyden muistelmia».

Ja nyt enemmittä esipuheitta sirpale Mussolinin omista lapsuudenmuistelmista.

»Synnyin eräänä sunnuntaina kello kaksi päivällä. Oli kyläkirkon, jonka vanha luhistumaisillaan oleva torni vallitsee koko Forlin tasankoa, suojeluspyhimyksen juhlapäivä. Aurinko oli kahdeksan päivää aikaisemmin vaipunut Jalopeuran tähdistöön.

Isäni nimi oli Alessandro. Hän ei ollut koskaan käynyt koulua. Tuskin täytettyään kymmenen, lähetettiin hänet läheiseen Dovadolaan sepänoppiin. Dovadolasta hän sittemmin muutti Meldolaan, jossa hän vuosina 1875—80 tutustui internationalistien aatteisiin. Kun hän sen jälkeen tuli kisälliksi laittoi hän oman pajan Doviaan, kylään, jonka maine ei ollut juuri kaikkein parhaimpia. Kylän väki oli varsin riitaisaa. Isäni sai kuitenkin runsaasti työtä, ja hän alkoi levittää internationalistisia oppejaan. Hän perusti puolueen, johon pian liittyi paljon jäseniä, mutta jonka poliisit sittemmin hajoittivat.

Viidennellä ikävuodellani aloin opetella aakkosia ja opinkin pian lukemaan koko sujuvasti. Isäni isän muistan vain hämärästi, mutta isäni äitiä minä rakastin. Kuudesta kymmenen vanhaksi kävin koulua ensiksi äitini pitämää, ja sen jälkeen Siliro Maronin koulua Predappiossa. Olin levoton ja riidanhaluinen poika. Useammin kuin kerran tulin kotiin joltakin taitavalta kivenheittäjältä saamani verinen reikä päässä. Mutta kykenin kostamaan.

Olin myöskin rohkeanlainen pikku varas. Joutoaikoinani aseistauduin lapiolla ja menin veljeni Arnaldon kanssa joen rannalle. Kerrankin sain käsiini muutamia kutsulintuja, jotka oli pantu ansaan. Sain juosta minkä koivista lähti raivostunutta omistajaa pakoon ja minun oli suin päin kahlattava poikki joen, mutta en missään tapauksessa luopunut saaliistani.

Olin kovin ihastunut lintuihin, varsinkin pikku pöllöihin. Yhdessä äitini, hurskaan katolilaisen ja isoäitini kanssa kävin

hartaushetkillä, mutta en voinut koskaan kauaa viipyä kirkossa, eritotenkaan suurien juhlamenojen aikana. Palavat kynttilät, paksu suitsutuksen lemu, pyhien koruasujen värit ja seurakunnan pitkäveteinen veisuu ja urkujen äänet saivat minut syvästi liikutetuksi.»

Myöhemmin pantiin tuo suurisilmäinen poika isän pajaan painamaan palkeita. Alessandro Mussolini oli hyvä isä, joka huolehti syvästi poikansa tulevaisuudesta, mutta hän oli myöskin ankara isä, ja ellei poika hoitanut tehtäviään kunnollisesti sai hän tuntuvan korvatillikan. Toisinaan sai hän vielä ylimääräisenkin, jos hän sulki silmänsä tai näytti arastelevan tultahehkuvasta ahjosta sinkoilevia kipunoita. — Tuolla tavoin et sinä ikinä opi mitään, murahteli isä Alessandro. Ja jos rikkomus oli vakavanlainen, sekaantui nahkavyö leikkiin. Sillä Alessandro Mussolini tiesi, että elämä oli ankara mestari ja että sen, joka mieli voittamatonna vastustaa kohtaloa, oli opittava tulemaan kovaksi ja tuntemaan kurin merkityksen. Parempi yksi isän isku tänään kuin kaksi vieraan antamaa huomenna. Mutta leijonanpentu ei aina oikein ymmärtänyt tätä kasvatusoppia, vaan vilahti karkuun. Eräänkin selkäsaunan jälkeen ei häntä näkynyt ennenkuin iltamyöhällä, jolloin hän hiipi kotiin ja painui suoraan sänkyyn. Äiti, jonka hellyyteen yhtyi tyyni lujuus, ymmärsi paljon paremmin kuinka poikaa oli kohdeltava. Hän vetosi vaistomaiseen äidin arvovallan kunnioitukseen, joka usein on niin ominaista miehen luonteelle.

Mutta vaikka nuori Benito olikin toisinaan hajamielinen pajassa, oli hän kuitenkin itse asiassa kunnon apumies, älykäs, virkku ja vireä. Hän oli ja on vieläkin ihastunut kaikkeen, mikä vähänkin koskee koneita, samoin kuin hän pitää kaikesta, mikä osoittaa ihmisen luonnon herraksi.

Useita vuosia sen jälkeen — muutama vuosi sitten — ajoi suuren Milanon päivälehden perustaja ja omistaja ja päätoimittaja, mies, joka lisäksi oli jo kuuluisa valtiollinen johtohenkilö, autossaan Lombardian pölyisiä teitä. Hän huvittelihe

ihmetyttämällä matkatovereitaan, jotka eivät liioin olleet arkalasta kotoisin, mielettömällä vauhdilla mutkissa. Hän oli aivan äskettäin oppinut ajamaan autoa ja nyt esiintyi hän taiturina. Mutta hän oli myöskin hieman lennellyt, joten autonajon vaarat tuntuivat hänestä lasten leikiltä. Oikeastaan lentomatkalla saatu vamma, joka pakotti hänet luopumaan enemmistä seikkailuista ilmassa, oli saattanut hänet alistumaan tähän maan kamaralla suoritettuun urheiluun. Kuitenkin kaikitenkin muistutti hänen ajonsa enemmän lentämistä kuin auton ohjausta. Auto ei ymmärtänytkään häntä, vaan tuskastui, kun sitä pakotettiin temppuihin, jotka kuuluvat lentokoneitten etuoikeuksiin, ja eräässä tavallista hurjemmassa käänteessä särkyi siitä jotain. Vaurio ei ollut kovinkaan suuri, mutta tuo täysikäinen lapsi oli tärvellyt uuden lelunsa. Ei auttanut muu kuin etanan vauhdilla mateleminen lähimpään korjauspajaan.

Sattui olemaan juhlapäivä, ja kaikki kadut olivat kirjavinaan koreita riepuja ja köynnöksiä. Kaikki kansa ulkosalla. Autovajaa ei näyttänyt olevan koko kaupungissa, ja sen ainoa paja oli kiinni. Seppä löydettiin kumminkin jostakin, ja vaikka hän olikin pyhävaatteissaan, oli hän kuitenkin kuin itse avuliaisuus. Tuli oli kuitenkin sammunut ahjosta ja metallia sentään piti juottaa. Nytpä saikin Mussolini tilaisuuden näyttää taitojansa, sillä lentäjä-autoilija ei ollut kukaan muu kuin hän. Olisittepa vain nähneet, kuinka hän käsitteli palkeita ja saatuaan ahjoon tulen, heilutteli vasaraa nopeasti korjaten vian. Hänen ystävänsä hämmästyivät, ja seppä ylisteli uutta asiakastaan vallan mestariksi. Luulenpa tosiaankin, että Mussolini oli paljon ylpeämpi tästä urotyöstään kuin loistavimmistakaan hetkistään parlamentissa. — Ainoa kerta, jolloin olen nähnyt hänet lapsellisen turhamaisena.

»Sanonpa teille, ken olen», hän huudahti sepälle, »voidaksenne veisata minulle ylistysvirttä». Ja tällä hetkellä näytti hän saaneen täyden korvauksen kaikista kärsimyksistään sepänammatin opissa.

Isänsä muistolle — Alessandro Mussolini kuoli marraskuussa 1910 — omisti Mussolini perustamassaan lehdessä La Lotta di Classe m.m. seuraavat kauniit sanat:

»Hän oli hyvä tovereille ja vastustajille. Hänen elämänsä oli useinkin kärsimystä kukkurallaan. Loppu tuli liian aikaisin. Maallista omaisuutta hän ei jälkeensä jättänyt ollenkaan, henkisistä omaisuuksista jäi aarre: aate.

Ja nyt, kun surun hetki on ohi, on elämän palattava oikeuksiinsa ja jatkettava kulkuaan.»

V.

MUSSOLININ ENSI ESIINTYMINEN TOIMITTAJANA.

Mussolinin kuuluisuus Predappiossa. Hänen vaihteleva kansanomaisuutensa. Sanomalehti Popolo d'Italia. Kirjahyllyn pommit. Rauhaton pesä.

Souvent femme varie, sanoo ranskalainen sananlasku, mutta rahvaankin mielialat ovat yhtä oikullisia. Kuningas Kansan hovimiehet ovat usein onnettomampia kuin se miesparka, joka »luottaa ruhtinaisiin».

Mussolini oli jo kotiseutunsa Predappion ylpeys, kun hänestä 1910 tuli samalla kertaa sosialistijohtaja ja pienen taistelunhaluisen Forlissa ilmestyvän viikkolehden La Lotta di Classen perustaja ja julkaisija. Kotiseudun suosiota kesti neljä vuotta, jonka ajan kuluessa hän paisui kyllin mahtavaksi karkoittaakseen puolueesta sen siihen astisen valtiaan, Leonido Bissolatin. Ja ajan muutaman viertyä — ollessaan vain kaksikymmentävuotias — nimitettiin hänet puolueen päääänenkannattajan Avantin päätoimittajaksi. Mutta yhtyen Italian köyhälistön taajaan laumaan Predappiokin alkoi häntä vihata ja herjata siitä hetkestä, 1914 lopulla, jolloin hänet, alettuaan kirjoittaa Italian sotaanliittymisen puolesta, muodollisesti survaistiin sosialistein riveistä. Ja kotiseutu jatkoi taistelua häntä vastaan vielä sittenkin kun hän, mentyään itse armeijaan ja juoksuhaudoista ja sairaalasta palattuaan, sydän entistään täydempänä isänmaanrakkautta ja hehkuen

sen suuruutta, uhrasi kaikki voimansa vapauttaakseen Italian sisäisistä vihollisistaan ja katkoakseen ne lukemattomat hirviönpäät, joitten nimi on sekasorto ja anarkia.

Tänään Mussolini on ei vain Predappion ylpeys, vaan sen epäjumala. Hän on koko fascistisen, koko nuoren Italian sydänten valtias, mutta Predappiota hän hallitsee. Predappio on hänen luja linnansa. Kaikki romagnalaiset, mutta erityten predappiolaiset ja forlilaiset, nostavat päänsä muutaman sentin korkeammalle ajatellessaan, että Benito Mussolini, »meidän Benitomme», on yksi heistä.

Predappiolaiset lahjoittivat Mussolinille hänen syntymäkotinsa, hänen vanhempiensa vaatimattoman talon. Oli kaikkea muuta kuin helppoa parissa viikossa kerätä lahjan vaatimat kaksikymmentätuhatta liiraa pienestä kylästä. Vieraspaikkaisten raha ei kelvannut. Hänen syntymäkotinsa säilytetään pyhäkkönä, ja hänen äitinsä hautaa koristaa ikituoreet kukkaset. Mussolinin tulo Predappioon huhtikuussa 1923, hänen otettuaan vallan käsiinsä, oli todellinen riemusaatto. Häntä kannettiin »kultatuolissa» ja jokainen tahtoi puristaa hänen kättänsä.

— Muistatko minua, Benito? huudettiin joka taholta. Tilanne oli tosiaankin muuttunut sitten 1914—1922. — Koko Predappiosta ei fascistipuolue 1919 ollut saanut yhtään ainoata ääntä, ei kunnallis- eikä parlamentinvaaleissa, eriskummallista Italiassa tuohonkin aikaan. Avanti painatti uutisen tietysti sangen huomattavaan muotoon, ja me, jotka kuuluimme Mussolinin uuteen äänenkannattajaan P o p o l o d' I t a l i a a n, liimasimme leikkeleen esineeseen, jota me nimitimme C o l o n n a i n f a m e k s i. Mutta siitä myöhemmin.

Me toimituksen jäsenet elimme siihen aikaan veljellisessä ja samalla boheemimaisessa keskinäisessä tuttavallisuudessa, joka aivan hiveli sydäntä. Hallussamme oli neljä huonepahaista, kurjassa luolassa eräässä Milanon pahamaineisimman kadun talorähjässä. Mutta sittenkin, kuinka iloisia, kuinka työintoisia, kuinka taivaallisen toivorikkaita olimmekaan!

Ja kuinka ihanaa olikaan levon ja huvin hetki ankaran työn jälkeen.

Mussolinin yksityisessä pyhäkössä, pienessä rojukopissa, oli tuskin tilaa hänen kirjoituspöydälleen, kahdelle tuolille ja kirjahyllylle, jossa tavallisesti oli runsaammin pommeja kuin kirjoja. Onneksi olivat kirjakaapin lasiovet — mikäli ne olivat ehjät, ja vaikeata oli olla niitä särkemättä, kun tilaa oli niin vähän — onneksi, sanon minä, olivat ne himmeätä lasia, joten pommit eivät näkyneet. Olipa kuitenkin joskus aihetta siirtää pommit uuniin. Näin tehtiin silloin kuin poliisi oli tulossa vierailulle. Muuanna aamuna oli juoksupoika, jolla ei ollut aavistustakaan näistä seikoista, parhaillaan tulenteossa pommeja täynnä olevaan uuniin, kun ehätimme väliin. Vielä silmänräpäys ja koko talo olisi hajonnut alkutekijöihinsä.

Tämäntapaisia tapahtumia sattui useamminkin. Niinpä eräänä päivänä Mussolini vastoin tapaansa alkoi tupakoida. Puhuessaan hän laski palavan savukkeensa lähimmän esineen päälle kirjoituspöydälle, jolla oli kaikenlaista kamaa: kasa käyntikortteja, kirjeitä ja papereita, pari arkkia käsikirjoitusta, tikari, kaksi revolveria ja joku kirja, joukossa nide Heinen ja Carduccin — Mussolinin erottamattomien seuralaisten — runoja, ja lopuksi maitokuppi, päätoimittajan alituinen eine milloin työ oli tavallista kiinteämpää ja valtiolliset tapahtumat seurasivat toisiaan katkeamattomana sarjana. Seinältä riippui arditien lippu suurine valkoisine pääkalloineen mustalla pohjalla, sen vieressä oli kypärä ja keltainen lentomekko, jota Mussolini käytti lentotaitoa opetellessaan. Lattialla oli huiskin haiskin sanomalehtiä, joita hän oli tarkastanut ja viskannut luotaan — ranskalaisia, saksalaisia, englantilaisia, amerikkalaisia ja italialaisia maan kaikilta tahoilta. Mutta tuo metalliesine, mikä se oli? Se oli pommi — yksi kolmesta Sipe-pommista (erikoisen herkkä), jotka olivat ulottuvissa sen varalta, että »vihollisen» päähän pälkähtäisi vierailla toimituksessa. Vihollisella tarkoitimme

työväenpuolueen ja Avantin johtajia, jotka alinomaan lausuilivat meille uhkauksiaan, mutta jotka eivät kuitenkaan koskaan tohtineet tulla luoksemme.

Onneksi olin tällöin samassa huoneessa. D i r e t t o r e ! huudahdin, onko pommi mielestänne tosiaankin sovelias tuhkakuppi palavalle savukkeelle? Mussolini katsahti minuun kummastellen, naurahti ja siirsi savukkeen syrjään. Ja sitten me nauroimme molemmat. Mutta muuan toinen toimituksen jäsen, joka astui sisään hetkistä myöhemmin ja jolle koetimme selittää pilaa, kalpeni huomattavasti ja kykeni vain väkinäisesti hymyilemään.

Toimittajan pyhäkön toinen tuoli, vieraan tuoli, ei ollut ainoastaan tuoli, vaan myöskin ilmapuntari, joka osoitti kauniin ja ruman ilman. Kun ilma oli kaunis — s.o. kun Mussolini tunsi voivansa olla rakastettava vierailleen — oli tuoli, joka oli tullut melkein pihtikintuksi pelkästä mietintöjen, lentolehtisten ja sanomalehtien painosta, juhlallisesti asetettu heidän käytettäväkseen. Mutta paljon useammin oli ilma myrskyinen ja sateinen. —»Kun ihmiset joutuvat seisomaan, eivät he lörpöttele kovin paljon, ja sitä pikemmin heistä pääsee», sanoi Mussolini. Vaaliaikoina vietiin tuoli pois tykkänään, sillä silloin piiritti päätoimittajan pyhäkköä ikävät ihmiset — enimmäkseen edusmiesehdokkaita ja siksi pyrkiviä, kaljupäisiä, pitkäpartaisia, likinäköisiä professorityyppejä, joita Mussolini erikoisesti vihasi. Kun antoi näitten s c o c c i a t o r i e n — juonikkojen voisi suomeksi sanoa — seista, oli heitä kutakuinkin helppo käsitellä. Ja pelottavaksi varoitukseksi oli Mussolini lisäksi naulannut ovensa ulkopuolelle seuraavan avosydämisen tiedotuksen:

C h i e n t r a m i f a o n o r e,
C h i n o n e n t r a m i f a p i a c e r e,

suomeksi suunnillen näin:

Ken sisään käy hän mua kunnioittaa,
Ken poissa pysyy mua ilahduttaa.

Jos tulija oli henkilö, joka todella oli kunnioitettava, en tarkoita virka-asemansa tai arvonimensä takia, vaan yksilöllisten ominaisuuksiensa vuoksi, tai hänen henkilökohtainen ystävänsä, pyydettiin häntä istumaan joko yllämainitulle tuolille tai kirjaläjälle. — Olkaa hyvä istukaa, signora, näille ihmisneron tuotteille, kuului väliin kohtelias kehoitus. Ja Mussolini saattoi jatkaa: »ja olkaapa nyt ystävällinen ja kertokaa minulle jotakin kiinnostavaa. Olen väsynyt. Kertokaa jotakin mieltä kiehtovaa, saadakseni levätä ja aivoni virkeiksi».

Mussolinin tapa hakea lepoa ja virkistystä on useimmiten samaa kuin väsyneitten hermojen jännittäminen jollakin uudella tavalla. Esimerkiksi syyskuussa 1924, jolloin hän oli lopen väsynyt jännityksestä, joka aiheutui Ruhrin ristiriidasta, kreikkalais-italialaisesta välikohtauksesta ja Jugoslavian kannasta, Fiumen kysymyksessä, jolloin hän ei ollut saanut unta kahteen kolmeen yöhön vuoteen ääressä olevan puhelimen ikuisilta soitoilta, jolloin hänen oli punnittava tärkeitten, salakirjaimin kirjoitettujen sähkösanomien sisältämiä tietoja ja saneltava käskyjä ja ohjeita niiden vastaajille, sanalla sanoen kun hän oli todella sairastunut kaikesta tästä ja oli kovassa kuumeessa, päätti hän lopultakin »levätä». Ja »levosta» tuli äkillinen matka Milanoon, jossa hän avasi autokilpailut, vihki erään uuden kerhon ja piti suuren puheen.

Pari viikkoa aikaisemmin, myöskin pitkällisen ja ankaran työkauden jälkeen »lepäsi» hän Abruzzeilla kokonaista kaksi vuorokautta antautumalla vastaanottoihin ja vihkimisjuhlallisuuksiin, ja koko kolmas päivä, seitsemästä aamulla yhdeksään illalla, käytettiin kotimatkaan Roomaan autoilla, mäkeä ylös toista alas, toisinaan sadankahdenkymmenenkin kilometrin tuntivauhtia. Hänen matkatoverinsa olivat perin uupuneet virkistysmatkasta ja työhön kykenemättömät seuraavana päivänä.

Tarkastellessa Mussolinia ja hänen työtapojansa, tulee vakuutetuksi relativiteettiteorian totuudesta. Aikaa ei ole

olemassa, on vain niiden molekyylien energia, joista ihmisen elimistö on kokoonpantu, ja tämä epämääräisellä tavalla pitkittää sitä, mitä me nimitämme »ajaksi». On mahdotonta, että kaksi aamupäivän tuntia, jotka tyhjäntoimittaja kuluttaa dominopeliin maalaiskahvilassa tai sanomalehtien lukemiseen, taikka jotka hieno vallasnainen uhraa pukeutumiseensa, voisi olla sama ajanjakso, jona Italian pääministeri ehtii syödä päivällisensä, antaa puhelimitse määräyksensä jollekin prefektillensä, silmäillä kaikkia Italian päivälehtiä, käydä Palazzo Chigissä, sanella sähkösanomia lähettiläille, ottaa vastaan puoli tusinaa vaivalloisia vieraita ja pohtia erilaisia tärkeitä kysymyksiä virkaveljien ja ystävien kanssa.

Lepääminen merkitsee Mussolinille usein tavalla tai toisella miekkailulle omistautumista. Jos tämä saattaa tapahtua oikeilla floreteilla ja miekoilla, niin sitä parempi, ellei, niin kelpaavat aatokset.

Toisinaan, ollessaan hyväilä tuulella, päätoimittaja saattoi aukaista pyhäkkönsä oven tuossa likaisessa talossa, jossa toimituksemme sijaitsi, ja astua s a l a d i r e d a z i o n e e n, joksi isoa huonetta niin juhlallisesti nimitettiin, ja virittää keskustelun. Meillä oli aina täysi huone, muutamat meistä istuivat pitkällä pöydällä, joka oli täynnä mustetolppoja kuin koulupulpetti ja aivan samoin myöskin piirusteltu ja kynäveitsin näperrelty, toiset taas istuivat akkunalaudoilla, jotkut tunkeilivat kuudella tuolillamme. Mussolini itse nousi pystyyn. Ylimääräisen kuulijakunnan muodostivat muitten piharakennusten vuokralaiset, jotka kumartuivat pimeään ja kaivomaiseen pihaan päin antavista akkunoistaan, sekä lähitalojen kattopengermillä pyykkinsä parissa ahertelevat akat, jotka keskeyttivät työnsä katsellakseen ja kuunnellakseen meitä, jotka heidän kummakseen väittelimme kuin hullut häkissä. Ihmisparat! Enpä usko, että he pitivät meitä kovinkaan miellyttävinä naapureina. Joka toinen päivä saivat he kotiin palatessaan tavallisesti havaita ovensa suljetuiksi ja katumme pistinniekkasotilasten sulkemaksi, jotka olivat le-

vittäneet olkia maahan voidakseen mukavammin nukkua. Tästä ei kuitenkaan paljoakaan napistu, siksi suuri oli jännitys ja uteliaisuus. Mistä tämä johtui? Oliko lakko jossakin puhjennut? Tai oliko kyseessä mielenosoitus? Toisinaan vietimme me aivan yksinkertaisesti jonkin pyhimyksen juhlapäivää Karl Marxin kalenterin mukaan. Joskus taas oli kyseessä joku sosialistikulkue, joka vaelsi pitkin Corso di Porta Romanaa Piazza del Duomolle, ja pelättiin, että se saattaisi joutua tekemisiin meidän sotaa kannattavien sanomalehtiemme joukkokuntien kanssa. Fascismi oli tällöin vielä perustamatta. Joka kadunkulmassa oli sotaväkeä. Muistan eräänkin kerran nähneeni muutaman nuoren ratsumiesrekryytin, joka kristillisesti jakoi annoksensa hevosensa kanssa. —»Lusikallinen sinulle, toinen minulle!» huudahti hän nauraen.

Popolo d'Italian toimituksesta lähetettiin useinkin pullo viiniä noille kunnon pojille, jotka saivat uhrata yön unensa meidän tosin antamatta siihen aihetta. Mairittelimme itseämme sillä, ettemme me tarvinneet puolustajia. Eikä heitä kai oltukaan lähetetty varsinaisesti meitä puolustamaan, vaan pitämään meitä silmällä.

Kansa katseli, kohautti harteitaan ja meni tiehensä. Näihin yhteiskunnallisiin levottomuksiin oli alistuttava aivan samoin kuin alistuttiin rankkasateisiin ja raekuuroihin.

Siellä täällä saattoi tosin joku kauppamies, kiivastuneena tyhjästä puodistaan ja samanlaisesta kassalaatikostaan, ruveta äkeilemään, ja mieleeni johtuu muuan kieltenopettajatar, joka hirveällä italiankielellä vaati vahingonkorvausta hukatuista tunneista, hänen oppilaansa kun eivät uskaltautuneet liikenteeltä suljetulle kadulle.

Korvaukseksi näistä ja muista ikävyyksistä naapurimme saivat kuunnella väittelyjämme, sillä akkunamme olivat aina sepposeljällään ja piha oli kuten jo mainitsin, oikea c a v e d i n o, kuten Milanossa sanotaan. Kaikki talon asukkaat voivat nähdä ja kuulla toinen toisensa eri kerroksia myöten. Kellarissa, jonkinlaisessa viinikellarintapaisessa, joka oli lauta-

seinillä jaettu eri osastoihin, oli meidän u f f i c i d i a m m i n i s t r a z i o n e e d i s p e d i z i o n e, kuten niitä nimitettiin. Toimistohenkilökuntamme, kaksi vanhaa ukkoa ja kolme nuorta tyttöä, oli taittaa niskansa seuratessaan esityksiämme.

Mikäli oli uskominen Avantin ja muitten sosialistien julkaisujen silloisiin selostuksiin, oli Popolo d'Italia jo syntymästään — marraskuun 14. 1914 — alkaen, syypää kaikkiin levottomuksiin Europassa, Ranskan taholta uhkaavasta vaarasta aina Italian taloudelliseen ja teolliseen pulaan asti. Joka numerossaan manasi Avanti kunniatonta petturia, »verenhimoisen porvariston palkkamurhaajaa.»

Avanti saavutti tällä taistelullaan niin suuren kansansuosion ja niin paljon raha-avustusta, että se piankin kykeni hankkimaan itselleen uuden tontin, hyvän painokoneen ja mainion toimitushuoneuston.

Ihmeellisintä talossamme olivat kai rappuset. Ne olivat niin pimeät ja huojuvat, että oli viisainta huutaa, jos niitä noustessa joku toinen sattumalta yritti keinotella alaspäin.

Mutta palataksemme väittelyihimme, niin niihin ei koskaan ottanut osaa emenpää kuin kolme henkilöä. Mussolini esitti asian ja valaisi sitä selvästi suurin piirtein. Toimituspäällikkö, Michele Bianchi, uskollinen Michelinomme, joksi häntä silloin nimitimme (hänestä tuli sittemmin commendatore, valtioneuvos, ja sisäasiainministeriön pääsihteeri ja paljon merkitsevä mies) esiintyi sen jälkeen selostuksineen ja kriitillisine muistutuksineen. Hän puhui tyynesti, mutta tulisesti, ja hänen esityksestään uhkui aina hänen tietorikas ja terve järkevyytensä, jolla hän silloin saavutti päämiehensä pysyvän kunnioituksen ja jota hän yhä edelleen nauttii. Sitten minä tavallisesti esitin muutamia kysymyksiä ja käytännöllisiä ehdotuksia. Toiset olivat kuin Sokrateen dialogien henkilöt, he kuuntelivat paljon ja puhuivat vähän. Jos käsiteltävä kysymys oli erikoisen mielenkiintoinen ja Mussolini sattui olemaan parhaimmalla tuulellaan, kehitti hän itse keskuste-

lua edelleen, vahvisti todisteitaan kynäniskuilla pöytään ja supisti ne sen jälkeen loogillisiin ja matemaattisiin ihmeellisen selviin kaavoihin, jotka hän sitten itse pani paperille.

Tällä tavoin, hän kertoi meille, oli hän oppinut laskemaan yhteen filosofisia, taloudellisia ja yhteiskunnallisia kysymyksiä sinä aikana, jolloin hän opettajansa Vilfredo Pareton johdolla opiskeli Lausannen yliopistossa, ansaiten elantonsa kesäisin työskentelemällä muurarina ja talvisin ovenvartiana eräässä ravintola-viinikaupassa Grande Ruen varrella.

VI.

LISÄÄ POPOLO D'ITALIASTA.

Häpeäpaalumme — la colonna infame. Täysiverinen painovirhe. Uudelleen vallattu Predappio. Mussolinin kauhu: parta ja kerskailu. Uusi toimitushuoneustomme.

Suurta hauskuutta tuotti kaikille toimittajillemme Popolo d'Italian colonna infame, josta jo olen ohimennen maininnut. Se oli pylvään tapainen, jonka olimme järjestäneet erään toimitushuoneemme seinälle. Siihen liimasimme kaiken, joka tuntui kyllin hupaisalta, aivan samoin kuin Rooman nimettömien kielten oli tapa kirjoittaa satiiriset vuodatuksensa Palazzo Braschin edustalla olevan vanhan patsaan torsoon.

Mussolini itse aloitti leikin kirjoittamalla omakätisesti:

»I signori redattori sono pregati di non andarsene prima di esser venuti.»

Suomeksi:

»Herroja toimittajia pyydetään olemaan poistumatta ennen kuin ovat saapuneet.»

Vähitellen pylväs kasvoi, milloin liitettiin siihen pilakuva, milloin pureva mietelmä, milloin mikin mojova sutkaus virkaveljestä tai kunkin omasta itsestä. Tällaisten kirjavien tuotteitten pariin kelpasivat myöskin painovirheet ja kaikenkaltaiset muut erehdykset sekä hupaisat otteet kirjeistä maan

kaikilta tahoilta. Huomiotaherättävin painovirhe oli omasta lehdestämme.

Tämä sattui silloin kuin presidentti Wilson saapui maahamme, aikana, jolloin hän ei vielä ollut osoittautunut pyhinten kansallisten pyrintöjemme kiivaaksi vihamieheksi. Mussolini, joka uhkui syvintä intomieltä ympärysvaltain asialle, kirjoitti jotakin, joka hänen mielestään oli sopiva tervehdys presidentille ja joka oli ladottava yli koko etusivun mahdollisimman suurin kirjaimin.

»*Welcome to President Wilson in the Name of the Traditional Ties of Democracy strenghtened on the Battlefields of all Europe.*»

Mutta painovirhepaholainen muutti toisen ison T:n isoksi L:ksi ja Amerikan presidentille lausuttiin tervehdyssanat:

»The Traditional Lies of Democracyn» nimessä.

Siis: »demokratian perinnäisten valheitten» nimessä.

Avanti antoi meille yhä uutta ainesta häpeäpaaluumme. Kohtalokkaan marraskuun 19. 1914 jälkeen oli lehti johdonmukaisesti välttänyt edes mainitsemasta Benito Mussolinin nimeä, aivan samoin kuin Venetsian tasavalta veti mustan verhon doogi Marieno Falierin yli — vielä tänään voidaan tämä häpeän merkki nähdä tuossa kuuluisassa taulussa isossa valtiosalissa. Avanti ei kuitenkaan jaksanut olla näin suurenmoisen itsepäinen. Marraskuun 18. 1919, fascistien suuren vaalitappion jälkeen, oli virallisen sosialistipuolueen lehdessä seuraava uutinen:

»Pitkälle kehittyneessä mätänemistilassa oleva ruumis korjattiin eilen Navigliosta. Vainaja todettiin Benito Mussoliniksi.»

Eikä kulunut kuin pari päivää, kun johtajamme entinen lehti, lehti, jonka hän oli vienyt menestyksen kukkuloille, kiinnitti lukijoittensa huomion jo mainitsemaamme seikkaan, että Mussolinin puolue, fascistit, ei ollut saanut ainoatakaan ääntä Predappiosta, dove lo conoscono bene, jossa hänet hyvin tunnetaan!

Mussolini nauroi, mutta minä luulen, että Predappion tappio kuitenkin loukkasi häntä, sillä huolimatta suuripiirteisyydestään ja periaatteestaan: koko Italian menestys ylinnä, tuntee hän pysyvää rakkautta vähäiseen kotiseutuunsa. Hän on idealisti, ja hänen aatteensa juuret ovat todellisuudessa.

Kun Mussolini muuanna päivänä seisoi tämän Avantin leikkeleen edessä, jonka olimme liimanneet kunniapaikalle paaluumme, myönsi hän tietävänsä, että hän oli vihattu, valtiollisesti vihattu, ja juuri Predappiossa. Mutta jo silloin oli häntä ruvettu ihailemaan sielläkin. — Hän on väärässä, alettiin sanoa, mutta hän on urhea ja hänessä on sisua. Hän kehoittaa suureen taisteluun. Hyvä, Benito!

Eikä tämä itse asiassa ollut niin kovin merkillistä. Mussolini kuuluu niihin harvinaisiin miehiin, jotka ovat syntyneet herättämään ihailua ja kiintymystä ympäristössään. Onpa hän vielä poikkeus siitäkin säännöstä, ettei kukaan ole suuri kamaripalvelijansa edessä. Hänen toimituksensa vähäpätöisimmätkin jäsenet, jotka ehkä eivät täysin voi käsittää hänen töitään ja tekojaan, tuntevat hänen henkilökohtaisen magneettisen voimansa. On ihmeteltävää nähdä, kuinka hänen vähimpiäkin käskyjänsä totellaan. Hän ei puhu kovaan ääneen eikä hän käytä voimakasta kieltä, mutta tavoin tai toisin kaikki kuitenkin huomaavat, että hänen päätöksensä ovat horjumattomat, että niistä ei keskustella. Mussolinin tarmo ja voima ilmauvat pienimmästäkin seikasta aivan yhtä hyvin kuin suuristakin. A g e q u o d a g i s saattaisi olla hänen tunnuslauseensa vieläpä krokettipelissä ja pingpongissa. Ja hänen kykynsä keskittyä on niin suuri, että hän aina käy asiasta toiseen koskaan taakseen vilkaisematta. Samassa silmänräpäyksessä kuin yksi luku on lopussa on hän jo syventynyt seuraavaan. Hänen aivonsa näyttävät olevan jaetut vedenpitäviin osastoihin. Tämän ohessa on hänellä vielä kyky, jota ei voida valtiomiehessä kyllin suureksi arvioida, kyky nähdä asiat kokonaisuutena ja oikeissa suhteissaan. Lisäksi tietää hän, koska hänen on lepääminen eikä tuhlattava voimiansa

joutaviin huoliin ja murheisiin. Hän kykenee nukkumaan milloin tahtoo. Puolen tunnin tai kymmenen minutin uni riittää useinkin virkistämään hänet ja palauttamaan hänet hyvään kuntoon. Hän tuntuu siirtyvän unesta valveille silmänräpäyksessä, hetkistäkään hukkaamatta.

Tästä ajan ja tarmon säästämisen taidosta johtuu myöskin hänen päätöstensä nopeus ja äkillisyys. Hänen sanoissaan ja teoissaan ei ole epäröinnin jälkeäkään. On sangen kiinnostavaa tarkastella syvää, melkeinpä koiran kiintymystä, jota hänen autonkuljettajansa ja henkipalvelijansa Cirillo hänelle osoittaa ja joka tavallaan muistuttaa mustasukkaisen kiihkomielistä jumaloimista, jonka vallassa uskollinen mamelukki Roustan Napoleonia palveli. Kummassakin tapauksessa kohtaa meitä vaistomainen halu totella ja palvella, joka on niin kaukana orjamaisuudesta ja joka on ihmisvaistoista korkein ja jaloin. Siinä piilee jonkinlainen uskonnollinen aines. Se muodostaa niin sanoaksemme sädekehän synnynnäisen johtajan ohimoille.

»Sinä päivänä, jona päätoimittaja itse johti painoa, meni lehti täsmälleen koneeseen: lyökääpä tämä ennätys.» Tällaisen tiedotuksen löysi faktorimme kerran pöydältään paksuilla kirjasimilla ladottuna, allekirjoittajana MUSSOLINI. Mussolini oli tällöin itse huolehtinut kaikesta, olipa hän latonutkin osan artikkeleista. Ei tämä muuten ollut ensimmäinen kerta, jolloin hän vieressään kuppi kuumaa tai kylmää maitoa vuodenajasta riippuen, — ainoa ylellisyys, jonka hän itselleen soi — esiintyi latojana ja käsitteli kirjasimia taitavasti ja nopeasti. Lähinnä Mussolinia oli lehden tärkein henkilö — henkilö, jonka ympärillä koko kaikkeus pyöri — toinen toimittaja Giuliani. Aputoimittajien ja niin sanottujen avustajien luku oli legio. Kuinka lukemattomat ne henkilöt olivatkaan, jotka saatuaan palstoillemme vain yhden ainoankin pikku pätkän, väittivät kuuluvansa lehden toimitukseen! — Minulla on viisituhatta toimittajaa, tietäkää se! huudahti Mussolini kerran kärsimättömänä. Jokikinen italialainen, joka on ro-

kotettu, väittää olevansa yksi heistä, vieläpä sellaisetkin oliot, joita en koskaan ole nähnyt ja jotka eivät osaa edes lukea, vielä vähemmän kirjoittaa.

Mutta se laji ihmisiä, joka häntä eniten raivostutti, on hänen oman määritelmänsä mukaan »huumorintajuton, vaativainen, hyvää tarkoittava, kerskaileva mies, joka luulottelee olevansa lähetetty pelastamaan maailman kolmesataakuusikymmentä kertaa vuodessa, partaniekka mies, raskaan sarjan idiootti.» Tämä oli Mussolinin mielilause. — Tietysti olemme kaikki jossakin määrin idiootteja, oli hänen tapansa sanoa, pääasia on kuulua kevyen sarjan idiootteihin. Jumala varjelkoon minua raskaan sarjan idiooteista. — Mitä partaan tulee, on Mussolini aina inhonnut sitä, ja hän on aina pitänyt roomalaisen profiilinsa puhtaana. Hänen mielestään parta on juhlallisen humbugin naamio ja keskinkertaisen kiipijätyypin tunnusmerkki.

Eritotenkin hän inhoo vanhanaikaista pitkää leukapartaa ja näkee siinä kaiken taantumuksellisen ja epäkäytännöllisen tunnuskuvan. Itse hän on kreikkalainen rakkaudessaan jumalaiseen kevytmielisyyteen, ehkäpä Nietzschen vaikutuksesta. Hän on etelämaalainen ja kaiken synkän ja turhantarkkuuden suora vastakohta. Elämän, hän sanoo, on oltava joko suuri tragedia tai Aristofaneen farssi. Porvarillinen draama loukkaa häntä sekä siveellisesti että taiteellisesti. Joskus hän saattaa lopettaa taistelunsa kauhunnäkyjänsä, haaveilijoita ja pessimistejä vastaan huudahduksella: elämä on täynnä velvoituksia, jotka ovat täytettävät, ja kärsimyksiä, jotka ovat kestettävät. Kuivatkaa kyyneleenne ja salatkaa ne. Lopettakaa pelkkien sanojenne tulva, antakaa meille kokemuksia ja alastomia totuuksia sekä puheissanne että kirjoituksissanne.

Rakas, epämiellyttävä, likainen toimituksemme, lopultakin oli kovin vaikeata erota sinusta. Me jätimme tuohon rappeutuneeseen taloon jotakin nuoruudestamme, tuohon hökkeliin, joka sijaitsi melkeinpä Milanon tuomiokirkon varjossa.

Kuinka usein kotimatkallamme läpi nukkuvan kaupungin äänettömyyden kuuntelimmekaan sen kellojen hopeanheleää ääntä. Kuinka monien taistelujen, kärsimysten ja surujen muiston tuo ääni meissä vieläkin herättää! Jos voitimme tai tappasimme me taistelimme kumminkin, me emme koskaan peräytyneet. Meissä ei ollut epäilyä, vain toivoa ja uskoa, uskoa Italian tulevaisuuteen.

Uusi huoneusto, johon muutimme 1920, oli Via Lovanon varrella, uudessa talossa uuden kadun varrella, Via Moscovan kulmassa. Siistejä, mukavia huoneita, hyvin rakennettuja ja hyvin sisustettuja, ja talossa oli kirjapaino, jota johti kunnon veteraani, kapteeni Miserochi, kelvollinen ja uuttera mies. Huoneessa, josta oli tuleva päätoimittajan kaikkein pyhin, suuressa huoneessa kaksine akkunoineen, oli viisi tuolia, joista yksi oli p o l t r o n a, joksi nojatuoleja, laiskanlinnoja Italiassa sanotaan. — P o l t r o n a! P o l t r o n a! huusi Mussolini äkätessään sen. Heittäkää se ulos! Nojatuolit ja tohvelit — l e p o l t r o n e e l e p a n t o f f o l e — vievät ihmisen perikatoon. Heittäkää ne heti ulos akkunasta. Näin väkivaltainen toimenpide kävi kuitenkin tarpeettomaksi, sillä päätoimittajamme sai suureksi tyytyväisyydekseen haltuunsa viereisestä keskeneräisestä talosta terassin, jonka lattia oli sementtiä ja vain olkien ja säkkien peittämä. Toimituksemme päätettiin nyt heti muuttaa tähän taloon. Sillä välin tuli tuosta vapaassa ilmassa olevasta lisäkkeestä, joka oli Mussolinin »luola», myöskin hänen miekkailusalinsa. Joka aamu kuulimme miekkojen kalsketta huutoineen: I n g u a r d i a! — T o c c a t o! Mussolini oli nyt oikeassa elementissään. Hänen ruumiinsa jokainen lihas oli jännittynyt, silmät jäykkinä, suu tiukasti kiinni, ja kaikissa hänen liikkeissää oli jotakin kissamaisen notkeaa.

Ensi alussa nyrpistimme nenäämme uudelle huoneustollemme, se oli niin paljon hienompi kuin entinen toimistomme, mutta lehden ja toimituksen henki pysyi kuitenkin samana. Ja taisteltavanamme oli nyt suurempi taistelu: Mussolini

oli lietsova vallankumousta tästä uudesta palatsimaisesta talosta. Näitten seinien sisäpuolelle me saimmekin sähkösanoman, jossa kuningas itse kehoitti toimittajaamme ryhtymään Italian pääministeriksi.

Lehtemme työ ei vielä ole loppuun suoritettu. Tavallaan me emme sitä enää jatka, oikeammin sanoen me aloitamme alusta. Kylvön aika on ohi, mutta sato on nyt korjattava.

VII.

POJASSA PIILEVÄ MIES.

Palaamme seitsenvuotiaaseen poikaan. Tämän hypähtelemistyylin puolustus. Yhtenäisyyden probleemi. Paimenen maja ja poliitikon maalaisidyllin kaipuu.

Olen jo huomannut ja totean uudelleen, että olen kummallisesti hypellyt kertomuksessani ja mennyt tapausten edelle, olen uhmannut kaikkea ajan ja paikan ja tapausten yhtenäisyyttä.

Raju poika, josta kerroin muutama sivu takaperin, Dovian sepän riehakas ja huolimaton, mutta ritarillinen pikku poika, ei ollut paljonkaan yli kymmenen jättäessämme hänet, ja kuitenkin olen tässä käsitellyt asioita, jotka tapahtuivat kaksikymmentä tai kaksikymmentäviisi vuotta myöhemmin, sikinsokin kirjoitellen »Tristram Shandy»n tai »Les Mémoires du Chevalier de Drammont»in tapaan.

Tässäkin tapauksessa huomaan, että sikinsokin menetelmä on oikeutettu. Koko maailmahan tietää, kuinka pojasta tuli Italian pääministeri. Dick Whittingstonin historia ei ole ollenkaan paremmin tunnettu, ja minun on aivan mahdotonta johdattaa kertomustani säännöllisin askelin huippenemiskohtaan kuin jossakin romaanissa. Minä en aio turhantarkan aikamääräisen yhtenäisyyden vuoksi uhrata alkuperäisempää yhtenäisyyttä, joka on sankarini luonteessa.

Sillä nuori Benito ei ollut ainoastaan miehen isä, häneen sisältyi koko mies siemenessään, ja pojan teot vastaavat ko-

konaan eri mitassa valtiomiehen aavistamattomia ja näennäisesti käsittämättömiä päätöksiä. Yksinomaan aikaa seuraava juoni näyttää minusta vallan surkealta sen olennaisen, häviämättömän yhtenäisyyden rinnalla, jonka ihmisen suonien ja hermojen kudokset muodostavat. Tätä kudosta ei voi paloitella. Reaktion ja reflektion vuorovaikutuksen kautta käy toiselta puolen mahdolliseksi esittää elämänkehitys yhtymyksien kautta kiinnittämättä huomiota ajan kulkuun. Ei koskaan ole ollut olemassa miestä, joka samalla kuin hän näennäisesti on niin suuresti muuttunut, itse asiassa kuitenkin on niin vähän muuttunut. Jatkan siis kertomustani samalla tavoin kuin elämäkin on käsitellyt häntä ja hän elämää, hyppien ja loikkien, nopein etenemisin ja äkillisin peräytymisin.

Ne jotka ymmärtävät maalaustaidetta tietävät, että se taulu on hyvä, joka sommittelussaan ja siveltimenvedoissaan jäljittelee kuvaamansa aiheen olemusta ja muotoa. Kun kyseessä on pallomaisten esineitten muoto, consistente e corposa, on oikealla siveltimenvedolla vissi pyöreytensä, joka tekee varjosta valoon tunkeutuvan plastillisen esineen vaikutuksen, ja kun me tahdomme maalata Mussolinin muotokuvan, miehen, joka väkisin pakottautuu esiin, miehen, joka on sanonut itsestään: Io sono un camminante, olen kulkija, emme saa käyttää tavallista maalaustapaa. Minun esittämäni elämäkerran aihe on suoraviivainen luonnonlaadultaan, niin kauan kuin on kyseessä suuret piirteet; vaikka minun ehkä olisi sanominen, koska elämä on viskellyt häntä lepoa suomatta sinne tänne, hänen tosiaankaan suomatta itsekään itsellensä lepoa.

Sattuipa kerran, että me Mussolini ensimmäisenä miehenä, silloin kuin hän jo oli edusmies, mutta ei vielä pääministeri, teimme retken Madesimoon, erääseen korkealla Italian alpeilla sijaitsevaan parantolaan. Automme, vähävoimainen vehje, joka ei kestänyt kannettavakseen saamaansa kuormaa, kieltäytyi nousemasta jyrkintä mäkeä, joten meidän oli pakko kävellä yli kivisten rotkojen, läpi kalliosolien ja kukkaisten

niittyjen, kunnes saavuimme lumirajalle. Meidän yläpuolellamme, noin viiden kilomertin päässä, erään kukkulan huipulla, häämötti viheriä kenttä pienine majoineen. Maja oli yksinäinen paimenmaja, jossa asuen paimen kesällä kaitsi karjaansa. — »Menen tuonne huipulle», virkahti Mussolini heti istahdettuaan erään puun alle lepäämään. Ja hän nousi. Laskimme majalle kiipeämisen vaatiman ajan ja huomasimme, ettei aikamme myöntänyt sitä. »Ei tee mitään», huudahti Mussolini. »Tulen tänne takaisin jonakin toisena päivänä. Niin, minä tahdon tuonne ylös, tahdon elää siellä — tunnin.»

Hän mietti hetken, sekunnin tai pari, ennen kuin hän lopetti lauseensa. Kuinka pitkän ajan sanoisi hän, kymmenen vuotta, kuukauden, päivän? Totuus voitti — tunnin!

Kun minä kirjoitan tätä kirjaa, kerron tämän väsymättömän c a m m i n a n t e n elämänjuoksun samalla tavoin, tempauksittain, hypähdellen ja lyhennellen. Milloin on kysymys kymmenestä vuodesta, milloin tunnista.

VIII.

VARHAISIA VAIKUTUKSIA. GIOVANNA AKKA JA VICTOR HUGO.

Giovanna akka ja hänen kolme miestänsä. Hänen opetuksensa. Mussolini ja muumio. Victor Hugo— tutkistelua navetassa Romagnassa. Navetasta yliopistoon.

Ken sukeltaa kyllin syvälle kansan elämään, hän tietää, että sieltä löytyy omituisia, etävästi piirrettyjä, omintakeisen kummallisia luonteita, joita harvoin tavataan vauraammista kansanluokista. Dovia ympäristöineen voisi kerskua monestakin tällaisesta yksilöstä, ja eräällä heistä oli erikoinen vaikutus nuoren Benito Mussolinin sieluun.

Tämä henkilö oli salaperäinen vanha akka, joka tunnettiin nimellä »la vecchia Giovanna.»

Giovanna oli ollut kaunotar nuorena ja monen rakkaustarinan sankaritar. Hän oli ollut kolmasti naimisissa, ja juoru kertoi, että hän hyvin salaperäisin tavoin oli päässyt eroon kaikista miehistään. Toisen äkkikuolema oli ollut synkkä arvoitus, jota ei koskaan ratkaistu. Hänen edeltäjänsä oli muuanna kylmänä syysaamuna löydetty kuolleena kädet ja jalat takertuneina vanhan silkkiäispuun oksiin, läheltä talon ovea. Vielä jälkeenkin päin sekä lapset että ikäihmiset kauhistuivat puun lehvien kahinaa, varsinkin pimeässä.

Giovanna akan ja hänen kolmannen miehensä välillä oli vallinnut sitkeä kiista siitä, kumpi heistä ensin kuolisi. Kun tavallista ankarampi yskä tai jäsentenkolotus kiusasi jompaa-

kumpaa heistä, oli toisen tapana huomauttaa: Sinä sentään täältä ensin lähtenet, tai virkkoi terveempi kunnan haudankaivajaan viitaten: Pradel tulee pian sinua noutamaan.

Benito kävi alituisesti Giovanna akan luona, jonka omituinen, vallanhimoinen olemus vaikutti häneen salaperäisen kiehtovasti, johon kai sekaantui hiukan pelkoakin. Ja akka, joka taas puolestaan huomasi, että poika oli erikoinen, ja ehkä ennusti hänelle suurta tulevaisuutta, piti häntä suosikkinaan. Akkaa piti koko seutukunta noitana, ja naiset tulivat hänen luoksensa ostamaan amuletteja, rakkausjuomia ja puoskarinlääkkeitä. Hän opetti Benitolle joukon salaperäisiä taitojaan. Vielä tänäänkin voi Mussolini sanoa eriskummallisia seikkoja kuusta ja sen kylmien säteitten vaikutuksesta ihmisiin ja tapahtumiin sekä vaarasta, jonka alaiseksi ihminen joutuu, jos hän antaa nukkuessaan kuun paistaa paljaille kasvoilleen, ja häneltä on Mussolini oppinut taitonsa selittää unia ja enteitä ja korteista ennustamisen. Hän voi selittää, miksi eivät härät siedä naisten komentoa ja minkä vuoksi jäniksen etujalat ovat niin lyhyet j.n.e. — Vereni sanoo sen minulle. Minun on kuuleminen vereni ääntä, tällaisia lauselmia tämä valtiomies ja gladiaattori toisinaan käyttää, mies, joka muuten on niin järkevä käsitellessään tärkeitä kysymyksiä. — Se on hyödytöntä, voi hän lisätä. Olen kuin eläimet. Tunnen myrskyn, ennenkuin se puhkeaa. Kun luotan vaistooni, en koskaan erehdy.

Giovannalta hän ehkä on oppinut viisauden kuunnella varoituksia, samoin kuin muuan aivan toisenlainen opettaja, professori Vilfredo Pareto, kansantalousmies, sosiologi ja filosofi, luennoitsi hänelle yliopistoaikanaan »painottomien aineitten» kokonaistuloksista.

Ja itse asiassa jättää hän näille »painottomille aineille» suuren tilan ennakkolaskelmissaan tapahtumien kulusta, ja ehkäpä juuri sen takia hän niin harvoin erehtyy. Sillä logiikka yksin ei riitä, ja mielikuvitus yksinään taas helposti liihottelee harhateille.

Muuanna iltana istui Italian pääministeri rauhallisessa kodissaan, jonne Rooman melu ja melske vain epämääräisenä huminana tunkeutui, aivan kuin vuoroveden vuoksi ja luode, lukemassa tehokkaan nopealla tavallaan lehtirykelmiä, joita virtaili hänen luokseen maailman kaikilta tahoilta. Oli tammitai helmikuu 1923, ja Times samoin kuin enimmät muutkin englantilaiset lehdet oli tulvillaan kuvia Tutanch-Amenin haudasta ja muumioista ja kuninkaan vallanmerkeistä, joita lordi Carnarvon oli löytänyt. Lukiessaan onnettomuuksista, jotka olivat kohdanneet faaraoitten haudan häpäisijöitä, syöksähti Mussolini, joka halveksi tavallisia vaaroja, äkkiä pystyyn, riensi puhelimen ääreen ja alkoi jaella käskyjään ankarimmalla äänellään. Joku aika aikaisemmin oli hänelle lahjoitettu egyptiläinen muumio, ja hän oli panettanut sen suureen s a l a d e l l a V i t t o r i a a n, kuulujen gobeliinien alapuolelle Palazzo Chigissä. Mutta nyt oli muumion lähdettävä!

Hän soitti soittamasta päästyäänkin, kunnes hän tuli vakuutetuksi siitä, että muumio silmänräpäyksessä muutettiin. On helppo kuvitella levottomuutta ja hämmästystä, joka valtasi Rooman byrokraattiset piirit. Ehkäpä oli tämä touhu fascistihallituksen tähänastinen huomiotaherättävin teko.

Mitä tuohon siivoon nelituhatvuotiseen egyptiläiseen jäännökseen tulee, niin asetettiin se arkkuun erääseen museoon, joka on niin pieni ja sijaitsee niin syrjäisessä paikassa, että sitä voidaan verrata kalliohautaan. Kun elävät eivät tohdi häpäistä kuolleitten hautoja eivät kuolleetkaan voi vahingoittaa eläviä. Mikä totuus on sangen lohdullinen ylen herkälle ja mitä suurimmassa määrin elävälle kuolevaiselle, jonka nimi on Benito Mussolini.

Mutta jos Giovanna akka oli yksi pojan tärkeimmistä kasvattajista, oli Victor Hugo toinen. Les Misérables oli italiankielisenä käännöksenä, kurjasti painettuna, kaksi palstaa sivulla, moni sivu risaisena ja moni sivu aivan puuttuvanakin, löytänyt tiensä pieneen Dovian kylään, ja Jean Valjean, Co-

20-vuotias vallankumouksellinen Lausannessa 1904.
Ensimmäinen Mussolinista otettu valokuva.

Mussolini 1910 »Luokkataistelu»-lehden toimittajana.

sette ja pyhä piispa tulivat näyttelemään osansa tämän pojan luonteen muodostelussa, hänen ääneen lukiessaan kirjaa navetassa, jossa talonpojat mielellään viettivät aikansa talvella.

He istua kyyhöttelivät pimeissä nurkissa katosta riippuvan öljylampun heittäessä lepattelevaa valoaan ympärilleen ja varjot vaeltelivat kattopalkeissa ja lattialla. Härät pureskelivat heinäänsä ja märehtivät painuen toinen toisiaan vasten, naiset ahertelivat kehräten ja kutoen, miehet polttelivat piippujansa tai imeksivät heikkoa viiniä, jota saadaan puristamalla jo käytettyjä rypäleitä. Nuoret miehet, jotka kuhertelivat tyttöjen kanssa, huudahtivat silloin tällöin veikeän sanan tai tuuppivat leikkisästi tyttöjä kylkeen, kuten maalaispoikien tapa on kosiskella. Jota voimakkaampi tyrkkäys sitä kuumempia tunteita se ilmaisi.

Tässä ilmapiirissä Benito luki, luki lakkaamatta, kunnes kello tuli yksitoista tai kaksitoista. Tällöin naiset lähtivät kotiin astellen yli kimalteisen lumen, jota kuu vaisusti valaisi, tai pimeinä öinä polkua lyhdyillä kirkastaen, heidän sydäntensä vielä väristessä aatellessaan jalon rangaistusvangin kärsimyksiä ja Marion suurta rakkautta. Miehet, ainakin osa heistä, alkoivat lausuilla mielipiteitään kuulemastaan ja jatkoivat keskustelua kahteen asti. Talvisin ovat yöt niin pitkät ja työpäivät niin lyhyet. Enimmäkseen oli puhelu vakavaa haaveilua, kuten talonpoikien tapa on, he kun ovat tottuneet märehtimään yhdessä härkiensä kera, mutta saattoivatpa nuoret miehet joskus rakentaa kiihkeän ja intohimoisen väittelynkin. Runoilijan aivojen mielikuvat liikuttivat noiden ihmisten yksinkertaisia sydämiä. He eivät ymmärtäneet kaikkea kuulemaansa, mutta he vastasivat siihen elämäntuntuun, jonka tuo ihmeellinen vanhus on teokseensa valanut. Hänen kaunopuheisuutensa tempasi heidät mukaansa. Se oli kaunopuheisuutta miehen, joka uskoi aikansa suuriin aatteisiin, vapauteen, veljeyteen ja hyveeseen. Tämä kirja se kaikkine virheineenkin tempasi mukaansa Benitonlaisen nuoren

pojan, joka siinä näki vain sen, mikä oli oikeata ja hyvää ja ikuista.

Hänen äitinsä tuli kuitenkin levottomaksi. Hän ymmärsi, että poika tarvitsi toisenlaisia henkisiä vaikutelmia kuin mitä maalaiskylä kykeni tarjoamaan. Ehkäpä hän parantaisi tapansakin, jos hän joutuisi kuriin, joka ei ollut niin järkähtämättömän tiukka! Nuoria täysverisiä harjoittavat kevytkätiset jokkeyt. Aluksi ei Alessandro Mussolini ottanut kuuleviin korviinsakaan äidin esityksiä pojan lähettämisestä asuma-opistoon. Syitä oli paljon, mutta tärkeimpiä oli se, että maaseudun kaikkia tällaisia opistoja johtaa papit. Papillinen kasvatus oli luonnollisesti vallankumouksellisesta vastenmielinen, miehestä, joka aina oli pysytellyt mahdollisimman kaukana mustista — i n e r i —, joiksi pappismielisiä Italiassa sanotaan. Hän myöntyi kuitenkin, ja lopuksi Benito vietiin salesilaismunkkien opistoon Faenzaan, kaupunkiin, joka on tullut maailman kuuluksi fajanssistaan.

Aikaisemmin mainitusta Mussolinin vankilassa kirjoittamasta elämäkerrasta lainaamme taas seuraavat rivit:

»Lähtöni edellisinä viikkoina olin tavallista riehakkaampi. Minussa oli epämääräinen levottomuuden tunne ja kuvittelin mielessäni, että opisto ja vankila oli oikeastaan sama asia, ja vapauteni viimeiset päivät halusin käyttää kuljeskeluun kaduilla ja niityillä, yli ojien ja läpi viinitarhojen, joissa rypäleet jo olivat kypsyneet.

Lokakuun lopussa oli kaikki jo valmista, vaatteet, varusteet, rahat. En muista erikoisesti olleeni ikävissäni joutuessani jättämään sisarukseni. Edvige oli vasta kolmivuotias, Arnaldo seitsemän. Mutta olin onneton erään pikku linnun takia, jota olin pitänyt häkissä akkunani alla ja josta minun nyt täytyi luopua.

Päivää ennen lähtöä riitelin erään toverin kanssa ja koetin lyödä häntä, mutta osuinkin seinään ja vikuutin rystyseni niin pahoin, että minun oli matkustettava käsi siteessä. Isäni ja minä istuimme nyt rattailla, joita aasi veti. — Panimme mat-

katavarat istuimen alle ja läksimme. Mutta pari sataa metriä kuljettuamme kompastui aasi ja kaatui.

— Huono enne, mutisi isäni, mutta elukka nousi jaloilleen ja me jatkoimme matkaa. Koko matkalla en virkkanut sanaakaan. Istuin katsellen puita, jotka alkoivat varistaa lehtiänsä. Seurasin pääskysten lentoa ja virran juoksua. Ajoimme Forlin kautta. Kaupunki teki minuun syvän vaikutuksen. Olin ollut siellä ennen, vaikka en siitä paljoakaan muistanut. Ainoa, mikä oli muistiini jäänyt, oli se, että olin eksynyt ja muutaman tunnin tuskaisan etsinnän jälkeen taas löytynyt. Istuin silloin varsin mukavasti erään suutarin penkin ääressä, ja suutari oli anteliaasti ojentanut minulle, nelivuotiaalle pojannaskalille, toskanalaisen sikarin puolikkaan. Mikä minuun Faenzaan tullessani teki erikoisen valtavan vaikutuksen, oli rautasilta, il ponte di ferro, joka yhdistää Lamonen esikaupungin Faenzaan. Kello oli kahden korvilla saapuessamme salesilaismunkkien luostarikouluun. Ovi oli auki. Minut esiteltiin sensorille, joka katsoen minuun lausui:

'Lienet kai uljas pikku poika?'

Isäni syleili ja suuteli minua. Hän oli myöskin hyvin liikutettu. Kuullessani eteisen suuren oven sulkeutuvan hänen jälkeensä puhkesin kyyneliin.»

Tämä oli siis hyvästijättö leikeille, vapaudelle ja äidille. Mutta Mussolini ei sano sanaakaan kaikesta tästä, on häntä kuvaavaa, ettei hän mainitse näissä muistelmissaan edes äitiäänkään. Häntä estää siitä hänen miehinen umpimielisyytensä, jolle kaikenkaltainen tunteileminen on vastenmielistä, tämä toiminnan mies pelkää heikontuvansa, jos hän antautuu sen valtaan.

Kotiseutunsa puitten ja välkkyvän virran menettäminen on varmasti tuottanut hänelle suurta surua. Virran, joka on hänelle niin paljon merkinnyt. Eräänä harvinaisena avomielisyytensä hetkenä on Mussolini kertonut eräälle ystävälleen, että hänen elämänsä jokaisena merkkihetkenä, olipa sitten ilon tai surun, hänen silmiinsä kuvastui tuo kotiseudun virta.

Se oli hänestä näyttänyt niin ihanalta kun hän kesäaamuin vei hevosen sen partaalle juomaan. Isä oli nimittäin ostanut hevosen kapakan kukoistusaikana, ja nuori Benito oli oppinut ratsastamaan sillä tietysti satulatta, kunnustaen ratsuaan paljain kantapäin. Ja vielä kauniimpi oli virta keskipäivin, kun hän tovereineen sen rannalla leikki hurjia leikkejään tunnin toisensa perästä.

Huhtikuun 21. vietettiin Roomassa — ensi kertaa uuden fascistihallituksen aikana — kaupungin perustamisjuhlaa. Juhlakulkue kulki hitaasti Colosseumien holvien alta Tiituksen ja Konstantinuksen riemuporttien ja Caracallan termeitten kautta.

Loisteliaan Palazzo Venezian, tuon Venetsian merivallan ja Italian menetettyjen maakuntien takaisinvalloituksen ylistykseksi rakennetun suurpiirteisen muistomerkin edustalla ja myöskin Tuntemattoman sotilaan haudan ääressä istui Mussolini ratsunsa selässä katsellen loputonta armeijaa, jonka rivit edustivat maan koko nuorisoa. Mustassa paidassaan, kaulanauhassaan Rooman värit istui hän ylväänä, kaikkien ihailemana kauniin kastanjanruskean tammansa selässä silloin tällöin kumartuen taputtamaan sen kaarevaa kaulaa.

Näin tehdessään hänen ajatuksensa ehkä harhailivat noihin kaukaisiin aikoihin, jolloin hän ajoi täyttä laukkaa isänsä taloa ympäröivillä niityillä. Ehkäpä hänen sielunsa silmät näkivät noitten aseistettujen miesten loppumattomien rivien takaa häämöttävän Romagnan virran, joka soljui puitten välistä...

IX.

MUSSOLINI JA KATOLINEN KIRKKO.

Heikkojen turva ritarillisuuden perusta. Unelmia Roomasta. Pappisvallan vastainen, vaan ei uskonnonvastainen. Valtio ja kirkko. Ristiinnaulitunkuva takaisin kouluhuoneisiin. Iltarukous merellä.

Kouluaika ei hävittänyt nuoren Beniton eläinrakkautta. Hän oli yhä mieltynyt nelijalkaisiin ystäviimme, vaiston ohjaamana, joka on vahvin väkevissä, vaiston turvata kaikkia turvaa tarvitsevia, kasveja, eläimiä, lapsia, naisia, ennen kaikkea naisia. Juuri tämä väkevien vaisto, heikkojen ja turvattomien suojaaminen, on ollut kaikkien historian tuntemien suurien ritarikuntien pohja ja perusta, aina viimeiseen ja suurimpaan, fascismiin asti.

Kärsiessään vankilarangaistustaan, siksi käsitti hän olonsa salesilaismunkkien luostarissa, saattoi kaksi uutista kotoa hänet syvästi murheelliseksi.

Ilkeän kostohimon vallassa oli muuan Alessandro Mussolinin naapuri ja valtiollinen vastustaja eräänä yönä hiipinyt sepän talliin ja viiltänyt veitsellään hänen hevostaan jalkaan. Mussolinin oli ollut pakko ampua hevosparka, ja signora Rosan oli täytynyt käyttää koko vaikutusvaltansa estääkseen pyssynpiipun suuntautumasta ilkityöntekijään.

Ja kanarialinnun, josta pojan oli ollut niin vaikea erota, hänen rakkaan lintunsa, oli kotoväki antanut kuolla nälkään.

Linnun menettäminen vanhan palvelijattaren huolimattomuuden takia riitti raivostuttamaan Beniton. Kaksi vuorokautta kaiveli tapaus hänen mieltänsä ja hän kantoi kaikkia mahdollisia ja mahdottomia verisiä kostontuumia. Kotiin palatessaan ei hän halunnut puhutellakaan vanhaa c o n t a d i n a a, palvelijatarta, joka oli vikapää hänen onnettomuuteensa.

Hän etsi lohdutusta suruunsa muinaisen Rooman klassikoista, Caesarista, Tacituksesta, Eneidistä ja tuon Latiumin kukkuloitten kätkemän ryövärien kylän historiasta, kylän, joka kasvoi, josta tuli maailman pääkaupunki ja josta käskyt kävivät kaikkeen maailmaan — Rooman.

Hänen varhaisimmasta nuoruudestaan asti oli Rooman historia taruineen ja legendoineen hurmannut häntä. Kaikkien romagnalaisten mielessä oli muuten aina Rooman ajatus eloisana. He sanoivat linnunrataa l a s t r a d a d i R o m a k s i ja he väittävät, että sitä seuraamalla on helppo löytää ikuiseen kaupunkiin.

ROMA — tämän ainoan sanan poika aina kirjoitti kirjojensa sivujen reunaan tai kaiversi kynäveitsellään penkkeihin.

Vuodet vierivät, ja loma-ajat muodostivat kirkkaampia värilaikkoja Beniton lukujen jokapäiväisen harmaaseen mosaikkiin. On luultavaa, että kuuden vuoden oleskelu luostarikoulussa ja munkkien antama kasvatus eivät ole olleet jättämättä jälkiä hänen sieluunsa. Hänessä näytti varhaisimmalla kehitysjaksollaan olleen taipumusta uskonnonvastaisuuteen koskaan kuitenkaan vajoamatta arkipäiväiseen ateismiin.

Täysi-ikäinen mies Mussolini ei ole pappisvaltaisten harras ystävä, eikä hän ole eikä ole koskaan ollutkaan turhantarkka eikä tekopyhä kirkon muodollisuuksien noudattamisessa. Toiselta puolen taas ei tuo isänmaan yhteyden intohimoinen kiivailija hiukkaakaan siedä lahkoja, hän inhoo ja vastustaa vapaamuurareja syistä, joihin tuonnempana palaamme. Ja hän myöskin kahdessa luonnostaan aivan erilaisessa tilaisuudessa iski molemmat ankarimmat iskut, ainoat

kuolettavat iskut, jotka Italian yhteyden viitenäkymmenenä vuotena on vapaamuurariutta vastaan suunnattu. Mutta vaikkakaan Mussolini ei suosi pappisvaltaisia, ei hän kuitenkaan lähestulkoonkaan ihannoi papillisia yhtymiä ja hän hyökkää valtiollisten pappien kimppuun kiivaudella, josta don Sturzo *) vieläkin kärsii.

Kansanpuolue, jonka tämä älykäs ja kapinallinen sisilialainen pappi perusti, saavutti laajan kannatuksen sotaa seuranneena hämmennyksen ja sekasorron aikana, mutta sen kukisti parissa kuukaudessa Romagnan kondottieri valtaan päästyään 1923. Mussolinin suurpiirteisyys ja perinpohjaisuus olivat ne ominaisuudet, jotka hänelle voiton takasivat. Politiikassa samoin kuin muillakin aloilla juuri keskinkertaiset kyvyt ja pikkumaiset ihmiset matkaansaattavat vain hämmennystä ja selkkauksia.

Mussolinin työtä oli pappisvaltaisen kysymyksen erottaminen uskonnollisesta. Muutkin ovat yrittäneet ratkaista tämän tehtävän, valtion ja kirkon eron ovat kaikki julistaneet perusohjeeksi, s.o. sanoissa. Mutta Cavourin lailla Mussolini toimi tosiasioilla. Hän ei riippunut kiinni periaatteessa, että valtion tuli olla maallinen, ei-uskonnollinen, tunteeton ja vastaanottamaton suhteessaan uskonnollisiin ilmiöihin. Kaukana siitä, hän palasi kansakunnan perustuslakiin, statuutteihin, jotka julistivat katolisen uskon valtion uskonnoksi, Italian ainoaksi uskonnoksi, mutta jotka kuitenkin vahvistivat ja alemmalle asteelle hyväksyivät muut uskontunnustukset. Tämän muutoksen kantavuus oli suunnaton sekä siveellisesti että valtiollisesti. Koko kansakuntaa alkoi elähyttää heräävä uskonnollinen henki, ja valtio taas saattoi ottaa käsiinsä vallan kirkon yli. Valtio, joka asettui katolisuuden perustalle, ja kirkko muodostivat nyt yhteisen rintaman, ja valtio saattoi ryhtyä kirkon kanssa yhteistyöhön, valvoa sitä ja rajoittaa sen toimintaa, kun sitä vastoin aikaisempi viha-

*) Pappisvaltaisten kuulu johtaja.

mielisyys oli valtiomahdilta riistänyt kaiken valvontamahdollisuuden. Pappisvaltaiset olivat aina osanneet hyötyä käsitteiden hämmennyksestä heidän puolueensa vastustuksen ja valtion vastustuksen välillä, heidän arvovaltansa oli kasvanut, kun he saattoivat esiintyä vainottuina ja syrjäytettyinä uskonsa vuoksi. Mussolinin sanoaksemme uskonnollinen pappisvallan vastustus oli paljon tehokkaampi. Ehkäpä jossakin määrin — epätietoista on kuinka suuressa — salesilaismunkkien opistomuistojen vaikutuksesta Mussolini palautti ristiinnaulitunkuvan ja sen kera aamurukouksen ja uskonnonopetuksen kaikkiin Italian kansakouluihin. Hallitukseen ryhtyessään hän pani historiallisessa puheessaan Italian uuden parlamentin salin kaikumaan sanaa »Jumala» ja hehkuvaa toivotustaan jumalallisesta avusta, »tämän synkän ja likaisen salin», joksi hän itse hetkistä aikaisemmin oli sitä nimittänyt, jossa ei koskaan ennen oltu tällaisia sanoja kuultu ja jonne hän nyt ehdotti ripustettavaksi ristiinnaulitun ylhäisen kuvan kuten kouluihinkin.

Yksinomaan Mussolinin ansioksi on luettava, että Italian viralliset elimet samoin kuin itse kansakin, jotka tätä ennen olivat niin mieltäosoittavan uskonnonvastaisia, nyt näyttävät osoittavan edes hiukan uskonnollista hartautta.

Esimerkiksi Italian laivastosta poistettiin muutama vuosi sitten juhlallinen iltarukous. Sitä ennen vallinneen kauniin tavan mukaan nuorin matruusi oli lukenut hartaan iltarukouksen kannelle kokoontuneitten upseerien ja koko miehistön paljain päin kuunnellessa.

Rukousta seurasi hetken hiljaisuus jonka jälkeen miehistön keskuudessa seisova kapteeni huusi Viva il Re — eläköön kuningas —, johon kaikki yhtyivät ja joka kaikuna kiiri yli vetten. Näin huusivat Palestron ja Re d' Italian miehet Lissassa 1866, sama huuto kaikui Amalfin 1916 vaipuessa syvyyteen. — Mussolini palautti viipymättä tämän juhlallisen tavan.

Katolilaisuus on Italiassa voima, jota ei Mussolinin ta-

painen mies voi jättää huomioon ottamatta. Hän tuntee henkisten voimien merkityksen ja hän on tottunut laskemaan »painottomat tosiasiat» tärkeimpien joukkoon.

— — —

Ken on elänyt vieraissa maissa ei vain matkailijana, vaan Benito Mussolinin, muurarin lailla eläen ja työtä tehden yksinkertaisen kansan parissa, hän tuntee nämä asiat paremmin kuin ne italialaiset, jotka ovat koko elämänsä viettäneet Italiaan sulkeutuneina. Jota kauemmin elämme, sitä syvemmin käsitämme, että sana I t a l i a valon lailla, joka kohtaa kirkkaamman hehkun, sulautuu häikäisevämpään sanaan ROOMA.

X.

PREDAPPION KIRJURI.

Mussolini opettajana. Etsii kirjurin paikkaa kotiseudullaan, mutta havaitaan kelpaamattomaksi. Mitä Alessandro Mussolini tästä sanoi. Mussolini ja Crispi.

Jätettyään salesilaismunkkien koulun Mussolini meni Forlimpopolin opettajaseminaariin, antautuen siis äitinsä ammattiin. Tämä toinen ero kodista oli vähemmän tuskallinen, sillä hän oli oppinut kurin merkityksen ja maistanut tiedon ihanasta puusta.

Munkkien entinen oppilas pysyttäytyi kaukana kaikesta ja kaikista, hän syventyi itseensä ja oli erinomainen oppilas. Aivan liian useat pölkkypäät ja laiskajaakot toiselta puolen ja aivan liian useat ilkimykset ja hurjapäät toiselta puolen ovat vahvistaneet tarun, joka tuomitsee ne oppilaat, jotka saavat palkintoja. Ei ole kuitenkaan totta, että neron ehdottomasti täytyy olla »luokkansa huonoin». Koulu on elämä pojalle, josta kerran on tuleva mies, eikä se missään tapauksessa ole huono jäljennös elämästä.

Kun Mussolini tuli pääministeriksi kiinnitettiin muistotaulu Forlimpopolin seminaarin seinään. Jos tässä seminaarissa olisi hänen opintoaikanaan ollut sielutieteeseen taipuva ja huomioitsemiseen pystyvä opettaja, olisimme ehkä häneltä saaneet tästä pojasta samanlaisen arvostelun, jonka muuan Briennen sotakoulun johtaja antoi eräästä tietystä saarelai-

sesta hänen kristillisen majesteettinsa Ludvig XVI:nnen palveluksessa: »Tavattoman ahkera oppilas, elää syrjässä tovereistaan, ei osoita ystävyyttä eikä luottamusta kehenkään, ei keskustele heidän kanssaan, näyttää kokonaan sulkeutuneen itseensä, on rajattoman kunnianhimoinen.»

Kun Forlimpopolin asukkaat 1923, vedoten muistoihin Mussolinin nuoruudesta, joita muistotaulun juhlallinen kirjoitus sopivasti vahvisti, koettivat estää vanhan ja nyt kuuluisan oppilaitoksensa uuden lain mukaista sulkemista, ja opettajat oppilaineen sulkemisuhasta suutahtaneina alkoivat kiivaasti puuhailla toimenpidettä vastaan, vastasi Mussolini, samalla kuin hän kiitti ystävällisestä muistelusta, kuivasti ja ankarasti huomauttamalla, että menneisyys ei saa ennakkopäätöksillä sitoa tulevaisuutta. Italialaisten, hän selitti, on nyt kerta kaikkiaan opittava ymmärtämään, että yksilöllinen i o, minä, ei voinut muodostaa yhtä ainoata, vaan loputtoman jakson poikkeuksia laeista, jotka olivat säädetyt kaikille. Tähän asti oli laki ollut kuin ihravatsan nahka, jota voitiin sinne tänne venytellä, mutta nyt oli oleva toisin.

He alistuivat päätökseen, ja seminaari suljettiin. On hyvin uskottavaa, että he hyväksyivät hänen menettelynsä ja rakastivat häntä vielä enemmän, koska hän oli vastustanut heitä. Sillä kansat ovat kuin pikku lapset. He anovat, mutta he myöskin halveksivat sitä, joka myöntyy heidän pyyntöihinsä ja hemmoittelee heitä.

Palattuaan kotiin Forlimpopolista opettajantodistus taskussaan sai kiintymys kotiseutuun ja vielä enemmän rakkaus äitiin hänet hakemaan Predappion kunnankirjurin virkaa, joka sattui olemaan avoinna. Mutta hänet hyljättiin, koska hän oli liian nuori — tuskin kahdeksantoista täyttänyt — ja koska hän oli liian vallankumouksellinen mielipiteiltään. Hänen luonnonlaatuaan pidettiin liian jäykkänä ja mullistuksiin taipuvana.

Nuoresta vesastaan ylpeänä lausui isä tällöin tämän ylpeytensä syvyydestä muutamia sanoja, jotka piirtyivät kuu-

lijoiden sydämiin. Arnaldo Mussolinin huulilta muutamat meistä vuosien kuluttua saivat kuulla ne uudelleen.

Lokakuun 31. 1922 iltana, johtajamme jätettyä meidät lähteäkseen Roomaan, jäimme me Popolo d'Italian toimittajat muutamien läheisten ystävien kanssa toimitukseen vaihtamaan ajatuksia tämän suuren tapauksen johdosta. Arnaldo, Beniton mainio nuorempi veli, ei tohtinut istuutua päätoimittajan tuolille, josta nyt oli tuleva hänen, vaikka hänellä käsissään oli paperi, joka valtuutti hänet täysin oman mielensä mukaan hoitamaan lehteä. Ensimmäinen toimenpide, johon Italian uusi hallituksen päämies ryhtyi ennen uusille tehtävilleen antautumistaan oli sen paikan, josta hänen nyt oli luovuttava, jättäminen tälle uljaalle ja varmalle miehelle. Arnaldo jatkoi ja jatkaa yhä edelleen velvollisuuksiensa täyttämistä kauniin ja liikuttavan uskollisena vanhemmalle veljelleen, ja vain osa kirjoja ja karttoja ja muita meille niin tuttuja esineitä — ei koskaan kaikkia — on siirretty pöydältä, jonka ääressä johtajamme istui. Lyhyinä ja kiireisinä käynteinään Milanossa voi pääministeri milloin tahansa astua toimitushuoneeseensa edes hetkistäkään tuntematta itseänsä vieraaksi.

No niin, tuona ikimuistettavana lokakuun iltana 1922 Arnaldo puki milenliikutuksensa sanoiksi huudahtaen: »Aatelkaas, meidän vanha rakas isäukkomme on aavistanut kaiken tämän! Kun he eivät antaneet Benitolle kunnankirjurin tointa noina vuosina, jolloin hän rohkeasti hyökkäsi pormestarin ja valtuusmiesten kimppuun, huudahti isäni heille: 'Kun ma sanonkin. Te saatte vielä katua tätä. Aika on tuleva, jolloin kerrotaan, että Predappio ei huolinut Benito Mussolinia kirjuriksi, aivan samoin kuin tänäpänä inhoten ja halveksuen kerrotaan, että Francesco Crispi ei kelvannut sihteeriksi kylänmiehilleen.'»

Näiden kahden nimen yhteenliittäminen tuntui todelliselta ennustukselta eikä vain samanlaisten tilanteitten yhdistämiseltä. Oli kaunista kuulla Romagnan sepän vertaavan

omaa poikaansa, tuntematonta nuorukaista, mainehikkaaseen valtiomieheen, mutta vielä merkillisempää on, että hän valitsi juuri Crispin esimerkikseen, Crispin, joka oli tasavaltalaisten vihollinen ja jota Italian kaikki demokraatit ja sosialistit 1900 tienoilla kilvan herjasivat. Tarkastellessamme lähemmin asiaa huomaamme kumminkin, että sisilialainen Francesco Crispi on meitä sitten suuren Cavourin ajoista hallinneista miehistä ainoa, jonka voimme sanoa jollakin tavoin muistuttavan nykyistä pääministeriämme. Kummallekin on yhteistä luonteen ylväys, samoin kuin tarmo ja päättäväisyys ja lannistumaton vakaumus valtion mahdista ja Italian nimen arvokkaisuudesta. Mussolini itse, Crispin suuri ihailija, on hänestä aivan oikein sanonut: »Mitä tahansa hän olikin, hän oli sitä syntymästään, hänessä ei ollut mitään hankittua... Despoottinen, ylpeä, halveksiva, taipumaton, ärtyisä... Taitava ja täynnä valtiollista älyä, puhdassieluinen isänmaanystävä, tällainen mies oli Crispi kahdentenakymmenentenä ikävuotenaan. Hänestä oli tullut vielä taipumattomampi, hän ei ollut kypsynyt tai pehmennyt vuosien kokemuksista.»

Arvostelussaan Mussolini näyttää rupeavan tunnustuksille. Päinvastoin kuin Crispi, koettaa Mussolini koko ajan kypsyä ja pehmetä, parantua ja mennä eteenpäin, hän saavuttaa alituisesti uusia ominaisuuksia, hän pyrkii yhä parempiin muotoihin, kuin veistosta muovaileva taiteilija. — En kykenisi Teille tänään kirjoittamaan englanninkielistä kirjettä, lausui hän marraskuussa 1922 kauniille lady Curzonille hyvästellessään häntä Lausannen kansainvälisen konferenssin jälkeen. Mutta kuukauden kuluttua kykenen siihen ja lupaan myöskin tehdä sen. — Tämä tuntui diplomaatin tyhjältä korulauseelta, valtiolliselta ja leikilliseltä kohteliaisuudelta, ja lordi ja lady Curzon käsittivätkin sen siksi, siitä hymyillen kiittäessään. Mutta heidän suureksi kummakseen täyttyi lupaus neljän viikon perästä. Kesken kiihkeintä työtä koko suunnaton vastuuntaakka harteillaan oli Mussolinilla noina Italian vallankumousta seuraavina neljänä ensi viikkona

ollut aikaa ja tarmoa palauttaakseen mieleensä ja parantaakseen englannintaitoaan kylliksi, voidakseen lähettää lady Curzonille tervehdyksen tämän omalla kielellä, muutaman rivin tosin, mutta oikein ja miellyttävästi kirjoitettuna.

— Minä teen omasta elämästäni mestarityöni, on Mussolinin mielilauseita. Minä ehkä voisin sanoa mieliajatuksia, sillä hän inhoo »lauseita».

XI.

MUSSOLINI OPETTAJANA.

Gualtierin kyläkoulu. Mussolini ja Emilian sosialistit. Mussolinin puhe Garibaldista. Opettajantoimi loppuu. Mussolinin omia muistoja toimintansa alkujaksolta.

Predappio ei huolinut häntä kirjuriksi. Onnekas erehdys. Sillä tuskinpa olisi nuori mies kauaakaan pysynyt tuossa mitättömässä paikassa. Tämä ei ollut ollenkaan sovelias lähtökohta hänen seikkailurikkaalle elämänjuoksulleen, joka tuli olemaan täynnä toimintaa ja jännitystä.

Hän päätti käyttää hyödykseen vastasaamaansa päästötodistusta, ja kahdeksantoista ikäisenä hän hankki kansakoulunopettajan paikan Gualtierissa, niillä seuduin Reggio Emiliaa, jotka laajoine hedelmällisine aukeineen ovat Italian kauneinta puutarhaa. Hän ei kuitenkaan siellä pitkiä aikoja viipynyt. Hän piti lapsista, ja nämä pitivät poikamaisesta salamasilmäisestä opettajastaan, mutta hän tunsi, ettei hän ollut oikealla alallaan. Hän odotti vain kohtalokasta tapahtumaa, joka ennemmin kuin hän aavistikaan, oli työntävä hänet hänen oikean kutsumuksensa tielle.

Suurin hyöty, jonka Emiliassa oleskelu hänelle tuotti, oli valtiollista laatua. Emilialainen sosialismi ei vastannut hänen ylvästä, syvää ja romanttista luonnettaan. Kerran myöhemmin, julkisen riitansa aikana Reggion sosialistijohtaja

Giovanni Ziborden kanssa ja myöskin ensiksi Avantia ja sittemmin Popolo d'Italiaa julkaistessaan, Mussolini puhui vastenmielisyydestä, jota hän tunsi Emilian nautinnonhaluisten sosialistien menettelytapoja kohtaan ja heidän materialistisesta elämänkatsomuksestaan. Ei silti, että hän pitäisi happamista naamoista ja tekopyhästä juhlallisuudesta, mikään ei ole hänestä etäämpänä. Eivät myöskään niin sanotut askeetit häntä vähääkään miellytä. Mutta hän on itse pohjaltaan ja perustaltaan un uomo magro, toimintahaluinen, vilkas, kova ja sitkeä. Gualtierissa ollessaan hän oli vielä varsin nuori, ja kaikkina pyhäiltoina oli hänen tapansa ottaa osaa tanssiin. Hän oppi tällöin myöskin soittamaan viulua. Hän ihastui näihin huvituksiin, mutta hän ei hyväksynyt tapaa, millä politiikkaa sekoitettiin huvitteluihin, tapaa, millä lasi hyvää punaviiniä nautittiin, pohjasakkana vallankumouksellista lörpöttelyä. Sosialistiset pyrkimykset olivat hänen mielestään asia, jonka täytyi herättää ihmisen kaikki taisteluvaistot eikä mitään sellaista, josta laiskasti keskustellaan hyvän päivällisen päätteeksi.

Garibaldi, taistelun ja toiminnan mies yhtä hyvin kuin ihanteenkin, oli sankari, joka tulistutti nuoren opettajan mieltä. Kerrankin piti Garibaldin patsas paljastettaman Gualtierin torilla. Puhujaa, joka oli lupautunut pitämään juhlapuheen, ei kuulunut, tori oli täynnä kansaa, jota oli sinne tulvinut kaikilta lähiseuduilta. Pormestari ja paikalliset viranomaiset olivat ymmällä. Lopuksi muistui heidän mieleensä Mussolini. Nuori mies oli ollut ravintolassa tanssimassa ja viiniä nauttimassa ja asteli paraikaa torille päin paitahihasillaan. — »Garibaldi? Puheko? Totta kai. Minä pidän sen.» Ja hän nousi korokkeelle ja piti puolisentoista tuntia kestävän mainion puheen Garibaldin tarinasta hurmaantuneille kuulijoille. Vielä tänä päivänä puhutaan siitä puheesta Gualtierissa.

Mutta tämä välikohtaus oli liikaa pormestarista, joka oli suutari. Olihan puhe hyvä, olipa niinkin, ja nuori Mussolini oli kaikin puolin uuttera ja taitava koulutyössään. Mutta ai ai

sitä tanssimista ja ryyppäämistä ja kortinpeluuta, briscola ja sette-e-mezzo. Ja esiintyäpä torilla noin juhlallisena hetkenä paitahihasillaan. Tuollainen esiintyminen oli todellakin sopimatonta, aivan mahdotonta ... Ja niinpä sitten päivänä muutamana syntyi sanakiista pormestarin ja Mussolinin välillä. Vaivaiset pennit, jotka hän työstään sai palkakseen, selitti Benito Mussolini kiivastuneena, eivät tosiaankaan olleet hänen ruumiinsa ja sielunsa hinta. Hän ei aikonut antaa kenenkään sekaantua hänen viattomiin huvituksiinsa. Ja hän lopetti muistuttamalla pormestarille, että suutari pysyköön lestissään.

Näin loppui hänen opettajauransa. Kerrotaan, että hän viimeisenä opetuspäivänään antoi oppilaittensa kaunokirjoitustunnilla kirjoitta yhä uudelleen ja uudelleen sanat Perseverando arrivi. Ahkeruus voittaa.

Monet näistä lapsista muistavat vielä tämän tapauksen, ja nyt täysikäisinä muistavat he vielä toisenkin varsin erilaisen tapauksen, kun heidän entinen opettajansa tuli omassa autossaan Gualtieriin Italian pääministerinä palatessaan Roomasta 1924 vaalien jälkeen, viiden miljoonan valitsijansa tukemana. Hän oli elänyt oman tunnuslauseensa mukaisesti.

Mutta tämä kaikki oli vielä tuntemattoman tulevaisuuden helmassa. Tuona hetkenä ei hänen auttanut muu kuin lähteä tiehensä. Hän lähti ja jätti jälkeensä mantelinansa, karkean maalaistekoisen villa-päällysvaatteensa, osamaksuksi ruuasta ja asunnosta. Ulos maailmaan taas oppimaan ja näkemään.

Koko ajan näyttää nuoren miehen vastainen kohtalo ohjaavan hänen kulkuaan. Oli vain hyvä, että Italian tuleva päämies sai välittömästi nähdä ja kuulla kansakunnan onnettomuuksista ja tarpeista. Nuoren Jeanne d'Arcin oli tunnettava, kuinka Englannin rautainen kantapää murskasi Ranskan rakasta maata, jotta sammumaton liekki syttyisi hänen sydämeensä.

Italian suurimpana huolena oli ennen kaikkea pohjoisimmat maakunnat, jotka yhä huokailivat vieraan vallan alla,

ja toiseksi ne Italian pojat, joitten oli pakko matkata kaukaisiin maihin yksinäisinä taistelemaan ilman isänmaan tarjoamaa turvaa, nämä pojat, joita tosin sanottiin italialaisiksi, mutta joissa tämä nimi ei herättänyt ollenkaan ylpeyden tunteita.

Seuraavassa muutamia rivejä Mussolinin omista muistelmista, jotka koskevat tätä hänen ensimmäistä tointansa palkannauttijana ja sen äkillistä loppua. Hän ei mainitse sanaakaan Garibaldista tai pormestarista.

»Gualtieri sijaitsee Pon lähellä Guastallan, jokseenkin huomattavan kaupungin, ja Boretton välillä. Se on noin kuudentoista kilometrin päässä Pon rannasta, ja sitä suojelee virran tulvilta mahtavat ojat, joitten vieritse tiet kulkevat. Saavuin sinne muuanna synkkänä ja sumuisena iltapäivänä. Joku oli asemalla vastassa. Seuraavana päivänä tutustuin kaupungin arvohenkilöihin, sosialisteihin ja virkamiehiin, ja sovin eräässä paikassa täyshoidosta neljästäkymmenestä liirasta kuukaudelta. Palkkani oli viisikymmentäkuusi liiraa. Tässä ei juuri ollut kovinkaan paljon riemuitsemisen aihetta. Seuraavana aamuna aloitin enemmittä juhlallisuuksitta työni koulussa. Se sijaitsi kilomerin päässä Pieve Salicetossa. Oppilaita oli minulla nelisenkymmentä. Ne olivat hyväntapaisia lapsia ja aloin pitää heistä. Tunnit olivat perättäin, loppuen kello yhdeltä, jolloin palasin kotiin ja saatoin viettää iltapäivän mieleni mukaan.

Ensimmäiset päivät olivat yksitoikkoisia, sittemmin kasvoi tuttavapiirini ja sainpa ystäviäkin. Joka ilta tanssittiin, ja minä otin osaa huveihin. Kuukaudet kuluivat nopeasti ja kesäloma lähestyi. Silloin päätin muuttaa Sveitsiin koettamaan onneani. Sähkötin äidilleni ja pyysin matkarahaa, ja äitini lähetti minulle sähköteitse neljäkymmentäviisi liiraa. Heinäkuun yhdeksännen illalla saavuin Chiassoon. Odotellessani junaa, joka veisi minut Sveitsiin, ostin S e c o l o n ja hämmästyin perin pohjin lukiessani siitä sähkösanoman, että isäni oli vangittu. Predappiossa ja Ortessa olivat valitsijat,

jotka kuuluivat sosialisteihin ja kansanpuolueeseen, iskeneet rikki vaaliuurnat estääkseen klerikaalien vaalivoiton, viranomaiset olivat allekirjoittaneet vangitsemismääräyksiä, ja vangittujen joukossa oli myöskin isäni. Uutinen saattoi minut epäröimään. Kääntyisinkö takaisin vai jatkaisinko matkaa? Päätin jatkaa, ja heinäkuun kymmenennen iltapäivänä astuin junasta Yverdonin asemalla taskussani kaksi liiraa kymmen centesimiä.»

Kiitos onnellisen sattuman voin minä, pannessani tämän käsikirjoituksen syrjään, jatkaa vielä arvokkaammalla kuvauksella, ainutlaatuisella asiakirjalla, jota ei kirjoitettu aikojen kuluessa kalpenevasta muistista, vaan tapahtumain välittömän vaikutuksen alaisena. Se kertoo meille Mussolinin ensi kokemuksista vieraalla maalla.

XII.

MUURARIN APURINA SVEITSISSÄ.

Mielenkiintoinen Mussolinin kirje. Matka Sveitsiin. Työtä, köyhyyttä, kieltäymyksiä. Lausannen muistorikas silta. Mussolinin ensimmäinen vankeus. Mitä vankila hänelle opetti. Silmäys tulevaisuuteen. Nykyinen Mussolini ja hänen »kauhistuksen museonsa.»

Signora Rosa parka! Hetkenä jolloin hänen vanhin poikansa, hänen esikoisensa ja lemmikkinsä, pyysi häneltä noita neljääkymmentäviittä liiraa, oli hänellä raskaita huolia. Hän oli yksinään nuorempine lapsineen kotona, ja hänen miehensä oli sairaana vankilassa. Alessandro tosin pian vapautettiin, mutta tämä toinen vankilaan matka oli ollut liikaa ruumiinrakenteelle, joka jo oli ravintolanpidon ja vieraanvaraisen mielenlaadun seuraamuksista heikontunut. Vankilassa hän oli sairastunut keripukkiin ja hänen hampaitaan pakotti ankarasti — hänen oli maattava kasvot alttiina kuun valolle ja kuu, hän selitti vaikuttaa kohtalokkaasti ja turmiollisesti ihmisen kaikkiin luihin . . . Mutta kaikesta tästä ei Benitolla ollut aavistustakaan hänen kirjoittaessaan seuraavaa eräälle toverilleen:

»Lausannessa syyskuun 3 p. 1902.

Parahin ystävä!

Se mitä tulen sinulle kirjoittamaan on muistoja, toivottoman nuorukaisen surullisia muistoja, kun hän näkee kaiken

katoavan, vieläpä ihanteenkin. Et saa kertoa näiden rivien sisältöä kenellekään, vain muuan nainen tuntee huoleni, ja sinä tämän luettuasi. Kiroon sinut, jos teet minusta puheenaiheen. Pyyntöni ei pitäisi sinusta tuntua oudolta. Nyt alotan.

Jätin Gualtierin, jossa hyvästelin vain tyttöäni, heinäkuun yhdeksännen aamuna. Oli keskiviikko. Parmasta Milanoon ja Milanosta Chiassoon oli sietämätön kuumuus tappaa minut janoon. Chiasso, ensimmäinen tasavaltalainen paikka, piti minua luonaan puoli yhteentoista illalla. Secolosta sain hämmästykseksi nähdä, että isäni oli vangittu osanotosta kapinaan vaalien aikana. Jouduin tästä ymmälleni, sillä jos olisin tietänyt siitä Gualtierissa, en olisi lähtenyt Sveitsiin, vaan Romagnaan. Yhdessä erään toverin, Tangheronen Pontremolista, vaihdoin Italian rahani ja nousin junaan, joka saapui Lausanneen seuraavana päivänä kahdentoista tunnin matkan jälkeen. Uskotko, että vaunu oli täynnä italialaisia?

Seisoin akkunan ääressä melkein koko matkan. Yö oli ihana. Kuu kulki loputtomien vuorten yläpuolella, jotka kohottivat lumen peittämiä huippujaan kohti tähtien hopeahohdetta. Luganojärven kirkas pinta, jolla salaperäiset valohäivät leikkivät, tenhosi mieleni. St. Gotthard näytti minusta harkitsevalta tyyneltä jätiltä, joka sallii teräskäärmeen tunkeutua sisuksiinsa ja viedä minut huimaavalla nopeudella uusien ihmisten pariin.

Vaunussa kaikki nukkuivat. Minä yksin mietiskelin. Mitä mietin minä tuona yönä, joka erotti kaksi elämäni ajanjaksoa? En muista sitä. Varhain aamulla, kiitäessämme läpi saksalaisen Sveitsin ja marraskuun sateen tervehtiessä meitä yhtä kylmästi kuin kuolemaantuomittu hyvästelee elämää, muistelin minä — ehkäpä ruumiin väsymyksestä johtuen — Italian vihreitä niittyjä, joita aurinko hehkuvasti suuteli . . . Olikohan tämä koti-ikävän ensimmäinen oire? Kenties. Luzernissa vaihdoin junaa ja ostin lipun Yverdoniin, matkatoverini houkutuksesta. Hän nimittäin lupasi minulle paikan sukulai-

sensa erään vaatekauppiaan luona. Saavuin Yverdoniin torstaina kymmenentenä päivänä kello yksitoista, kolmenkymmenenkuuden tunnin junamatkan jälkeen. Tuntien itseni jokseenkin mitättömäksi ja väsyneeksi poikkesin erääseen halpaan ravintolaan, jossa ensimmäisen kerran sain tilaisuuden puhua ranskaa. Siellä söin eineen. Sitten etsimme käsiimme vaatekauppiaan, onnistuin juttelemaan koko joukon, ja hän kutsui minut päivälliselle. Kiitin, ja me jatkoimme juttuamme, tosin ilman nähtävää tulosta. Lopuksi hän antoi minulle scudon (5 liiraa). Jotta hän ei luulisi harjoittaneensa hyväntekeväisyyttä, annoin hänelle pantiksi kauniin arabialaisen veitsen, jonka olin ostanut Parmasta huhtikuun ensimmäisenä ollessani siellä kiltin punatukkaisen ystävämme Romanin seurassa.

Perjantaina seisoin kokonaisen tunnin Pestalozzin patsaan edessä — hän oli syntynyt Yverdonissa — ja loikoilin sängyssä kaksikymmentäkolme tuntia. Lauantaina menin erään työttömän maalarin kanssa Orbeen, lähikaupunkiin, etsimään työtä tavallisena työmiehenä. Sainkin sitä ja alotin maanantaina neljäntenätoista yhdentoista tunnin työpäivän 32 centesimin tuntipalkasta. Lykkäsin satakaksikymmentäyksi kottikärryllistä kiviä erään rakenteillaolevan talon toiseen kerrokseen. Illalla olivat käsivarsilihakseni turvoksissa. Söin pari tuhassa paistettua perunaa ja heittäydyin vaatteet ylläni sänkyyn, jonka tein olkisylellisestä. Heräsin tiistaiaamuna viideltä ja palasin työhöni. Minua kidutti voimattomien kamala raivo. Il padrone (isäntä) oli tehdä minut hulluksi. Kolmantena päivänä hän sanoi: 'Olette liian hyvin puettu'. Tämä oli tarkoitettu salaviittaukseksi. Minua halutti ryhtyä kapinoimaan ja murskata tuon nousukkaan kallo, miehen, joka syytti minua laiskuudesta, vaikka jäseneni olivat murtua kivien painosta, minua halutti huutaa hänelle vasten silmiä: Kurja raukka! Mutta maksaja on aina oikeassa. Koitti lauantai-ilta. Sanoin padronelle, että aioin lopettaa ja halusin sen vuoksi tilini. Hän meni konttoriinsa minun

jäädessäni eteiseen. Sitten astui hän luokseni. Huonosti kiukkunsa salaten hän viskasi kouraani kaksikymmentä liiraa ja centesimin ärjäisten: 'Siitä saatte rahanne, mutta ne te olette varastanut'. Jäin paikalleni kuin kivettynyt. Mitä tekisin miehelle? Tappaisinko hänet? Mitä tein hänelle? En yhtään mitään. Sillä minä olin nälkäinen ja ilman kenkiä. Olin kuluttanut ohuet kenkäni rajoiksi karkeilla kivillä, jotka olivat repineet rikki sekä kämmeneni että anturani. Melkein paljain jaloin menin erääseen italialaiseen kauppaan, josta ostin parin sellaisia kenkiä, joita vuorille kiipeilijät käyttävät. Pakkasin tavarani, ja seuraavana aamuna, sunnuntaina heinäkuun kahdentenakymmenentenä astuin Chavornaysta Lausanneen menevään junaan.

Kaupunki ei ole kaunis, mutta miellyttävä. Vuoren rinteellä sijaiten se ulottuu Genève-järven rantaan asti Ouchyn viehättävine esikaupunkeineen. Se on täynnä italialaisia (kuusituhatta), joita ei kuitenkaan kovin lempein silmin katsella; sosialistien toimeenpanevan komitean pääkortteeri on täällä, ja viikkolehti L' Avvenire del Lavoratore, jota asianajaja Barbonin kanssa toimitan, ilmestyy täällä.

Mutta asia kerrallaan ja vuoronsa jälkeen. Lausannessa elin varsin varovasti ensimmäisen viikon Orbessa ansaitsemillani rahoilla. Sitten olin taas pulassa. Maanantaina oli ainoa metallinpalanen taskussani nikkelinen Karl Marx-mitaljonki. Olin syönyt ainoastaan pienen palan leipää aamulla, enkä tiennyt, kuhunka pääni illalla kallistaisin. Epätoivoissani harhailin kaupungilla, ja toisinaan, kun vatsanpuru pakotti minut pysähtymään, istuuduin Parc de Montbénonissa olevan Wilhelm Tellin patsaan jalustalle. Mahdoin näyttää kauhealta noina hirveinä hetkinä, sillä ihmiset, jotka tulivat patsasta katsomaan, loivat minuun epäileviä, melkeinpä tuskaisia katseita. Oi, olisipa de Dominicis nyt tullut pitämään minulle moraalisaarnojaan, kuinka mielelläni olisinkaan kuristanut hänet!

Kello viisi jätän Montbénonin ja lähden astumaan Ouchyta

kohden. Kuljen kaunista rantatietä, l e q u a itä, ja ilta joutuu. Pimeässä saavat auringon viimeiset säteet ja vanhojen kellojen äänet minut hetkeksi unohtamaan itseni . . . Rajaton ikävä valtaa mieleni, ja järven rannalla kysyn itseltäni, kannattaako enää jatkaa elämää . . . Näitä miettiessäni kuulen suloisen sävelen kuin äidin kehtolaulun pikku pojalleen. Sävel haihduttaa synkät ajatukseni, ja käännyn pois rannalta. Loistohotelli Hôtel Beau Rivagen edustalla soittelee nelikymmenmiehinen orkesteri. Nojaudun puutarhan aitaukseen tummanvihreitten piinioitten keskellä ja kuuntelen kiihkeästi. Soitto lohduttaa sekä aivoja että vatsaa. Mutta väliajat ovat kauheita, kouristuksen pistellessä sisuksia kuin punahehkuvilla neuloilla. Sillä aikaa kuljeskelee puiston teillä huvittelunhaluisia joukkoja, kuulen silkin kahinaa ja puheen sorinaa kielellä, jota en ymmärrä. Ohitseni astuu vanhahko pariskunta. He näyttävät englantilaisilta. Minua halutti pyytää heiltä l' a r g e n t p o u r m e c o u c h e r s e s o i r (rahaa yösijan maksuksi). Mutta sanat hyytyvät huulilleni. Nainen kimaltelee jalokiviä ja kultaa. Minulla ei ole soldoakaan, minulla ei ole sänkyä, minulla ei ole leipää. Lähden sieltä manaillen. Ah, ajatuksen ja toiminnan siunattua anarkiaa. Eikö se, joka makaa maassa, ole oikeutettu surmaamaan sitä, joka häntä jalallaan polkee?

Kymmenestä yhteentoista istun eräässä vanhassa lotjassa. Kylmä tuuli puhaltaa Savoiasta päin. Palaan kaupunkiin ja vietän lopun iltaa Le Grand Pont'in alla, suuren sillan, joka yhdistää kaksi kukkulaa. Aamulla tarkastelen ulkonäköäni eräästä kaupanakkunasta. Olen aivan tuntemattomaksi muuttunut. Minua vastaan tulee muuan Romagnan mies, jolle lyhyesti kerron seikkailuni. Hän vain nauraa minulle, ja minä kiroon hänet. Silloin pistää hän kätensä taskuunsa ja antaa minulle kymmenen soldoa. Kiitän häntä, kiiruhdan leipuriin ja ostan palan leipää. Jatkan matkaani metsään päin ja tunnen omistavani kokonaisen omaisuuden. Päästyäni kappaleen matkaa kaupungin keskuksesta puraisen leipää kuin villi

Kerberos. Kahteenkymmeneenkuuteen tuntiin en ollut syönyt murustakaan.

Tunnen hivenen elämää virtaavan suonissani. Rohkeuteni palaa nälän kaikotessa. Päätän taistella. Ohjaan askeleni kohti Villa Aminaa, Avenue du Lémanin varrella. Siellä asuu muuan italialainen opettaja nimeltä Zini. Ennenkuin astun hänen hienoon asuntoonsa puhdistan huolellisesti kenkäni ja panen kaulanauhan ja lakin oikeaan asentoonsa. Zinillä on valtavan harmaa pörrö tukka ja hänen nenänsä on suurenmoinen. En ehdi edes puhutellakaan häntä italiankielellä kun hän jo tiuskaisee: 'Ah tätä iankaikkista juoksentelua. Herra paratkoon mitä te oikein tahdotte minusta? Mitä? En yhtään tiedä, en tiedä. Jahka katson, jahka katson. Lienee parasta teidän mennä Borgattan luo, rue Solitude . . . Jospa vain voisin . . .'

— Laputa hiiteen kera synnyttäjäsi. Ja näin tervehdyksin jätin hänet.

Ensi kirjeessäni kerron loput. Lupasin sinulle romaanin, sait todellisen. Olen saanut kirjekorttisi. Lähetä minulle Oodisi ja ilmoita tovereittemme voinnista.

Ystäväsi *Benito Mussolini.*»

Mussolinin ensimäiset kokemukset Sveitsissä olivat episoodeja, jotka tuovat mieleen Gorjkijn nuoruuden. Mutta kun hän kertoo niistä, niin hän ei tee sitä katkeruudella, joka on niin luonteenomaista ryssille näitten ruvetessa kapinoimaan olevia oloja vastaan. Mussolini ei käytä synkkiä ja sairaalloisia sanoja liikuttavimmista ja surkeimmistakaan tapauksista kertoessaan. Luulen, että vaikkakin hän ajatellessaan näitä on hieman katkeroitunut, hän sittenkin sielunsa syvyydessä tuntee iloa ja mielihyvää tietäessään kokeneensa ja voittaneensa ne. Ne olivat kiirastuli, jonka hän miehuullisesti kesti, kuten hän itse sanoo, ne osaltaan tekivät hänestä sen miehen, mikä hän nyt on. Ihmisen voima ja suuruus, mi-

käli hänellä voimaa ja suuruutta ollenkaan on, kasvaa samassa suhteessa kuin kuorma, mikä hänen päällensä on pantu. Emerson kai on lausunut, että velvollisuuden täyttämisen paras palkkio on siten saavutettu kyky suoriutua vaikeuksista.

Muuanna hämärtyvänä iltana Mussolini vaelsi Lausannen ulkopuolelle. Hän kulki kulkemistaan ohi esikaupunkienkin. Kun hänellä ei ollut soldoakaan taskussaan, ei hänellä ollut vähintäkään mahdollisuutta yösijan saamiseen. Hän tunsi sen vuoksi mielihyvää päästessään näkemästä kotien iloista valon tuiketta ja mukavan ylellisyyden kerskailevaa komeutta, mikä tuntuu niin kaamealta nälkiintyneestä miehestä, jolla ei ole edes olkikupoa, kuhunka päänsä kallistaa. Tie kulki kautta Sveitsin maaseudun, tuon aina muhkean, soman ja siistin kauniine huvilariveineen ja vuorimajoineen. Eräässä tällaisessa majassa syrjässä tomuisesta tiestä istui muuan vaatimaton perhe illastamassa. Kuulisittepa Mussolinin itsensä kuvailevan tätä näkyä, kun hän verrattoman taitavasti loihtii silmienne eteen talon isännän paitahihasillaan, kuuliaisen pitkän poikasarjan, rivissä kuin urkupiiput poika pojalta lyheten, lampun pöydällä, äidin, joka jakelee liemilautasia hartaasti odottavalle seurakunnalleen. Laiha, kuoppasilmäinen kulkuri lähestyy pensasaitaa, joka ympäröi majaa ja kukkalavoja, aivan kuin sadun susi Punahilkkaa terävin hampain ja nälkää kiiluvin silmin.

— Onko teillä leipää? Antakaa minulle palanen.

He antoivat, mutta ilman ystävällisiä sanoja ja ilman edes hyväntahtoista hiljaista hymyilyä, joka tekee almun makeaksi. Kulkuri kuului antajien sukuun, ei ottajien, ja hän oli viskaamaisillaan takaisin almun antajalleen. Mutta vatsa on, niinkuin jo kuuluisa kerjuri Ulysses huomautti, kuin muriseva koira, joka ei koskaan tuki turpaansa ennenkuin nälkä on tyydytetty, mihin hintaan tahansa tahtoo se tulla kylläiseksi. Ja niin kävi nytkin.

Vähitellen Mussolini tottui vaeltelevaan elämäänsä ja perehtyi metkuihin ja pikku petoksiin, vahinkoihin ja onnet-

tomiin sattumiin, jotka tavallisesti ovat köyhyyden seuralaisia. Hän sai oppia tuntemaan, että se, jonka taskussa on viisitoista centesimiä, on oikeutettu — ainakin oli näin laita parikymmentä vuotta sitten — hätyytetyksi joutumatta oleskelemaan Sveitsin alueella kaksikymmentäneljä tuntia, jonka jälkeen hänen taas on ilmoittauduttava poliisille. Mutta saadakseen olla siellä häiritsemättä epämääräisen ajan, täytyi omistaa sata tuollaista centesimiä, kokonainen frangi, salaperäinen taikakalu, joka saa viranomaiset vakuutetuksi siitä, ettei sen haltia ole irtolainen. Frangia, vapauden tunnusmerkkiä, pidetään pyhempänä kuin kallisarvoisintakaan pyhäinjäännöstä. Kerrotaan miehistä, jotka ovat kuolleet nälkään mieluummin kuin luopuneet frangistaan.

Vähitellen hän alkoi tuntea kulkurielämän salaperäistä lumoa. Alkuperäistä ihastusta, samanlaista, jota erilaiset urheilut, varsinkin vuorillekiipeily, harjoittajissaan herättävät. Vuorillekiipeily totuttaa ihmisen tulemaan toimeen vähin varustein, se vapauttaa hänet tarpeettomien esineitten orjuudesta. Samaa ihastusta, jolla sota kaikista kauhuistaan ja hirmuistaan huolimatta lumoo väkevät ja voimakkaat miehet, parhaatkin heistä.

Tämä elämä opetti häntä myöskin rakastamaan italialaisiaan syvemmin, ja kun hän joutui toista kansallisuutta olevien pariin, sai hän tuntea, kuinka kaukana hän oli heistä ja kuinka lähellä omiaan. Hän oppi kuulemaan rodun salaperäistä ääntä ja pitämään arvossa italialaisten taipumuksia ja hyveitä, jotka vastasivat hänen omiaan. Italialaisten puutteellisuudet hämmästyttivät häntä samalla tavoin, ja loukkasivat häntä sitäkin enemmän. Kuten äiti, jota surettaa nähdä lastensa käyttäytyvän huonosti vieraitten nähden, toivoi hän, etteivät italialaiset antaisi vähintäkään aihetta arvosteluun ja halveksuntaan muukalaisten taholta. Yhtäkaikki tunsi hän kuuluvansa heihin kyseen ollessa heidän vioistaankin, ja hän oppi erottamaan viat, jotka ovat siedettäviä, välttämättömiä ja parantumattomia, niin sanoakseni

luonnosta lankeavia, vakavamman laatuisista hyviin ominaisuuksiin soveltumattomista vioista. Vissi huolimattomuus, esim. puuttuva mielenkiinto elämän miellyttävään puoleen, terveydenhoitoon, puhtauteen, ruumiin ja hengen täydellisyyteen, saattavat johtua yksinkertaisista ja alkuperäisistä elintavoista, vieläpä olla omiaan vastustamaan mukavuudenhalua, joka useinkin johtaa velttouteen ja laiskuuteen. Mutta kavahtakoot italialaiset kansalaiskunnon, rohkeuden ja suorasukaisuuden puutetta älköötkä myöskään antako turhien halujen ja inhan voitonhimon pahentaa itseään.

— — —

Missä Mussolini kuljeksikin, aina hän työllään ansaitsi elantonsa. Parempaa työtä etsiessään hän oli ryhtynyt muurarin apuriksi, mutta kuten jo näimme, oli palkka huono. Yhdeksäntoistavuotiaalle antaa tällainen työ ankaran ruokahalun, siksi kului palkka melkein tyystin pelkkään ruokaan jättämättä tähteitä kunnollisen asunnon maksuun. Ja Mussolini on aristokraatin maulla varustettu pleibeiji, joka ei voi alistua likaisuuteen. Hän on kaikessa äärimmäisyyksien mies. Sodan aikana hän löysi kerran rotan ruoka-astiastaan. Hän tarttui sitä häntään, heitti sen syrjään ja jatkoi tyynesti syöntiään tehden hyveen välttämättömyydestä, mutta hän kyllä osaa nyrpistää nenäänsä, jos hänelle jossakin ravintolassa tarjotaan lasi, joka ei ole täysin moitteeton. Ja Sveitsissä hän köyhyydenaikanaan mieluummin nukkui ulkosalla, lammaskarsinoissa j.n.e. kuin likaisissa ja pahaltahaisevissa yömajoissa, jotka olivat hänen kassansa ulottuvilla ja joissa hän joutui alentavaan seuraan.

Lausannessa on silta, joka on näytellyt historiallista osaa hänen elämässään. Sen alta hän useinkin löysi turvapaikan ja hän oli valinnut kuivalta hiekkarannalta aivan erikoisen paikan itselleen. Muuanna iltana puhkesi yht'äkkiä rankkasade, ja kun onnellinen sattuma näytti hänelle erään auki unohdetun kirjapainon oven, hiipi hän painoon ja nukkui heti. Nuoruuden syvä ja onnellinen uni valoi unohdusta hänen

huoliinsa. Mutta aamulla herätti hänet armoton totuus varsin kovin kourin. Hän joutui nyt ensimmäisen kerran poliisin kanssa tekemisiin ja sai istua vuorokauden pidätettynä, jonka jälkeen hänet laskettiin vapaaksi.

Tästä alkaa pitkä vankilarangaistusten sarja, jota jatkui hänen monina seikkailurikkaina vaellusvuosinaan Sveitsissä, Saksassa, Ranskassa, Itävallassa ja Italiassa; sitä voitaisiin nimittää vaikka yksitoista lukua sisältäväksi kasvatusopin alkeiskirjaksi, joka alkaa Lausannessa 1902 ja päättyy Milanoon 1919.

*

Täsmälleen 20 vuotta myöhemmin, 1922, Italian pääministeri matkusti Sveitsiin. Hän kutsui Englannin ja Ranskan edustajat loordi Curzonin ja Poincarén Genèvestä, jossa he häntä odottivat, luokseen Lausanneen neuvottelemaan Euroopan kohtaloista.

Oli kulunut vasta pari kolme kuukautta siitä kuin Sveitsin hallitus oli peruuttanut maastakarkoituskäskyn, joka koski »vaarallista vallankumouksellista Mussolinia».

Muuan korkea sveitsiläinen virkamies oli tullut Mussolinin hotelliin turvallisuustoimenpiteistä neuvottelemaan. Lähtiessään hän kysyi, oliko herra pääministeri tyytyväinen.

»Täydellisesti, herra komisario», Mussolini vastasi. Ja sitten hän naurahtaen viittasi kädellään siltaan, joka näkyi komean hotellin akkunasta. »Muistatteko, herra komisario, juuri tuon sillan alta poliisinne minut kaksikymmentä vuotta sitten vangitsivat?»

Tyynenä kuin kivipatsas komisario kumarsi. »C'est la vie, Monsieur le Président. — Näin meitä elämä nakkelee, herra pääministeri.»

*

Vaikka vapauden menetys oli kaikkea muuta kuin pikku onnettomuus hänenlaiselleen nuorukaiselle, koitui se itse

asiassa hänen hyödykseen, sillä vankilassa vietetyt ajanjaksot rikastuttivat hänen sieluaan ja vaikuttivat hillitsevästi ja hiovasti koko hänen olemukseensa. Vankilassa hän oppi monenlaisia asioita, jotka helposti voitaisiin luetella, vieraista kielistä arabialaisiin numeroihin asti, mutta ennen kaikkea kärsivällisyyttä, lahjan, joka matkaansaattaa sen ihmeen, että levoton, tulinen ja kiivas Mussolini kykenee itsensä täydellisesti hillitsemään, olemaan tyyni kuin kivi, vähimmälläkään ilmeellä tai eleellä ilmaisematta jännittyneisyyttään pitkinäkään rasittavan, hellittämättömän työn kausina. Muuan tätä kuvaava tapaus. Oltiin Nicola Bonservizia, fascistin ja Popolo d'Italian toimittajaa, jonka muuan kommunisti eräässä Pariisin ravintolassa maaliskuussa 1924 salamurhasi, hautaan saattamassa. Hautajaissaattuetta, johon kuului kolme- neljäkymmentätuhatta miestä, pidätteli eräässä paikassa ankara rankkasade viitisenkymmentä minuuttia. Ainoa, joka ei ollut kärsimättömän näköinen, oli Mussolini. Hän kieltäytyi vastaanottamasta sateenvarjoa — tämä porvarillinen kapine, joka hyvin olisi sopinut jollekin Ludvig Fiilipille, ei hänestä näyttänyt sulautuvan hetken juhlallisuuteen — ja seisoi paikallaan jäykkänä ja liikkumatonna veden valuessa virtanaan kahden puolen pitkin sylinterin lieriä, kuin goottilaisen kirkontornin vesiaukoista, likomärälle päällystakille. Mussolini seisoi yhä kuin tunteettomuuden muistomerkki. Me muut hänen ympärillään napisimme ja valittelimme. Ja saavuttuamme kirkkomaalle piti Mussolini, vähääkään piittaamatta yhä jatkuvasta rankkasateesta — hänen äänensä tosin oli käheä — tyynesti ja vaikuttavasti juhlallisen puheen marttyyrimme muistolle. Sen jälkeen hän polvistui meidän muitten kanssa juhlallisten fascistimenojen mukaisesti märälle haudalle. Sitten läksi hän nopeasti ja yht'äkkiä pois lähelläolevien suosionosoitusten kaikuessa.

Ja kärsivällisyys on tehnyt hänet kykeneväksi kuumeisessa kiihkossakin odottamaan ei vain tunteja, vaan viikkoja,

kuukausia, vuosiakin, osoittamatta kiireen tai levottomuuden oirettakaan, odottamaan, kunnes tapahtuma, jonka hän oli aavistanut ja suunnitellut, toteutuisi.

Mutta tämän taidon saavuttaminen kysyi suunnattomia kärsimyksiä. En milloinkaan unohda muuatta kevätiltaa, jolloin Mussolini, siihen aikaan toimittaja ja tavallinen kansalainen, ja me, kolme neljä hänen toveriaan, kävelimme eräässä Milanon yleisessä puistossa. Oli juuri porttien sulkemisaika, ja havaitsimme pari kolme porttia jo lukituiksi. Mussolini näytti vangitulta eläimeltä, joka hermo äärimmilleen pingoitettuna, ja hänen silmissään paloi villi tuli meidän juostessamme minkä koivista lähti kohti viimeistä vielä avoinna olevaa porttia. Kehottaessamme häntä pysymään rauhallisena ja vähän säästämään keuhkojaan, vastasi hän kiivaasti: »Ei, ei, sitä en voi. En voi olla telkeitten takana, en voi sietää noita ristikoita, ne kiduttavat minua. Tunnen aivan tukehtuvani. Niin niin, naurakaa vain, mutta ettepä te olekaan koskaan tulleet kokemaan, mikä yksitoista kertaa linnassa istuminen merkitsee, ystäväkullat. Se kokemus ei ikinä häivy mielestä.»

Rintamalla aiheutuivat kaikki muistutukset, jotka sotilas ja sittemmin korpraali Mussolini sai, hänen »sisään suljetuksi» joutumisen kauhustaan. Ei edes kiivaimmankaan pommituksen aikana häntä saatu velvollisuutensa mukaisesti vetäytymään rintaman tarjoomiin syviin ja varmoihin vuoriluoliin. Ensimäisellä ja ainakin toistaiseksi viimeisellä Caprin matkallaan pahoitti hän saaren matruusien mielen kieltäytymällä menemästä kuuluisaan siniseen luolaan.

»Inhoan vapaamuurariutta salaperäisine menoineen pimeässä», virkahti hän kerran. »Inhoan luolia, inhoan kaikkea joka ei vapaasti, selvästi ja avoimesti voi näyttäytyä auringonvalossa.»

Rudyard Kipling on kirjoittanut tarinan, joka usein muistuu mieleeni. Muuan alkuasukas, joka on todistettu vikapääksi varkauteen ja viety Afganistanin mahtavan emiirin

eteen tuomittavaksi, esittää nälän lieventäväksi asianhaaraksi. Emiiri haluaa kuulla hänen armonpyyntöään ja viittaa kädellään. Jonka jälkeen eräs hänen seurueeseensa kuuluvista nousee kertomaan, että hän, kertoja, oli kerran ollut erään puuvillakauppiaan apulaisena. Kauppias oli muuanna päivänä tuonut hänen luokseen uuden apulaisen, jonka hän vast'ikään oli palvelukseensa pestannut, miehen, jonka sormet olivat hennot ja valkoiset ja silmien ilme käskevä. Mies osoittautui kuitenkin parhaimmaksi työmieheksi mikä kauppiaalla koskaan oli ollut. Napisematta hän ahersi aamusta iltaan. Mies oli emiiri itse, jonka muuan kilpailija oli syössyt vallasta. — »Oletteko ymmärtänyt?» emiiri kysyi. »Minä ja omaiseni kärsivät myöskin nälkää, mutta minä en varastanut.» — Ja hän viittasi taas kädellään. Mies mestattiin.

Lausannen muurarinapurilla on oikeus olla ankara muille. Hän on kokeillut omalla itsellään ja hän tietää omistavansa vastustusvoimaa, mutta hän tietää myöskin, mitä se maksaa, ja sen vuoksi hän usein osoittaa suopeuttakin. Hän varaa kovimman ankaruutensa niille, joita hän pitää arvossa, pettämätön suosion ja ystävyyden merkki, kun hän »kohtelee pahoin» jotakin, kuten hän itse sanoo. Suvaitsevaisuus ja suopeus sitä vastoin useinkin merkisevät halveksuntaa. Heikot, turhamaiset, hupsut ja huolimattomat ihmiset, — mitenkä voisin vaatia, että he kykenisivät kestämään vaikeuksia ja vastustamaan kiusauksia? Mutta te, joilla on luonteenlujuutta, teidän on oltava taipumattomia. Raha ja voitonhimo ja houkuttelevat huvitukset, joita rahalla saa, eivät saa olla lieventäviä asianhaaroja miehelle, joka itsensä alentaa, ne ovat seikkoja, jotka eivät liikuta Mussolinia itseään vähääkään. Rikkaus ja huvit eivät tuolle leppymättömälle taistelun miehelle ole merkinneet mitään. Mutta tätä ei voida lukea hänelle ansioksikaan, niin syvällä on näitten asioitten halveksunta jo luonnostaan hänessä.

Palattuaan 1922 Lausannesta Milanoon, matkallaan Roomaan ja lastensa luo, joitten hän tiesi kiihkeästi häntä odottavan, muistui hänen mieleensä, että hänen toki piti tuoda heille

tuomisia. Hän käänsi nurin kaikki taskunsa ja salkkunsa. — »Diamine!» huudahti hän, »minulla on vain kaksikymmentä liiraa. Olen parantumaton tuhlari.» Ja hänen täytyi lainata sata liiraa sihteeriltään.

Hänellä on nyt koko talollinen esineitä, joita ystävät ja kansalaiset ovat hänelle antaneet. Ja kaikki ne ovat hänestä yhtä sydämellisen yhtäkaikkiset. Palazzo Chigissä on suuri sali, jota hän nimittää »kauhistuksen museokseen». Tuntuu siltä kuin ei koko Italiassa olisi ainoatakaan ihmistä, joka ei katsoisi olevansa velvollinen lähettämään maan pelastajalle henkilökohtaisen kiitollisuutensa osoitusta. Hänen luokseen virtaa mitä eriskummallisimpia esineitä, joukossa tietysti todella arvokkaitakin ja kauniita. Muuan agentti lähettää taulun, »joka vieläkin tuoksuu puhtaalle vernissalle», kuten hän itse lahjasta ylpeänä sanoo, tuossa on egyptiläisiä savukkeita — Mussolini ei tupakoi — erinomaista suklaata — hän ei syö makeisia — herkullista kalaa, joskus uskomattoman suuria, oikeita merihirviöitä, kaikkea ajateltavissa olevaa metsänriistaa, metsäkauriista kuninkaan savoialaiselta maatilalta Sardinian villisikoihin ja Kalabrian kuuluihin kurppiin asti. Usein matkaansaattavat lahjat suuren ilon jonnekin Rooman lastenkotiin, toisinaan ne taas panevat jonkun sotasokeitten kodin pöydän koreaksi. Kultakirjailuista kimalteleva toreadorinviitta on viskattu tuolinselkämykselle, vieressä on persialaisia damaskoituja miekkoja ja ihmeellisen kauniisti koristeltu turkkilainen käyrämiekka, scimitari. Viimeksimainitunlaisista lahjoista Mussolini pitää, kuten kaikista sodan ja miehuullisen urheilun tunnusmerkeistä. Muuan pikku tuntematon manikuristi on lähettänyt hänelle omatekoisen saippuan, joku työmies on joutohetkinään munankuoriin piirtänyt Italian kuuluisia rakennuksia, Pietarinkirkon, San Marcon kellotornin ja Pisan vinon tornin. Muotokuvia on tietysti lukemattomia. Muuan kartusiaani-maaliikkoveli on puunpalasista sommitellut kolmiosaisen taulun, joka esittää Mussolinia, kenraali Diazia ja herttua del Marea, uuden ajan Italian

kolmea kondottieria. Eräs Faenzan keramiikkityömies on terävin valkoisin ja mustin vastakohdin fajanssilevylle kiinnittänyt Mussolinin piirteet ja tekstannut vanhanaikuisin Romagnan fajansseille luonteenomaisin kirjaimin: »Joko musta tai valkoinen.» Muuan uskollinen fascisti on kovasti huolissaan siitä, ettei pääministeri vain joisi muuta viiniä kuin hänen tarhassaan kasvanutta, ja jotta ei kukaan pääsisi sitä laimentamaan tai jollakin muulla tavoin pilaamaan, tulee hän itse tavaransa mukana ja seisoo kuin vartiosotilas laatikon vieressä tarkasti pullojen vähenemistä seuraten, ja ennenkuin laatikko on tyhjä, noutaa hän toisen. »Museossa» on lukemattomia kuriositeetteja, esim. oljenkorsista tehty purjelaiva täysine purjeineen ja pienintäkin yksityiskohtaansa myöten mallinsa mukainen, lastina kultamunia, sen on eräs maanviljelysyhdistys lahjoittanut, tuossa taas muhkea kenkäpari, jossa on trikolorin värit, puna-, valko-, vihreät raidat. Pääministerin yksityissihteeri on ollut kyllin sydämetön erottaakseen jalkineet toisistaan ja sijoittanut toisen niistä pöydälleen paperinpainimeksi ja — varoitukseksi. Eräällä rautatiematkalla muuan hänen sihteereistään sattumalta näki hänen matkalaukkunsa vuorista esiinpistävän neulan, jonka päässä oli kallisarvoinen safiiri. — »Mutta herra pääministeri, saatatte vielä hukata tämän, se on tavattoman kallisarvoinen.»

»Vai niin», vastasi Mussolini. »En ole sitä tarkastellut. Joku on sen minulle antanut, enkä muista kuka. Pankaapa talteen se.»

XIII.

MUSSOLINI YLIOPPILAANA GENÈVESSÄ.

Rakennuskauden loputtua tulee Mussolinista juoksupoika ja ylioppilas. Hänen aamuvuoronsa. Päivittäinen muutos. Professori Pareto. Mussolinin ryssät. Hänen väittelynsä Vandervelden kanssa.

Genèven ja Lausannessa olon väliltä alkoi Mussolinin nousukausi. Muurarinapurista tuli asteettain täysinoppinut muurari ja lopuksi alansa täydellinen mestari. Yleneminen tapahtui muutamassa kuukaudessa. Hän oli parhaita sementtityömiehiä ja oikein loisti taidollaan tehdä akkunanreunuksia. Tämä työ on vaikeata. Se kysyy tarkkaa silmää ja kätevyyttä, sillä tiilikiviä, joita reunustöihin käytetään, ei heitelläkään vain kuinka hyvänsä niinkuin tavalliseen suoraan seinään.

Hänen toinen erikoisalansa taikka paremminkin erikoisoikeutensa oli lipputangon kiinnittäminen talon valmistuttua. Tätä tehtävää hän ei luovuttanut kenellekään. Notkeana kuin kissa hän kiipesi katon korkeimmalle kohdalle, loi riemuitsevan katseen alas, ja sitten seurasi jännittävä hetki, kun hän pani tangon tukevasti paikoilleen ja veti lipun sen huippuun.

Ja niin oli rakennus taas valmis. Riemuitkaa, kansalaiset! Nuori työmies laskeutuu alas, tyytyväisenä ja onnellisena. Kolme eläköönhuutoa. Talo ei tosin ole palatsi, mutta se on

ihmisasunto, asumista varten rakennettu. Vieläkö tahdotte muutakin? Tuossa on talo, turvapaikka, joka uhmaa vuosia.

Vastapäätä Mussolinin huonetta Popolo d'Italian toimituksessa rakennettiin paraikaa suurta uutisrakennusta. Kuinka usein keskeyttikään Mussolini työnsä mennäkseen akkunan ääreen seuraamaan työn edistymistä! — Katsokaapa noita, oli hänen tapansa virkahtaa silmissään haikea ilme. Katsokaa kuinka he tekevät työtä. Ah, minä kadehdin heitä. Katsokaa kuinka he kivi kiveltä rakentavat kokonaisen talon, minun istuessani täällä paperia töhrimässä. Kuinka minä kaipaankaan tyydytyksen hetkeä, jolloin kerrankin saisi tuntea saaneensa jotakin valmiiksi, kerta kaikkiaan valmiiksi. Minun Sisyfoon työni ei koskaan lopu. Minun on aina alkaminen alusta. Mutta katsokaapa noita. Kaksi kuukautta sitten tuossa oli tyhjä paikka, ja nyt on talo jo noin pitkällä. Nyt he jo tekevät kattoa. Tuota minä sanon työksi.

Mutta kaikki vuodenajat eivät ole kulta-aikoja muurareille. Talvella — ja Sveitsin talvi on pitempi kuin puolet vuodesta — ei rakenneta. Mutta syötävä on kuitenkin.

Talvikuukausina oli Mussolini juoksupoikana eräässä Grande Ruen italialaisessa viinikaupassa. Palkka ei ollut suuri, mutta hän sai lisäksi pienen vinttikamarin telttasänkyineen, huone oli tosin kylmä, mutta se oli hänen yksin. Kahdesti päivässä hän sai lautasellisen keittoa — m i n e s t r a — ja palasen leipää, sattuipa väliin lihanpalanenkin luiskahtamaan emännän kitsaasta kädestä. — Pojan pahus syö aivan liian paljon, vaikeroi vaimo Mussolinin tuumiessa, että hänellä oli kahdentoista tunnin työpäivä jaloissaan, jotka kaipasivat vahvistusta. Ja jos onni oli oikein suosiollinen ja pojan oli haettava viiniä kellareista, saattoi joskus käydä niinkin, että hän sai maistaa oikeata Albanaa, hänen kotiseutunsa viiniä. Jalo neste valui hänen kurkkuunsa kumiputkesta ennenkuin se ehti asiakkaan astiaan. Oli muitakin valoisia hetkiä. Niinpä hän aina sai juomarahoja viedessään viinipulloja asiakkaitten kotiin. Paljain jaloin ja päin, yllään puhdas paita ja

housut, työnsi hän joka aamu viinipulloilla kuormattuja käsirattaitaan pitkin Grande Ruetä vieden pullojaan matkailijoitten tai ylioppilaitten täyshoitoloihin. Täyshoitoloitten emännät ja omistajattaret, säästäväiset, puhtaat kunnon naiset, joiden aamu-uni oli hyvin lyhyt, etsivät tyhjät pullot, maksoivat laskun ja lisäsivät erään viisikymmentä centesimiä, jotka kaiken kohtuuden nimessä katsotaan tehtävänsä kunnollisesti suorittaneen f a t t o r i n i n rehellisesti ansainneen, — M e r c i, m a d a m e, hän kiitti kohteliaasti kumartaen. Ja minä luulen, (vaikka hän ei siitä ole koskaan maininnut) että monikin näistä kunnon naisista joutui hieman hämilleen moisen juoksupojan nähdessään.

Iltapäivällä näyttämö muuttui. Tuhkimon lailla tapahtui hänessä täydellinen muutos. Hän laskeutui vinttikamaristaan kokonaan toisena henkilönä, ajeltuna ja siistittynä, sukat ja kengät jalassa, moitteettomat housut, liivit ja takki yllään, vieläpä kaulanauha ja hattukin. Hän läksi pitkälle kävelymatkalle tai hyppäsi Genèven junaan, joka vei hänet sinne parissa minutissa. Nyt hän ei ainoastaan ollut noitten kunnon emäntien vertainen, vaan myöskin heidän hoidokkiensa, ylioppilaitten, joita Genèveen virtaa maailman kaikilta ääriltä. Hän tapasi heitä luentosaleista, joissa hän sammutti janoansa runouden ja tieteitten lähteistä. Kaikista professoreista, joiden johdolla hän tällöin tai paremminkin vähän myöhemmin ahkeroitsi, vaikutti Vilfredo Pareto kuten jo mainitsin syvimmin häneen.

Näitten opintojen kasvattavaa vaikutusta Mussoliniin ei voida kyllin korkeaksi arvioida. Ensiksin ne opettivat hänelle »painottomien esineitten teorian», joka ulottuu kansantaloudesta politiikkaan ja joka on sovellettavissa elämän kaikkiin ilmaumiin. Pareton tieteellisillä tutkimusmetoodeilla oli häviämätön vaikutus Mussoliniin. Päinvastoin kuin muut professorit Pareto, rasittavien kokeitten ja tutkimusten kautta päästyään lopputulokseen, ei pitänyt tätä lopputulosta ehdottomana ja riidattomana, vaan ainoastaan väliaikaisena,

tuloksena, jonka perustalta taas voitiin edetä uusiin tutkimuksiin.

Pareto oli itse asiassa omalla alallaan kahden muun tiedemiehen edeltäjä, jotka samojen menetelmien mukaan työskennellen mullistivat filosofian ja matematiikan. Tarkoitan Bergsonia ja Einsteiniä. Ranskalainen puhuisi l'élan vitalista saksalainen relativiteettiteoriasta. Italialainen oli ennen heitä käyttänyt sanaa »painoton», omalla alallaan oli hän työskennellyt samojen menetelmien mukaisesti, särkenyt jäykän ja koneellisen käsityksen »ekonoomisesta ihmisestä, joka on erotettu psykologiasta ja elämästä». Fascistijohtaja selittää,että fascismilla ei ole teoreettisten oppien panssaria, vieläpä hän siitä kerskaakin, koska hänen mielestään jok'ikinen järjestelmä on erehdys ja joka teoria vankila, hän sanoo, ei, hän todistaa, että on välttämättä noudatettava menettelytapaa, metoodia, eikä järjestelmää, systeemiä. Hän sanoo itsestään: — Olen vaeltaja. Täysin oikeutuksin hän 1910—1914 käytti itsestään sanoja l'homme qui cherche, etsijää.

»Etsiä» on jalo sana. Useinkin jalompi kuin sana löytää. Se sisältää enemmän tarkoitusta, vähemmän sattumaa. Voidaan »löytää» sattumalta, ja voidaan löytää jotakin, joka on epäjaloa, mutta ken etsii, hän etsii lakkaamatta, hän toivoo aina pääsevänsä totuuteen. Vilfredo oli tämän koulukunnan mestari. Hän liikkui alati eteenpäin. Ilman liikuntoa on kaikki pilalla, sanoi Plato. Meren ikuinen tyrske, lauloi Homeros, on ihmiskunnan isä. Pareton jokaisessa uudessa teoksessa tai niiden uusissa painoksissa on selityksiä tai muutoksia edellisiin ja niiden arvostelun käsittelyä. Tavallisesti hän kumoaa arvostelun, mutta samalla kuin hän tämän tekee, osoittaa hän tärkeimpiä kohtia, joista olisi voinut tai pitänyt tehdä huomautuksia tai kysymyksiä.

Tämä sitkeys tutkimuksessa, tämä totuuden sammumaton jano se juuri on metoodi, jota Mussolini on soveltanut elämään yleensä ja politiikkaan erikoisesti. — Olen päättänyt olla asettumatta ehdokkaaksi tällä kertaa, hän sanoi minulle

vähää ennen 1919-vuoden vaaleja. Tämä tuntui minusta kummalliselta ja rohkenin tehdä vastaväitteitä. Seuraavana päivänä hän sanoi minulle, että hänen nimensä tietysti täytyi olla ensimmäisenä Milanon listassa. Hyvilläni, mutta kuitenkin hämmästyneenä huudahdin: — Mutta tehän eilen . . . Mussolini oikaisihe juhlallisesti. — Signora, hän vastasi, eilen oli eilen, tänään on toinen päivä. — Lyhyttä ja selvää. En muuta voinut tehdä kuin olla samaa mieltä. Yhtenäisyyttä pääasiassa ja muuntelua epätietoisissa, vapautta keinojen valinnassa ja vankkumattomuutta tarkoitusperissä ja i t a l i a n i t a ssa — italialaisuudessa. Näin voidaan Augustinuksen perusohje muovailla Mussoliniin sopivaksi.

Italiassa sykki sydän, joka murheellisin myötätunnoin seurasi näitä retkeilyjä, jotka se aavisti, vaikka niistä ei kerrottu — Beniton äidin sydän. Tuo suuri poika, joka aikaisemmin niin kärkkäästi oli valmis pyytämään häneltä soldoja kyseen ollessa vain huvituksista, ei nyt, ollessaan tosi hädässä ja ruuankin puutteessa, voinut taipua soldoakaan anomaan. Mutta signora vaistosi enemmän kuin mitä poika halusi tunnustaa. Ja lopuksi hän sairastui. Benito sai tiedon tästä ja matkusti oitis hänen luokseen, ja hän parani. Benito ei kuitenkaan voinut kauaa viipyä Romagnassa, pian tapaamme hänet taas Sveitsissä jatkamassa kolminaista elämäänsä. Siitä oli pian tuleva nelinäinen, sillä muurari, juoksupoika ja ylioppilas sukeltautuu yhtäkkiä vallankumouksellisen internationalismin pyörteisiin.

Ja nyt minä, joka ihannoin legendoja, murskaan erään niistä. En ollenkaan pidä niistä, jotka ryhtyvät repimään rikki vanhoja perinnäisiä kuvitelmia. Minusta on varsin typerää ruveta muuttamaan Lucrezia Borgiaa hyveelliseksi perheenäidiksi, koettaa todistaa, että Kolumbus oli tietämätön tomppeli, joka sattumalta törmäsi Amerikaan, että Galilei oli pelkuri raukka, joka vapisi inkvisitsion edessä, ja että Cid oli sukkela veijari. Mutta on legendoja, jotka on hävitettävä, ja muuan näistä kertoo, että Mussolini ilmestyi täysin val-

miina puhujana aivan yht'äkkiä, yhtä valmiina kuin Pallas Athene syntyessään keihäs ja kilpi kädessään. Tämän legendan mukaan nuori Benito piti immytpuheensa Genèvessä ilmaantuen kuin David Goljatia vastaan, lyöden Goljatin suuren Vandervelden haahmossa maahan. Todellisuus on aivan toisenlainen. Beniton ensi esiintyminen väittelijänä ei tapahtunut Genèvessä. Jo Forlimpopolissa hän oli esitelmöinyt tovereilleen ja lausunut ajatuksia ja kehittänyt todisteita, jotka olivat sangen kaukana oikeaoppisuudesta. Itse asiassa valtiollinen väittely jo lapsuudesta asti ollut hänelle yhtä luonnollista kuin syöminenkin.

Sveitsissä hän tiestysti ryhtyi opiskelemaan myöskin vieraita kieliä. Hän oppi englannin, espanjan ja saksan alkeet ja ranskan täydellisesti. Hän seurusteli ahkeraan ryssäläisten ylioppilaitten, nais- ja miespuolisten, kanssa. Nämä muodostivat merkillisen joukkion hillittömiä, yltiöpäisiä ja haaveellisia nihilistejä ja boheemeja, tämä viimeksimainittu sana ymmärrettynä sen hehkuvankuumeisen uusaikaisen merkityksen mukaisesti. Nämä uudet ystävät, kaikki kiivaita vallankumouksellisia, veivät hänet kerran kuulemaan Emile Vandervelden luentoa. Vandervelde, Belgian sangen maltillisen ja revisionistisen solialistisen puolueen sangen maltillinen johtaja, oli kaikkien vallankumouksellisten musta lammas. Hänen rauhalliseen tieteisopilliseen ja flaamilaisen poroporvarilliseen luonteenlaatuunsa sopi vain pari kolme aatetta: kooperatiivinen edistys, jossa on vähän antiklerikalismia ja runsaasti parlamentarismia ja mielten piristykseksi hiukkasen vallankumouksellisuutta. Vandervelden oppien mukaan voitiin sosialismiin siirtyä milloin tahansa. Oli vain rakennettava joukottain kansantaloja, paljon kansanyliopistoja, laskea pääoman miljoonat liikkeeseen ja pitää huolta siitä, että köyhälistön tukena olisi mahdollisimman monta miljoonaa ääntä. Kun kaikki tämä olisi järjestyksessä oli vain tehtävä aloite parlamentissa ja tämän taas tultua hyväksytyksi vaikkapa vain yhden ainoankin äänen enemmistöllä oli samalla myöskin

siirrytty sosialismiin. En tiedä, onko tämä todella Vandervelden kanta, sillä häntä pidetään sentään viisaana ja älykkäänä miehenä. Näin kuitenkin Genéven vallankumouksselliset ymmärsivät hänen tieteellisen ja samalla evankeelisen sosialisminsa. Yksi seikka kuitenkin on varma, Vandervelde ei ollut väkivaltainen, verenhimoinen, sokeasti rynnistelevä luonne. Ja entisellään hän näyttää pysyneen sodankin jälkeen. Sanalla sanoen, hän oli belgialainen jäljennös n.s. maitovellisosialistista, socialismo della tagliatelle*) jonka Gualtierin opettaja kotimaastaan niin hyvin tunsi. Vauraan teollisuusmaan Belgian ja voimaperäisen maanviljelysmaakunnan Emilian välillä olikin vissiä yhdenmukaisuutta, ja Vandervelde voitiin pitää Prampolini il Santonen vastineena, Prampolinin, »suuren pyhimyksen», joksi Mussolini häntä nimitti.

Vandervelden esitelmän aiheena oli »Jeesus Kristus orjuutetun kansan pelastajana ja sosialismin edeltäjänä.» »Kristus, maailman ensimmäinen sosialisti», kuului Prampolininkin kaavojen joukkoon. Tämä ei ollenkaan ollut Mussolinin ankaran maun mukaista. Babeuf oli hänen epäjumalansa, Babeuf ja nuorten ryssänihilistien kaikki jumaluudet. Ehkäpä jonkun nuoren venakon hemaiseva olemus osaltaan vaikutti tähän ihannoimiseen. Varsinkin kahden kaunottaren, alkaaksemme Helene M:stä. Mihinkä pulaan tämä nainen hänet saattoikaan! Mutta siitä myöhemmin. Nietzschellä ja Sorelilla oli myöskin vaikutuksensa hänen kehitykseensä. Kreikkalaisesta filosofiasta, tuosta ihmisajatuksen perustasta, oli häneen imeytynyt jokunen osa, lisäksi tulivat Spinoza, Kant, Hegel, Fichte ja ennen kaikkea Schopenhauer. Ja lopuksi vielä Buddhakin. On sen vuoksi varsin helppoa kuvitella mielialaa, jonka vallassa näitten kaikkien tieteisoppisten opinkappaleitten nuori tutkistelija saapui Vandervelden esitelmää kuulemaan. Ja kun hänen toverinsa — kumpaakin suku-

*) Tagliate on eräänlaista kotitekoista makaroonia.

puolta — yllyttivät häntä vastustamaan esitelmöitsijää, oli hän siihen heti valmis.

Niinpä hän siis pyysikin puheenvuoroa. Kuulijakunta osoitti hämmästystä ja paheksumista. Mutta Vandervelde, joka juuri oli lopettanut kuvauksensa Kristuksen olemuksesta, jätti puhujanpaikan hänelle. Mussolini aloitti tuomalla evankeliumia vastaan Julianus Luopion, jonka hän hyväksyi, vieläpä hän tätä ylistikin. Ja sitten hän pääsi mieliaiheeseensa, Roomaan. Ah, miksikä olivat raakalaiset rajojen ulkopuolelta ja heikot ideologit kalvavine hampaineen niiden sisäpuolelta päässeet hävittämään Rooman loistavan valtakunnan! Mitä pysyviä aikaansaannoksia oli galilealainen oikeastaan jättänyt jälkeensä? Ja nyt Mussolini alkoi puolustaa ja ylistellä buddhalaisuutta. Tästä uudesta keksinnöstä oli hänen kiittäminen ryssäystäviään. Mitä tämä Palestiinan Messias neljine puheineen ja vähäpätöisine vertauksineen oli Buddhan rinnalla, Buddhan, joka oli neljäänkymmeneen kirjaan koonnut täsmällisesti määritellyn oppinsa, neljänkymmenen vuoden apostolityön, neljänkymmenen vuoden väsymättömän käännytystyön, neljänkymmen vuoden sielujen käännytys- ja puhdistustyön hedelmän?

Älykäs pujopartainen belgialainen antoi nuorukaisen laulaa ylistysvirtensä loppuun, ja hänen terävillä huulillaan väreili vuoroon hyväntahtoinen, vuoroon pureva hymy. Hän nousi puhujalavalle ja niin sanoaksemme sirotteli hienolla ja satiirisella tavallaan ruusuja uhrinsa yli. Sitten alkoi hän tottuneen puhujan helppoudella ja taitavuudella panna notre cher camarademme, rakkaan ystävämme, ja hänen uudenuutukaisen Buddhan jumaloimisensa pataluhaksi, armottoman naurun alaiseksi. Ei ollut oikeudenmukaista moittia Kristusta, hän lausui, siitä että jotkut onnettomat tapaukset, jotka johtuivat hänen vallankumouksellisista saarnoistaan, olivat katkaisseet hänen ratansa.

Mussolini oli lyöty. Hänen murheelliseen mieleensä mahtoivat johtua Danten sanat:

Quando si parte il giuco della Zara
colui che perde sen riman dolente
ripetendo le mosse e tristo impara
con l'altro se ne va tutta la gente.

(Zarapelissä hävinnyt suree edelleen, ja aatoksissaan toistaessaan siirrot huomaa hän murheekseen, että kaikki poistuvat voittajan mukana.)

Tämän väittelypelin häviäjä sai sittemmin kyllä oppia siirrot ja erikoisesti oppia valmistamaan raamatulle ja evankeliumille laajan sijan. Mussolini on tuosta hetkestä alkaen kumpaakin tavallaan kavahtanut; naurunrähäkkä kaikuu vielä toisinaan hänen korvissaan.

XIV.

SAMOVAARIN ÄÄRESSÄ.

Mussolini Annemassessa. Kauniin venakon vieraanvaraisuus. Mussolini lähtee Zürichiin. Mylläkkä ravintolassa. Angelica Balabanov.

Benito ei nauttinut suurtakaan suosiota paikkakunnan viranomaisten taholta, eikä liioin voida väittää, että Italian konsuli olisi erikoisesti ollut häneen ihastunut. Hän oli todellakin epäilyttävä olio Sveitsin-Italian rajan kummallakin puolen. Ehkäpä Vandervelden esitelmätilaisuudessa sattunut välikohtaus sai maljan vuotamaan ylitse, joka tapauksessa hänet karkoitettiin Genèven kanttoonista. Hänen oli nyt sanottava jäähyväiset pienelle omaperäiselle, värikkäälle ja vaihtelevalle ryssäläiselle maailmalle ja varsinkin sen kahdelle vaaleatukkaiselle kansattarelle, jotka olivat olleet hänen opintotovereitaan yliopistossa. Nyt tuli äkkiloppu loputtomalle rikkiviisaalle keskustelulle, teenjuonnille, savukkeitten imemiselle ja kiivaille väittelyille heidän vainukoiran tavoin yrittäessään seurata jotakin ajatusta syviin syntyihin saakka. Hän asettui nyt asumaan ranskalaisen Annemassen rajakaupunkiin, mahdollisimman lähelle Genèveä ja Lausannea. Hän onnistui saamaan työtä, osaksi opettajana eräässä yksityiskoulussa osaksi tavallisena työmiehenä. Annemassessa oli hänellä suuret mahdollisuudet huolettomaan ja rauhalliseen elämään, sillä jo heti ensi päivinä hän sai eräästä viranomaisesta mahtavan suojelijan.

Tästä hänen oli kiittäminen Giovanna akkaa. Monien muitten hyödyllisten seikkain ohella oli tämä opettanut hänelle myöskin korteista ennustamisen jalon taidon, jota hän huvin vuoksi usein harrasti, aina pitäen korttipinkkaa taskussaan.

Aluksi hän oli raottanut tulevaisuuden verhoa emännälleen, sitten muille ja saavuttanut suuren suosion ja maineen, joka yhä kasvoi. Ja kun hän loi suuret mustat silmänsä povattavaan, ei ollut ollenkaan ihmeellistä, että häntä ruvettiin pitämään taikurina.

St. Julienin aliprefektin rouva, joka asui lähellä, sai kuulla hänestä eräältä ystävättäreltään, jonka pikkupojille hän oli opettanut laskuoppia ja mittausoppia. Rouva antoi ilmoittaa tulostaan. Vierailusta muodostui täydellinen menestys. M a d a m e l a s o u s-p r é f è t e, taikurimme ennusti, saisi pian kirjeen, kiireellisen kutsun sairasvuoteen ääreen, sairas oli hänelle hyvin rakas, mutta ei kuitenkaan ollut syytä levottomuuteen, sillä kyseessäoleva henkilö paranee pian. Ja sattuipa todella niin, että m a d a m e l a s o u s-p r é f è t e melkein heti saikin kirjeen, jossa häntä kiireesti kehoitettiin saapumaan äitinsä kuolinvuoteen ääreen. Prefektinrouva pysyi kuitenkin tyynenä luottaen Mussolinin ennustukseen ja matkusti äitinsä luo, joka parani. Ja nuori italialainen tietäjä saattoi tästä lähin olla varma prefektinrouvan suosiosta.

Mutta vallattomuuden henki ajoi hänet seikkailuun, josta koitui ikävyyksiä. Muuanna päivänä iltahämärässä Mussolini pistäytyi Genèveen ja naputti kauniin Helene M:n ovelle. Rouva Helene oli miehestään eronnut venakko ja jatkoi opintojaan yliopistossa. Hän oli paraikaa teenjuonnissa hänen luonaan asuvan ystävättärensä kanssa. »Benituŝka», joksi nämä visertävät ryssän rastaat varsin tuttavallisesti häntä nimittivät, oli tervetullut vieras. Itsepintaisesti he kärttivät Benituŝkaa jäämään heidän luokseen koko illaksi, mutta hän selitti, että hänen ehdottomasti oli palattava viimeisessä junassa kahdeksalta.

— Ei ei, ei sinnepäinkään, huudahtivat emännät yhdestä suusta. He menisivät yöksi erään kolmannen ystävättären luo, ja hän saisi jäädä heidän huoneeseensa. Ja niin he sitten jättivät vieraansa, jonka mieleen kuvastui oudon mukava yö pikku sängyssä, joka tuoksui nuoruutta, samalla kuin tietoisuus kielletyn hedelmän poimimisesta tehosti nautinnontunnetta. Hän oli kävellyt koko matkan yli vuorten, lähes kolmekymmentä kilometriä. Matkalippu oli kallis, ja sitä paitsi voisi joku tuntea hänet junassa.

Mutta herätessään keskellä yötä kuuli hän emännän, joka asui viereisessä, venakkojen huoneesta vain ohuen lautaseinän erottamassa huoneessa, sanovan miehelleen: »Tuolla on joku. Venakot eivät ole kotona, siellä on siis murtovaras.»

»Pötyä», vastasi mies väsyneesti. »Kuvittelet joutavia. Nuku vain rauhassa.»

Ja »murtovaras» käsitti harmikseen, että ajattelemattomat venakot eivät olleet huomanneet ilmoittaa emännälle lainanneensa huoneensa. Nyt oli liian myöhäistä puhua siitä, kukaan ei häntä kumminkaan uskoisi. Ainoa keino oli olla hiiren hiljaa. Mutta sänky oli ahdas ja hän nukkui sikeästi ja seinä oli sangen ohut. Taas emäntä herätti miehensä. — Siellä on varmasti joku, ihan varmasti.

P a d r o n e nousi napisten. »Noudanpa pyssyni ja menen katsomaan.» Benito tunsi kylmän hien tihkuvan esiin. Pyssy oli kuitenkin lähetetty puhdistettavaksi. Hetken helpotus.

»No menen sitten poliisikamariin.»

Todellakin miellyttävä tilanne! Mitenkä venakot selittävät sen seikan, että heidän sängystään tavataan pakolainen? Mikä häväistysjuttu tästä syntyykään! Poliisi karkoittaa varmasti molemmat naiset hänen rikostovereinaan. Parasta kai sittenkin näytellä murtovarasta, se oli kai hänen gentlemannin velvollisuutensa!

Isäntä, joka manaillen oli pukeutunut, läksi ulos ja palasi hetken kuluttua. Mutta yksinään! »Poliisikamarissa ei ollut ristin sielua, se oli suljettu yöksi. Nuku vain eukkoseni.»

Mussolini tohti tuskin hengittää. Ja vihdoinkin koitti aamu hälinöineen ja lohduttavine valkeuksineen. Ja pian kaikuivat taas nuo visertelevät äänetkin hänen korvissaan. »Oletko nukkunut makeasti, Benituška?» Totta totisesti ei, hän ei ollut ollenkaan nukkunut, hänen yönsä oli ollut hirveä, he eivät olleetkaan hoksanneet ilmoittaa asiasta il padronelle.

»Voi kuinka kiinnostavaa! Kuinka jännittävää! Mikä seikkailu! Mutta kuinka äärettömän intresanttia olisi ollutkaan, jos sinut olisi vangittu, Benituška!»

»Kas niin, kyllä tämä minusta jo oli aivan kylliksi», Benituška tuumiskeli.

Minä uskon ihan todella, että kun pääministerimme onnistui äärettömän kärsivällisyyden ja lopputtomien neuvottelujen kautta aikaansaamaan sopimuksen neuvostovallan kanssa, saa hän siitä kiittää kokemusta, jonka hän Sveitsissä sai ryssien luonteesta. Joku on sanonut, että vierasta rotua voi oppia ymmärtämään vain rakastumalla tämän rodun naiseen. Goethe oli samaa mieltä. Hän etsi Rooman sielua roomalaisilta huulilta.

Zürichissä, jonka teknilliseen korkeakouluun hän meni jatkamaan opintojaan, liikkui hän kokonaan toisenlaisessa ilmapiirissä. Olihan täälläkin paljon ryssiä ja heidän naisiaan, mutta kaikki keskustelut tapahtuivat tieteelliseltä pohjalta. Täällä puhuttiin paljon Karl Marxista, mutta enemmän Herzenistä, ja samoin keskusteltiin enemmän Bebelistä ja Liebknechtistä kuin Bakuninista ja Proudhonista. Ja Ferdinand Lasalle, joka oli saanut tulisen italialaisen myötätunnon puolelleen, sivuutettiin olannykäyksellä ja juuri romanttisen luonteensa takia, ja hänen rakkausjuttuansa kaksintaisteluineen pidettiin kehnona ja tarkoituksettomana tieteellisen sosialismin kannalta. On vaikeata sattuvasti kuvailla tätä Zürichin aikakautta, mutta totta on, että se oli aikaa, jolloin materialistinen positivismi vallitsi ja jolloin halveksittiin ja hyljättiin tieteenvastaisena kaikki, mikä oli vain puhtaasti

inhimillistä. Ikäänkuin ihminen itse ei olisikaan universumin määrä!

Kahta seikkaa Mussolini oppi Zürichissä pitämään arvossa: organisatiota, tuota teutoonien epäjumalaa, ja kuria, disipliiniä, germaanin voimaa.

Satoja vuosia sitten 1500-luvulla, suuri runoilijamme Tasso kirjoitti:

Gentil razza latina.
Cui nulla manca, o, sol la disciplina.

Kuri oli tällöin vielä ominaisuus, jota kansallinen olemassaolomme kipeimmin kaipasi. Saksalaisesssa Sveitsissä ja Saksassa, jonne Mussolini myöhemmin siirtyi, vallitseva henki painoi tämän vakaumuksen syvälle hänen sisimpäänsä, ja Italia oli tästä vastaisuudessa suuresti hyötyvä. Mutta kuten kaikki rokotusaineet tämäkin ensi alussa vaikutti ankaranlaisesti.

Muuanna iltana meni nuorukainen tapansa mukaan erääseen suureen olutravintolaan syömään. Hän tilasi pienen lasin olutta, annoksen leipää ja liharuuan, jonka hän tarkkaan valitsi ruokalistalta. Tämä tarkkuus ei suinkaan johtunut mistään herkkusuun ominaisuudesta, vaan hänen pääomastaan, jota kaiken kaikkiaan oli vain kaksi liiraa. Illallinen ei saanut maksaa enempää kuin 1:80, jotta tarjoilijatarkin saisi osansa. Tilattuaan annoksensa hän jatkoi keskusteluaan vallankumouksellisten ystäviensä kanssa, ja kun ruoka tuotiin hänen eteensä ahmi hän sen tapansa mukaan kiireesti siihen tuskin vilkaistenkaan.

Mutta tarjoilijatar olikin erehtynyt. Kaksi riviä Mussolinin sormellaan osoittamaa ruokalajia alempana oli listalla toinen liiran verran kalliimpi. Kauhistus! Lasku oli suurempi kuin hänen omaisuutensa.

»Olette erehtynyt, parahin Fräulein», hän sanoi lempeästi tarjoilijattarelle. »Enpäs, te erehtynyt olette», herraseni. Seurasi selittelyjä ja vastalauseita. »Mutta minulla ei satu

olemaan kuin kaksi liiraa mukanani. Tuon teille huomenna puuttuvat kahdeksankymmentä centesimiä.

Nuori sveitsiläinen tarjoilijatar pudistaa vaaleata päätään ja huudahtaa tarmokkain äänin: »Nein, nein, nein.»

»Mutta minulla ei ole nyt enempää.»

Vedotaan emäntään ja kassanhoitajaan. Nuori romagnalainen tuntee veren syöksähtävän kasvoilleen. Hän huomaa, että häntä kohdellaan kuin kurjaa petkuttajaa. Joku laskee kätensä hänen olalleen. Päästäen vihaisen italialaisen kirosanan huuliltaan tempautuu hän irti ja silmät leimuen kiljaisee hän: »Emilio, Giovanni, Pietro auttakaa minua. He kohtelevat minua kuin varasta! Opettakaamme heille hienoa käytöstä.»

Seuraavassa silmänräpäyksessä on koko huone vain vimman villittyä sekamelskaa, keppejä, pöytiä, olutlaseja. Rauhalliset sveitsiläiset vieraat lentävät joka taholle. Ei enää puhuttu noista kahdeksastakymmenestä centesimistä. Luulenpa, että rikotut pöydät ja lasit ja posliinit olivat hiukan arvokkaammat kuin yllämainitut centesimit.

Suunnilleen näihin aikoihin Mussolini tutustui sangen läheisesti Zürichissä erääseen toiseen nuoreen venakkoon, Angelica Balabanoviin.

Pieni, rujo, kyttyräselkäinen Angelica Balabanov oli tavattoman henkevä, älykäs, omituinen, hysteerinen ja hehkuvasieluinen olio. Hän oli kiihkomielinen Karl Marxin ihailija, hän ei yrittänytkään itse miettiä asioita ja oloja, vaan hän »vannoi aina mestarin sanoilla». Ja hän vannoi hyvällä menestyksellä, intohimon koko hehkulla ja monella kielellä, ja hänen puheissaan oli rajua tulta, suuren sokean uskon tuli, joka tarttuu kuin tulirokko. Voin mielikuvitella hänet ottamassa osaa keskiaikaiseen kulkueeseen tai polvistumassa Lourdesin luolan eteen juuri siinä mielentilassa, joka synnyttää ihmetöitä.

Näin tuon naisen, tuon ihmeellisen slaavilaisen luonnon kummallisen oikun eräässä edustaja Morgarin kunniaksi vietetyssä juhlassa. Morgari oli saanut tsaarin peruuttamaan

suunnitellun Roomanmatkansa uhkaamalla, että Italian sosialistit viheltäisivät heidät maasta ulos kostoksi ryssän rahvaan verisestä kukistamisesta 1905 vuoden punaisena pääsiäisenä. Kuulin hänen pitävän puhetta tavalla, joka muutti hänet kokonaan. Hän puhui hyvin italiaa ja hehkuvan kiivaasti, hänen suuret, säteilevät, hempeät silmänsä näyttivät kirkastavan hänen harmaat surkeat kasvonsa. Hänen särkyneessä äänessään oli kummallisia käheitä kurkkuääniä, jotka vaikuttivat kuulijaan hypnoottisella voimalla, joka on hysteerikkojen ja pyhimysten! Lopetettuaan avunhuutonsa nimessä »pyhän Venäjä-äidin, Venäjän, joka kärsii ja jota omat pojat kiduttavat», lysähti hän itkien tuolilleen, kuolonkalpeana, ja me, jotka istuimme hänen lähellään, kalpenimme myöskin huuliamme myöten ja itkimme osanoton kyyneliä.

Italian naisilla, vallankumouksellisillakin, on hiukan omantunnonvaivoja rakkausseikkailuistaan, taikka ovat he ainakin varovaisia, ja vaikka he olisivat kuinkakin tunteellisia, ovat he kuitenkin edes jossakin määrin siveitä ja häveliäitä, mutta tuo venakko oli aivan mielenosoituksellisen häpeämätön. Vaikka hän olikin niin ruma, kerskuili hän julkisesti, että häneltä ei koskaan puuttunut toveria kierrellessään Italiaa kiihoitusmatkoillaan.

Vaikka Angelica oli äärettömän oppinut ja perehtynyt filosofiaan, sosiologiaan ja kansantaloustieteeseen, ei hänessä ollut kulttuuria rahtustakaan, mikäli kulttuuri tarkoittaa tietojen yhteensulautumista harkinnan, ajattelun, arvostelun ja tarkkailun kautta. Herra varjelkoon meitä miehestä, jolla on vain yksi ainoa aatos, ja vieläkin enemmän naispuolisesta monomaanista. Jos hän maantiellä sattui tienristeykseen ja häneltä kysyttiin mitä tietä mennään, vastasi hän: vasemmalle, aina vain vasemmalle! Jos joltakin korkealta vuorelta ihailimme maisemaa, saattoi hän kysyä oliko kunnan hallinto pappien käsissä. Hänestä puuttui kokonaan huumorin pelastava sulo, eikä hänellä ollut aavistustakaan kauneudentajunnasta, mikä tosin olikin parasta hänelle itselleen. Muussa

tapauksessa hän ehkä olisi juossut lähimpään kaivoon. Mutta asioitten näin ollen joutui hän mahdollisimman vähän tekemisiin veden kanssa.

Tällainen oli nainen, jonka hehkuva mystillinen tempperamentti ja viat, tasapainon puute, liioittelut, jotka tällaiseen luonteeseen kuuluvat, niin syvästi Benito Mussoliniin vaikuttivat. Hän oli kunnioittavan toveruuden rajoissa monia vuosia mitä läheisimmässä yhteydessä Mussolinin kanssa, ja 1913, jolloin Mussolini otti Avantin johtoonsa, tuli hänestä päätoimittajan lähin »mies».

Kuinka kiivaasti he usein iskivätkään yhteen! Mussolini ei hänen mielestään koskaan ollut kyllin vallankumouksellinen. Usein he saattoivat kiivastua toisilleen pikku huomautuksen sävystäkin ja olla virkahtamatta sanaakaan toisilleen viikkokausiin. Jos asiaa sattui, käyttivät he paperia ja kynää ja sangen teräväksi teroitettua sittenkin. »Teidän huomautuksenne eilisistä vaaleista», Angelica esim. kerran kirjoitti, »eivät olleet kyllin voimakkaita. Teidän olisi pitänyt paksummin viivata vasemmiston voittoa.» Ja Mussolini tavallisesti vastasi: »Te ette käsitä näitä asioita ollenkaan. Hoitakaa omat tehtävänne.»

Lopuksi Mussolini ajoi hänet tiehensä.

Angelicasta tuli nyt tärkeä henkilö Italian sosialistien parissa ja herjasi väsymättä »porvarien palkkamurhaajaa» Mussolinia.

Italian liiankin pitkämielinen hallitus karkoitti vihdoin hänet maasta antimilitaristisen kiihoituksen takia. Hän matkusti yhdessä Leninin ja muitten ryssä-vallankumouksellisten kanssa läpi Saksan tuossa kuuluisassa ylimääräisessä junassa, jolla heidät lähetettiin Venäjälle kaivamaan hautaa vieläkin pitkämielisemmälle Kerenskille. He kukistivat hänet ja, Angelicasta tuli vieläkin kerran mahtava henkilö. Valtion loistoautoissa hän ajeli pitkin Pietarin katuja nojaten rujoa pikku ruumistaan tyynyihin, jotka olivat olleet tsaarittaren. Mutta nuo päivät loppuivat, muuanna kauniina kevätaamuna

1924, pääsiäisen ja suojailman ollessa ovella, havaittiin hänetkin porvariksi ja karkoitettiin Ryssänmaalta »vallankumoukselle vaarallisena henkilönä». Angelica rukka! Muutamaa päivää aikaisemmin oli Italian kuninkaan lähettiläs, jonka Mussolini oli määrännyt ja nimittänyt neuvostolaan, saapunut kaupunkiin. Ellei tämä isku häntä surmannut, pursuaa kuitenkin raivon vaahto vielä hänen suustaan.

Loihtikaa silmienne eteen sibylla Angelica Balabanovin pieneen ullakkohuoneeseen Zürichissä ja pankaa hänet istumaan samovaarin ääreen sängyn ja suuren matkakirstun väliin. Kuinka ihmeellisiä ennustuksia hän mahtoikaan lausuilla:

»Oi nainen, joka nyt istut tuolla horjuvalla tuolilla, eräänä päivänä sinä olet suurempi kuin ruhtinatar. Sinä istut kultaisessa Kremlissä sametti-valtaistuimella, ja korkea-arvoiset miehet vapisevat sinun edessäsi. Nuoresta tataarista, rillisilmäisestä opettajasta, jonka kanssa parhaillaan puhelet, aseveljestäsi ja kansalaisestasi, tulee mahtavampi mies kuin keisari. Kuninkaat ja ruhtinaat kumartavat häntä ja turhaan anovat hänen armoansa. Mutta tuon kalpean nuorukaisen, joka vierelläsi yhteistyössä kanssasi mitättömästä palkasta ahkerasti kääntää Engelsin ja Karl Marxin opinlauseita italiaksi, hänet julistaa hänen oma kansansa johtajakseen, päällikökseen, vapauttajakseen.»

Ja kaikesta huolimatta on kuitenkin olemassa ihmisiä, jotka valittavat, että nykyajan elämässä ei ole väriä, villiä kauneutta, arvaamattomia tapahtumia!

XV.

KOHTALOKAS PÄÄSIÄINEN.

Mussolini kaksintaistelee ja karkoitetaan taas. Tällä kertaa ei vain yhdestä kanttoonista, vaan koko Sveitsistä. Luzernin vankilassa. Hänen vankilatoverinsa, murhaaja. Junamatka Italiaan. Tuliaisjuhla Bellinzonassa.

Zürichistä karkoittetuna nuori ylioppilas oleskeli useaan otteeseen Saksassa, jossa hän ansaitsi elantonsa etupäässä muurarintyöllä samalla kuin hän jatkoi opintojaan ja ahersi sosialismin hyväksi. Jota tunnetummiksi hänen muut ammattinsa tulivat, sitä vaikeampaa oli hänen saada muurarintyötä. Hänen työalueensa Sveitsissä pieneni pienenemistään, hän oli kuin tuulen tuivertama lehti, joka leyhyi sinne tänne. Milloin ajeli häntä opinnot, milloin sosialismin aatteet, milloin taas pelkkä rahanansaitsemisen tarve. 1904 tienoissa oleskeli hän eräässä niistä harvoista Sveitsin kanttooneista, joista häntä vielä ei oltu karkoitettu.

Oli kevät, hän oli vain kahdenkymmenen, ja Sveitsin jäykkä puritaaninen ilmapiiri kiihoitti häntä kapinaan. Vanhempana miettiessä asioita ja oloja huomaa kukin että järjestyksen- ja kurinpito on varsin hyvää ja tarpeellista ja yhteiskunnallisen elämän tärkeimpiä edellytyksiä, ja silloin myöskin voi lainkuuliaisuutta kunnioittaa. Mutta jotta kansalainen näin tekisi on lain myöskin kunnioitettava kansalaista, kuten Eng-

lannissa, minkä vuoksi elämä Englannissa olisikin mitä miellyttävintä, ellei siellä vain aina sataisi. Latinalaisissa maissa ollaan taipuvaisia yksilölliseen anarkiaan. Saksassa taas on valtio kaikki kaikessa, yksilö ei mitään. Meistä italialaisista on tällainen virkavalta kauhistus, ja kun me saamme nähdä sanan V e r b o t e n — kielletty — kaikkialla, joudumme heti kiusaukseen rikkoa kiellon, yksinomaan vihasta ja vastenmielisyydestä. Näin oli nuoren romagnalaisen ystävämmekin laita. Ollessaan Bernissä, tässä kaikenlaisten kieltojen luvatussa maassa, asui hän eräässä b r o l a n d a s s a b a c c a n a n luona. Nämä sanat eivät ole puhdasta italiaa, vaan italialaisten siirtolaistemme keksintöjä ja ne merkitsevät kaikkein yksinkertaisinta täyshoitolaa, jonka joku kaunis nuori nainen omistaa. Muuanna päivänä hän alkoi keskustella työstä erään toverinsa kanssa, joka oli sosialisti kaikkein lievintä lajia, ja sananvaihto muuttui lopulta sangen kiivaaksi. En tiedä, johtuiko tämä sitten poliittisista syistä vaiko mustasukkaisuudesta, joka tapauksessa väittelijät jättivät yhtäkkiä talon, jota he parhaillaan rakensivat, ja menivät syrjäiseen paikkaan. Hetken kuluttua kuului kaksi laukausta. Kumpikaan ei haavoittunut, mutta Mussolini vangittiin. Todettiin, että Mussolini oli tehnyt itsensä vikapääksi valtiolliseen vehkeilyyn ja hänet karkoitettiin koko Sveitsistä.

Ja niinpä hänen ei auttanut muu kuin jättää tuo viehättävä b a c c a n a.

Tämä tapahtui pääsiäisen tienoissa. Paluumatkallaan kotimaahansa hän saapui pääsiäispäivän aamuna Luzerniin. Mutta vanginvartioilta ei voida vaatia, että heidän pääsiäissunnuntaina olisi jätettävä perheensä ja lähdettävä saattamaan vankeja. Mussolini pantiin siis koreasti putkaan odottelemaan arkipäivää. Samassa kopissa istui muuan saksalainen kerjäläinen ryysyissään ja syöpäläisissään, tylsänä ja välinpitämättömänä, äärimmäisen hädän elävänä kuvana, jolloin sekä pelko että toivo jo ovat jähmettyneet. Hän istui siinä jäseniään kyhnien odotellen Saksaan lähettämistään

passitta ja rahatta. Murheellinen ihmisjäte, jolla ei enää ollut halua edes sanan vaihtoon. Illempänä työnnettiin koppiin kolmaskin pidätetty, muuan italialainen. Hän oli kalpea ja nääntynyt ja hampaat hänen suussansa kalisivat hänen heittäytyessään lavitsalle. Hetken perästä hän kääntyi Mussoliniin päin kysäisten:

— Italialainenko?

— Kyllä.

— Mistä päin?

— Romagnasta.

— Olet romagnalainen. Sittenpä sinuun voi luottaa. Sinä et anna minua ilmi. Olen haavoittunut. Älä sano sitä kellekään.

— Kuinka on laitasi? Ei kai sinua liene vangittu vain sen takia, että olet passitta?

— Sen takia juuri he lähettävät minut kotiin. Enempää he eivät tiedä, mutta heillä taitaa olla epäilynsä. Viikko sitten jouduin tappeluun, jota en itse aloittanut. Jouduin onnettoman sattuman uhriksi. Näin kahden miehen leikkivän veitsillä. Koetin välittää, mutta sain pahan haavan. Minun täytyi puolustaa itseäni ja tulin tappaneeksi toisen heistä.

Mies viittasi yht'äkkiä saksalaiseen kerjuriin kysyen:

— Urkkiiko tuo meitä?

— Ei ollenkaan. Jatka.

— Katso. Mies paljasti säärensä, josta näkyi paljas, vertatihkuva iso haava.

— Mutta tämähän on kauheaa. Sinähän olet pyörtymäisilläsi. Koskeeko sitä kovin?

— Kamalasti. Mutta pyörrynkö vai eikö, se on kumminkin helpompaa kuin hirressä roikkuminen. Siinä kanttoonissa, jossa tämä tapahtui, käytetään vielä hirsipuuta. Minä tahdon kotiin. Ajattele hirsipuuta. — Miehen valtasi tuska. — Auta minua!

Kopissa ei tietenkään ollut sairaalatarvikkeita, siteitä, puuvillaa, saksia, mutta koko voimansa jännittäen Musso-

lini sai kiskaistuksi naulan laudasta ja teroitettuaan sen kärjen leikkasi hän kaksi pitkää liuskaa omasta ja haavoittuneen paidasta ja sitoi haavan. Verenvuoto väheni hiukkasen.

Seuraavana päivänä kaikki kirkonkellot kumahtelivat Kristuksen ylösnousun kunniaa. Pääsiäinen ja joulu — kuinka monia ihania hetkiä ja iloisia perhejuhlia nuo sanat palauttavatkaan mieleen! Mutta kaukana kodistaan sai nuori mies viettää pääsiäisensä haisevassa vankilassa, tovereinaan kerjäläinen ja murhaaja. Koko päivän ähkyi viimeksimainittu tuskissaan maaten pitkällään kovalla puupenkillä ankaran kuumeen vallassa. — Antakaa minulle juotavaa! hän huusi tuskissaan. Jonkun astuessa ohi kopin käytävällä hän hieman oikaisihe ja otti pois kätensä haavalta huomiota välttääkseen.

Iltapäivällä, jolloin heille tuotiin lautasellinen jotakin keittoa, tuotiin koppiin neljäs vanki, joka puhui italiaa. Mies vilkuili tarkkaavasti ympärilleen ja pysyi vaiti.

Mussolini meni haavoittuneen luo. — Ole varuillasi! hän kuiskasi. Tuo mies ei ole oikea italialainen. Ei ole mitään syytä, jonka vuoksi hänet lähetettäisiin Italiaan kuten meidät. Hän on ticinolaisia. He ovat työntäneet hänet tänne koska hän on p i a n t i n a d e l l a g i u s t a. Varo itseäsi!

Muitten kieliopintojensa ohella Mussolini oli oppinut tuntemaan myöskin koko paljon sitä kielellistä sekamelskaa, jota anarkistit ja vallankumoukselliset ja muut vankilojen kantavieraat käyttävät, ja yllämainitut sanat tarkoittivat yhteistä vihollista poliisiurkkijaa.

Haavoittunut kuunteli kauhistuen. Miehellä, joka kykenee kärsimään tuskia niin suurenmoisesti kuin tämä murhamies, täytyy olla uskomattoman luja tahto. Taikka sitten hänessä oli suurin määrin ruumiillista tunteettomuutta, joka on ominaista siveelliselle tunteettomuudelle ja joka on varsin tavallista rikollisten, rappioituneitten ja mielipuolten keskuudessa. Kuitenkin kaikitenkin äärimmäisen hermoherkkä Mussolini tuntui kärsivän kovemmin kuin hän.

— Mitä sinä lörpöttelet olevasi italialainen, joka karkoitetaan kotipaikalleen? Sinähän olet Airolesta. Tunnen sinut.

Väri vaihtui puhutellun kasvoilla. Hän näytti sangen nololta. Mussolini jatkoi rohkaistuneena.

— Sinun on turhaa kieltää. Tunnen sinut, olen työskennellyt yhdessä sinun kanssasi. Sinä olit s c a l p e l l i n o na Giubrascossa. Etkö muista sitä? Ja hän loi häneen rajattoman halveksuvan katseen. Sinä näyt nyt ruvenneen urkkijaksi. Onneksi olkoon! Ylene nopeasti kunniallisessa virassasi!

Seuraavana aamuna hän pyysi ja saikin luvan tavata vankilan johtajaa, jolle hän esitti vastalauseensa sitä vastaan, että häntä pidettiin vangittuna ja urkkijan vartioimana. Hän ja hänen italialainen vankitoverinsa samoin kuin saksalainen kerjurikin olivat vain karkoitettuja eikä heitä lain mukaan voitu kohdella kuin tavallisia vankeja. Hän saavuttikin tarkoituksensa. Urkkija muutettiin toisaanne ja Mussolinille tovereineen vakuutettiin, että heidät seuraavana päivänä lähetettäisiin edelleen.

Mutta sillä välin olivat italialaisparan siteet läpikostuneet verestä. Hän kykeni vaivoin seisomaan. Hänen koko ruumiinsa oli hyytyneen veren peitossa ja haava vuoti yhä.

Asemalla ja junassa näkivät he taas ticinolaisen urkkijan, ja haavoittuneen oli oltava varuillaan. Mikä matka! Heidät pantiin tavaravaunuun, ja kokonaista kaksi vuorokautta kesti parin penikulman matka Luzernista Comoon lukemattomine pysähdyksineen melkein joka vahtikojun luo. Vaunuun oli tupattu yhdeksän miestä. Heidän oli seisominen koko aika, sillä vaunussa ei ollut tilaa istua, vielä vähemmän panna pitkäkseen, ei lattiallekaan. He saivat kaksi lautasellista keittoa ja leivänpalasen päivässä, joten alituinen nälkä ja jano kiusasi heitä. Lattia alkoi peittyä kuolevan kurjan vereen, hänen eloon jäämisestään ei ollut enää toivoa.

— Minä kuolen päästessäni Italiaan, hän sanoi Mussolinille. Pääsetkö vapaaksi sinne saavuttuasi?

Mussolini nyökkäsi.

— Minä en pääse. Minulla on kolmen vuoden vankeus edessäni. Mutta en siitä olisi välittänyt, se on kuitenkin helpompaa kuin hirressä roikkuminen. Mutta nyt on loppuni joka tapauksessa läsnä. Kun tulet Italiaan niin kirjoita äidilleni. Lupaa tehdä se. Vanno se! Ja jos suinkin voit, niin mene hänen luoksensa. Ellet voi, niin kirjoita. Äiti rukka!

Juna jatkoi kulkuaan, vankien tirkistellessä lyijynvärisistä ristikkoakkunoista St. Gotthardin juhlallista huippua. Ja yhä edelleen murhaaja jatkoi kuvaustaan elämänsä juoksusta, loputonta kertomusta rikoksesta ja rangaistuksesta, yksitoikkoisella äänellä kuin rukousnauhaa loppuun mutisten.

Hän, Andrea C. Torinosta, oli sisarineen matkustanut Sveitsiin jostakin rikoksesta Italiassa vankilassa istuttuaan. Luultavasti oli sisarta käytetty johonkin rahankiristystarkoitukseen tai muuhun samantapaiseen. Kaksi liikemiestä oli loukannut ja uhannut tyttöä, ja yksin tuumin olivat sisarukset tappaneet heidät. Sisaren oli onnistunut paeta Ranskaan, hän itse oli joutunut poliisin kouriin etäällä murhapaikasta. Todistajia ei ollut ollut . . . — Kuolen Comossa, hän toisti. Kirjoita äidilleni.

Hänen kasvonsa alkoivat sinistyä. Hän oli kuolemaisillaan.

Comossa heidän tiensä erkanivat. Kun Mussolinia ei syytetty mistään, teljettiin hänet koppiin vain junan lähtöön asti. Tällöin muuan poliisikomissario tuli hänen luokseen vapauttamaan hänet ja viemään hänet junaan.

— Entä matkatoverini, Andrea C.? hän kysyi.

— Haluatteko tosiaankin nähdä hänet?

— Haluan.

Komissario aukaisi käytävän päässä olevan huoneen oven: se oli ruumishuone. Vainaja makasi pitkällään penkillä. Haavasta tihkui yhä verta. —

Onneksi ei vallankumouksellinen Mussolini ollut vallan tuntematon Comossa. Muutamat uskolliset sosialistiystävät

odottivat häntä. Tuskallisten matkakokemusten jälkeen tuntui suloiselta saada kutsu erään varakkaan sosialistin kotiin, professori Giuseppe Rensin, joka tällöin opetti Comon yliopistossa. Nykyään hän on filosofian professorina Genovan yliopistossa, jossa hän luennoi fascismista ja sosialismista.

Ilta vietettiin yksinkertaisesti ystävällisen isännän luona. Professorista, oppineesta ja varsin omaperäisestä venetsialaisesta, oli sangen mielenkiintoista kerrankin tavata mies, jonka kanssa sai puhua omaa kieltänsä: aatteitten kieltä. Como on pieni kaupunki, jonka asukkaissa ei ole ollenkaan liikaa henkisiä harrastuksia. Mitä taas Mussoliniin tulee, oli seuran muutos todella suuri, murhamiehestä tähän sivistyksen mestariin.

Hänen isäntänsä opasti hänet hänen käytettäväkseen asetettuun huoneeseen, hauskaan ja siistiin huoneeseen mukavine sänkyineen ja hohtavanvalkoisine lakanoineen. Vankilan riippumaton ja tavarajunan kauhujen jälkeen tuntui se paratiisilta.

Mussolini katsahti sänkyyn ja sen jälkeen kuvaansa peilissä. Hänen yrityksensä vapautua vankilan ja junan liasta eivät olleet täysin onnistuneet, mikä olikin mahdotonta. Vuode oli niin ihanan puhdas, hänelle osoitettu vieraanvaraisuus niin sydämellistä . . . Hän ei saanut väärinkäyttää sitä. Huoahtaen hän istuutui korituoliin ja vietti yönsä siinä.

XVI.

PUNAINEN REKRYYTTI.

»Kirjoihin viety» vallankumouksellinen. Suuri ja pyhä suru. »Päin Pohjolan barbaareja.»

Mussolini oli kerran kurillaan lähettänyt Genèven poliisille ilkkuvan kirjekortin, jossa hän oli ilmoittanut luvattomasta vierailustaan siellä. Vastedes säästyäkseen mokomista korteista Zürichin poliisi koetti ainakin vähentää »kyseessäolevan Mussolini Beniton, Alessandron, vallankumouksellisen sosialistin pojan», mahdollisuuksia leikinlaskuun heidän kustannuksellaan. Hänet käskettiin poliisikamariin, jossa hänen oli alistuminen alentavaan valokuvaukseen ja mittailuihin.

»Tätä ihmisarvolle sopimatonta menettelyänne saatte vielä katua», Mussolini sanoi hampaitaan kiristellen lääkärille, joka toimituksen suoritti.

»Mutta minkä vuoksi, parahin herraseni. Teidän päinvastoin pitäisi olla tyytyväinen», lääkäri vastasi. »Aatelkaapas, koko maailmassa on vain kahdeksankymmentä vallankumouksellista, joiden olemme katsoneet ansainneen kunnian saada koristaa arkistoamme.»

On helposti ymmärrettävissä, että tällainen menneisyys ei ollut omiaan valmistamaan ystävällistä vastaanottoa Mussolinille, kun hän joutui suorittamaan asevelvollisuuttaan 11. Bersaglieri-rykmenttiin Veronaan. Hän saavutti kuitenkin pian nuoren luutnanttinsa Anselmin suosion. Luutnantin,

joka oli kunnon upseeri, oli rykmentinkomentaja pannut pitämään silmällä Mussolinia, »vaarallista oliota». Tähän suosioon vaikutti suuressa määrin Mussolinin taitavuus urheilussa ja voimistelussa, esim. korkeushypyssä hän voitti kaikki kilpailijansa. Luutnantti Anselmi osoitti sittemmin sodassa harvinaista miehuutta ja ylennettiin everstiksi.

*

On asioita, jotka voidaan elää, mutta joita ei voida kuvata: ensiksi varovainen kirje perheenjäseneltä, »valmistaudu ikävään uutiseen, äiti ei voi oikein hyvin», sen jälkeen kaksi äidin vapisevin sormin kirjoittamaa riviä ja lopuksi salamana iskevä sähkösanoma »tule». Ja sen jälkeen matka ja viimeiset hetket.

Äiti! Lapsesi kärsii, ja sinua, sinua ei enää ole, äiti!

Noina murheen päivinä bersagliere Mussolini kirjoitti rykmenttinsä kapteenille Simonettille:

»Predappiossa helmikuun 26. 1905.

Korkeastikunnioitettu Herra Kapteeni!

Isäni, sisareni ja veljeni puolesta kiitän koko sydämestäni Teitä, Herra Kapteeni, herroja upseereja ja tovereitani minulle lähettämistänne lohdutuksen sanoista. Näinä päivinä saamistani kirjeistä vaeltavat useat pesään, sillä ne eivät ole sisältäneet muuta kuin arkipäiväisiä sovinnaisia lauseparsia. Mutta Teidän kirjeenne, Herra Kapteeni, säilyy elämäni kalleinten muistojen joukossa niin kauan kuin hengitän. Nyt ei minun ole muuta tekeminen kuin, kuten Te sanotte, noudattaa äitini neuvoa ja kunnioittaa hänen muistoaan täyttämällä velvollisuuteni sotilaana ja kansalaisena. Huokaukset ja kyynelet sopivat naisille — voimakkaitten miesten on vaieten kärsittävä ja kuoltava, itkemättä; heidän on tehtävä työtä tekemästä päästyäänkin valmistaakseen hyvälle tietä, siten

kunnioittaakseen kotiansa ja, mikä on vielä pyhempää, kotimaatansa. Tätä ei voida hedelmättömin kyynelin tehdä, vaan tosi toimin ja vakavin ottein. Tässä työssä on hyvä muistaa sankareita, jotka hengellään ja verellään ovat liittäneet hajanaiset maakunnat yhtenäiseksi isänmaaksemme, mutta vielä parempi on olla olematta vain uskollinen jälkeläinen, on valmistauduttava asettamaan 'Pohjolan barbaarien' eteen ylikäymätön ihmismuuri, jos näitten päähän pälkähtäisi alentaa Italia vain maantieteelliseksi käsitteeksi. Näin minä tunnen.

Vastaanottakaa, Herra kapteeni, kunnioittavimmat tervehdykseni.

Teidän *Benito Mussolini.*»

*

»Yhtenäinen isänmaa» — tätä uskonlausetta me silloiset sosialistit, vaikkakin yhteenpuristetuin huulin ja erinäisin ehdoin sisimmässämme, aina pidimme arvossa, vaikkakin vain yhtenäisen internationalin väliasteena.

Mutta silloinen isänmaa, vuoden 1905 suurlakon juuri kestänyt Italia, ei ollut »voitettu historiallinen käsite», se oli elävä todellisuus, jota oli suojeltava tulevaisilta uhkaavilta onnettomuuksilta. Vain sen ajan sosialisti kykenee täysin käsittämään silloin kerettiläisiltä tuntuvat sanat »Pohjolan barbaarit», joita vastaan oli rakennettava ihmisruumiista vallitus. Nämä sanat eivät tuntuneet kerettiläisiltä vain intohimoisen kansallisuuskiihkoisuutensa takia, vaan vielä enemmän siksi, että Italian silloinen sosialismi, sekä marxilainen että puhtaasti tieteellinen, paraillaan makasi nöyränä noiden »Pohjolan barbaarien» jalkojen juuressa.

XVII.

MUSSOLINI JA MACHIAVELLI.

Benito kotona taas. Isä ja poika. Lahjamiekka. Machiavellin oppi.

Kun sairas ja apua kaipaava isä Alessandro näin oli menettänyt puolisonsa, vapautettiin hänen poikansa Benito sotapalveluksesta. Kotiin palattuaan hän ryhtyi avustamaan isäänsä ravintolassa, palvellen päivät pitkät vieraita, joita ahkerasti tuli ja meni. Öisin taas, kun ovet ja akkunaluukut olivat lukitut, istui hän isänsä ja muutamien arvokkaampien vieraitten kanssa kamiinin ääressä savuisessa keittiössä, ja tällöin selailtiin pöydänvirkaa tekevien viinitynnörien ääressä kuolemattomia teoksia.

Näitten joukossa oli myöskin Machiavelli, joka selitti jännittyneille kuulijoille hallitsemisen taidon salaisuuksia ja niitä lakeja, joista Rooman keisariajan suuruus oli johtunut; hän selitti heille hurjan ja hillittömän Firenzen kohtalon ja paljasti heille valtio-oppinsa, joka on niin kristallinkirkas ja julma. Vuoron perään joku heistä oli esilukijana, ja yksi kuulijoista uneksi silloin, noita viisaita sanoja mietiskellen, kerran vielä vallitsevansa ihmisten häilyviä sydämiä viedäkseen ne suuriin tekoihin.

Toisina iltoina taas luettiin Carduccin intohimoisia syytöksiä pelkurimaista isänmaataan vastaan ja unelmia sen suuruudesta, ja taas oli yksi kuulija, joka runoilijan innostamana sydämessään vannoi pitävänsä huolta siitä, ettei isänmaa aina olisi noin kurja.

Tämä yksi oli Benito Mussolini.

Kun isä ja poika vihdoin jäivät kahden kesken, asettivat he väliinsä ison kuparikattilan ja sytyttivät tulen sen alle. Salaisen ohjeen mukaan, jota hän piti suuressa arvossa, isä Alessandro sitten valmisti lökärin, jota maistellen he sitten jatkoivat keskustelua. Näin kului useinkin koko yö, he olivat nukahtaneet paikoilleen, viitsimättä kavuta yläkerran kylmään huoneeseen. Ja herätessään heistä usein tuntui siltä kuin tuon suuren vainajan sanat vieläkin olisivat kaikuneet huoneessa.

Cum le parole non si mantengono li Stati — valtioita ei pidetä yllä sanoilla. Kun Bolognan yliopisto 1923 tarjosi pääministerille kunniatohtorin arvoa, päätti hän itse ansaita tämän arvon, kuten kaiken muunkin elämässään. Ja niinpä hän julkaisi aikakauslehti Gerarchian toukokuun numerossa tutkimuksensa »Preludio al Machiavelli».

Machiavellin ylempänä olevan mielilauseen oli lausunut Madonna da Inola, Caterina, suuren herttua Sforzan tytär. Caterina oli perinyt isänsä miehekkään seikkailunhaluisen luonteen, tämän isän, joka omien henkilökohtaisten ominaisuuksiensa avulla kohosi lehmipaimenesta herttuaksi.

Vaikkakin muuan lahja, josta alempana lähemmin, lopullisesti saattoi Mussolinin valitsemaan juuri Machiavellin väitöskirjansa aiheeksi, oli hän kuitenkin perehtynyt Machiavelliin ajattelijana ja valtiomiehenä jo varhaisessa nuoruudessaan ja tietojaan hän oli yhä syventänyt työteliään elämänsä aikana ja vankilassa istuessaan, jolloin ei ollut ajasta puutetta.

Toukokuussa 1924 Mussolini kirjoittaa itse tästä:

— Eräänä päivänä sain uutisia Imolasta. Mustat legionat (vapaaehtoisen miliisin mustapaidat) ojensivat minulle miekan, johon oli kaiverrettu Machiavellin tunnus: »Cum le parole non si mantengono li Stati.» Tämä karkoitti sielustani kaiken epäröinnin, aiheeni valitsemisesta kirjalle, jonka tänään jätän tarkastettavaksenne. Voisin

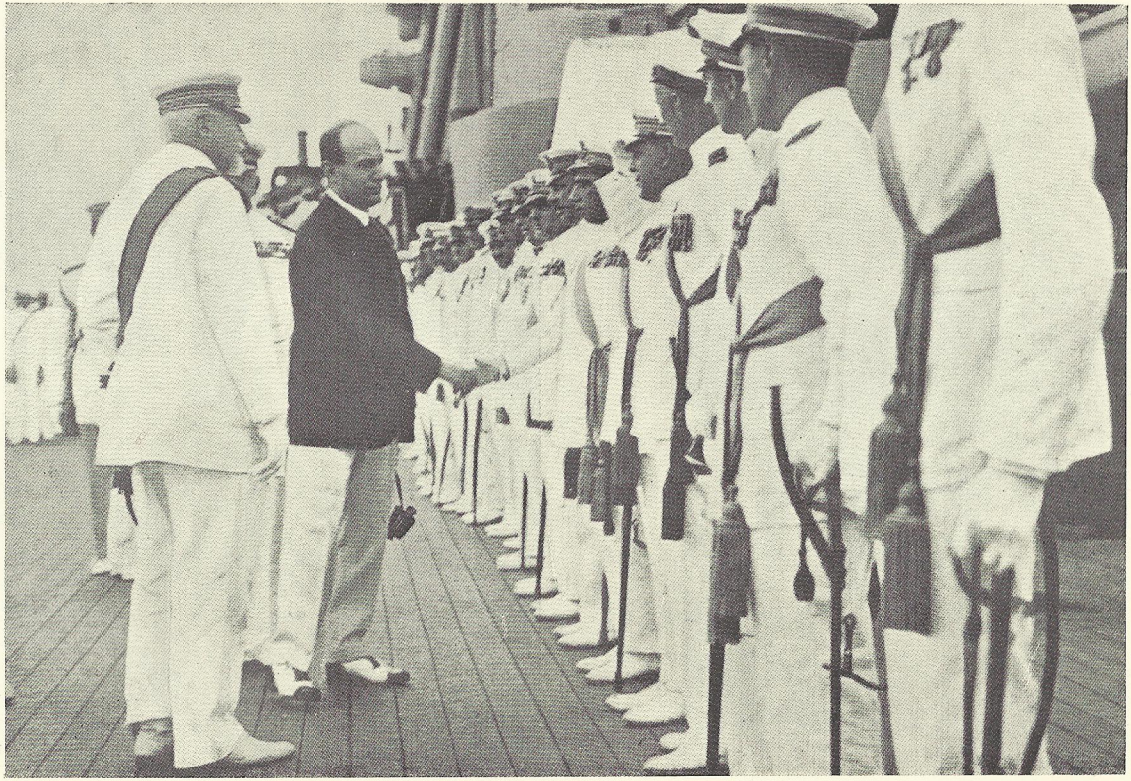

Mussolini laivastotarkastuksessa.

Mussolini kansallista miliisiä johtaen.

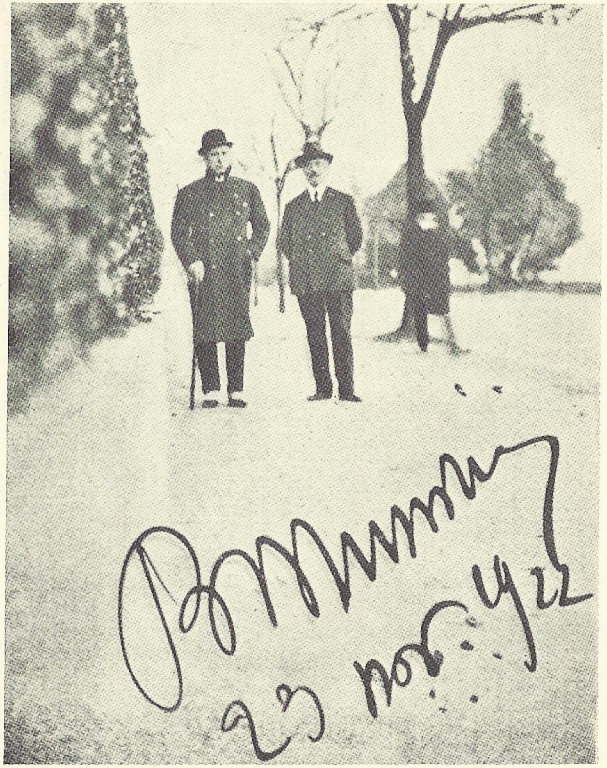

Pääministeri Mussolini Lausannessa.

nimittää sitä 1924-vuoden selityksiksi Machiavellin Ruhtinaaseen, teokseen, jota kernaasti nimittäisin Valtiomiehen Vademecumiksi. Älyperäisen rehellisyyden vuoksi mainitsen sitä paitsi, että teokseni lähdeluettelo on varsin lyhyt, kuten seuraavasta huomaatte. Olen lukenut Ruhtinaan ja suuren segretarion muut teokset yhä uudelleen ja uudelleen, mutta minulla ei ole ollut aikaa eikä halua kaiken lukemiseen, mitä Machiavellistä on kirjoitettu Italiassa ja muualla maailmassa. Olen halunnut niin vähän välittäjiä kuin suinkin, olkootpa sitten italialaisia tai vieraita, Machiavellin ja itseni väliin, välttyäkseni hävittämästä välitöntä kosketusta hänen oppinsa ja elämäni välillä, sellaisena kuin sen olen nähnyt, niin vähän välittäjiä kuin suinkin hänen ja minun huomioitteni väliin ihmisistä ja asioista, hänen ja minun hallitustapani väliin. Kirjoitukseni, jotka minulla nyt on kunnia esittää teille, ei sen vuoksi ole kylmä skolastinen tutkielma, joka on tulvillaan lainauksia muitten kirjoista, vaan se on päinvastoin draamallinen teos, mikäli voimme, kuten minä luulen, pitää dramaattisena yritystä rakentaa silta sukukuntien ja maailmantapahtumien kuilun yli.

Minulla ei ole mitään uutta sanottavaa.

Voidaan kysyä, mitä elinvoimaista Ruhtinaassa enää on neljänsadan vuoden kuluttua ja saattaako Machiavellin antamista neuvoista olla mitään hyötyä sille, joka hallitsee uusaikaisia valtioita? Edelleen rajoittuiko Ruhtinaan valtiollisen järjestelmän arvo vain siihen aikakauteen, jolloin teos kirjoitettiin, onko siis sen käytäntö rajoitettu ja sen sisältö vanhentunut, vai onko se päinvastoin yleispätevä ja käyttökelpoinen vielä tänäänkin, ennen kaikkea käyttökelpoinen vielä tänään. Väitöskirjani vastaa näihin kysymyksiin. Minä väitän, että Machiavellin oppi on elävämpi tänään kuin neljäsataa vuotta sitten, sillä vaikkakin ulkonaiset olosuhteet ovat muuttuneet paljonkin, ei kuitenkaan voida huomata minkäänlaisia syviä muutoksia yksilöitten tai rotujen ominaisuuksissa.

Jos politiikka on samaa kuin ihmisten hallitsemisen taito, se on taito johtaa, käyttää hyväkseen ja käsittää heidän intohimojaan, heidän itsekkäitä pyrkimyksiään ja harrastuksiaan, mielessä yleispätevät päämäärät, jotka melkein aina ovat ulkopuolella yksilön elämää, koska ne ulottavat vaikutuksensa tulevaisuuteen, jos politiikka merkitsee tätä, niin ei ole epäilystäkään siitä, etteikö sen perustava aines olisi ihminen. Siinä on lähtökohtamme. Mitä ihmiset ovat Machiavellin poliittisessa järjestelmässä? Mitä Machiavelli ajattelee ihmisistä? Onko hän optimisti vai pessimisti? Ja puhuessamme ihmisistä on meidän tulkittava sana sen rajoitetuimmassa merkityksessä, se on merkityksessä italialainen, jotka Machiavelli tunsi ja joita hän vaakakupissaan punnitsi aikalaisinaan, taikka merkityksessä jonkun määrätyn aikakauden ihminen taikka sitten päivän iskusanaa käyttäen iäisyyden näkökulmasta katsoen, sub specie aeternitatis? Mielipiteeni on, että ennenkuin ryhdymme tarkemmin erittelemään Machiavellin valtiollista järjestelmää, on soveliasta tarkoin määritellä, mitä Machiavelli ajatteli ihmisistä yleensä ja italialaisista erityisesti. On aivan selvää, sen huomaa jo pintapuolisestikin luettuaan Ruhtinaan, että Machiavellin käsitykset ihmisluonnosta ovat perin pessimistiset. Kuten kaikki, jotka ovat voineet olla laajoissa ja monipuolisissa tekemisissä lähimmäistensä kanssa, Machiavellikin halveksii ihmisiä ja hän esittää heidät kernaasti — osoitan sen heti — kielteisissä ja nöyryyttävissä asenteissaan.

Machiavellin mukaan ihmiset ovat huolestuneita olioita, jotka ovat enemmän kiintyneet asioihin kuin omaan lihaansa ja vereensä ja varsin kärkkäitä vaihtamaan tunteitaan ja intohimojaan. Ruhtinaan seitsemännessätoista luvussa Machiavelli lausuu: »Sillä yleensä voidaan ihmisistä sanoa, että he ovat kiittämättömiä, lörppösuita, petollisia, pelkureita vaaran uhatessa, voitonhimoisia, ja niin kauan kuin annat hyvien töitten virrata heidän ylitsensä, ovat he sinulle kaikki kaikessa, he tarjoovat sinulle henkensä ja omaisuutensa, silloin

kuin tämän tarve on sinusta kaukana, mutta kun se lähestyy, kääntävät he sinulle selkänsä. Ja ruhtinas, joka täydellisesti luottaa heidän sanaansa ja laiminlyö muut valmistelut, on tuhon oma . . . Ihmiset kunnioittavat vähemmän miestä, joka tekee itsensä rakastettavaksi, kuin miestä, joka tekee itsensä peloittavaksi, sillä rakkautta sitoo kiitollisuuden kahleet, jotka ihmiset heti katkovat siihen tilaisuuden saatuaan, koska he ovat luonnostaan huonoja, mutta pelättävyyttä sitoo rangaistuksenpelko, joka ei koskaan häviä.»

On selvää, että Machiavelli tällä tavoin arvostellessaan ihmistä ei tarkoita ainoastaan oman aikansa ihmisiä, firenzeläisiä ja toskanalaisia, jotka elivät kuudennellatoista vuosisadalla, vaan kaikenkaltaisia ihmisiä, aikaa ja paikkaa rajoittamatta. Hänen ajoistaan on vuosisatoja vierinyt, mutta jos minun sallittaisiin arvostella aikalaisiani ja kansalaisiani, en voisi hiukkaakaan lieventää Machiavellin langettamaa tuomiota. Vieläpä voisin sitä koventaakin. Antiteesi ruhtinaan ja kansan, valtion ja yksilön, välillä on Machiavellin mukaan ennakolta määrätty. Se mitä on sanottu machiavelliläiseksi utilitarismiksi, pragmatimiksi, kyynillisyydeksi, johtuu loogillisesti tästä johdattavasta näkökannasta. Sana Ruhtinas on käsitettävä samaksi kuin sana valtio.

Machiavellin silmissä valtio olennoitui ruhtinaassa. Valtio piti kiinni järjestelyistä ja rajoituksista, joita yksilö aina koetti välttää. Yksilö on aina taipuvainen kieltäytymään tottelemasta lakeja, maksamasta veroja, ottamasta osaa sotaretkiin. Harvassa ovat olleet sankarit tai pyhimykset, jotka ovat uhranneet oman minänsä valtion alttarille. Kaikki muut ovat olleet salaisessa vallankumoustilassa valtiota vastaan. 1700- ja 1800-luvun vallankumoukset koettivat lopettaa tämän epäsoinnun, joka oli kaikkien yhteiskuntajärjestöjen perusta. —

Tullessaan kysymykseen mitä tarkoitetaan sanalla p o p o l o, kansa, lausuu hän:

— Kansaa ei koskaan määritelty. Se oli vain abstraktinen

yhteys yhtä hyvin kuin valtiollinen yhteys. Ei tiedetä tarkalleen, mistä se alkaa ja mihin se loppuu. Sanat korkein valta ovat tragikoomillisia, kun niitä käytetään kansasta. Kansa kokonaisuudessaan voi korkeintaan valtuuttaa korkeimman vallan, mutta varmastikaan se ei voi k ä y t t ä ä sitä. Edustusjärjestelmät ovat pikemminkin politiikan koneistoa kuin sen etiikkaa. Vieläpä sellaisissakin maissa, joissa tätä valtiollista koneistoa on jo vuosisatoja käytetty, sattuu juhlallisia hetkiä, jolloin ei enää vedota kansaan, koska tiedetään, että vastaus on kohtalokas: korkeimman vallan paperikruunut, jotka ovat vastanneet tarkoitustaan normaali aikoina, viskataan rikkaläjään, ja päätetään vastedes tehdä vallankumous tai rauha tai astua sodan tuntemattomille poluille. Ainoa, minkä kansa tekee, on yksitavuinen hyväksyminen ja totteleminen. Kuten nähdään, kansalle annetaan armollisesti korkein valta, joka riistetään siltä sinä silmänräpäyksenä, jona se sitä tarvitsisi. Sen annetaan pitää korkeinta valtaa ainoastaan silloin, kun se katsotaan vaarattomaksi, siis normaali aikoina. Saatatteko mielessänne kuvitella sodanjulistusta kansanäänestyksen jälkeen? Kansanäänestys toimii mainiosti kun sen kohteena on joku kyläkaivo, mutta kun kansan suurimmat asiat ovat vaa'alla, silloin kansanvaltaisimmatkin hallitukset tarkoin varovat jättämästä päätöksen tekoa kansalle itselleen . . . Hallituksia, jotka ovat nojautuneet yksinomaan ja ainoastaan hallittaviensa suostumukseen, ei ole koskaan ollut, ei ole eikä luultavasti tule. Vuosisatoja ennen minun kerran kuuluisaa kirjoitustani F o r z o e c o n s e n s o, valta ja yleinen suostumus, kirjoitti Machiavelli Ruhtinaassa, luv. 6: ». . . josta johtuu, että aseistetut profeetat voittavat ja aseettomat häviävät. Sillä kansan luonto on epävakainen, ja helppoa on saada ihmiset vakuutetuiksi jostakin asiasta, mutta vaikeata saada heitä tässä vakuutuksessansa pysymään. Ja sen vuoksi on toivottavaa asioitten sellainen järjestely, että kun he ovat lakanneet uskomasta, heidät voidaan siihen pakottaa. Mooses, Koores, Theseus, Romulus eivät

olisi kyenneet kauankaan pitämään lakejansa voimassa, jos he olisivat olleet aseettomia.» —

Nuorukaisen sisäiset havainnot eivät luultavastikaan paljoa eronneet miehen maltillisista mietiskelyistä. Mussolini kuuluu niihin miehiin, jotka ihmeellisellä tavalla kykenevät käyttämään hyödykseen elämän toinen toistaan seuraavia läksyjä, koska hän jo alusta alkaen oli sen luontoinen, että hän lausui ne tervetulleiksi.

XVIII.

UUDELLEEN OPETTAJANA.

Vuosi Friulissa. Tolmezzo. Vielä kerran koulunopettajana. Kreikan ja latinan opintoja. Friulista Italian rivieralle. Taas Romagnan puimakoneista. Mussolini mukana; tuomitaan kymmenen päivän vankeuteen. Mussolini tutkii Nietzscheä.

Vuosi, jonka Mussolini vietti Canevassa, Tolmezzon kunnassa Friulissa, oli nuoruuden kuohunnan aikaa, die Brausejahre, kuten saksalaiset sanovat. Mutta ehkäpä tälläkin vuodella oli tärkeä vaikutuksensa hänen kehitykseensä.

Friuli on paikkakunta, joka on omiansa herättämään henkiin nuoren miehen kaikki alkuvoimaiset hyveet. Kankea, hidas, terve, itsepäinen, lannistumaton kuin heidän omat Kärntin alppinsa synkeine metsineen ja smaragdinvihreine niittyineen, ikuinen kova graniitti pohjallaan, semmoista on Friulin väestö. Nämä ihmiset ovat väkivaltaisia juomingeissaan, rakkaudessaan ja tappeluissaan, mutta he osoittavat myöskin hämmästyttävää voimaa työssään. Eivät vain miehet, vaan naisetkin kykenevät olemaan kuormajuhtina, ja ihmeteltävän sitkeinä sittenkin. Nuo naiset on nähtävä vaeltamassa yli vuorten, pitkinä ja suorina, valtavat taakat päälaellaan muinaisaikojen naisten tapaan, taikka suuri kori selässä, jos tavara sattuu olemaan tilaaottavaa. Ja useinkin

pilkistää kantamuksen päältä lapsen kiharainen pää, kuopuksen hymyilevät kasvot. Paimentolaisten tapaan äiti kuljettaa nuorintansa mukanaan, sitä matkan varrella imettäen.

Paimentolaisvaistot ovat todella sangen huomattavat Friulin väestössä. Kahden, neljän tai viiden hengen ryhminä Friulin naiset vaeltavat lapsi suuressa korissa ja usein vielä toinenkin hameen helmaan tarrautuneena läpi koko Italian, myyskentelemässä mescuglieriä, joka merkitsee lusikoita, lankaa, ompelutarvikkeita ja muuta rihkamaa, mutta varsinkin puisia talouskaluja, kotiseudun miesten pitkien talvipuhdetöiden tuloksia. Ja silmiinpistävintä ja kummallisinta on se, että noilla vaelluksilla, jotka kestävät kuukausimääriä ja useinkin ulottuvat ulkopuolelle maan rajojen, ei koskaan nähdä ainoatakaan miestä. Urheat maalaisnaiset ovat täysin riippumattomia liikematkoillaan.

Miehet puolestaan lähtevät kotiseudultaan ruveten milloin katukaupustelijoiksi — melkein kaikki italialaiset, jotka kaupittelevat paistettuja kastanjoita kaikissa Europan ja Amerikan suurien kaupunkien kadunkulmissa, ovat syntyisin Friulista — mutta useimminkin rakennustyömiehiksi ja tienrakentajiksi, joissa toimissa he ovat saavuttaneet hyvän maineen. Useat kylät ovat melkein autioina kesän ajan, yleensä vain raskaat naiset ja ikäkulut jäävät kotiin kaitsemaan lapsilaumoja.

Muut naiset, jotka kotiin jäävät, eivät suinkaan tee sitä levähtääkseen. Ylös ja alas jyrkkiä teitä, läpi metsien, jotka ovat niin tiheitä, että niiden läpi vain vaivoin pääsee tunkeutumaan, he joka päivä tekevät kolme matkaa kantaen selässään tiiliä johonkin ylhäällä vuoristossa rakenteilla olevaan uuteen taloon, taikka he ahertavat uutterasti pikku maatilkullaan, jossa peruna taistelee olemassaolostaan kivien välissä. Ja useinkin nuo väsymättömät naiset vielä kutovat paksua villasukkaa matkallaan, jotta eivät vain aikaansa hukkaan kuluttaisi.

Kiitos ankaran työn ja säästäväisyytensä, saavat naiset suotuisina kesinä kootuksi talvenvaraa. Mutta talvella ei

friulanilta — Friulin asukkaalta — voi vaatia raittiutta. Ilmasto on kylmää, asunnot pidetään tiukasti suljettuina ja maa on lumen peitossa. Pysyäkseen lämpimänä ei friulanilla ole muuta tekemistä kuin syödä, juoda ja rakastaa.

Canevassa, jossa Mussolini jatkoi väsyttävää opettajantointaan 1915—06, Tolmezzossa ja kaikkialla maakunnan muilla seuduin, joissa hän ahkerasti liikkui, ottaen osaa kokouksiin ja juhliin, oli vain harvoja, jotka eivät jo silloin olisi kuulleet hänestä puhuttavan. Hänen oppilaansa pitivät hänestä, vaikkakin he pelkäsivät hänen silmiänsä, äkäisyyttänsä ja iskujansa pulpetin kanteen, jotka useinkin saattoivat heidät hypähtämään pystyyn, ja hänen kiivaita huudahduksiaan malttinsa menetettyään. Kuvitelkaapa mieleenne Mussolini pänttäämässä ulkolukua parin kolmenkymmenen 7—8-vuotiaan lapsen päähän. Il tirannoksi — hirmuvaltiaaksi — he hänet ristivätkin.

Kerran joku vanhempi valitti kouluneuvostoon, ilmoittaen Mussolinin kironneen tunnilla. Pantiin toimeen tutkimus. Kävikin ilmi, että Mussolini oli käyttänyt joitakin voimallisia sanoja, mutta kun hänen manauksensa aina tapahtuivat Buddhan ja Muhametin nimeen, ei katsottu niiden voivan vahingoittaa hänen huomaansa uskottuja pikku kristittyjä.

Hän asui keskellä Canevaa noin kilometrin päässä koulusta. Kouluun mennessään hänen oli käytävä yli pitkän sillan, jossa aina kävi kova viima. Keskitalvellakin päällystakitta ja hatutta nuori opettaja kulki nopein, koneellisin askelin kouluunsa ja sieltä kotiin, aina kirja kädessä lukemiseen syventyneenä. Vasta sillalle päästyään hän sulki kirjansa. Sitten hän nojasi kaidetta vasten katsellen virtaavan veden ikuista mysteriota, aina samaa ja aina kuitenkin niin erilaista. Tuuli tuiversi hänen mustia kiharoitaan, ja hän nautti sanomattomasti uhmatessaan sen jääkylmää voimaa.

Canevassa ollessaan Mussolini jatkoi kieliopintojaan. Oppinut pappismies, monsignore Candotti, antoi hänelle kreikankielen tunteja ja auttoi häntä täydentämään latinantietojaan.

Hän piti puheita ja esitelmiä. Erään tällaisen tilaisuuden jälkeen, jolloin hän oli käyttänyt vapaanlaisia sanoja julkisista laitoksista, määrättiin hänet vangittavaksi. Hän pakeni viikoksi vuorille, villiin asumattomaan seutuun, jonne muuan ystävä salaa toi hänelle ruokaa ja silloin tällöin pullollisen seudun hyvää viiniä. —

Gualtierin tapaus toistui täällä. Mussolini seisoi keskellä toria väkijoukossa kuulemassa puhujaa, joka kangerrellen ja sanoja tapaillen yritti saada jotakin sanotuksi. Vihdoin joukon kärsivällisyys loppui ja se alkoi huutaa: — Il maestro! Parli il maestro! — Opettaja puhumaan! Ja hänet työnnettiin korokkeelle. Eikä hän astunut alas siltä, ennenkuin puolentoista tunnin kuluttua, ja ne jotka tuon aivan valmistamatta pidetyn puheen kuulivat, muistavat vielä tänäänkin sen eloisan, voimakkaan ja rohkean sisällön ja he puhuvat vieläkin suosionmyrskystä, joka sitä seurasi.

Mutta juuri hänen rohkeutensa ja saavuttamansa kansansuosio lienevät aiheuttaneet sen, että häntä ei enää valittu seuraavaksi vuodeksi toimeensa. Hän matkusti tiehensä ja jätti kai jälkeensä useamman kuin yhden surevan sydämen.

Mutta yksi sydän riemuitsi. Muuan miekkonen, joka oli kihloissa Mussolinin p a d r o n c i n a n — emännän — kanssa, oli hirveän mustasukkainen hänelle. Kohottipa hän kerran kätensäkin lyödäkseen rakastettuaan, mutta Mussolini sattui olemaan lähellä ja iski miehen maahan. Kymmenen vuotta myöhemmin, 1915, Mussolinin rykmentti marssi Tolmezzoon matkallaan rintamalle. Padroncina tuli illalla virran rannalle tuomaan leipää, hedelmiä ja viiniä, sillä hän tiesi, kuka oli rykmentin mukana.

»Mihinkä sinä menet», Benito? hän kysyi.

»Minnekö minä menen? Rintamalle tietysti, kera tovereitteni. Oletko iloinen tietäessäsi, että taistelen sinun Friulisi, meidän Friulimme puolesta?»

»Olenpa tietenkin. Mutta tule nyt mukaani. Olen pannut kuntoon huoneesi, entisen huoneesi, jonka muistanet.

Tiesin, että marssisit tätä kautta ja aattelin unen maistuvan sinulle pitkän marssin perästä.»

Mussolini epäröi hetken.

»Ei», hän sanoi. »Olen sotilas kuten muutkin. Anna minulle tuo kolmivärinen kukka poveltasi muistoksi. A d d i o!»

Ja hän levitti sotilasvaippansa maahan kirkonrappusten eteen, joita sukupolvien askelet olivat kuluttaneet. —

Tolmezzosta hän siirtyi Onegliaan, viehättävään seutuun Italian rivieralla, mutta ei enää kansakoulunopettajaksi, vaan ranskankielen opettajaksi erääseen yksityisopistoon nimeltä C o l l e g i o U l i s s e C a l v i. Loma-ajoiksi hän palasi kotiinsa ja jatkoi siellä valtiollista työtänsä, jota varten hänet oli luotu ja joka aina on ollut ja vastedeskin on hänen elämänsä suuri intohimo. Politiikka se pani hänen niskoilleen hänen ensimmäisen oikeusjuttunsa. Syynä oli tuo ainainen kiista puimakoneista, jota vuodesta toiseen jatkui tasavaltalaisten p a d r o n i e n ja sosialististen työläisjoukkojen välillä. Taistelun perussyynä tietenkin oli raha ja aineellinen voitto, mutta sitä paitsi sekoitettiin siihen myöskin kysymys arvovallasta. Forlista kotoisin oleva Mussolini luonnollisesti asettui työmiesten etunenään, työmiesten, jotka taistelivat oikeudesta työhön. Seurasi sanakiista viranomaisten kanssa, vangitseminen, oikeudenkäynti ja kymmenen päivän vankeustuomio.

Vaikka Mussolini joutuikin usein ankaraan kiistaan paikkakunnan tasavaltalaisten kanssa, ei hän kuitenkaan vastustanut heidän valtiollisia oppejaan ja hän piti kunniassa heidän horjumatonta uskoaan, joka oli täysin vapaa opportunismista ja »lehtereille puhumisesta» ja vain abstraktisen idealismin elävöittämää. Ja hän julkaisi mielellään kirjoituksiaan heidän lehdissään, joissa hän voi sanoa sanottavansa valikoidummalle ja sivistyneemmälle yleisölle kuin mitä sosialistinen köyhälistö oli. Paikkakunnan tasavaltalaisten lehdessä I l P e n s i e r e R o m a g n o l o hän julkaisi muistettavan esseensä L a f i l o s o f i a d e l l a f o r z a — vallan filosofia. Siinä hän esittää perusaatteitten haahmottelun, aat-

teitten, joita hän kehitti edelleen myöhemmin, vuosia myöhemmin, jos ajatellaan aikaa, vuosisatoja myöhemmin, jos ajattelemme tositapahtumia.

»Tahto päästä valtaan», hän kirjoitti, »on Nietzschen filosofian pääkohtia, mutta meistä näyttää väärältä väite, että Nietzschen kaikki ajatukset voidaan supistaa täksi yhdeksi lauseeksi. Hänen filosofiaansa ei voida määritellä, koska Zarathustran runoilija ei ole jättänyt jälkeensä mitään järjestelmää. Se mikä kaikissa filosofioissa on kulunutta tai hedelmätöntä tai kielteistä, se on juuri 'järjestelmä', ajatusrakenne, joka useinkin on niin mielivaltainen ja epäloogillinen, että sitä oikeammin olisi sanottava tunnustukseksi, taruksi, murhenäytelmäksi, runoksi. Mutta olipa Nietzsche sitten filosofisten järjestelmien luoja tai ei, varmaa kumminkin on, että hän oli viime vuosisadanneljänneksen suurin nero ja hänen teoriainsa vaikutus on ollut syvä. Yhteen aikaan kaikki taiteilijat, Ibsenistä d'Annunzioon, kävivät Nietzschen polkuja. Individualistit, joita Stirnerin evankelion jäykkyys oli väsyttänyt, kääntyivät innoissaan Zarathustran puoleen, ja hänen filosofiastaan he löysivät kaikkien valtiollisten kapinoitten ja kaikkien henkisten ja valtiollisten kantojen syyn. Ja luokaa lopuksi katseenne palkkafilosofien virallisen tieteen typerien edustajien täydelliseen kuvaan, filosofien, joiden uskonto on palkkapäivän uskonto, katsokaa heitä, kun he vannottavat nuoria kavahtamaan uusien vapaa-ajattelijain lumousta, koska Friedrich Nietzsche, näiden tunnustettu johtaja, vietti viimeiset vuotensa mielipuolisuuden varjomaassa. Sen vuoksi on Nietzsche ihminen, josta eniten puhutaan ja väitellään meidän päivinämme. Sanon ihminen, koska juuri ihminen tässä tapauksessa voi selittää tuon suuren arvoituksen.»

XIX.

MUSSOLINI TRENTOSSA. HÄNEN ENSI ESIINTYMISENSÄ KIRJAILIJANA.

Cesare Battisti. Itävallan tunnuslause: Divide et impera. Mussolini ja Klopstock. Ensimmäiset yritykset kirjailijana.

Pikaisilla käynneillään Udinessa, josta myöhemmin tuli Italian sodanajan pääkaupunki, ja koko Friulissa olonsa aikana Tolmezzon kansakoulunopettaja oli läheltä saanut perehtyä tunteisiin, joita maan silpominen hänen kansalaisissaan pohjoisosissa synnytti. Kauniin Friulin poikkihakattu käsi oli ainaisen surun ja tuskan aihe. Muistan itse, kun minä pikku tyttönä sisimpääni myöten kärsin ajatellessani, että meidän Pontebbamme, luonnoltaan ja asukkailtaan vähääkään muuttumatta kuitenkin erään mitättömän puron takana muuttaa nimensä Pontefeliksi.

Viisas ja ystävällinen kohtalo kuljetti Benito Mussolinin rajalle ja antoi hänen tuntea samoja tunteita, joita isänmaastaan irti kiskaistut italialaiset siellä tunsivat.

Työväenpuolueen sosialistit kutsuivat hänet Trentoon puoluesihteeriksi sadankahdenkymmenen kruunun kuukauspalkasta. Tällöin hän arvaamattomaksi hyödyksi isänmaalleen ja itselleen tutustui jaloon italialaiseen sankariin ja marttyyriin Cesare Battistiin, tuohon irredentien syvinten toivojen ruumistumaan, mieheen, joka uhrasi kaikkensa menetettyjen maakuntien takaisin valtaamiseen. Työskennel-

lessään Il Popolossa, Battistin perustamassa lehdessä, Mussolini otti osaa liikkeeseen, jonka hedelmät näkyivät sodan jälkeen Trenton, Triesten ja Polan isänmaahan palautumisessa.

Cesare Battisti oli sosialistien johtajana näissä Itävallan vallitsemissa italialaisissa maakunnissa, mutta tässä ominaisuudessaan hän mitä kiivaimmin vastusti virallisen sosialismin kantaa.

Ymmärtääksemme häntä oikein meidän on palautettava mieleemme Itävallan silloinen valtakunta, tuo rotujen ja kansallisuuksien sekamelska. Itävalta-Unkari oli ainoa elossa oleva jäännös eriskummallisesta ryhmityksestä, jonka nimi oli Kaarle V:nnen pyhä Rooman valtakunta. Vuosisadan alussa se oli ainoa dynastinen valtio, jonka ainoa olemassaolon syy perustui sen historialliseen samaan kruunuun yhdistämiseen. Jo vuosisatoja se oli ollut rappiolla, mutta hyvä armeija ja mainio hallinto ynnä jatkuvaisuuden laki olivat yhteisvoimin pitäneet rakennusta pystyssä, vaikkakin seinät olivat halkeamia täynnä. Italia oli irroittautunut massasta ja Unkarista oli tullut irtonainen osa. Kroatia ja Böhmi horjuivat, kaikkialla kuohui. Vieläpä vanha tukikin, byrokratia, alkoi demoralisoitua, armeija, jota suuriruhtinaat ja herttuat ahkerasti viljelivät, kukoisti vielä, mutta itsensä keisarin huoneessa alkoi jo kunnioitus hallitsijasukua kohtaan sulaa kuin lumi auringonpaahteeseen.

Itävallan keisariperheen tunnuslause oli aina ollut: Divide et impera, hallitse hajoittamalla, ja sen oli onnistunutkin asettamalla toinen kansallisuus toista vastaan pitää niitä tasapainossa ja siten hallita niitä kaikkia. Se oli tosiaankin löytänyt uuden tavan sovelluttaa tuota vanhaa lausetta ottamalla käytäntöön eri kansallisuuksissa vallitsevat luokkavastakohdat. Sosialismia, joka kaikkialle muualle oli ilmestynyt uhkaavana peikkona, tervehti Habsburgin vanha viekas kotka liittolaisenaan.

Triestessä esimerkiksi ei enää ollut yhtenäistä italialaista

väestöä, vaan sen muodostivat toiselta puolen italialainen kaupunkilaistyöväestö ja tämän vihollinen slaavilainen maalaisköyhälistö, toiselta puolen italialainen porvaristo, sekin kaupunkilainen. Erottavat viivat olivat siis sekä vaaka- että pystysuorat, ja hallituksen oli varsin helppo käyttää tätä seikkaa hyväkseen. Sosialisteista tuli keisarillisen poliisin suosikkeja siinä määrin, että heitä ruvettiin nimittämään herjanimellä i l e c c a p i a t t i n i — lautasten nuolijat. Kansainvälinen sosialismi oli muuttunut kansallisuudenvastaiseksi sosialismiksi, taikka — jos tämä sana on liian voimakas, koska sosialismi on sangen suuressa määrin saksalaisuuteen taipuva, — ainakin italialaisvastaiseksi. Cesare Battisti arvioi itsensä liian hyväksi mokomaan ilveilyyn. Hän oli sosialisti, mutta myöskin italialainen. Oli tärkeätä, sekä historiallisesti että moraalisesti tärkeätä, että kehityksen kulkua ei hämmennettäisi liialla kiireellä. Ensiksi oli yhdeksännentoista vuosisadan periaatteitten saatava viettää voittojuhlansa, ja vasta sittenkuin italialainen rotu olisi yhdistetty yhdeksi kansaksi, pakottaisi kansan enemmistö vähemmistön luovuttamaan sillekin elämän ja hyvinvoinnin oikeudet. Rotukysymys, henkinen kysymys, oli ensin ratkaistava. Eikä valtakysymys, taistelu leivästä, koskaan kykenisi tätä veren ääntä tukahduttamaan.

Cesare Battisti, kaksoismonarkian eniten vihaama mies, eli ja kuoli tavalla, joka oli ihmeellisessä sopusoinnussa hänen pyhään uskoonsa. Hän ei ainoastaan kuolemallaan osoittanut olevansa sankari. Hän eli koko elämänsä siten, että hän ansaitsi marttyyrinkruunun, johon se päättyi. Sotavangiksi jouduttuaan hänet hirtettiin Castello del Buon Consigliossa lähellä Trentoa. Ilkeästi irvistellen asettui pyöveli erilaisiin asentoihin valokuvaajien edessä.

Tämä tapahtui heinäkuun kahdentenatoista 1916. Ja aivan kuin lisätäkseen uhrin kunniaa, ei myrkyllisillä panetteluilla niitten italialaisten — vai olivatko he todella italialaisia? — taholta, joitten puolesta hän oli henkensä antanut, näyttänyt

loppua olevan. Avanti esimerkiksi huomautti, että oman henkilökohtaisen aatteensa puolesta kuoleminen oli porvarien ylellisyyttä, il moriere per il proprio ideale era una lusso borghese... Mutta toisenlaiset tunteet vallitsivat silloin, kun armeijamme Vittorio Veneton voiton jälkeen marssi Trentoon ja teki kunniaa hänen haudallaan.

Vuoden 1908 lopussa, jolloin Mussolini ilmaantui Trentoon, Cesare Battistin pää oli vielä lujasti hänen hartioittensa välissä. Pronssinruskeine kasvoineen ja pienine pujopartoineen, joka muistutti Mazzinin aikaisia salaliittolaisia, miettivine otsineen ja voimakkaine vilkasliikkeisine vartaloineen teki hän sangen romanttisen vaikutuksen. Hänen uusi virkatoverinsa, työväenpuolueen sihteeri, oli olosuhteisiin perehtymättömänä aluksi luonnollisesti liittynyt Trenton sosialistilehteen Avenireen, joka suosi itävaltalaisia enemmän kuin italialaisia ja liehakoi wieniläisiä, mutta kauaa ei kestänyt, ennenkuin hän huomasi tämän epäkohdan ja läheni Popoloa, jonka perustaja ja päätoimittaja Battisti oli. Battisti oli tarkka ihmistuntija ja hän huomasi heti saaneensa arvokkaan työtoverin. Mussolinin tulosta hyötyi hän vielä sitenkin, että hänelle jäi enemmän aikaa Trentinon maantiedettä koskeville tutkimuksilleen, joita tämän aineen nykyiset tutkijat pitävät niin suurenarvoisina.

Omasta puolestaan Mussolini oli varsin tyytyväinen sadankahdenkymmenen kruunun kuukauspalkkaansa ja sanomalehtityön ja agitation pyörteeseen, johon hän huomasi joutuneensa. Tämän ohella antoi hän ranskantunteja ja soitteli viuluansa lomahetkinään.

Mutta tämä kaikki tuntui hänestä kuitenkin niin vähäpätöiseltä, että hän alkoi harrastaa uusia opintoja, esimerkiksi intialaista algebraa filosofioineen ja omituisine mittausopin ja kuvioitten säännönmukaisine kaavoineen sekä espanjankieltä ja kirjallisuutta. Samana vuonna, 1908, hän julkaisi nuoruuden tulista hehkua ja tarmoa uhkuvan tutkielman Sulla poesia di Frederigo Klopstock. Itses-

sään Saksassakin lienee vain parikymmentä henkilöä, jotka todella ovat lukeneet läpi Klopstockin loputtoman pitkän runoelman Messias. Uuden ajan Italiassa pääministeri lienee ainoa, joka tämän on tehnyt.

Hänen aikomuksensa oli julkaista Klopstock-tutkielma ja essee Schillerin Wilhelm Tellin naisluonteista yhtenä niteenä nimeltä Studi critici della letteratura tedesca. Sulkusten välissä sanottuna on omituista, että tämä Nietzschen ja Heinen mies ihastui Schillerin idealistiseen ja tunnelmoivaan runouteen. Muistan vielä hänen suuren ilonsa saadessaan kerran sairaalassa, jonne hän haavoittuneena joutui, Schillerin Jeanne d'Arcin luettavakseen. Hän ryhtyi heti innokkaasti selailemaan sitä. — Tunnen sen, hän huudahti aivan kuin vanhaa toveria tervehtien . . . Studi critici on varmasti kirja, joka olisi ollut julkaisemisen arvoinen.

Toinen ja tärkeämpi tulos nuoren tutkijan tutkimuksista oli Filosofian historia. Kaikki filosofiset järjestelmät, joita tässä käsiteltiin kriitillisesti ja analyyttisesti, ja kaikki uudet metoodit asetettiin tässä teoksessa Nietzschemäisen tutkistelun alaiseksi. Tämän johtopäätöksen olen tehnyt Mussolinin lyhyistä viittauksista kirjaansa. Mutta itse käsikirjoituksen, joka oli yksityiskohtiaan myöten viimeisteltynä ja painovalmiina hänen pöytälaatikossaan, merkilliseksi kohtaloksi koitui joutua hävitetyksi nuoren kansannaisen käden kautta. Syynä oli sukkamieli, ehkäpä oikeutettukin. Nainen silmäili sivuja, äkkäsi joukoittain eriskummallisia nimiä, jotka hän tietysti heti päätti uusien lemmikkien nimityksiksi, ja luuli nyt löytäneensä koko pinkan lemmenkirjeitä. Silmänräpäyksessä viskattiin inhoittava kokoelma liekkeihin ja tuhka hajoitettiin tuuleen. Jos on olemassa elämän esikartano, josta aivojen kuolleina syntyneet sikiöt saavat tyyssijan, seurustelee nyt Mussolinin Storia della Filosofia siellä Carlylen kuuluisan Ranskan vallankumouksen ensimmäisen niteen kanssa.

Mussolinia kuvaavaa on, etteivät tämäntapaiset tapaturmat ollenkaan kaivelleet hänen mieltään. Häntä ei huoleta kaiken vaivannäön hedelmän hukkaantuminen, työ itsessään on kylliksi hänestä.

Filosofian historiaan niin läheisesti liittyvään uskonnonhistoriaan uhrasi nuori mies myöskin aikaansa ja ajatuksiaan, minkä todella päivänvalon nähnyt kirja Johan Hussista todistaa. Käännettiinpä se tshekinkielellekin. Sen julkaisi joku puolivallankumouksellinen roomalainen kustannusliike, mutta sitä ei ole enää saatavissa ainuttakaan kappaletta, niin vähäpätöisenä Mussolini sitä piti. Mussolinista näyttää kynän ja miekan käyttö olevan samaa, kun isku on isketty, sana kirjoitettu, on taiteilijan innoitus poissa ja unohduksissa.

»Säilytän kaikki kirjeenne, ne pysyttävät minut kosketuksissa menneisyyteen», sanoi hänelle hiljattain muuan vanha ystävä Forlimpopolin ajoilta.

»Minkä vuoksi»? kysyi Mussolini. »Menneisyys ei sisällä päämäärää itsessään, vaan se on ainoastaan rengas loputtomasta ketjusta, jota me sanomme edistykseksi. Menneisyydessä pysyminen on samaa kuin taantuminen. Meidän on mentävä eteenpäin, parannettava, kohotettava itseämme yhä enemmän ja enemmän.» Ja hänen silmänsä leimahtelivat hänen näin puhuessaan.

Mussolinilla on lapsen jumalainen lahja, aina uudelleen aloittamisen lahja. Saatuaan talon valmiiksi hän on valmis repimään sen alas vain voidakseen sen uudelleen rakentaa, entistään ehommaksi. Mikä taas on vaikeampaa hänelle, mikä todella on häntä alituisesti kiihoittavasta levottomuuden hengestä saatu tosi voitto, se on asian lopullinen valmiiksi saattaminen ja lujittaminen.

Muuten ei Mussolinilla viime aikoina ole ollut kiusausta hävittää rakentamiaan rakennuksia. Päinvastoin ovat monet muut tähän pyrkineet ja häntä vastaan juonitelleet. Hänen lakkaamaton uurastuksensa on ollut näitten rakennusten viimeistely ja vahvistaminen. Tämä uurastus on kysy-

nyt hänen koko taitoansa ja ollut hänen kärsimättömyytensä vastapainona.

Ehkäpä hän juuri siksi pitää valtiollisesta työstä, joka on Sisyfoon työtä. Ken ihmisillä rakentaa, hänen rakennusaineensa on hiekka.

Näitten vakavien harrastusten ohessa tuon taitavan kynäilijän tunteet löysivät toisen purkautumistien pikku kertomuksista, joita hän kirjoitteli La Vita Trentinaan, Popolon kuvitettuun viikkoliitteeseen. Eräällä näistä oli nietzscheläinen nimi, Nulla e vero tutto e permesso — Ei mikään ole totta, kaikki sallitaan. Kertomus oli omalla tavallaan mahtipontinen. Tekijän todella intomielinen ja äkillinen alkuvaistoja ja -tunteita uhkuva luonne käy siitä hyvin ilmi, huonosti tehdyn kyynillisyyden naamarin takaa. Kertomus alkaa:

»Viisi vuotta on nyt vierinyt niistä tapahtumista, joista aion kertoa ja jotka ovat elämäkertani muistorikkaimpia sivuja. Helposti ymmärrettävistä syistä saatan nyt vapautua vaitiolovelvollisuudesta: en tiedä, ovatko ruumiini kudokset tämän ajan kuluessa uusiintuneet, en halua tutkia, missä suhteessa henkinen ja aineellinen minäni saattavat olla toisiinsa — suo anteeksi, parahin Tolstoi, lainaukseni Ylösnousemuksesi filosofisesta nimistöstä — enkä myöskään välitä tiedosta, missä määrin luontaiset taipumukseni ovat muuttuneet. Tyydyn vain toteamaan, että aatteeni ovat joutuneet perinpohjaisen muutoksen alaisiksi. Mutta minun on ennen kaikkea visusti välttäminen kaikkea, jota porvarillisen sanontatavan mukaan nimitetään yleistämiseksi.

Olen Banca d'Italian virkamies ja Ufficio Emissioni Internazionalin päällikkö. Olen kahdenkymmenenyhdeksän ikäinen, naimaton ja asun äitini luona. Olen väitellyt tohtoriksi Bolognan yliopistossa ja tämän arvon saavutettuani aioin ruveta asianajajaksi, mutta luovuin näistä aikeistani ja päätin liittyä korkeampaan pankkivirkamiehistöön. Viidensadankolmenkymmenen liiran kuukausi-

palkkani ja isäni arvopaperien tuottamat tulot takaavat minulle mukavan elämän.»

Mutta nuori valtiollinen agitaattori ei voinut pukeutua pankkivirkamiehen henkisiin vaatteihin. Vielä vähemmin hän kykeni eläytymään tämän tyypin tylsänvälinpitämättömään psykologiaan. Pelkkä yrityskin aiheuttaa vain hymyilyä ja lempeätä säälintunnetta nuorta miestä kohtaan, joka valehteli itselleen näin lapsellisesti ja taitamattomasti.

Mussolinin mielikuvitusta vastasivat paremmin toisenlaatuiset kertomukset, joilla hän kokeili, värikkäät romanttiset kertomukset, jotka muistuttivat Gaboriauta ja Dumas vanhempaa. Eräs näistä oli »Claudia Particella eli kardinaalin rakkaus.» Se on aivan kuin filmiä varten kirjoitettu, ja epäilen vahvasti, että joku yritteliäs filmiyhtiö on sitä käyttänytkin. Kertomus oli alutonta ja loputonta himphamppua, mutta sen menestys oli suurenmoinen. Taitavana sanomalehtimiehenä ei häneltä koskaan — kynällä leikkiessäänkään — puuttunut varmaa vaistoa siitä, mikä meni yleisöön. Sitä paitsi traagillisuus ja eloisat värit ja syvät varjot miellyttävät häntä. Kiitos tämän vaistomaisen joukkojen tunteisiin osallistumisen hän voi valtiomiehenä ja pääministerinä aivan kuin sormin koetella kansakunnan valtimoa. Kirjailijana se antoi hänelle kyvyn löytää oikeat sanat, tapahtumat ja huippukohdat. Novellista tuli siis oikea menestyskertomus. Silloin tällöin tekijä kuitenkin väsyi sankarittareensa Claudiaan ja tunsi suurta halua ottaa hänet hengiltä, mutta Cesare Battisti ehkäisi aina murhatyön.

»Älkää Herran tähden tehkö sitä», huudahti hän, »tilaajia tulee edelleen vallan vimmatusti!»

Mussolinin ei auttanut muu kuin luopua murhanhankkeistaan etevintä uhriaan vastaan ja kohdistaa ne sivuhenkilöihin, ja näin Claudian ja hänen rakastettunsa kohtalot edelleen panivat kaupungin nuorten ompelijattarien ja puotilaisten sydämet pamppailemaan.

XX.

TAAS ITALIASSA.

Kirje itävaltalaisesta vankilasta. Karkoitus Itävallasta. Battistin jäähyväissanat. La Voce. Prezzolini ja Papini. Trentino sosialistin näköpiiristä.

»Perjantaiaamuna 9 tienoissa.

Parahin Gib!

Kirjoitan mitä ihanimmasta paikasta, antaakseni Sinulle hiukkasen tietoja itsestäni (sotilaan tyyliä!). Voin varsin hyvin, mutta en ole saanut ollenkaan tietoja syyttömästä perheestäni. Täkäläinen vankila on vallan mainio paikka. Tänään esimerkiksi kulutan aikaani sateen katselemiseen. Olen ahminut kaksi saksalaista kirjaa ja lukenut Maupassantia. Mahdollisesti pilvinen taivaani seestyy sunnuntaiksi, siihen asti huvittelen olemalla 'De Profundis' sankari. Baroni kirjoittaa minulle esi-isiensä linnasta, että varsin hyvin olisin voinut siirtää tuonnemmaksi tämän parannusmatkani. Ikäänkuin erinäiset vissit seikat riippuisivat meistä tomusta tehdyistä, jotka olemme kuin hieta, jota tuulispäät tuivertelevat. Tiistaina kello 5 olen rangaistukseni sovittanut, mutta tuntia aikaisemmin, neljältä, otetaan toinen juttu minua vastaan käsiteltäväksi. Minä olen, siltä näyttää, Kyrenen Simonin lailla määrätty ottamaan toisten synnit niskoilleni. Sinä et tietystikään ollenkaan pidä tällaisesta sangen merkillisestä yhteenkäymisestä. Eikö Sinunkin mielestäsi olisi parasta ky-

syä neuvoa oraakkelilta? Tiedän, että suosittelisit minulle Delfoin Apolloa. Mutta minä pidän nyt kumminkin Cumaen Sibyllaa taitavampana. Jos kohtalo pidentää vankeuteni tiistaihin asti, niin tule kuulemaan juttuani. Sinä johdatat mieleeni 'muistamattomat'.

En voi lähettää Sinulle tyhjää sivua, sen vuoksi vielä parisen riviä. Tänään olen kokonaan antautunut erään ilmatieteellisen kysymyksen harkintaan. Haluaisin tietää, onko matalanpaineen keskus Keski-Europassa vai rajoittuuko se vain etelään. Antaisin nyt 36 ruhtinasta pienestä sadeviivoilla varustetusta ilmakartasta.

Siihen asti sydämellisin terveisin

Mussolini.

Herra Gib,
Caffè Zanella,
Largo Carducci.
I R vankilasta Trentosta.»

Mussolini oli taas kulkenut vankilaan vievää tietä. »Mussolini veijari», »Der Lausbube Mussolini», joksi itävaltalaiset sanomalehdet häntä nimittivät, oli aiheuttanut heille liian paljon vaivaa. Hänen rikoksensa oli lauseen Il confine d'Italia non finisce a Ala, Italian raja ei pääty Alaan, julkaiseminen. Vankilasta päästyään hän sai käskyn poistua Itävallasta. Battisti lopetti jäähyväissanansa Popolossa:

»Joskin hänen poistumisensa on suuri suru meille, on se hänelle suuri kunnia, joskin se on suuri tappio meille, on se hänelle riemuvoitto.»

Battistia ei Mussolini tavannut ennenkuin kohtalon vuonna 1914. Heidän ystävyytensä kylmeni, kun Battisti säälistä, joka ymmärrettiin väärin, nimitti hänen seuraajakseen Popoloon miehen, joka tosin oli säälittävä, mutta myöskin syystä halveksittava olio. Mies oli Vasilico Vergani, joka koettelemuksen hetkellä osoittautui Juudaaksi ja petti hyvänteki-

jänsä. Mussolinin närkästys nimityksen johdosta oli siis oikeutettu. Jää suli kuitenkin pian, ja kun Battisti 1914, Europan kiemurrellessa sodan tuskissa, Italian kunnian ja tulevaisuuden ollessa vaakalaudalla, palasi Trentosta puhaltamaan hälytystorveen, sai hän entisestä toimittajatoveristaan aseveljen taisteluunsa aatteitten puolesta, joille hän uhrasi henkensä.

Tähän aikaan enimmät nuoret miehet rupesivat sosialisteiksi, vieläpä keskiluokasta ja aatelispiireistäkin. Kuulin Turatin myöhemmin sanovan: »Jokainen, joka ei ollut epäkelpo heittiö, oli sosialisti.»

Minäkin olin viisitoistavuotiaana tyttönä liittynyt sosialismiin, vaikka kuuluinkin arvokkaaseen vanhaan sukuun klerikalisine ja vanhoillisine periaatteineen. Sosialismini oli sitä sosialismia, jota henkinen kapina materialistista yhteiskuntakäsitystä vastaan innoittaa. Jättiläisten sukukunnan jälkeen, jotka olivat Italian luoneet, oli tullut kääpiöitten sukukunta, jotka väsyneinä suuriin poliittisiin ihanteisiin hylkäsivät nämä kurjasta rahasta. He nyrpistivät nenäänsä ns. »48-vuoden miehille» ja kaikelle, joka vähänkin kohosi yläpuolelle keskinkertaisuuden.

Kansallinen elämämme kaipasi uutta henkeä ja uutta hengen aatelistoa. Giovanni Papini ja Giuseppe Prezzolini edustivat terveitä voimia, jotka raivasivat tietä uudestisyntymiselle, ei politiikan, vaan kirjallisuuden, taiteen ja yhteiskunnallisen työn asein. Papini, jonka hänen teoksensa Kristuksen historia lienee tehnyt laajalti tunnetuksi, oli perustanut ja kustantanut lukemattomia lehtiä ja aikakauskirjoja jo ennen kolmattakymmenettä ikävuottaan, hän oli saarnannut Nietzscheä, pragmatismia, Barres'ta ja Maurras'n koulukunnan nationalismia ja kaikkia muita ismejä, joitten perustajina oli Willian James, Bergson, Sorel, Rimbaud, Loisy, Renoir, ipressionismia, satanismia, syndikalismia, kubismia ja v e r s l i b r e ä. Näitä uusia aatteita, jotka olivat versoneet kotimaissaan vuosikausia, saarnattiin Italiassa vain puoliksi sulaneina ja nopeasti toinen toisensa perästä. Ne eivät

olleet meidän aatteitamme emmekä me voineet niitä sovelluttaa kansalliseen elämäämme. Vastavaikutuksen alkuperäisen italialaisen liikkeen muodossa ja oman kokemuksemme hedelmänä oli pakostakin puhjettava esiin. Ensimäinen vastavaikutus oli väkivaltainen kulttuurinvastainen liike, futurismi, jota Marinetti Milanosta käsin johti ja joka murskasi monta akatemian akkunaa, ja vaikkakin muutamat pelkäsivät vetoa, tunsivat toiset voivansa hengittää vapaammin. Mutta ei vain paljaan vastavaikutuksen tuloksena, vaan sodan tulenpolttavasta ja puhdistavasta ahjosta oli syntyvä se liike, joka oli puhtaasti, sanan täydessä merkityksessä aitoitalialainen, f a s c i s m i.

Palattuaan Italiaan Mussolini alkoi viipymättä kirjoittaa kuvausta Trentinon elämyksistään. »Il Trentino, veduto da un sozialista», Trentino sosialistin näköpiiristä, oli kirjoituksen nimi. Sen julkaisi aikakauslehti L a v o c e, joka lyhyen ajan näytteli niin huomattavaa osaa uuden ajan Italian kehityksessä. Lehteä julkaisivat Prezzolini ja Papini. Nämä nuoret toskanalaiset olivat luonteenlaadultaan kokonaan erilaiset, kuten tuonnempana saamme nähdä, mutta heitä innosti sama hehku, joka oli heidän oma sielunsa, maan uudestisyntymisen välttämättömyys.

Ei ole aivan vailla merkitystä se, että Benito Mussolini, aikansa sukukunnan suurin tyyppi, täten joutui, ennenkuin hän loi fascismin ja sillä aikaa kuin hän kävi läpi sosialismin kehitysasteen, kosketuksiin vocismin ja futurismin kanssa, joilla vähäisestä merkityksestään huolimatta kuitenkin oli jonkinlaista omaa luonnetta ja joitten elinvoimaiset osat tieten tai tietämättään lopuksi saattoivat kotimaisen virran kirkkaat vedet yhä vuolaammin virtaamaan.

Trentino sosialistin näköpiiristä oli yksinkertaisia tosiasioita sisältävä kirjoitus, selvä ja asiallinen. Se oli tavallaan huuto aseisiin eikä vain pelkkiä huomioita, kuten kansilehti lukijoille uskotteli. Se on sitä paitsi l' i t a l i a n i t á n, aitoitalialaisuuden tulinen puolustuskirjoitus, sitäkin tehoisampi, koska se

oli tahtomatta, itsestään syntynyt. Internationalismin periaate, jota kirjassa tosin julistettiin tekijänsä omantunnon lievikkeeksi, ei kykene vaimentamaan isänmaanystävän ääntä, joka vahvistaa veren ja rodun yhteyden. Kirjan ydin on hyökkäys menetettyjen maakuntien porvaristoa vastaan, jota ei suinkaan syytetä liiallisesta nationalismista, vaan sen puutteesta, omanvoitonpyyteisestä nöyryydestä ja liehakoinnista ja pelkuruudesta. Ahneus, hitaus ja materialismi, siinä ne ominaisuudet, joita vastaan Mussolini koko ikänsä on taistellut. Hän ei ole vähimmässäkään määrässä erakko, mutta hänellä on sielu, joka on yläpuolella tämän maailman makeuden, hän ikävöi jo silloin valtaa, mahtia yli muitten ihmisten, mahtia sen oman itsensä takia eikä vain välikappaleena jonkun päämäärän saavuttamiseeen. Valtaa vallan vuoksi, niinkuin kaikki historian suuret valloittajat.

Mussolini se ensiksi vakuutti, että latinalaiset rodut eivät menetä, vaan päinvastoin nopeasti valtaavat maata. — Mikä on tämän ristiriidan seuraus? hän kysyi. Minkä kielen ja minkä kielen on katoaminen? Hän vaati, että Trentinon talonpoikien ja työmiesten oli säilytettävä italialaisuutensa ja siten vähitellen työnnettävä tieltään saksalaiset ainekset. Pangermanismia vastaan oli oltava varuillaan, mutta sitä ei tarvinnut eikä saanutkaan pelätä. Saksalaiset eivät olleet mukautuneet italialaisten maanviljelystapoihin ja olivat sen vuoksi häviöön tuomitut. Hän ylisti sosialistista päivälehteä L'Avvenire del Lavoratorea, koska se säilytti italiankielen siirtolaisten parissa, ja esitti muutamia vieläkin julkeammin internationalismin opinlauseita vastaan rikkovia oppeja. Wienin työväenjärjestöjen tarkoittama Itävallan työväen yksimielisyys ja yhteys on mahdottomuus, koska eri roduilla on eri aatteet ja ihanteet ja koska ammattiyhdistyskuri pyrkii pintapuoliseen työmiesten yksimielisyyteen, jotka eivät tunne olevansa veljiä.

Kerettiläinen! Harhaoppinen! Kansallisuus yläpuolelle luokkayhteisyyttä! Mutta tosiasiat todistivat, että järjesty-

neet työmiehet eivät pettäneet omaa kansallisuuttaan. Bolzanon italialaiset metsätyöläiset, jotka kuuluivat kaupungin ammattiyhdistykseen, pyysivät lupaa saada puhua italiaa kokouksissaan. Johtokunta, jonka enemmistö oli saksalainen, hylkäsi anomuksen, ja italialaiset perustivat oman ammattiyhdistyksensä. Heidän julistuksensa olisi hyödyllistä lukemista eräille »kansallis-vapaamielisille», jotka vaalien aikana julkaisivat julistuksiaan slaavien kielellä Triestessä ja saksaksi Trentossa.

Mussolini oli jyrkän taipumaton kieliasisssa, koska hän piti sitä voittavana nationalismin vertauskuvana. Hän puolusti kiihkeästi italiankielen käyttöä ylisen Adigen laaksoissa. — Vuosisatojen vieriessä, hän julisti, on tämä kieli ollut muurina saksalaisia vastaan. Ja hän epäsi ehdottomasti, että Salorno, jota tavallisesti pidettiin kielten rajapaikkana, todella sitä on. Salorno oli ollut aiheena pangermanistiselle kiihoitukselle, joka vaati saksalaisuudelle niin sanottua Etelä-Tiroolia, minkä kaksimielisen nimen Trentinolle olivat antaneet ne, jotka kielsivät siltä sen italialaisen luonteen.

On selvää, että Mussolinin oleskelu Trentinossa oli ratkaisevaa kansallisten tarkoitusperien kehitykselle, jonka huippu on fascismi.

XXI.

LUOKKATAISTELU.

Takaisin Forliin. Uusi viikkolehti La Lotta di Classe. Italian sosialismi 1898. Huutavan ääni korvessa. Avanti alkaa kuunnella. Sosialistinen puolue, »suuri toiminimi, joka on vararikon partaalla.»

V. 1910 tapaamme Mussolinin taas Forlista, jossa hän perheineen — hän oli tällä välin mennyt naimisiin, ja pikku Edda, esikoinen, oli jo syntynyt — eli sadankahdenkymmenen liiran kuukauspalkan turvin, minkä hän sai kaupungin sosialistisen yhdistyksen, Federacione collegiale socialistan, sihteerinvirasta. Tämän toimensa ohessa hän toimitti uutta viikkolehteä La Lotta di Classe — Luokkataistelu — jonka hän itse oli perustanut. Hän suoritti itse kaiken työn, paitsi painotyötä, enkä luule paljon erehtyväni kertoessani, että hän toisinaan avusti latojiakin. Sadankahdenkymmenen liiran kuukauspalkka oli silloisissakin olosuhteissa kovin vähäinen, mutta hän ei tahtonut kuulla puhuttavankaan sen koroittamisesta sataanviiteenkymmeneen tai kahteensataan. Hän tunsi suuremman palkan vain sitovan häntä. »Aivan liian usein», hän sanoi, »ovat sosialismin johtavat miehet osoittauneet vain tunnottomiksi palkkalaisiksi.

Kunnioitan liian paljon aivojani ruvetakseni vain kierteleväksi gramofoniksi, vain propagandan kauppasaksaksi. Jatkan kyllä esiintymisiäni paikallisyhdistyksissä, mutta

minä vaadin vapaita käsiä. Jos harjoittamani propaganda ja henkinen työni joutuvat ristiriitaan keskenään, on minun luovuttava ensinmainitusta. Sitä paitsi ovat muutamat harvat kokoukset, joissa on tosi järkeä ja perusteellista harkintaa, paljon parempia kuin vuolas virta sanahelinää ja pintapuolista kaunopuheisuutta pistoolien muodostamaa taustaa vasten. Nykyään ovat ne vallankumoukselliset, jotka johtavat valtiollista ja taloudellista toimintaa, ainoastaan, mikäli eivät ole virkamiehiä, liukkaita palvelusmiehiä, useinkin kardinaalin palkkaa nauttien, vallankumouksellisia, jotka itse eivät usko vallankumoukseen, puoli-ihmisiä, joilla on puolikasvatus ja puoliomatunto.»

»Aatteet!» hän kerrankin kirjoitti. »Kuka hitossa enää piittaa aatteista? Sitä, joka vielä nyt uskoo aatteeseen, pidetään hölmönä tai hulluna. Mutta me kuulumme yhä edelleen tuohon mitättömään joukkokuntaan.»

Nyt alkoi Mussolinille traagillisten ristiriitojen aikakausi. La Lotta di Classen julkaiseminen tammikuusta 1910 v:n 1912 keskiväliin on yhtämittainen jakso useinkin dramaattisia taisteluja, joihin hän innolla heittäytyi.

Suuri runoilija ja ajattelija Leopardi on sanonut, että nuorilla on taipumusta ankaruuteen ja häikäilemättömyyteen arvosteluissaan, kun taas kypsyneemmät miehet muuttuvat yhä suvaitsevammiksi. Kokemus opettaa heidät näkemään turhuuden nuoruudenaikaisissa ihanteissaan, jotka eivät koskaan ole edes osapuilleen saavutettavissa, ja he oppivat katselemaan puutteellisuuksia säälien halveksunnan asemesta. Suhteellinen optimismi on heidän ehdottoman pessimisminsä tulos.

Hehkuen ja epätoivon vimmalla nuori sosialistisihteeri, joka tällöin oli kahdenkymmenenkahdeksan ikäinen, taisteli lehdessään viikko viikolta muuttaakseen ja uudelleen arvioidakseen puolueensa aatteet. Italian sosialismin sankariaika oli silloin päättynyt. Vallankumouksellisten Milanon kokousten jälkeen 1898, jotka leivän hinnan äkillinen nousu oli aiheut-

tanut, sosialistijohtajat olivat joutuneet ankaran vainon alaisiksi ja useita heistä, m.m. Filippo Turati ja Anna Kulišova, oli tuomittu pitkällisiin vankeusrangaistuksiin, kymmeneksi ja useammaksikin vuodeksi. Tämä oli ollut valtion ja sosialistien viimeinen suuri taistelu, ja amnestia, joka pian myönnettiin vangeille, julisti heidän voittoaan. Useimmat heistä palasivat riemusaatossa seuraavien vaalien jälkeen parlamenttiin. 1898 ja 1904 välillä mieliala sitten vähitellen muuttui. Vuonna 1904 alkoi uusien menettelytapojen aikakausi ensimmäisellä lakolla, joka oli valtiollinen, ei taloudellinen. Kaksi napolilaista nuorukaista, Arturo Labriola ja Walter Mocchi, asettui Milanoon yrittämään uuden liikkeen alkuunpanoa. He puhuivat leveästi ja pitkään syndikalismista, mutta syvälle abstraktioihin vajonneina, kuten kaikki etelämaalaiset, ja irrallaan tosiseikoista, ei heillä ollut aavistustakaan pitkällisestä, kärsivällisestä, järjestelmällisestä työstä, joka on syndikalismille niin ominaista. He nimittivät itseään syndikalisteiksi, mutta he olivat itse asiassa vallankumouksellisia, mutta aivan merkityksettömiä vallankumouksellisia. Kummallakaan heistä ei ollut kykyä järjestää tai johtaa kannattajia, ja sen vuoksi heidän puolueensa ei ollutkaan armeija, vaan roskaväkijoukko. Ja tuloksena olikin loputtomia kevytmielisesti aloitettuja ja samalla tavoin johdettuja hukkalakkoja. — Mocchista tuli sittemmin teatteri-impressario ja Labriolasta kansanedustaja.

Sosialismin kapitalistisista luokista saamien voittojen seurauksena oli, että nämä viimeksimainitut rikastuivat maan lisääntyneen vaurastumisen kautta. Pon laaksossa tapahtuneen valtavan edistymisen, sekä maanviljelyksen että teollisuuden alalla, johdosta näkivät asukkaat olevan mahdotonta kauempaa jatkaa vanhaan uneliaaseen tapaan ja olevansa pakotetut kehittymään nopeammin taloudellisten suuntaviivojen mukaan ja uusien koneitten, voimaperäisen maanviljelyksen jne. avulla.

Sosialismi ei ollut tähdännyt katsettansa paljoakaan Pon

laaksoa edemmä. Mitään ei tapahtunut Firenzen toisella puolen, Rooman toisella puolen.

Taloudellisen aseman parannuksesta oli tullut päämäärä itsessään. Aatteellinen sosialismi oli vajonnut puhtaaseen materialismiin. Ja suoraan muuan etevimmistä sosialistijohtajista selittikin hänen puhettaan kuulemaan kokoontuneille italialaisille siirtolaisille Sveitsissä 1910, että »sosialisteilla ei ole mitään tekemistä tunnelmoivien idealistien kanssa, sosialismi oli vatsan kysymys eikä yhtään mitään muuta.»

Tätä katsantokantaa ja sen sosialistisen puolueen lihavissa hyvin ravituissa palkkapaimenissa ilmenevää ruumistumaa vastaan aloitti nyt perin laiha Mussolini taistelunsa nuoruuden koko voimalla ja väellä.

Romagnan sydämestä, vähäpätöisestä maaseutulehdestä käsin ei tämä ääni milloinkaan lakannut tuomitsemasta ja arvostelemasta. Huutavan ääni korvessa? Ei sittenkään. Piintyneet pessimistit ovat kuitenkin väärässä. Vajotkoot ihmiset materialismiin kuinka syvälle tahansa, aina on yleisessä omassatunnossa kumminkin jotain, joka vastaanottaa ihanteen miehen huudon, kun tämä vain on selvä ja syvä ja kaikuu rinnasta miehen, joka luonteensa ja oman esimerkkinsä nojalla on saavuttanut oikeuden tulla kuulluksi. Pienen ajan kuluttua oli La Lotta di Classesta tullut huomattavin monista kymmenistä mitättömistä ja tuntemattomista viikkolehdistä, jotka huolehtivat sosialistien vaatimuksista Italiassa. Se alkoi saavuttaa laajan lukijakunnan ja vaikutusvaltaa Romagnan rajojen ulkopuoleltakin. Avanti, sosialistien virallinen äänenkannattaja, alkoi usein lainailla sen kirjoituksia, ja usein syntyi sen ja Mussolinin lehden välille kiivas, vaikka tosin toistaiseksi isällisen ystävällinen väittely. Mussolinin nimi alkoi tulla tunnetuksi. »Mussolini sanoo näin, Mussolinin mielipide on», tämäntapaisia lauseita alkoi yhä tiheämmin näkyä muitten lehtien palstoilla.

Mussolini vaati, että hänen lehtensä ei saanut olla vain

ravintoa, jota joka viikko annoksittain jaettiin, ei, sen oli oltava puolue, lippu, elävä sielu.

Aatteen tuli olla ylinnä, taikka sitä ei saanut olla lainkaan. Varmasti oli virallinen puolue, joka sittemmin supistettiin »kainoiksi vallankumouksellisiksi», vain »ruumis Italian valtiollisella näyttämöllä», ja kaikki, mitä sille voitiin tehdä, oli kai sen hautaaminen. Taikka vähän lievemmin sanoaksemme, se oli »suuri toiminimi, joka oli vararikon partaalla», ja hänen tehtävänsä oli sen voimattomuuden ja vararikkotilan ainainen osoittaminen. »Tästä tarkistetusta ja siivosta sosialismista, jota kukaan ei enää pelkää ja joka on pelkkää humanismia, on palattava siihen sosialismiin, josta minä unelmoin, pelättävään, vakavaan, ylhäiseen sosialismiin. Ainoastaan tästä hinnasta voi siitä taas tulla luvattu maa, ei toiminimi, ei poliitikkojen temmellyskenttä, ei romantikkojen unten maa, ei urheilu, vaan voima, joka matkaansaattaa henkisen ja aineellisen uudestisyntymisen ja ehkäpä valtavimman draaman, mikä koskaan on koko ihmiskuntaa kuohuttanut.»

Mitä sitten oli tekeminen? »On rakennettava silta eläimen ja ihmisen välille, silta alkuperäisen ja nykyisen välille, silta, jonka yli ihmiset saattaisivat käydä olemassaolon taistelusta elämisen aivoitukseen.» On totta, että »leipä on tärkeämpi kuin aakkoset, mutta leivän jälkeen on aapisen vuoro; ainoastaan tätä tietä voi se inhimillinen aines kehittyä, joka toteuttaa aatteen teollisen puhdistuksen ankaran työn jälkeen.»

Nämä opit saattoivat herjausten virran tulvimaan Mussolinin ylitse. Erään vihamielisen lehden pääkirjoitus siirtyi lempeistä nimityksistä »viekas veijari» sanoihin mielipuoli, roisto, juonittelija, ja lopetti vuodatuksensa arvonimeen »inhoittava matelija». Mussolini vastasi La Lotta di Classessa, ettei hän ollut tehnyt mitään, jota hänen tarvitsisi hävetä tai salata, sekä ettei hän kalastellut ääniä eikä kansanomaisuutta, vaan hän rohkeni sanoa karvaan totuuden vainoojillensakin.

Hänen aatteissaan sosialismin käytännöllisestä toteuttamisesta ei ole mitään erikoisen omaperäistä, ellei mahdolli-

sesti niitten erottamisessa marxilaisuudesta sitä ole. Hän ei hyväksynyt Marxin materialistista ja pääomanvastaista kansantaloudellista kantaa, ja hän huomasi Lassallen »pronssisen lain» petollisuuden. Mikä häntä kiinnosti latinalaisena, se oli tulevaisuuden ihannevaltion moraalinen ja eetillinen puoli. Hän liittyi sen vuoksi lähemmin latinalaisen kommunismin apostoleihin, italialaiseen Filippo Buonarrotiin, ranskalaiseen terroristiin Babeufiin, suureen Proudhoniin ja Pariisin kommuunin lyhyeen kokeiluun, ja kaikkein kiinteimmin Georges Soreliin. Hänen tulevaisuuden näkemyksensä on ammentanut runsaasti Wilden kirjasta »Soul of Man under Socialism» ja siinä on kaikuja Ruskinin ja Morrisin aatteista. Ehkäpä heidän vaikutuksensa häneen oli sittenkin esteettistä kuin todellista henkilökohtaista vakaumusta. Loppujen lopuksi houkutteli heidän erikoinen tulevaisuuden näkynsä häntä yhtä vähän kuin paratiisi ilman houreja mahomettilaista.

XXII.

SUORAN TOIMINNAN MIEHET.

Mussolinin harhaopit. Suora toiminta käytännössä. Mussolini, pormestari ja maito. Mussolini ja Tripoliin sota. Rikkomukset, joita hänen väitettiin tehneen. Viisi kuukautta vankilassa. Reggion puoluekokous. Mussolinista tulee Avantin toimittaja.

Aikana, jota nyt käsittelemme, tapahtui usein, että pienestä Forlista tuli harhaoppien pesäpaikka, jota Rooman ja Milanon virallinen sosialismi syrjäsilmin katseli, ja La Lotta di Classen vastapaavi sai taistella pappeja vastaan, jotka olivat vihityt puolueen yleisissä kokouksissa kahdessa kaupungissa. Milanon kokouksessa 1910 Mussolini piti oman kertomuksensa mukaan niin harhaoppisen puheen, että hän luuli varmasti tulevansa kivitetyksi. Hän luopui lopullisesti parlamentarismista kaikkine muotoineen, pilkkasi kaikkea puhetta vaaleista ja tuomitsi niin sanotut ryhmät tai puolueryhmitykset, joitten kera yhteistyössä sosialismin piti voittaa edustajanpaikkoja. Hän kannatti ehdottomasti vallankumousta, suoraa toimintaa ilman sovitteluja. Reggio Emilian puoluekokouksessa 1912 hän noudatti vieläkin jyrkempiä suuntaviivoja perin pohjin lyömällä kaikki puoluejohtajat ja tarttumalla itse puolueen ja kaupan päällisiksi vielä Avantinkin ohjiin.

Itse Forlissa hän ei tyytynyt vain suoran toiminnan saarnaamiseen, hän toteutti sen myöskin käytännössä. Kun esi-

merkiksi eräänä päivänä kaupungissa pidettiin julkinen kokous maidon hintojen nousun takia ja kun tavalliset kaavamaiset puheet olivat jaaritellut loppuun, esitti hän aivan uuden keskustelutavan.

»Maidon, hän sanoi, joka on välttämätön ravinto sairaille ja heikoille lapsille ja vanhuksille, täytyy olla kaikkien saavutettavissa. Sen t ä y t y y. Älkäämme siis enempää siitä jutelko. Seuratkaa minua!»

Ja rahvaan, joka oli paremminkin hypnotisoitu kuin vakuutettu oikeudestaan, seuraamana marssi hän poikki torin, syöksyi läpi sotilasrivin ja astui, käskettyään muitten odottaa ulkona, neljä- viisi miestä mukanaan pormestarin luo. Hän ei tuhlannut monta sanaa tuolle kunnon virkamiehelle. »Kansa toivoi», hän sanoi, »että maidon hinta heti alennettaisiin. Ellei näin käy heitetään pormestari valtuusmiehineen suoraa päätä torille.»

Kuka taas onkaan sanonut, että ihanteellinen hallitusmuoto on »u n d e s p o t i s m o c o r r e t t o d a l l a d e f e n e s t r a z i o n e?» *) Ja kerran olikin käynyt niin, että Forlin asukkaat viidennellätoista vuosisadalla tosiaankin olivat »korrigeeranneet», korjanneet hallitsijansa, Manfredo degli Ordelaffin, ilkeää hirmuvaltaa heittämällä hänet juuri tälle samalle torille. Parvekkeen akkuna oli kunnioitettavan korkealla. Pormestarin mielestä tämä historiallinen ennakkopäätös oli yhtä pätevä kuin erinäiset kansantalouden kysyntää ja tarjontaa käsittelevät hyväksytyt lakipykälät. Hän teki päätöksensä nopeasti, ja nämä taloudelliset aatteet sysättiin muitta mutkitta syrjään.

Syyskuussa 1911 signor Giolittin hallitus järjesti sotilasretkikunnan, joka astui maihin Tripoliissa ja jonka onnistui vallata Libya.

Kaksi vuotta aikaisemmin Itävalta oli viskannut ensimmäisen palavan tulisoihdun Balkanin ruutikellariin. Bosnian ja

*) Defenestrazione: heittää joku akkunasta ulos.

Herzegovinan valtaus antoi merkin muille marssia »sairaan miehen» tiluksille. Bismarck ei enää ollut elossa, häntä ei enää ollut pitämässä Itävallan hallitusta kurissa, ja Saksan keisari oli unohtanut hänen varoituksensa, että »koko Itä-Europpa ei ollut ainoankaan preussiläisen krenatöörin luitten arvoinen.» Saksa oli rohkaissut Itävaltaa näihin aluevaltauksiin, ja säilyttääkseen liittolaisten kesken vallitsevat hyvät välit antoi se Italialle vapaat kädet Libyan rannoilla.

Muistan elävästi nuo päivät, jolloin muutamat meistä uskollisista kokoontuivat Anna Kulišovan kuuluisaan saliin Milanossa. Hän oli suurenmoinen nainen, kova ja monisärmäinen kuin timantti. Kokoontuneitten parissa oli myöskin Turati ja Treves. Vaikka hänen vartalonsa vielä oli solakka ja kasvonsa kauniit, oli hänessä kuitenkin näkyviä merkkejä ryssien, ranskalaisten ja italialaisten vankiloista. Vielä selvempinä oli hänessä jäljet kärsimyksistä, joita hän oli saanut kokea eräässä liettualaisessa kylässä. Siellä hänen osansa oli ollut talonpoikien lika ja kurja ravinto, jotka olivat istuttaneet hänen ruumiiseensa niveltulehduksen, mikä myöhemmin teki hänet rammaksi. Mystikkona sielunsa sisintä myöten hän oli kuitenkin kaikkien muitten ryssien lailla terävä ja kova valtiollisten asioitten esille tullessa. Hän tyytyi vaikuttamaan näyttämön takana, ja vaikka hän vallitsi miehiä, hän kuitenkin jätti heille vallan komeuden ja koristukset. Hänen korkeat ihanteensa ja määrätön ylpeytensä pitivät häntä kaukana kehnosta turhamaisuudesta. Tripoliin maihinnousun iltana syntyi Anna Kulišovan, Turatin ja Trevesin (Avantin silloisen toimittajan) välille dramaattinen väittely.

Treves, joka oli aina valmis hiusten halkomiseen ja joka aina näytti olevan oikeassa, väitti, että nyt oli välttämättömämpää kuin milloinkaan aikaisemmin tukea Giolittia. Vain sosialistien tuki saattoi pakottaa Giolittin vapaamieliseen sisäpolitiikkaan, joka oli sosialismille edullista, ja hillitä hänen kunnianhimoaan Afrikassa. Jos sosialistit hylkäävät hänet, ei ole olemassa mitään, mikä häntä hillitsisi, ja hän olisi pa-

kotettu ajautumaan siirtomaapolitiikkaan, joka muodostuisi äärimmäisen taantumukselliseksi. Tällä tavoin sosialistisissa piireissä tuumiskeltiin. Ääniäkokooviin juonitteluihin taipuisana ja saavuttaakseen vaikutusvaltaa parlamentissa Treves ihan uhkui intoa tukea rakasta Giolittiaan.

Turati tiesi nyt yhtä vähän kuin ennenkään, mitä hän itse oikein ajatteli. Tahdon lamaantuminen, joka oli hänessä niin tavallista, ja hänen henkinen välinpitämättömyytensä tekivät hänet kykenemättömäksi päätöksentekoon, niin poliittisen kuin moraalisenkin. Hänestä ei koskaan ollut poliitikoksi eikä hänellä ollut älyä eikä luonnetta, joita nuoren ja vallankumouksellisen puolueen johtaminen ehdottomasti kysyy. Tässä tapauksessa hän kallistui Trevesin mielipiteen puolelle. Jonkun politiikan tukeminen on aina helpompaa kuin sen vastustaminen.

Mutta Anna Kulišovalla oli tällöin purkautumispäivänsä. Hän piti yhden parhaimmista esityksistään, musersi Trevesparan tuhaksi ja tomuksi eikä liioin säästänyt Turatiakaan. — »Te ette käsitä tästä rahtuakaan, Filippino», hän sanoi.

Seuraavana päivänä oli Avantissa suuripiirteinen pääkirjoitus, jossa selitettiin, että sosialistinen puolue Tripoliin seikkailuun nähden siirtyi ehdottomasti vastustuspuolueeksi. Ollaksemme oikeudenmukaisia on meidän myöntäminen, ettei kukaan kyennyt häntä taitavammin sanan säilää heiluttelemaan. Kuinka usein ihailimmekaan taitoa, millä hän aamupainoksessa kumosi omat mielipiteensä edelliseltä iltapäivältä!

Forlin nuorella toimittajalla oli aivan toinen mielipide tästä asiasta. Hän ei hyväksynyt kaikkia valloitus- ja siirtomaasotia vastaan tehtyjä väitteitä, jotka normaali tapauksissa kuuluvat reformisosialistien demokraattiseen ja humaaniseen filosofiaan. Muut meistä tuomitsivat nyt kyseessäolevan retken periaatteellisesti, koska se oli väkivallanteko, samoin kuin me vastustimme väkivaltaa missä muodossa tahansa. Me olimme kuitenkin väärän idealismin uhreja. Sen oli kokemus

meille piankin osoittava. Voi kansaa ja kansakuntaa, joka ei halua tätä tältä opettajalta oppia!

Blanquin, Nietzschen ja Sorelin oppilaana, sanalla sanoen terribilistana, ei Forlin harhaoppinut tuntenut taikauskoista kauhua sotaa vastaan yleensä. Ainoastaan poliittisen strategian takia hän ei hyväksynyt Libyan seikkailua. Vastaiset tapahtumat vahvistivat liiankin täydellisesti profeetalliset sanat, jotka hän lausui lehdessään syyskuun 30. 1911.

»Italia», hän kirjoitti, »aloittaa tänään uuden aikakauden historiassaan, epävarmuuden aikakauden, monesta tuntemattomista vaaroista rikkaan. Sota on melkein aina vallankumouksen alkusoitto.»

Mitä yrityksen vastustamiseen tulee, mikäli vastarintaa lainkaan ilmenisikään, täytyi sen olla luonteeltaan rajoittamatonta ja vallankumouksellista. Omasta puolestaan hän ei suuriakaan toivonut Italian kansalta. Se ei ollut kypsä vallankumoukseen. Ainoa, mitä siltä varmasti voidaan odottaa, on suuri huuto. Hän kokeili, ja joukko, joka oli kokoontunut häntä kuulemaan ja huutamaan Viva la rivoluzione, eläköön vallankumous, hävisi silmänräpäyksessä näkymättömiin nähdessään ratsumiehet, jotka olivat lähetetyt kasarmistaan tukahduttamaan levottomuudet. Hän ehti huutaa heille vain »Vigliacchi!» — kurjat pelkurit — heidän pakoon painuessaan.

Mutta muutamien harvojen rohkeampien miesten avulla hänen kuitenkin lopuksi onnistui kylliksi pahoittaa viranomaisten mielet, ja pian esitettiin häntä vastaan seuraava pitkä syyteluettelo:

Että hän julkisessa kokouksessa syyskuun 24. päivänä 1911 oli kiihoittanut ja kehoittanut kansaa tekemään voitavansa estääkseen sotaväen lähetyksen Tripoliin, marssimaan torille ja tekemään väkivaltaista vastarintaa julkisille viranomaisille, rakentamaan katusulkuja ja saattamaan maan kansalaissodan partaalle, luopumaan tyhjistä vastalauseista ja heti ryhtymään tarmokkaaseen toimintaan kapinanluon-

toisen suurlakon avulla, ja että hän siis on tehnyt itsensä syylliseksi seuraaviin rikkomuksiin:

1) Vastarintaan julkisia viranomaisia vastaan ja väkivaltaan valtion virkamiehiä vastaan.

2) Väkivaltaiseen yritykseen aseissa olevien miesten vapautta vastaan, vastarintaan julkisia viranomaisia vastaan, väkivallantekoihin valtion virkamiehiä vastaan.

3) Väkivaltaiseen teollisuuslaitosten sulkemiseen sitä seuraavine töitten lopettamisineen.

4) Väkivaltaiseen raitiovaunujen pysähdyttämiseen Romagnassa ja vaunujen kaatamiseen ja niihin kuormattujen tavaroitten maahan viskaamiseen, sekä rautateitten hävittämiseen.

5) Puhelinjohtojen vikuuttamiseen.

6) Valtion sähkölennättimen vikuuttamiseen, kaatamalla pylväitä ja poistamalla johtolankoja.

7) Väkivaltaiseen junien pysähdyttämiseen.

8) Sähkölennätinpylvään asettamiseen poikittain radalle pikajunan suistamiseksi kiskoilta.

Kaikki nämä tihutyöt katsottiin tehdyiksi Forlissa syyskuun 25., 26. ja 27. Otaksun, että vain harva pääministeri voi esittää tämänkaltaisen ennätyksen ansioluettelossaan.

Ainoa syyte, jonka hän kielsi — ja kiivaasti sittenkin — oli viimeinen. Tämä syyte, hän sanoi, on syyte epäinhimillisyydestä ja ilkeydestä, joka ei ole taistelevan miehen arvon mukaista.

Hänen vastineensa oli yleensä seuraavanlainen:

»Suurlakonjulistus Forlissa tapahtui riippumatta toiminnasta, jonka olen pannut käyntiin. Forlin köyhälistö ei luota minuun.

Kun minä julistan kannattavani sabotaŝia, tarkoitan minä teorioitteni mukaista taloudellista sabotaŝia, jota ei ole sekoitettava r a a k a l a i s u u t e e n. Hyväksynen lennätinjohtojen katkaisemisen eräänlaiseksi vastalauseeksi, mutta minä tuomitsen pylvään panemisen poikki kiskojen, tarkoi-

tuksella suistaa juna, koska juna on puolueeton. Sabotaśin merkityksen on minun mielestäni oltava moraalinen.

Asemalla koetin estää väkijoukkoa tunkeutumasta lennätinasemalle. Kaaduin nurin ja sain haavan sapeliniskusta. Kansanjoukon väkivaltaisuus aiheutui poliisin hyökkäävästä esiintymisestä.

Mitä tulee 25. päivän julkiseen kokoukseen selitti hän, että hänen puheensa oli ollut »historiallinen, maantieteellinen ja valaiseva.» Puheessaan hän oli sanonut: »Meidän sosialistien ja nationalistien katsantokannan välillä on seuraava erotus: he tahtovat laajaa Italiaa, minä tahdon, että Italia on hyvin viljelty, rikas ja vapaa. Olisin mieluummin Tanskan kansalainen kuin Kiinan keisarin alamainen. Minä valitsin kantani rakkaudesta isänmaahani. Huomautukseni lienevät olleet hieman hajanaiset, sillä minua on syytetty nationalismin oireista. Jos olisin halunnut noudattaa internationalismin ja vallankumouksen suuntaviivoja, olisi minun Libyan retkeä ajatellessani pitänyt riemuita, aivan samoin kuin kristityt Rooman keisarivallan romahtaessa iloitsivat: 'Mitä minä huolin, vaikka valtakunta lyödään pirstaleiksi, kun Kristuksen risti kohoaa näitten säpäleitten yläpuolelle?' Ja minun olisi pitänyt jatkaa: 'Kun virallinen Italia aikoo ryhtyä yritykseen, joka maksaa verta ja veroja, kykenee maa sitä vähemmin vastustamaan aatteittemme leviämistä ja vallankumouksen iskuja.' Mutta koska minä olen italialainen ja rakastan maata, jossa olen syntynyt ja jonka kieltä puhun, lausun minä hyvänä Italian kansalaisena ja taloudellisten ja maantieteellisten tosiasioitten perusteella mielipiteeni olevan, että tämä yritys vakavasti vahingoittaa kansakunnan etuja, joihin köyhälistön edut ovat erottamattomasti yhdistetyt. Olen kirjoittanut ja sanonut kaiken tämän, koska se Italia, jonka minä tahdoin nähdä, se Italia, jota minä tahdoin rakastaa, on Italia, joka pyrkii täyttämään velvollisuuden, joka nyt lopultakin on tunnustettu oikeaksi: velvollisuuden vapauttaa lapsensa taloudellisesta ja siveellisestä köyhyydestä . . .

Kiellän ja torjun jyrkästi syytökset osallisuudestani vandaalien tekoihin, joita roskaväki on tehnyt.

Ja nyt lopetan.

Lopetan samoin kuin filosofi, joka ovelleen leikkasi sanat: 'Ken käy sisään, tuottaa minulle ilon, ken ei käy sisään, tuottaa minulle kunnian!'

Samoin sanon minä teille, herrat tuomarit, että jos te vapautatte minut, tuotatte minulle ilon, koska annatte minut takaisin työlle ja yhteiskunnalle. Mutta jos minut tuomitsette, tuotatte minulle kunnian, sillä edessänne ei seiso pahantekijä, vaan aatteittensa puolustaja, omientuntojen herättäjä, uskonsoturi, uskon, jota teidän on kunnioittaminen, koska sen täyttää tulevaisuuden aavistus ja totuuden mahtava voima.»

Viiden kuukauden vankeus ei riitä tekemään miehestä marttyyria. Mutta kun niitten edellä jo oli käynyt useita vankila-aikoja, mahtoi tuomio tuosta nuoresta toimintatarmoisesta miehestä tuntua varsin katkeralta. Sitäkin ihmeteltävämpää on suuri tyyneys, millä hän aina esiintyi tuomariensa edessä ja alistui heidän tuomioihinsa.

*

En itse ottanut osaa Reggio Emilian puoluekokoukseen 1912, jolloin lempeä ja miellyttävä Leonido Bissolati ja muut hänen kannallaan olevat sosialistisen puolueen johtajat kärsivät suuret tappionsa, minkä heille tuotti mies, joka heidän jälkeensä ryhtyi puolueen johtoon. Mieheni, joka oli kokouksessa läsnä ja joka Bissolatin vanhana hyvänä ystävänä pahoilla mielin katsoi olevansa pakotettu äänestämään häntä vastaan, kuvaili uutta pelättävää tulokasta kirjeessään minulle seuraavin sanoin: »Ihmeellinen, hoikka mies, kova, tulinen, sangen originelli, esiintyy äkillisin kaunopuheisuuden puuskauksin, mies, jota odottaa suuri tulevaisuus. Saatpa nähdä, että hän on syntynyt puolueen valtiaaksi.»

Sain toisen kuvauksen hänestä Anna Kulišovalta. »Hän

ei ole ollenkaan marxilainen, eikä hän myöskään ole sosialisti. Eikä liioin oikeastaan poliitikkokaan. Hän on tunnelmoiva värsyjen tekijä, joka on lukenut Nietzscheä.»

Myöhemmin sain nähdä, että näissä sanoissa oli hiukan perääkin. Siihen aikaan kuin Mussolinin dramaattinen tulo näyttämölle tapahtui, sai hän minut ajattelemaan legendojen sankareja, jotka ruostuneissa varuksissa ja tuntemattomin tunnuksin saapuvat kuninkaitten juhlallisiin turnajaisiin ja lyövät ylpeät ritarit »tasaksi tanterehen» eivätkä koskaan kohota kypäränsä silmikkoa vastaanottaakseen kiistellyn palkinnon, kannustavat oritta ja kaikkoavat kaukaisuuteen Gallian Amadiin lailla.

Mutta totta puhuakseni en hänessä huomannut, opittuani hänet tuntemaan, kilpailevaa ritaria enkä myöskään runoilijaa. Pikemminkin johti hänen silmiensä omituinen kiihkeä loiste ja käskevä piirre hänen nenänsä juuressa mieleeni Savonarolan.

Claudio Treves kukistui myöskin muitten johtajien kera. Mutta sen sijaan että Mussolini olisi perinyt hänen paikkansa Avantin päätoimittajana, pantiin siihen ensiksi muuan täydellinen nolla vallankumouksellisten sosialistien joukosta, joku Giovanni Bacci. Näin ei kumminkaan voinut kauaa jatkua, ja 1912-vuoden joulukuussa taistelun todellinen sankari astui hänen tilalleen.

Minä hoidin siihen aikaan lehden taidearvosteluosastoa. Koska lukeuduin puolueen reformisteihin, katsoin olevani pakotettu pyytämään eroani; minusta tuntui siltä kuin taide olisi tarpeeton vallankumouksellisten ohjelmassa. Uusi päätoimittaja sai kuitenkin minut jäämään paikalleni käsittelemään muita aiheita hyläten taulut ja patsaat. Treves ei enää saanut lehteen miellyttävästi muodosteltuja viisastelujaan. »Lehteni valtiolliset kirjoitukset», Mussolini selitti, »kirjoitan itse.» Ja sen hän myöskin teki. Lujasti, suoraan, purevasti. Palstoillemme ei enää ilmestynyt riviäkään reformistien filosofista suhteellisuutta, heidän väittelyjään ja oloihin mukaantumistaan. Joka sanasta näkyi mies, joka pani sielunsa ja

ruumiinsa jokaiseen lausumaansa sanaan. Missä Treves kirjoitti »ehkä», siinä uusi päätoimittaja sanoi »näin on». — Ja se mitä puolue kipeimmin kaipasi, hän selitti, on hermoja, voimaa ja hehkuvaa taistomieltä. Nyt se oli vajonnut porvarillisen vapaamuurariuden suohon.

Mussolini oli jo vanhastaan sodassa vapaamuurariutta vastaan.

Vapaamuurarit, sellaisina kuin he ruumistuivat Mazzinin aikaisissa il carbonarissa ja aikaisemminkin, olivat luoneet Italian yhteysajatuksen ensimmäiset esitaistelijat ja marttyyrit, mutta tämä vaihe oli ollut ja mennyt, ja katakombeista oli tullut kiipijätyyppien kokouspaikka. Mussolinin korvaa ei sana vapaamuurari enää miellyttänyt. Hän ei nähnyt vapaamuurariudessa mitään hyvää, ei sen inhimillisessä, kansanvaltaisessa ja kansainvälisessä hengessä, joka itsessään on niin kaunis, mutta joka on vajonnut fetišismiin. Hän ei myöskään hyväksynyt sen »veljien» välisiä salaisia yhdyssiteitä, sen arkipäiväistä ja alhaista antiklerikalisuutta taikka sen eriskummallisia uskonnollisia menoja ja toimituksia. Ennen kaikkea hän vihasi vapaamuurarien salaperäisyyttä. Hän vihaa kaikkea, joka on hiukankaan salaperäistä, salattua tai luvatonta.

Taistelu vapaamuurareita vastaan päättyi hänen voittoonsa. Anconan kokouksessa hän julisti, että sosialistit eivät vastedes saaneet olla vapaamuurareita. Kahdeksan vuotta myöhemmin, 1922, fascistit hyväksyivät saman säännön.

Avantin painos nousi nopeasti neljästäkymmenestätuhannesta sataantuhanteen. Mussolinin kirjoitusten tenhovoima oli vastustamaton. Hänen tyylinsä ei aina ollut moitteetonta, siliteltyä, korkealentoista tai loistavaa, mutta se oli keskitettyä, ytimekästä, vilkasta, uutta. Se oli »suoraa toimintaa» uudessa muodossa. Näinä aikoina tapahtui Etelä-Italian kylissä ja kaupungeissa joka päivä asioita, jotka eivät olleet ainoastaan surkuteltavia, vaan suorastaan häpeällisiä. Väestö taisteli siellä vielä nälkäpalkkoja vastaan pyrkiessään

kohoamaan loasta ja kurjuudesta. Mutta sosialistijohtajamme olivat vähät välittäneet tietämättömästä, maataviljelevästä Etelä-Italiasta, jossa ei ollut tehdastyöväkeä, jota olisi päässyt järjestämään, ei koroittamista kaipaavia palkkoja eikä voitettavissa olevia edustajanpaikkoja. Eivätkä eteläitalialaiset maanomistajat tietäneet miten suoriutua omista taisteluistaan. He eivät tunteneet muita puolustajia kuin paavin, kuvernöörin, poliisin, sotilaat. Se oli palautumista keskiajan jacqueriehin, toisella puolen tietämättömyys, korskeus ja ahneus, toisella puolen tietämättömyys, epätoivo, vimma ... Epätoivosta mielipuolena kävi kansa sotilaitten kimppuun. Kiväärit paukkuivat, huudettiin ja kiljuttiin, ja tori punertui verestä.

Tammikuussa 1913 Avantin päätoimittaja kirjoitti erään tällaisen tavallista verisemmän mellakan johdosta inhosta värisevin sanoin: »On siis mahdollista, että Italiassa, jota me kaikki pidämme sivistyneen maan esikuvana, aseettomia vanhuksia ammutaan kuoliaiksi ja raskaita naisia ja lapsia murhataan. Ja kun Rocca Gorgan köyhät anovat lääkäreitä, lokaviemäreitä, vesijohtoja ja valoa, lähettää hallitus, jolla ei ole varoja tällaisiin asioihin, heille sotilaita ja hukuttaa kansan vastalauseet vereen. Päivä on koittava, jolloin rahvas itse ryhtyy vastarintaan, vastustamaan väkivaltaa ja murhaa, kostamaan — eikä vain vaalilipuin — kuolleittensa, haavoittuneittensa puolesta ja rankaisemaan kevytmielisen hallituksen julman ilkunnan ja kevytmielisen lainlaadinnan.»

Ja Matteottin murhan jälkeen Mussolini puheessaan fascistien suuressa neuvostossa kaikkein ensiksi lausui julki kiivaan kärsimättömyytensä sen johdosta, että murhan aiheuttama myrsky esti häntä syventymästä »säännöllisen hallinnon tehtävään», tehtävistä suurimpaan: antaa kansalle sitä, mitä se todella tarvitsi ja pyysi, siltoja, vesijohtoja, teitä.

Keväällä 1914 Mussolini toimitustovereineen pantiin syytteeseen Rocca Gorgan mellakkaa käsittelevistä kirjoituksista. Olin oikeudenkäynnissä läsnä, sillä mieheni oli syytettyjen

puolustusasianajaja. Tuomiosalissa pidettiin monta loistavaa puhetta, mutta Mussolinin puhe oli kokonaan omalaatuisensa.

Omasta puolestaan hän oli hyvillään siitä, että juttu otettiin esille Milanossa, »Italian aivoissa», sillä oli erikoisen tärkeää Milanon saada tietää, että se Italia, jonka Alfredo Niceforo kaksikymmentä vuotta sitten oli esittänyt 'l'Italia barbara contemporanea'na yhä vielä oli olemassa.

»En kadu, enkä tulekaan katumaan sitä, että kirjoitin nämä kirjoitukseni kauhuntöistä heti kun sähkölennätin oli ne tietooni saattanut. Minä toivoin voivani saada Rocca Gorgan onnettomat asukkaat käsittämään, että heidän, onnetonten italialaisten rinnalla, oli toisia italialaisia, jotka ymmärsivät heidän kurjuutensa. Ja toivoisin, että tämän keskustelun yhteiskunnallisen sisällön varteenottaisivat sekä ne, jotka Italiaa hallitsevat että ne, jotka antavat itseään hallita.»

Mussolini vaati vapauttamaan Avantin johtajan syytteestä, sillä hän otti omalle vastuulleen kaiken, minkä hän oli kirjoittanut. »Lain kaikki salamat iskeköötminuun!» hän huudahti. Hän ei ainoastaan ollut syyllinen rikokseen, hän oli lisäksi »uudestaan langennut» ja luultavasti taas hyvin pian toistaisi rikkomuksensa — olipa tämän tekeminen kunnianasia hänelle. Sitä paitsi ei vankilaelämä hänestä ollut sietämätöntä. Muuan ryssien sananlasku sanoo, että voidakseen olla täydellinen on ihmisen vietettävä neljä vuotta kimnaasissa, kaksi yliopistossa ja kaksi vankilassa. Vilkkaan seurustelun jälkeen ihminen kaipaakin yksinäisyyttä. »Ja vielä lopuksi jotakin, jota minun muuten ei pitäisi sanoa kaapuihinsa pukeutuneille tuomareille, joilla ei ole velvollisuutta olla älykkäitä taikka ainakaan kyllin älykkäitä ja ennakkoluulottomia ymmärtääkseen paradoksilta tuntuvien väitteitteni totuuden ja täydellisen kauneuden, sanon teille: teidän t ä y t y y vapauttaa meidät, ei sen vuoksi, että me e m m e ole rikosta tehneet, vaan k o s k a o l e m m e sen tehneet ja koska lupaamme tehdä sen uudelleen. Kuvitelkaa mieles-

sänne Italiaa, jossa kolmekymmentäkuusi miljoonaa italialaista ajattelee samalla tavoin, aivan kuin heidän aivonsa olisivat valetut samassa muotissa. Herra meitä siitä varjelkoon, te saisitte silloin elää hulluinhuoneessa tai kauhean yksitoikkoisessa tylsämielisten valtakunnassa. Kuningas itse varmasti vaatisi kolmenkymmenenkuuden miljoonan monarkistin joukosta edes yhtä vallankumouksellista. On välttämätöntä, että niitten vieressä, jotka huutavat ei, ei, on sellaisia, jotka huutavat jaa, jaa, että kätensä kohottavien vieressä on niitä, jotka laskevat sen, että meidän porvarillista yhteiskuntaamme ylistävien vieressä on niitä, jotka sen kernaasti hävittäisivät.

Me tarvitsemme eri mielipiteitä, taistelua. Yksimielisyys, samanlaisuus, merkitsevät älyn puutetta ja kuolemaa. Herrat lautamiehet, kunnioittakaa antiikin filosofi Herakleitosta, joka sanoi: 'Taistelu on kaiken isä.' Sallikaa meidän jatkaa taisteluamme, antakaa meidän vapaasti tehdä sitä, ja te kunnioitatte suurta filosofia ja suurta periaatetta, vapauden periaatetta.»

XXIII.

PUNAINEN VIIKKO JA SEN JÄLKEINEN AIKA.

Epäonnistunut vallankumous. Avanti kehoittaa aselepoon. Suuri sota lähenee. Mussolinin päiväkäsky. Kahta lajia puolueettomuutta. Mussolini muuttaa mielipidettä.

Mussolinin aavistaman suuren murhenäytelmän esirippu nousi elokuussa 1914.

Italiassa oli sitä ennen näytelty pieni esinäytös, joka sitä seuraavien tapahtumien rinnalla näytti vain mitättömältä traagikomedialta, vaikka sitä aikanaan seurasikin verisiä ja väkivaltaisia mellakoita.

Vallankumoukset ovat alusta alkaen, lukuunottamatta niitä seuraavia vaaroja, kahden uhan alaisia. Ne voivat onnistua niin hyvin, että vastustajat kieltävät ja vieläpä ystävätkin asettavat kyseenalaiseksi koko vallankumouksen. Näin kävi Mussolinin vallankumouksen 1922. Toinen uhka, epäonnistuminen, on vakavampi. Punainen viikko 7—14 heinäkuuta 1914 loppui epäonnistumiseen.

Vallankumous, joka epäonnistuu, muuttuu hullunkuriseksi ilveilyksi. Milanossa, Torinossa, Bolognassa ja kaikissa muissa suurissa kaupungeissa, paitsi jossakin määrin Roomassa ja Firenzessä, koko vallankumous kutistui vain suurlakoksi. Mutta niillä seuduin, joita voidaan pitää Italian vallankumouksellisena seutukuntana — Anconassa, Riminissä, Forlissa ja

Ravennassa — summamutikassa kokoonpannut komiteat tempasivat ohjat käsiinsä, piirittelivät joitakin sotilasosastoja parakeissaan, hävittivät muutamia maakartanoita, varastivat pari kanaa ja polttivat poroksi joitakin kirkonovia. Eräässä kaupungissa vangittiin muuan kenraali, kuljetettiin juhlallisesti kautta kaupungin valtakatujen ja sijoitettiin »vastaisia ohjeita» odottamaan johonkin hotelliin. Muutaman tunnin kuluttua, sanoman saavuttua siitä, ettei Roomassa eikä Milanossa oltukaan julistettu tasavaltaa, laskettiin hänet vapaaksi. Ainoa kärsimys, jonka alaiseksi kenraalimme joutui, oli tusinallinen herjaussanoja, joita joku suupaltti pesuakka eteisen oven tirkistysreiästä hänelle lateli.

»Aselepo!» julisti Avantin päätoimittaja. Hän ei tehnyt sitä katuvaisena syntisenä, vaan hän selitti rohkeasti, ettei hänen mielestään suurlakolla koskaan saavuteta päämäärää, johon lähinnä pyrittiin. Se oli vain manööveri, jonka vaikutus lähinnä oli henkinen ja moraalinen, se piti vallankumouksellisen hengen virkeänä ja totutti ihmiset vaaraan ja saattoi heidät kavahtamaan sellaisia kesyjä sosialisteja, jotka »epäonnistumisen pelosta kitsaina säästelivät vallankumouksia.»

Tällaiset lauseet olisivat jonkun muun lausumina kuulostaneet inhoittavilta, mutta lausujansa rohkeus ja vakavuus panivat miettimään, olivatko ne oikeita vai vääriä. Mussolini eli itse oppiensa mukaisesti. Kun hän huusi: Milanolaiset miehittäkää kadut! Sosialistit, Piazza del Duomolle! syöksyi hän itse joukkojen etupäähän. Hän saapui ensimmäisenä perille ja jätti paikan viimeisenä. Ratsuväen hyökkäyksistä välittämättä seisoi hän itse uhatuimmalla paikalla, suorana, käsivarret ristissä rinnalla huutaessaan määräyksiänsä lieskavin silmin, toisten hävitessä rappukäytäviin. Ja kerrankin kun muuan toveri terveen vallankumouksellisen perintätiedon mukaisesti kääntyi pakoon, tarttui Mussolini häntä kaulukseen ja tiuskaisi: »Suotta sinä pakoon pötkit, joko tuo sotamies on tekemättä sinulle mitään taikka iskee hän sinut sapelillaan toiseen maailmaan. Siis...» Ennen hänen aikaansa

olivat sosialistimme olleet kirjoituspöydän sosialisteja ja oppikirjojen tutkijoita, jotka kauhistuivat levottomuuksia ja kävivät niitä kohti vain velvollisuudentunnosta komiteoissa, silloin kuin eivät tykkänään voineet niitä välttää. Ne hylkäsivät yhtä paljon vaistosta kuin periaatteesta kaiken, joka vähänkin haiskahti kiihoitukselta. Mutta tämä tulokas, Mussolini, osoittautui sotilaaksi, taistelijaksi. — Io sono un capo, che precede — minä olen johtaja, joka käyn etunenässä, kuten hän myöhemmin eräässä muistettavassa tilaisuudessa sanoi.

Ja tämän kutakuinkin vaarattoman operetin Italiassa jatkuessa kiiri Serajevon laukausten kaiku yli maailman. Arkkiherttua Frans Ferdinand, Italian katkerin vihamies, murhattu!

Muistan kuinka sanoma tästä verityöstä täytti minut ilolla. Italian ja rauhan vihollinen oli tehty vaarattomaksi! »Jahka Frans Josef vain seuraa häntä, niin Itävalta hajoaa», mietiskelin.

Ja sitten — uhkavaatimus. Keskiyöllä se oli annettu. Soitin kiihkoissani sanomalehtien toimituksiin, niissä nukuttiin, ei mitään uutta kuulunut.

— Mene, tekel, ufarsin — sanat muistuivat tulisina mieleeni.

Seuraavana päivänä uusia elämyksiä. Englantilaiset ja saksalaiset kiirehtivät tiehensä, itävaltalaiset ja unkarilaiset riensivät joukoittain kotimaahansa, ryssät vain epäröiden viivyttelivät. Ranskalaiset olivat jo aikoja sitten hävinneet maasta, heidät oli äkkiä kutsuttu kotiin.

Ystävät ja kylänmiehet palasivat kiihkeinä Venetsiasta, jossa kylpykausi paraikaa oli loistavimmillaan. Tunsimme olevamme lähellä tulilinjaa, mutta kaikista oli kuitenkin yksi seikka selvä: »Itävallan puolestako? Ei ikinä! Casus foederis? Liiton velvoitus? Kernaammin liitosta pois kuin taisteluun saksalaisten puolesta!» Jännittyneinä kyseltiin: »Mitä tapahtuu Roomassa? Mitä Milanossa sanotaan?»

Roomassa vallitsi hämmennys. Kukaan ei ollut nähnyt vaaraa, joka vaani aivan kynnyksellä. Ei kukaan muu kuin ehkä Ferdinando Martini, valtiomies ja kirjailija, tarkkanäköinen toskanalainen,

Myöskin Milanossa olimme melkein jokainen yhtä hämmennyksissämme. Varsinkin oikeaoppisista sosialisteista oli yleiseuroppalaisen sodan ajatuskin mahdoton. Muistan hyvin kuinka tyyninä me olimme suhtautuneet Agadirin juttuun, vaikka silloin jo olimme maailmanpalon partaalla. Herkkäuskoinen rauhallisuutemme ei hiventäkään säpsähtänyt 1912, jolloin Saksa sääsi uusia suunnattomia veroja sotavarustuksiin, teollisuusmiestensä vähääkään napisematta. Nämä maksoivat tosiaankin mielihyvin osansa. Uhkaus oli niin selvä, että koko muun Europan täytyi olla sokea ollakseen sitä näkemättä.

Mussolini, joka muun maailman lailla ei ollut valmistumaton, käytti heti alusta alkaen jyrkän selviä sanoja. Italia ei ota osaa sotaan. »Abbasso la guerra!» — Alas sota. Tämännimisen kirjoituksen hän julkaisi jo heinäkuun 26. Ehdoton puolueettomuus, hän selitti, oli Italian ainoa mahdollinen kanta, mikäli maa halusi välttää perikatoa. Sotaa Itävallan puolesta oli mahdotonta ajatellakaan. Eikä hän toiminnan miehenä tyytynyt vain kirjoittelemiseen. Hän kutsui kokoon kaikenlaisten yhdistysten ja ryhmien jäseniä, jotka edustivat maan tarmoa ja apulähteitä, ja erikoisissa kokouksissa suljettujen ovien takana hän sai hyväksytyiksi erinäisiä omituisesti määriteltyjä päätöksiä, joissa uhattiin suurlakolla, jos hallitus osoittaisi pienintäkin halua »lehmäkauppoihin» petollisen liittolaisemme kanssa, lakolla, jota sosialistit tukisivat kaikin käytettävissä olevin keinoinsa.

»Näin kuuluu köyhälistön ja sosialistipuolueen päiväkäsky», hän selitti kyseessäolevassa kirjoituksessa Avantissa 26. heinäkuuta. »Jos hallitus halveksii yleisen mielipiteen yksimielisiä varoituksia ja heittäytyy uusiin seikkailuihin, loppuu myöskin aselepo, jonka julistimme Punaisen viikon jälkeen,

ja me käymme uudelleen taisteluun entistään kiivaammin. Yhteistyö sodan rajoittamiseksi, koska sotaa ei voida välttää, on mitä tärkein velvollisuutemme, ja se on täytettävä Italiassa, mutta älköön maa yrittäkö astua edemmä . . .»

Ja hän jatkaa:

»Köyhälistö on nyt varuillaan. Samana silmänräpäyksenä, jona Italia aikoo luopua puolueettomuudestaan keskusvaltain hyväksi, on Italian köyhälistöllä vain yksi ainoa velvollisuus — sanomme sen suoraan ja selvästi — velvollisuus nousta kapinaan.

Puolueettomuutemme on oleva ehdoton. Ne compari ne manutengoli dell Austria ne della Germania! — Älkäämme olko Itävallan ja Saksan ystäviä eikä rikostovereita!»

Kaksi tai kolme päivää myöhemmin Ferdinando Martini ministerineuvostossa pitämässään kiivaassa puheessa asettui samalle kannalle, vedoten maan sisäiseen tilaan, sosialistien mielipiteeseen ja Mussolinin uhkauksiin. Hallitus antoi puolueettomuusjulistuksensa, ja tämän tehtyään ministerit alkoivat miettiä kesäloman viettoa, aivan kuin heillä ei olisi ollut mitään muuta tekemistä.

Heidän päähänsä ei pälkähtänytkään, että Italian puolueettomuuden oli oltava aseistettua puolueettomuutta, joka herättäisi kunnioitusta ja takaisi maan koskemattomuuden. Vasta sen jälkeen kuin Belgia oli miehitetty onnistui Martinin pudistaa lomallaolevat virkatoverinsa hereille. Ulkoasiainministeri San Giuliano hoiti luuvaloansa Fiuggissa, ja vasta syyskuun 7., sanon ja kirjoitan syyskuun 7., kokoontui tähän hienoon kylpypaikkaan joitakin korkeamman italialaisen politiikan »olympolaisia», ja vasta tällöin otettiin ensimmäistä kertaa käsiteltäväksi kysymys Italian armeijan tarkastuksesta, sen vaatetuksesta ja varustuksista.

»Luuletteko todellakin?» kysyi Martini, siristellen toskanalaisia silmiään, »luuletteko oikein vakavissanne voivanne

loppumattomiin säilyttää Italian puolueettomuuden, siis aina sodan loppuun asti?»

Kysymys pani muitten ministerien päät pyörälle.

— — —

Elokuun 1. olivat Belgian vallankumouksellisten sosialistien johtaja Anseele ja reformistien johtaja Vandervelde koko puolueen nimissä julistaneet, että »päämäärästään tietoisilla sosialisteilla on laillinen oikeus ase kädessä torjua isänmaahan tehty hyökkäys.» Tämä oli kaikkien sosialistien kanta. Saksalainen sosialistitiedustaja Frank, kunnon sotilas kuten muutkin saksalaiset toverit, joka kaatui Lunevillen valloituksessa, lausui vielä kuolinvuoteellaan: »Olen onnellinen saadessani uhrata henkeni Saksan suuruuden puolesta.» Ranskalaiset toverit olivat kaikki aseissa, ja kansallisen yhteyden aate syrjäytti kokonaan internationalismin haaveilut työväestön kansainvälisestä yhteydestä.

Avantissa Mussolini julkaisi täydelleen hyväksyvänsä belgialaisten toverien julistuksen ja heidän päätöksensä lähteä taisteluun »preussiläistä ja pangermanista sotilasmielivaltaa vastaan.»

»Mitä I t a l i a a n tulee», hän jatkaa, »on meidän lähdettävä seuraavista edellytyksistä: joko saksalainen ryhmä häviää taistelun, jolloin Italialla ei ole syytä pelkoon, tai saksalainen ryhmä voittaa pitkin linjaa, Ranskan, Venäjän ja Serbian. Jos Itävalta voitonhuumassa (mikä voitto kuitenkin tuntuu varsin mahdottomalta) alkaa suunnitella »rankaisuretkeä» Venetsiaan, niin silloin . . . silloin lienee varmaa, että monet niistä, joita nyt syytetään isänmaan vihollisiksi, tietävät täyttää velvollisuutensa.

Mikä johtopäätös meidän siis on tehtävä? Vain yksi: Italian on oltava puolueeton. Me sosialistit, jotka olemme sodan ehdottomia vastustajia, koska se on köyhälistön nylkemisen äärimmäinen muoto, me kannatamme puolueettomuutta. Tämä kanta, joka on periaatteittemme mukainen, on myöskin nykyisten tosiolojen mukainen.»

»Sota ja sosialismi», kuten Mussolini eräässä kirjoittamassaan puoluejulistuksessa sanoo, »ovat vieläkin syviä ja sovittamattomia vastakohtia.» Ja edelleen »älköön herätettäkö sieluntiloja, jotka ovat täynnä vaaroja, on katsottava tosiasioita silmästä silmään eikä ylläpidettävä turhia kuvitteluja.»

Sieluntila, jota vastaan hän esiintyi, oli hänen omansa. Sosialisti hänessä kannatti puolueettomuutta, italialainen sotaa keskusvaltoja vastaan. Internatiolisti hänessä vaati kaikkien sosialistien yhteisyyteen vetoomista pikaisen rauhan saavuttamiseksi, tuhansien ihmishenkien pelastamiseksi ja kansainvälisen oikeuden lokaan poljettujen periaatteitten uudelleen voimaan saattamiseksi. Italialainen hänessä viivytteli tätä, ja täysin oikeutetusti.

Eräänä syyskuun iltana Milanon sosialistit olivat kokoontuneet harkitsemaan tärkeätä kysymystä: ehdoton puolueettomuus vaiko vain suhteellinen? Valittiin kolme edustajaa kummastakin ryhmästä puolustamaan kantaansa. Mussolini tietysti valittiin ehdottoman puolueettomuuden kannattajien puhujaksi, jolloin hän mm. sanoi: »Tätä kysymystä harkitessamme on meidän muistaminen olevamme sosialisteja.» Mutta tämä oli vain korulause, jonka hän lausui omaatuntoaan rauhoittaakseen. Totuus kävi ilmi tärkeimmästä väitteestä: »ja kansalliselta näkökannalta katsoen myöskin muistaa, että olemme italialaisia.»

En enää muista tarkoin hänen puheensa sisältöä, muistan vain hämmästykseni, kuullessani Mussolinin selvästi ja suoraan asettuvan kansakunnan, Italian etujen ja italialaisten näkökantojen perustalle. Hänen lopetettuaan puheensa ei reformistinen puhuja, jonka piti puhua häntä vastaan, voinut tehdä muuta, kuin yhtyä hänen mielipiteisiinsä. »Vain hullut ja ruumiillisesti ja sielullisesti kuolleet eivät koskaan muuta mielipiteitään. Jos meitä huomenna kohtaa uudet tapahtumat, täytyy meidän tehdä uudet päätökset menettelytavoistamme ja toiminnastamme. Ja tällöin voi myöskin käydä

niin, että tämä uusi toiminta on sodan toimintaa, jos länsivaltoja uhkaa välitön tuho keskusvaltojen taholta.»

»Olisi mieletöntä arvostella kaikkia sotia samalla tavoin. Jos on kyseessä sota Itävaltaa vastaan, ei sosialistinen puolue vastusta sitä. Puolueettomuus itään päin on oma asiansa, puolueettomuus länteen päin samoin. Tärkein asia on Italian yhteyden toteuttaminen.»

Ja 10. lokakuuta hän kirjoitti:

»Luuletteko te, että huomispäivän valtio, tasavaltalainen tai sosialistis-tasavaltalainen, ei kävisi sotia, jos historialliset välttämättömyydet, ulkoiset tai sisäiset, pakottavat sen siihen? Ja ken takaa, ettei vallankumouksesta syntynyt hallitus juuri sodasta ole pakotettu etsimään omaa kastettaan? Ja äänestättekö te sotaa vastaan, joka turvaa teidän vallankumouksenne, meidän vallankumouksemme? Mielettömyyttä lähentelevää typeryyttä osoittaa se, joka ei kykene erottamaan sotaa sodasta, vaan itsepintaisesti vastustaa kaikkia sotia ylimalkaan.»

Neuvostovaltion puna-armeija todistaa hänen väitteensä oikeiksi.

Hän lopetti esityksensä:

»Tapahtumien vauhti kiihtyy. Olemme saaneet ainutlaatuisen etuoikeuden elää maailmanhistorian traagillisinta hetkeä. Tahdotteko te, miehinä ja sosialisteina, olla vain tämän kauhistavan draaman toimettomia katselijoita? Taikka haluatteko te tavalla tai toisella olla sen sankareita? Italian sosialistit, kuulkaa: toisinaan on käynyt niin, että kirjain on tappanut hengen. Hylätkäämme puolueen kirjain, jos se merkitsee sosialismin hengen tappamista!»

XXIV.

VÄLIRIKKO.

Mussolini jättää Avantin. Bolognan kokous. Panetteluja »Ranskan kullasta». Popolo d' Italia ja sen vaatimaton toimitus. Välit rikkoontuvat lopullisesti.

»Olen peruuttamattomasti jättänyt Avantin johdon. Vihdoinkin vapaa. Terveisiä. Mussolini.»

Satuin ottamaan osaa erääseen kokoukseen Milanossa, kun kaupungin pormestari asianajaja Caldara, sotaa puoltava sosialisti ja Mussolinin kannattaja, vastaanotti ja luki tämän luonteenomaisen lyhytsanaisen sähkösanoman.

Pormestari hämmästyi silmin nähtävästi. — Benedett, uomo, mi dispiace! Siunatkoon sitä miestä, pahoittelen! hän huudahti. Ja todellakin meidän enfant terrible, kauhun lapsi päällikkömme asetti toverinsa noloon pulaan. Itsehän hän oli vienyt puolueen ja kansanjoukot, jotka katsoivat häneen kiihkomielin palvovin silmin, ehdottoman puolueettomuuden kannalle, koska hän ehdottomasti vastusti sotaa, ja nyt hän sen sijaan, että olisi asteettain koettanut voittaa omat kannattajansa uusien mielipiteittensä puolelle ja käyttänyt hyväkseen asemaansa, josta häntä ei ennen ensi puoluekokousta kukaan olisi voinut karkoittaa, vapaaehtoisesti luopui koko vallastaan.

Hän oli toiminut niin nopeasti, että sekä ystävät että viholliset hämmästyivät. Ainoa, jonka kuulin lausuvan tunnustuksensa hänen menettelylleen, oli Anna Kulišova. »Joukko-

jen sydämet voidaan voittaa vain päättävillä ja nopeilla toimilla», hän sanoi. »Viisaat, varovaiset ja hyvin harkitut otteet eivät hyödytä vähääkään.»

Mussolini ei ollut varovaisten toimintojen mies. Häntä ei ole luotu asteettaisia toimenpiteitä, kauan ennakolta harkituita toimenpiteitä varten. Mitä hän tahtoo, sen tahtoo hän saada heti. Eräässä puoluejohtajien kokouksessa Bolognassa hän oli esittänyt päiväkäskyn, joka samalla kuin se vahvisti puolueen periaatteellisen sodanvastaisuuden, edelleen julisti, että määritelmä »ehdoton puolueettomuus» oli kansainvälisten suhteitten muututtua ja yhä muuttuessa tullut liian jäykäksi. Hänen mielestään ei puolueen olisi sitouduttava mihinkään, ennenkuin selvemmin voitaisiin arvostella asioitten kehitystä.

Kun hänen sosialistitoverinsa kieltäytyivät seuraamasta häntä tälle tielle, selitti hän olevansa vapaa tuosta Nessoon paidasta. »Me sosialistit», hän sanoi, »emme ole koskaan tutkineet kansakunnan probleemia. Internationaali ei ole koskaan käsitellyt sitä. Nyt ovat maailmantapahtumat iskeneet internationaalin säpäleiksi. Ennustan, että se taas herää henkiin, mutta nyt se on kuollut . . . On varmaa, että ihmiskunnan kehityksessä kansakunta edustaa astetta, jota me emme vielä ole sivuuttaneet. Kansallistunne on jotakin todella olemassa olevaa, jotakin jota ei voida kieltää. Sen vuoksi se on sosialistinen probleemi ja inhimillinen probleemi. Sekaantumisemme sotaan voi mahdollisesti lopettaa sen ja pelastaa tuhansia uhreja. Ja kansainvälisen yhteistunnon ylevin teko sitä paitsi olisi satojen tuhansien proletaarien hengen pelastaminen.»

Päivää jälkeen tämän äkillisen ja aavistamattoman välirikon sosialistipuolueen johto tarjosi ritarillisesti hänelle osan rahaerästä, jonka hän oli saapa. Hän ei nimittäin tarjouksista huolimatta ottanut Avantista penniäkään, palkkaansakaan. Puoluejohto kehoitti häntä ottamaan edes tuhat liiraa perheensä lähipäivien menojen katteeksi.

Hän kieltäytyi.

Ja nyt perusti tämä samainen Mussolini uuden lehden. Kaikista oli selvää, että tämä sosialisti, josta Italian ehdottoman puolueettomuuden saarnaajasta yhtäkkiä oli tullut sotakiihkoilija ympärysvaltain puolella, oli Ranskan kullan lahjoma. Me emme luonnollisestikaan uskoneet moisia panetteluja, mutta kun pelkäsimme niitten aikaa voittaen voivan vahingoittaa häntä ja hänen asiaansa, joka oli meidänkin asiamme, kerroimme hänelle niistä. Vasta myöhemmin kumosi kunniatuomioistuin, jonka puheenjohtajana oli ankara puolueettomuuden kannattaja, nämä huhut täysin aiheettomina.

Kuinka hämmästyinkään astuessani hänen kahteen toimistohuoneeseensa, joiden ainoat huonekalut olivat neljä tutisevaa tuolia ja yhtä tanakka suuri pöytä, jolla istuen kunnon Alessandro Giulianimme, Avantin monivuotinen toimittaja, istui odottamassa päällikköään. Giuliani ihastui nähdessään minut ja näytti minulle paria ilmoitussitoumusta. Muutama sitoumus ja neljätuhatta liiraa, jotka Mussolini oli saanut vekselillä — siinä koko käytettävissä oleva pääoma. Mussolinista siinä oli yllin kyllin rahaa. Eihän sitä heti tarvinnut muuhun kuin kahden jakajan palkkaamiseksi ja paperin ja painatuksen maksamiseksi. Mitä toimittajiin tulee, pysyköötne, jotka eivät tunteneet itseänsä ravituiksi innostuksen pyhästä tulesta, koreasti kotonaan.

Ja näin näki uusi lehti päivän valon.

Audacia, rohkeus, oli ensimmäisen pääkirjoituksen nimi. Lehden ylpeän nimen, Popolo d' Italia, Italian kansa, kummallakin puolen oli tunnuslause, toisella puolen Chi a del ferro ha del pane, Blanqui — kellä miekka, sillä leipä — ja toisella La rivoluzione e unidea che ha trovato delle baionette, Napoleon — vallankumous on aate, joka on pistimestä löytänyt tuen.

Seuraavassa toimittajan ensimäiset sanat:

»Päivää jälkeen Bolognan yleisen kokouksen, jossa minut — käyttääkseni juhlallista lausepartta — roviolla poltettiin — mutta jossa väitteitäni ei kumottu, tein itselleni kysymyksen,

johon tänään vastaan perustamalla tämän aatteitten ja taistelujen lehden. Kysyin itseltäni: onko minun vaiettava vaiko puhuttava? Teenkö oikein vetäytymällä telttaani väsyneen ja pettyneen sotilaan lailla, vai eikö velvollisuuteni pikemminkin ole asettua entiseen asemaani taistelijana, uusin asein aseistettuna? . . . Olen varmasti vakuutettu siitä, että aika osoittaa minun mielipiteeni oikeiksi. — Puolueettomuuden ylpeä opinlause musertuu murskaksi samalla tavoin kuin niin monta muuta kirkkojen ja puolueitten aivan yhtä arvokasta opinlausetta on musertunut.

Tulevaisuus ratkaisee, kuka on luopio ja karkuri.

Jos Europassa huomenna on vähän enemmän vapautta,» hän jatkoi, »ja jos sen ilmanala on suotuisampi köyhälistöluokkien kehitykselle, lienevät karkureita ja luopioita pikemminkin olleet ne, jotka silloin kuin kysyttiin toimintaa ja tekoja, itsepintaisesti ja omahyväisinä pysyivät syrjässä.

Tahdommeko edelleenkin jatkaa kurjaa oloamme nykyisissä olosuhteissa, tyytyen monarkian ja porvariston s t a t u s q u o hon, vai muserrammeko murskaksi tuon juonien ja pelkuruuden kurjan sekoituksen? Eikö ole mahdollista, että tämä hetki on meidän? Eikö uhkaavien tapahtumien vallitseminen ole parempaa kuin niihin alistuminen? Eikö vallankumouksellisten sosialistien velvollisuus ole herättää joukkojen nukkuvia omiatuntoja ja heittää pari lapiollista multaa kuolleitten kasvoille — Italiassa on paljon näitä kuolleita —, jotka itsepäisesti pitävät kiinni kuvittelusta, että he elävät? Eikö meidän velvollisuutemme saata olla huuto: Me tahdomme sotaa! Eikö tämä nykyisinä aikoina ole vallankumouksellisempaa kuin huuto: alas sota?

Nämä hämmentävät kysymykset, joihin omasta puolestani olen vastannut, selittävät lehden synnyn syyn ja tarkoituksen. Minä tahdon luoda lehden, joka on vapaamielinen äärimmäisyyteen saakka ja persoonallinen. Minun oman henkilöni mukainen! Siitä olen vastuussa oman omantuntoni edessä, en kenenkään muun. En aio hyökätä sosialistipuolueen

tai niiden puolueen elinten kimppuun, joihin aion jäädä. Mutta minä aion taistella jokaista vastaan, joka koettaa estää minua vapaasti arvostelemasta kantaa, jota minä eri syistä pidän turmiollisena köyhälistön kansallisille tai kansainvälisille eduille.

Ja kun nyt uudelleen aloitan marssini — lyhyen väliajan jälkeen — niin juuri teille, Italian nuorille miehille, nuorille miehille konttoreissa ja kouluissa, nuorille iältään ja sydämeltään, tämän ajan historiaa laativan sukukunnan nuorille, teihin kohdistan minä ensimmäisen vetoomukseni.

Tämä vetoomus, tämä huuto on sana, jota en koskaan normaali aikoina olisi huuliltani päästänyt, mutta jonka tänään huudan selvästi ja voimakkaasti, empimättä ja täynnä luottamusta, yksi ainoa, hirmuinen ja lumoava sana: Sota!»

En ollut läsnä sosialistien seuraavassa suuressa kokouksessa, jossa Mussolini, puolueen äskeinen epäjumala, tuomittiin ja häväistiin. En ole koskaan halunnut katsella joukon hyökkäämistä yhden ainoan kimppuun. Läsnäolijat ovat minulle kertoneet, että he, tuntien pistoksen sydämessään, olivat nähneet Mussolinin kalpeat kasvot ja ylvään haahmon hänen seisoessaan yksinään koko joukon vihan ja pilkan, vihellysten, kiljunnan ja kirousten kohteena. T r a d i t o r e! V e n d u t o! S i c a r i o! Kavaltaja! Ostettu roisto! Murhaaja! siinä muutamia nimityksiä, joita hänelle rääyttiin niinpian kuin hän yritti puhua. Pahimman melun hiukan vaimennuttua sai hän sanotuksi pari lyhyttä lausetta: »Minä olen ja aion vastedeskin olla sosialisti . . . Sieluansa ei voi muuttaa . . . Sosialismi on liha minun lihastani . . .» Hänen oli pakko lopuksi poistua puhujalavalta. Mutta kun tuo kirkuva joukko ikäänkuin häpeissään hetkeksi vaikeni, kääntyi hän ja huusi päin raivostunutta laumaa, ei voitetun miehen äänellä, vaan huomispäivän voittajan varmuudella:

»V o i m i o d i a t e p e r c h e a n c o r a m i a m a t e.»
— Vihaatte minua, koska minua vielä rakastatte.

Ja ennenkuin myrsky taas ehti puhjeta oli hän jo poistunut. Proloogi salissa oli lopussa, nyt alkoi draama ulkona.

XXV.

ITALIA YHTYY SOTAAN.

Sodan puoltajat kaduilla. Popolo d' Italia ja Corriere della Sera. Filippo Corridoni.

Abbasso l'Austria
E la Germania
Con la Turchia
In compagnia.

Tuhansittain nuorukaisia kulki Milanon katuja käsi kädessä, laulaen marssin tahdissa l' Interventismon, sotaa keskusvaltoja vastaan kannattajien sytyttävää sotalaulua. He olivat lähteneet Milanon suuresta Galleriasta ja täyttivät pian kaikki kaupungin torit ja kadut esikaupunkeja myöten, vähitellen levittäen intomielensä yli koko Italian. Heissä ruumistui miehuullisen kansakunnan koko taipumaton sankarimieli.

He eivät olleet ainoastaan porvariluokkien jäseniä, työmies liehuvine kaulanauhoineen marssi likinäköisen, hintelän pikkuvirkamiehen ja voimakkaan urheilijaylioppilaan vieressä, he olivat kaikki veljiä, suuren aatteen yhdistämiä. He olivat vain nuoria, ikuisesti nuoria, aatteen miehiä. He olivat samoja nuorukaisia, tehtaista ja korkeakouluista, iältään ja hengeltään nuoria, joille Popolo d' Italian johtaja varmavaistoisena oli herätyshuutonsa kaiuttanut. Heissä paloi halu »tehdä» historiaa, noissa samoissa nuorukaisissa, jotka Mussolini

myöhemmin, kun fascismi oli perustettu, toistamiseen kokosi ympärilleen uudella huudolla: »A noi!» — Meidän luoksemme! He olivat nuorukaisia, jotka juoksuhaudoissa vapaaehtoisesti hengellään ja verellään kylvivät sen siemenen, josta vastaisuuden vilja kasvoi ja kypsyi.

— — —

Popolo d'Italia oli mainio lehti, suurenmoisen rohkea, pirteä, täynnä eloa ja henkeä, luojansa perikuva. Jo sen nimi oli onnellisen aatoksen tulos. »A v a n t i» oli vain huutomerkillä varustettu käännös saksalaisesta sosialistilehdestä »Vorwärts». Popolo d'Italia ei matkinut ulkomaita, se ei ollut mikään »puolustautuva paaria», vaan se jo nimessään julisti kansan majesteettia, se ei rakentanut luokkajaon perustalle, Mazzini astui Karl Marxin tilalle, yhtenäisyys eristäytymisen tilalle. Se johti mieleen muinaiset mahtavat sanat S e n a t u s P o p u l u s q u e R o m a n u s.

Siihen asti oli suuren italialaisen sanomalehden esikuva ollut vakava C o r r i e r e d e l l a S e r a, joka uutislehtenä oli aivan voittamaton, hyvin toimitettu ja täydellinen, mutta josta puuttui kokonaan yksilöllisyys ja taistelunhalu. Se oli yhtä paljon kone kuin hyvä autokin sitä on. Sen perustaja, loistavalahjainen Eugenio Torelli Viollier, oli perustanut sen esikuvaksi, periaatteeksi, jonka mukaan oli liikuttava eteenpäin vain »lyijykengissä», ja eräs kansanomainen ivalause sanoikin sitä »Il giornale delle pantofole»ksi — tohvelilehdeksi. Lehti oli aikojen kuluessa useinkin vaihtanut omistajaa, mutta se oli tuskallisen tarkoin säilyttänyt pyhät periaatteensa.

Muut Italian lehdet koettivat tietysti noudattaa suuren oppi-isän esimerkkejä, mikä paremmin, mikä huonommin onnistuen, koskaan kumminkaan pääsemättä Corriere della Seran tasolle.

Mussolinin uusi luomus erosi räikeästi kilpailijoistaan, ja Corrieren vakavat ja kunnianarvoisat toimittajat pudistelivat kauhistuneina päätään katsellessaan hänen kirjapainollisen harhaoppinsa tuloksia hänen outoja ja eriskummallisia ot-

sakkeitaan, jotka usein paksuin kirjaimin painettiin yli koko sivun. Ja joka sivulla, kaikilla palstoilla, huomattavin kirjasimin, voimakkaita, iskeviä rakkauden ja vihan sanoja. Kuinka usein Mussolini palasikaan, vastikään toimituksesta lähdettyään, keskiyöllä sinne takaisin vain muuttamaan jonkun otsakkeen tai lauseen sanamuodon lujemmaksi! Hänen lehdessään ei ollut tilaa tyhjille korulauseille eikä pitkille joutavanpäiväisille sisältöä vailla oleville nimettömille pääkirjoituksille, vaan se sisälsi lyhyitä, kiivaita, innokkaita, suoria, koristelemattomia sanoja, jotka nopealiikkeinen ja kärsimätön mies oli paperille viskannut, mies, jonka aivoissa ajatukset ajelivat toisiaan. Ja näitten käskevien ja voimakkaitten sanojen alla oli nimi Mussolini, lyhyesti ja selvästi, kuin sotahuuto.

Kirjoituksillaan Popolossa ja puheillaan Mussolini vaikutti syvästi älykkäämpään ja sivistyneempään väestöön, hengen ylimystöön. Hänen rinnallaan työskenteli Filippo Corridoni, joka lehtensä Battaglie Sindacalin kautta oli kosketuksissa syndikaattien työväestön syvien rivien kanssa. Tämä nuori kansantribuuni, hyötysosialistien vihollinen, parlamentin vastustaja ja individualisti, entinen työmies ja itseoppinut, joka 27 ikävuodestaan huolimatta jo oli monen vankilan kantavieras, oli reipas ja tulinen taistelijaluonne. Vaikka hän sairasti keuhkotautia hän kuitenkin kuului ensimmäisten vapaaehtoisten joukkoon ja sai sankarikuoleman etumaisissa juoksuhaudoissa.

Kummankin taistelutoverin, Mussolinin ja Corridonin, eri tahoille suuntautuva propaganda kohdistui yhteen päämäärään, Mussolinin perustamaan järjestöön »Fascidiazione rivoluzionaria», jonka muodostivat vapaaehtoiset joukot, joita ei sitonut minkäänlainen ohjelma eivätkä menettelymääräykset, vaan joita piti koossa yksi ainoa määrätty, ja silloisia oloja vallitseva suuri aate, sota.

Mussolini ei perustanut järjestöään puolueeksi, hän oli aivan liian paljon saanut kärsiä sosialistien ahtaitten opin-

kappaleitten ja jäykkien kaavojen rajoituksista. Ja kun nämä järjestöt olivat saavuttaneet päämääränsä, sodan ympärysvaltojen puolella, hajaantuivat ne. Myöhemmin, kun uusi vallankumouksellinen päämäärä oli esillä, herätettiin ne uudelleen henkiin v. 1919 nimellä »Fasci di combattimento» ja niistä syntyi sittemmin fascistipuolue, tiukan kurin puolue, joka ei ollut äänioikeusopinlauseitten puolue.

Kaksi kuukautta Popolo d'Italian perustamisesta, kuului tuohon »voimakkaitten ja päämäärästään tietoisten ydinjoukkoon» yli viisituhatta jäsentä eri tahoilta Italiaa. Ensimäisen kokouksen johdosta Mussolini kirjoitti:

»Heillä ei ole, eivätkä he haluakaan, puolueen sääntöjä ja jäykkiä menettelytapoja, he ovat ja he tahtovat pysyä vapaaehtoisten yhtymänä, valmiina kaikkeen, olkoon sitten kysymys juoksuhaudoista tai katusuluista. Minä uskon, että näitten miesten joukosta syntyy suurta ja uutta, miesten, jotka edustavat harhaoppeja ja joissa harhaoppisten rohkeus on ruumistunut. Tänään sota — huomenna vallankumous.»

»Sotaanliittymisellämme on kaksi tarkoitusta, kansallinen ja kansainvälinen, meidän on liityttävä taisteluun Itävalta-Unkarin hajoittamiseksi: se merkinnee vallankumousta Saksassa ja tämän välttämättömänä seurauksena Venäjän vallankumousta, lyhyesti, se merkitsee askelta eteenpäin vapauden ja vallankumouksen tiellä.»

»Sota on se sulatusuuni, josta uusi vallankumouksen ylimystö syntyy. Meidän on taisteltava sotaanliittymisen, interventionismin puolesta, vallankumouksellisen, parlamentinvastaisen interventionismin eikä vapaamielisten, nationalistien, imperialistien sodan puolesta. Vain kuula kallooni voi tukkia minun suuni.»

Näin jatkoi Mussolini kiivailuaan sodan puolesta. Erään myrskyisen kokouksen jälkeen Roomassa 11. huhtikuuta 1915 hänet vangittiin, ja hän sai istua vaihteen vuoksi pari vuorokautta vankilassa. Kymmenen päivän kuluttua tästä välikohtauksesta hän joutui kaksintaisteluun edustaja Trevesin

kanssa ja haavoitti tätä lievästi sapelillaan. Haasteet, uhkaukset, kokoukset, mellakat, johtavat kirjoitukset ja taas kaksintaistelut — semmoista hänen elämänsä oli siihen aikaan.

Tällä välin oli ruhtinas Bülow ilmaantunut valtiolliselle näyttämölle ja saapunut Italiaan. Hän tarjosi Italialle miekaniskutta osan Trentinoa ja Trenton kaupungin.

Edustaja Giolitti kehoitti vastuunalaisia ministerejä hyväksymään tarjouksen. Jos hän tällöin itse olisi kuulunut hallitukseen, olisi hän luullakseni huomannut tämän tarjouksen takana piilevän todellisen tarkoituksen — mikä sittemmin kävi ilmi Itävallan luhistumisen jälkeen julkaistuista asiakirjoista —, mutta kunnon piemontilaisena ei e d u s t a j a Giolitti pitänyt periviholisena liittolaista ja hallitsijan sukulaista Itävaltaa, vaan naapuria ja tasavaltaa Ranskaa.

Italialla oli vain kaksi mahdollisuutta, joko menetellä samoin kuin Cairoli Berliinin kongressissa, »tulla vapain käsin ja poistua puhtain (s.o. tyhjin)», taikka ryhtyä ase kädessä välittämään. Hyötyjän, joka puolueettomuudestaan koettaa kiskoa mahdollisimman suuren korvauksen, osan näytteleminen ei ollut vain kurjaa, vaan se oli myöskin mahdotonta.

Aivan kuin lääkäri, joka seuraa taudin käännettä, joka mahdollisesti on potilaan viimeinen pelastuksen toivo, seurasimme me yhtä syvästi toivoen moraalisen vastavaikutuksen lämpötilan kehitystä Italiassa. Ahdistavana »Giolitti-viikkona», toukokuun keskivälissä 1925, näytti kaikki muu varmalta paitsi kunnia. Kaksi Italiaa seisoi vastakkain: tässä uusi Italia, tuossa pelokas ja arka vanha Italia, joka tosin tahtoi laajentaa aluettaan, mutta joka todellisuudessa sitä pienensi, jäädessään tutisemaan paikoilleen ulkopuolelle suurten maailmantapahtumien.

Tällöin riensi Gabriele d'Annunzio Pariisista »mare nostrum»in — meidän meremme — ääreen lietsomaan tulta mieliin. Genovasta Kapitolioon kulki hänen tiensä, ja taas saatiin nähdä usein toistuva tapahtuma: kondottierin ja runoi-

lijan veriveljeys. Samaan aikaan kuin 350 edustajaa — loput 150 oli enimmäkseen sosialisteja — Giolittin kera hieroivat kauppaa, tekivät Mussolini ja d'Annunzio työtä uuden Italian hyväksi.

»Mitä minuun henkilökohtaisesti tulee, niin alan yhä vakavammin olla sitä mieltä, että Italian parhaaksi olisi ammuttava tusina edustajia, selkään ammuttava, sanon minä, ja vähintäin pari entistä ministeriä pantava ,kuritushuoneeseen. Yhä vakavammaksi kehittyy minussa vakaumus, että Italian parlamentti on mätäpaise, joka myrkyttää Italian veren. Puhkaistakoon se.»

Ja 1915, toukokuun 15., Mussolini kirjoitti verikirjaimin seuraavat sanat:

»Isänmaan kunnia ja tulevaisuus ovat uhatut. Isänmaa on historiansa tärkeimmässä ja hirmuisimmassa tienhaarassa.

Kansa, sananvuoro on Sinun!

Joko sota tai tasavalta! *Mussolini.*»

Tämän julistuksen perästä oli runossa »Voitto» sanat:

»Italian pistimet, teidän teräksellänne lepää Italian kohtalo, Europan kansojen kohtalo.»

Ja toukokuun 24. 1915:

»Tästä päivästä alkaen on kansa aseissa. Tästä päivästä alkaen on olemassa vain enemmän italialaisia. Nyt, teräksen iskiessä terästä vasten kaikuu rinnastamme vain yksi ainoa huuto: Eläköön Italia! Koskaan aiemmin emme ole niin syvästi tunteneet isänmaan olemassa oloa kuin tänä hetkenä, jolloin tunnemme sen olevan inhimillisen tietoisuuden järkähtämätön tosiasia, koskaan emme ole niin syvästi kuin nyt sodan ensi hetkinä tunteneet, että Italia on elävä, voimakas, kuolematon persoonallisuus.

Italia äiti, pelottomina uhraamme Sinulle henkemme ja veremme.»

XXVI.

VIHREÄNHARMAA UNIVORMU.

Vapaaehtoiset. Ammattiupseerien vastenmielisyys sotaan liittymisen kannattajia kohtaan. Elämä juoksuhaudoissa. »Il mio diario di guerra», Mussolinin sotapäiväkirja.

Italian yhtyessä sotaan tulvi lippujen alle kaksisataatuhatta vapaaehtoista, maasta, jossa oli mitä laajin yleinen asevelvollisuus. Tämä on kunnioitusta herättävä lukumäärä. Nuorukaiset, miehet, pojat ja ukot tarjosivat isänmaalleen käsivartensa ja henkensä. Heidän joukossaan oli muuan vanhus, joka kuusikymmentä vuotta sitten oli lähtenyt talostaan Garibaldin joukkoihin taistelemaan. Vapaaehtoisten veri punasi maata pitkin koko rintamaa.

Mutta vasta 1916-vuoden elokuussa, Italian käytyä sotaa jo toista vuotta, muistettiin tätä kaksisataatuhantista marttyyrijoukkoa.

Heidän kurja kohtelunsa johtui siitä, että osa ammattiupseereja, joka oli kasvanut preussiläisen piikkikypärän palvonnassa, suhtautui vastenmielisyyttä osoittaen ja epäluuloisesti näihin sotaan yhtymisen esitaistelijoihin, interventionisteihin. Mutta myöskin moni asetoveri miehistön parista, moni tietämätön talonpoikaisrukka, joihin kiihoittajat olivat vihan ja kiukun siemeniään kylväneet, vihasivat näitä »sodan tekijöitä». Sen vuoksi kului kuukausi kuukauden perästä,

ennenkuin vihdoinkin annettiin päiväkäsky, jossa käskettiin kohtelemaan vapaaehtoisia kunnioittaen ja oikeudenmukaisesti. Tällöin ruumistui juuri noissa vapaaehtoisissa ja erikoisesti heidän uhkarohkeissa iskujoukoissaan italialainen ominaisuus, joka myöhemmin koko sodanjälkeisenä aikana, Fiumesta fascismiin asti, edelleen jatkoi vaikutustaan.

Ja kun Mussolini sitten tavallisena sotilaana astui riveihin, sai hän kokea muitten inverventionistien kärsimykset. Ja kuitenkin hän sanoi:

»Ilo, jota tunsimme löydettyämme uudelleen Italian, äitimme, jota emme koskaan olleet kieltäneet, vaikkakin jossakin määrin unohtaneet, taivaltaessamme internationalismin polkuja, oli niin syvä ja riemuisa, että ihmisten ja asioitten kurjuus ei kyennyt sitä sammentamaan.»

Ja jäähyväisiksi ystävilleen, joitten haltuun hän jätti Popolo d'Italian, hän kirjoitti:

»Me, jotka lähdemme taistelun välittömiin vaaroihin lumisiin juoksuhautoihin, me tahdomme tuntea selkäpuolemme varmaksi. Valvokaa. Iskekää tuhattulimmaisesti! Me taistelemme, taistelkaa te myös. Siinä ohjelma, jonka teille jätän. P e r n o n d i s a r m a r e — älkää riisuko aseitanne!

Tiedän että olette uskollisia tälle tunnussanalle. Teitä polttaa sama tuli kuin minuakin, te rakastatte tätä lehteä, jonka hyväksi olette parhaat voimanne antaneet, te näette, ettei suuripiirteinen taistelu, jonka kymmenen kuukautta sitten aloitin, vielä ole lopussa, vaan vain siirtynyt uuteen vaiheeseen, te vihaatte samalla vihalla kuin minäkin vihollisiamme, jotka ovat Italian vihollisia.

Mitä minuun itseeni tulee, ei minulla ole minkäänlaista henkilökohtaista tarkoitusta. Olen valmis alistumaan kohtalon iskuihin. Niinkuin roomalainen sanoi: N e c e s s e n a v i g a r e, n o n v i v e r e. (Merenkulku on välttämätöntä, ei eläminen.)

Italialainen ei ole abstraktioiden mies. Siksi hän onkin urhea soturi ja uskollinen toveri, kunhan hän vain saa tosi

johtajan päällikökseen. Semmoista johtajaa hän seuraa nurkumatta minne tahansa. Camorran ja maffian rikolliset teotkin ovat vain tämän sankareita synnyttävän ominaisuuden harhajohdannaisia.

Alkuperäisillä ihmisillä, jotka eivät ymmärrä viisasteluja, kuten esimerkiksi koulupojilla ja sotilailla, jotka ovat kootut joukoiksi, on pettämätön todellisuusvaisto, he tunnustavat johtajan ulkonaisitta merkeittäkin.

Ensimmäisen tulikasteen jälkeen muuan sotilas virkkoi Mussolinille: »Signor Mussolini, me olemme nähneet, että te olette rohkea mies, te olette jo johtanut meitä läpi kranaattitulen ja me toivomme, että edelleenkin johdatte meitä.» Ja Kalabrian, Toskanan ja Sisilian talonpojat, jotka olivat hänen sotatovereitaan, sanoivat: »olemme jo kirjoittaneet kotiin, että te olette samoissa juoksuhaudoissa kuin mekin.»

»Mussolinin työinto ja -kyky, bersaglieren sotilashenki ja tyyneys kelpaa esikuvaksi: työssä ja rohkeassa taistossa hän on aina ensimmäinen; vaaroja uhmaten hän tekee tehtävänsä innokkaasti ja äärimmäisen huolellisesti.» Olisipa luullut, että tällaisen ylistysvirren seurauksena olisi ollut vaikka minkälaiset kunnianosoitukset. Mutta ne ylensivät hänet vain korpraaliksi. Kersantinnauhoja korkeampia merkkejä ei hänen osakseen tullut. Hänhän oli vapaaehtoinen interventionisti. Kuusi päivää siitä kuin hänet oli komennettu upseerikursseille jo toinen päiväkäsky palautti hänet juoksuhautoihin.

»Tämä uutinen ei tule yllätyksenä eikä se minua sureta. Luon katseeni Monte Neroon, jonka lumi kokonaan peittää, ja virkan itsekseni: huomenna olen osasto 1270:ssä» ilmoittaa hänen päiväkirjansa.

Samaa sai hänen poliittinen taistelutoverinsa Filippo Corridoni kokea. Ja vielä katkerammin sai Cesare Battisti kärsiä. Häntä kohdeltiin epäluulolla, joka verisesti loukkasi tulisieluista italialaisuuden esitaistelijaa, veljiensä riveihin viholismaasta rientänyttä sankaria.

Pikkumaiset ihmiset vaivaisine sydämineen ja kurjine

luonteineen, sattuman ja juonien suuriksi tekemät kääpiöt, eivät koskaan voi sietää todellista johtajaksi syntynyttä jättiläistä lähellään. »Olen juonut juoksuhautojen karvaan maljan pohjaan», sanoi sotilas Mussolini ylväänä. Ainoa kerta muuten, jolloin kuulin hänen julkisesti ylpeilevän. Palveluksestaan hän kirjoittaa päiväkirjaansa: »Ensimmäiset kuukaudet juoksuhaudoissa ylisen Isonzon varrella syksyllä 1915 olivat sangen siedettäviä, mutta kaikki ne, jotka kanssani tai jälkeeni kävivät läpi Vrsigin murheellisten kurimusten, joutuivat olemaan Javorcekillä ja Kukilla jäätävissä myrskyissä helmikuussa 1916, ne eivät hevillä unohda noita kovia päiviä. — Sodan toisen jakson vietin Carniassa, jokseenkin rauhallisessa piirissä, vain talvi siellä oli ankara. Ensi lumen toi syyskuun 20. Myöhemmin komennettiin meidät tuohon kuuluisaan rintamanosaan alisen Isonzon varrelle.»

Tämä kiintoisa päiväkirja, jota Popolo d'Italia jatkuvasti julkaisi ja jota myöhemmin täydennettiin sensuurin pyyhkimillä kappaleilla, sisälsi tietysti vain katkonaisia esityksiä tapahtumista ja mielialoista. Kun ne kuitenkin sattuvasti kuvaavat kirjoittajaansa, lainaamme siitä palasen sieltä, toisen täältä.

»Iltapäivä. Taivas synkkenee, sataa, tuulee . . . Vieressäni seisoo Mizzati, Massari ja Sandri, kaikki Ferraran miehiä, jutellen tyynesti hampunviljelyksestä, markkinoista, juurikkaista, aivankuin maailmassa ei muuta mielenkiintoista olisikaan.»

Ja kesken sotilaselämän ankaraa todellisuutta seuranaan yksinkertaiset raa'at sotilaat, astuu hänessä piilevä taiteilija yht'äkkiä esiin: »En koskaan ole nähnyt sinisempää vettä kuin Isonzon. Kumarruin yli kylmien aaltojen ja join hartaana virran vilvoittavaa vettä. Pyhä joki!»

Usein kuultiin hänen kevätaamuin sanovan:

»Ajattelen kevätaamua, jolloin meitä ei enää ole olemassa. Emme enää saa nähdä aurinkoa emmekä puita puhkeavine umpuineen. Olemme maan mullassa. Mutta missä me silloin olemmekaan? Maan allako? Murheellista, murheellista.»

Tuskinpa luulisi tämän toimen miehen tällaisia maailmantuskan puhkauksia päästelevän.

»Tähtikirkas yö, täyskuu, kaikki on hiljaa, suuri salaperäinen tuntemattomuus. Olemme kukkulalla, kukkulalla! Olemme jo saaneet tykkitulessa kasteemme. Näin päättyi ensimmäinen sotapäiväni.»

Mutta tämäntapaiset tunnelmoimiset eivät vähimmässäkään määrin estä häntä avoimin silmin huomioimasta kaikkea, mitä hänen ympärillään tapahtuu.

»Mielentila, jota koko maailmassa sanotaan 'moraaliseksi ryhdiksi', on voiton perusedellytys, se on tärkeämpi kuin teknillinen ja mekaaninen järjestely. Ken t a h t o o voittaa, hän myöskin voittaa. Lopullisen voiton perii se, jolla on suurimmat sielunvoimareservit.»

». . . . teen johtopäätöksen, että italialaisen sotilaan moraali on hyvä. He ovat kuriin alistuvaisia, rohkeita, tekevät tehtävänsä mielihalusta . . . Näistä miehistä, joitten uljuus, sitkeys ja kieltäymykset suorittavat ihania tekoja, ei vanha roomalainen Enotrio enää voisi sanoa: 'Isänmaamme on pelkurien maa.'»

XXVII.

TAISTELUKENTILLÄ.

Sotilashautoja. Pyhiinvaellusmatka Mussolinin keralla. Corridonin kuolema. Kavaltaja Mussolini on murhattava. Mussolinin haavoittuminen. Sairaalassa.

Mussolinin mukana Karstissa 1922. Nyt jo rauhaisilta kentiltä kokoilevat miehet yhä vieläkin tuhansittain vihollisen lähettämiä »sokkoja», räjähtämättä jääneitä ammuksia, ja vievät ne syviin juoksuhautoihin. Mussolini selittelee meille eri »kaliiberit» ja nimittelee niitä vanhoilla sotilasten antamilla »lempinimillä». Jatkamme matkaa. Muuan nuori toverittaremme polvistuu vanhalle rajalinjalle suudellakseen Italiaa ennenkuin hän astuu edemmä pitkin kuohuvan kirkasvetisen Isonzon kaunista rantaa.

Tuossa on Caporetto. Tämän nimen verinen kaiku kouristaa sydäntämme. Ja tuolta kohoaa korkea, mahtava Monte Nero. Kauniit alppivuokot koristavat sen rinteitä. Astumme sotilashautuumaalle.

Tällä vuorella Mussolini oli saanut tulikasteensa. Aina hänen palatessaan lomalta oli vainajien alue laajentunut.

Ehkäpä nämä vuoririntaman lukemattomat haudat olivat kuvastuneet hänen sielunsa silmiin hänen valtaan päästyään vannoessaan: »Kuolleet sankarit, jotka lepäätte tuntemattomissa rotkoissa, te olette ikuisesti kätketyt sydä-

meeni!» Eikä hänen riemusaattonsa suotta vienyt häntä ensiksi Tuntemattoman sotilaan haudalle.

»Tässä», hän sanoo vaistomaisesti asettuen huomioasentoon, »lepää kapteenini. Hän oli urhea mies.»

Automme kulkee edelleen. Hän pysähdyttää sen äkkiä.

»Tässä kulmauksessa sain tiedon Corridonin kaatumisesta. Palasin yksinäni työpalveluksesta, ja hetken levätessäni saapui luokseni muuan kysyen: 'Oletko sinä Mussolini?' — 'Olen.' — 'Vai niin. Sittenpä kerronkin sinulle hauskan uutisen. Corridoni on kaatunut. Hän sai ansaitsemansa palkan. Olen oikein hyvilläni. Hiiteen kaikki interventionistit.'» — Ja senjälkeen sotamies oli vielä häväissyt vainajaa, Mussolinin seisoessa kalpeana, kivääri kainalossa. »Uskollinen toveri oli poissa. Vaalea arkkienkeli oli kuollut, antanut henkensä näittenkin ihmisten edestä, jotka häntä pilkkaavat kuolemankin jälkeen.»

Siihen aikaan oli myöskin tullut kummallisia kirjeitä Mussolinin komppaniatovereille. Eräskin sotilas oli kotipaikkansa sosialistipäälliköltä saanut seuraavanlaisen:

»Olemme kuulleet, että luopio Mussolini on taistelutovereitasi. Tekisit minulle henkilökohtaisen palveluksen, jos voisit toimittaa pois päiviltä kurjan kavaltajan.» — Sotilas oli kiirehtinyt näyttämään kirjettä Mussolinille. Tämä virkkoi vain: »Kylläpä nuo pensaitten takana kykkijät saavat merkillisiä ajatuksia tyhjiin kalloihinsa.»

Ajamme edelleen. Jätämme taaksemme Görzin, yhä vain sodan jälkiä, kypärejä, piikkilankaa, kuoppia, kranaatteja, kranaatteja kaikkialla. Maa on vielä aivan myllerrettyä. Tuolta kiiluu pieni Doberdôn järvi. »Ja tätä ovat sotakirjeenvaihtajat sanoneet 'villin viehättäväksi'. Lienevätköhän omin silmin nähneet näitä seutuja?»

Sinisen taivaan rauhallisena kaartuessa yllämme mittaamme tarkkaan hyvin säilyneitten etumaisten juoksuhautojen välimatkan. Vain kaksikymmentä metriä oli erottanut viholliset toisistaan. Mussolini kertoo juoksuhautamuistelmiaan:

»Erikoisalani oli kopata kiinni vihollisen heittämiä käsipommeja ja palauttaa ne takaisin ennenkuin ehtivät räjähtää. Vaarallista leikkiä. Mutta vaarallista oli räjähdyksen odottaminenkin. Onni suosi minua kuitenkin aina. Sittemmin aloin opettaa tovereilleni pomminsytytyksen taitoa: sytytyslanka oli saatava hehkumaan savukkeella, sillä tulitikut eivät palaneet kyllin kauan. Sen jälkeen oli sytytettyä pommia pidettävä hetkinen kourassa, sillä jos sen heti viskasi menemään, saattoi vihollinen lähettää sen takaisin. Sotilasparat, he seisoivat loukuttavin hampain minun kovaan ääneen laskiessani yhdestä kuuteenkymmeneen. Mutta minä katsoin heitä tiukasti silmiin ja sanoin: 'Paikoillenne. Kun komennan nyt, niin silloin heittäkää, yht'aikaa.' — Eräänä ikimuistettavana iltana näin kahden pienen punaisen pisteen tuikkivan vihollisen puolelta, tähtäsin niihin käsipommillani. Räjähdys, ja pisteet katosivat. Tupakoiminen on turmiollista. Seuraavana päivänä ottamamme vangit kertoivat, että tuo pommi oli tappanut neljä tai viisi heidän toveriaan. Kapteeni kysyi minulta silloin: 'Miksis tämän teit, poikani? Nuo miehet tuolla toisella puolen kai paraillaan kertoilivat juttujaan, tupakoivat ja muistelivat morsiamiaan?' — 'Herra kapteeni', vastasin, 'eiköhän siinä tapauksessa liene parasta kaikkien meidän lähteä Milanoon vähän jaloittelemaan?'».

Ja kumminkin, vielä nytkin synkkenee Mussolini, nähdessään savukkeen hehkuvan pimeässä, hänen kasvojensa yli liukuu tumma varjo aivan kuin pistävästä tuskasta, ja värisevin äänin hän kertoo tuosta tapauksesta juoksuhaudassa. Ja saavuttaakseen taas tasapainon täytyy hänen muistella haavoittuneita tovereitaan, jotka vetivät viimeisen hengenvetonsa hänen käsivarsillaan.

Heti hänen ensimmäisinä juoksuhautapäivinään oli muuan itävaltalainen 28 cm kranaatti räjähtänyt vähemmän kuin 3 metrin päässä hänestä, viskannut ilmaan puita juurineen, murskannut kiviä ja hävittänyt maanalaisen pomminsuojan, mutta jättänyt hänet aivan eheäksi. Mutta 23. helmi-

kuuta 1917 räjähti miinanheittäjä hänen käsiinsä. Mussolini, joka älysi oikealla hetkellä ja oikeassa paikassa olla varovainen, oli varoittanut: »Herra luutnantti, riittää, olemme tyhjentäneet jo toisen ammuskorin. Putki hehkuu. Saattaa käydä pahoin. — »Mitä joutavia», luutnantti ärähti, »vielä kuti».

Laukaus, tykki räjähti, viisi ruumista suistui maahan, revittyinä, raadeltuina. Mussolini oli lennähtänyt muutaman metrin päähän metallinsirujen tuiskuessa hänen ylitsensä. Hän makasi maassa verissään, puolipyörtyneenä tunnustellen jalkojaan. Hänet kannettiin Doberdôhon, jossa hänet sidottiin. Silminnäkijät kertovat hänen kasvot sirpaleitten repiminä ja verestävin silmin yhtä mittaa hokeneen: »Tiesinhän näin käyvän.» Doberdôsta hänet vietiin Ronchin sairaalaan. — Kenttäsairaalan lääkäri, tri Colvini, kertoo:

»Eräänä päivänä, jolloin minulla oli palvelusvuoro, astui ylilääkäri Vella hätäisesti luokseni, sanoen liikutettuna: 'Mussolini tulee, haavoittuneena, rintamanosa 144:stä', ja poistui taas kiireesti. Kukaan meistä ei ollut edes tiennytkään, että Popolo d'Italian päätoimittaja oli juoksuhaudoissa. Sosialisti- ja ikävä sanoaksemme puolueettomat klerikalilehdetkin olivat päivä päivältä jankuttaneet, että Mussolini piileskelee 'sisärintamalla'. — Luoksemme kannettiin haavoittunut, mies kalman kalpea, parin päivän musta parransänki poskilla, mustat silmät minuun tiukasti luotuina, hän se oli! Minun on tunnustaminen, että liikutus valtasi minut ytimiä myöten. — Nyt alkoi kuume nousta, 40,5, aloimme pelätä pahinta. Meidän täytyi hieman meislata hänen sääriluitansa. Hän oli itseensä sulkeutunut, otsa syvissä rypyissä, vaitelias, melkeinpä arka. Mutta kun hänet oli tuotu leikkaussaliin näytti ihmeellinen innoitus, määrätietoinen elontarmo hänet valtaavan. Hän loi tyynen katseen leikkausveitseen. Ja kun veitsi tunkeutui hänen lihaansa puri hän vain hampaansa yhteen ja tuskin kuuluva manaus pääsi hänen huuliltaan. Mutta heti sen jälkeen katsahti hän meihin iloisesti hymyillen.»

Samaan aikaan kerrottiin Milanossa, että hän oli kuole-

maisillaan tai jo kuollut. Myöhemmin saimme tietää kamalat yksityiskohdat: 80 cm² alalla oli 42 haavaa, hänen ruumiinsa oli kauttaaltaan palanut, lihasta törrötti lukemattomia metallinsiruja kuin nuolet pyhästä Sebastianista. Joka päivä joutui hän tuskallisen käsittelyn alaiseksi. Sitten ilmaantui lisätauteja, märkimistä, kuumetta; kärsimyksiä hourailuja, uhkaavaa haavakuumetta, ja siunatuksi lopuksi verisiä paiseita. Kykeneekö voimakas henki ja ruumis kestämään tämän kidutuksen?

»Tuskallinen liikkumattomuus mahtaa tuottaa teille hirveitä kärsimyksiä?» sanoi kuningas, käydessään häntä katsomassa. Ja juuri tämä pakollinen paikallaan pysyminen olikin pahinta, mitä hänelle saattoi tapahtua.

Kaikesta huolimatta olivat ensimmäiset sanat, jotka hän vapisevin käsin vaivalloisesti kirjoitti Popolo d'Italialle, ylväyden ja rakkauden sanat:

»Kertokaa kaikille, että valittamatta olisin alistunut suurempiinkin kärsimyksiin ententen armeijoja elähdyttävien aatteitten puolesta.

Olen onnellinen saadessani verelläni punata tien Triesteen.»

*

»Elämäni hirvittävin hetki, sanoin kuvaamaton tosi helvetti, oli itävaltalaisten lentäjien pommihyökkäys sairaalaa vastaan, jossa makasin ja jonka aikakauslehden 'Domenica del Corriere' julkaisema 'Mussolinin sairaala' niminen valokuva on tehnyt tunnetuksi.» — Unettoman, ankaran kuumeen kourissa vietetyn yön jälkeen hän kuuli maaliskuun 18. aamulla pommien räjähtelevän. »Onhan toki mahdotonta, etteivät he näe punaisen ristin merkkiä katolla», haavoittunut tyynesti huomautti. »Eivähän he neljän kuukauden aikana ole kertaakaan tänne päin pommejaan lähetelleet. Rauhoittukaa siis . . .»

Yhä tiheämpiä räjähdyksiä, viisitoista peräkkäin.

»Tästäpä soma juttu sukeuu», muudan toinen haavoittunut virkkoi.

»Viimeinen oli joka tapauksessa jo lähempänä», Mussolini vastasi. Mutta tuskin hän oli saanut tämän sanoneeksi kun jo pamahti, sakea savu ja santa sokaisi hänet, haavoittuneet, mikäli jaloille kykenivät, syöksyivät yhtenä rykelmänä ulvoen käytävään, kuului tuskan ja kauhun huutoja, auenneet haavat alkoivat uudelleen vuolaasti virrata. Iltaan mennessä oli kaikki korjattu turvallisempaan paikkaan, kaikki muut paitsi Mussolinia, jota ei voitu paikaltaan siirtää. Hän jäi yksin kera lääkärien, papin ja sairaanhoitajien sairaalan hiljaiseen hämärään.

*

Vihdoinkin koitti päivä, jolloin hän toipilaana saatuaan jättää sairaalan saapui luoksemme Milanoon. Hän hymyili kalpeana ystävilleen, taikka paremminkin hänen silmänsä hymyilivät, kasvot ja vääntyneet huulet eivät siihen kyenneet. Haavojen tuskallinen hoito, hän kun kieltäytyi nukutuksesta, oli siihen määrin näännyttänyt hänet, että hän vain vaivoin kykeni puhumaan.

Mutta hän tahtoi tulla terveeksi, ja lannistumaton tahto teki tehtävänsä. — Rintamalta vieri hyviä viestejä, ja hän otti päänalusensa alta sotakartan esiin, antoi siirtää sänkynsä akkunan ääreen ja merkitsi laskevan auringon viimeisten säteitten valossa hartaana karttaansa armeijan etenemisen. Elävänä on tämä näky painunut mieleeni.

»Mussolini! Tuolta tulee Mussolini!» kaikuivat huudot, kun hän eräänä päivänä taas ensimmäistä kertaa kainalosauvoitta vain sauvaansa nojaten teki koekävelyn Scala teatterin pääharjoitukseen.

Ja sitten iski salama mustista ukkospilvistä: sanoma Caporetton onnettomasta taistelusta lokakuun 22. 1917. Vielä tänäänkin pakottaa sydäntäni sitä ajatellessani.

XXVIII.

MORAALINEN JUOKSUHAUTA.

»Kansallisen voimattomuuden hallitus.» Vandervelde, Turati ja Treves. Traagillinen hetki. Vastarinta maan sisäosissa. Mussolinin aavistuksia.

Mussolinin päiväkirjasta, joka koskettelee hänen viimeisiä rintama-aikojaan, saattoi tarkkaava korva jo kuulla toisenlaisen äänensävyn. Tammikuun 27, hän kirjoittaa: »Lunta. Pakkasta. Loputonta mielipahaa. Käskyjä, vastakäskyjä, epäjärjestystä.» Ja edelleen: »Hallituksemme on kansallisen voimattomuuden hallitus.» Hän oli varmasti nähnyt paljon sellaista, josta hän ei kernaasti halunnut puhua.

Jo joulukuussa 1915 hän oli käyttänyt talvilomansa propagandan järjestämiseen »pappien ja sosialistien 'rauha millä ehdoin hyvänsä' aloittaman kiihoituksen» kukistamiseksi. Ja 1916 hän oli saatuaan kuulla, että joku puolueettomien ryhmän talonpoika oli ampunut erään toisen, interventionismia kannattavan toverinsa, kirjoittanut ministeri Orlandolle: »Aika ei ole nyt sellainen, herra ministeri, että teko voitaisiin painaa villaisella. Teidän horjuva politiikkanne a la Monte Citorio on lopetettava. Sotilaat hallitkoot aseissa olevaa kansaa. Rooma, antiikin viisauden äiti, olkoon tässäkin opettajamme.»

Myöhemmin, nähdessäni hänen sairaalan akkunan ääressä selittävän sotakarttaa, hän puhui vielä selvemmin sanoin:

»Sosialistisen puolueettomuuden samoin kuin Vatikaaninkin sanastossa puhutaan 'näännytyssodasta, kaikkien kansojen hitaasta kuolemasta'. Mutta Bainsizzan tapaus on iskenyt tämänkin opinlauseen hengiltä. Sotaraportit kertovat vihollisrintaman täydellisestä musertamisesta, tapahtuma, joka on kokonaan muuttanut sodan luonteen. Herrat hallituksen jäsenet, nyt on oikea hetki: Nyt voitte saada valtaanne italialaisten sydämet, nyt voitte ikiajoiksi hävittää turmiollisen erimielisyyden, jonka vallassa sotaan ryhdyimme. Kun nyt olette huolehtineet ulkonaisista asioista, käykää käsiksi sisäisiin. Levittäkää jokaiseen kaupunkiin, jokaiseen vähäpätöisimpäänkin kylään toivon ja luottamuksen henki. Kansamme, joka kykenee voittamaan, joka tahtoo voittaa ja jonka täytyy voittaa, on palkitseva sen teille sekä moraalisesti että aineellisesti.»

»Mutta nämä vetoomukseni ovat turhia. Vallanpitäjämme eivät ole uskonsankareita, vaan virkamiehiä. He ovat tuhlanneet 1915-vuoden toukokuun päivien perinnön, ja he tuhlaavat myöskin 1917:n elokuun perinnön.»

»Mutta näin valtavia varavoimia omaava kansa löytää omasta itsestään tervehtymisensä, ja se ajaa tiehensä mokomat valtiomiesten irvikuvat, jotka kolmen maailmansotavuoden jälkeen vielä käyttävät kukistetun ja romukoppaan heitetyn hallituksen keinoja.»

Asiantuntijain mielipiteen mukaan oli Bainsizzan voittoa varsin kurjasti käytetty lopullisen voiton hyväksi, sitä oli vähäksytty ja armeija asetettu vakavan sivustahyökkäysuhan alaiseksi, etulinjoja kun oli siirretty vain kapeaksi pitkäksi kiilaksi eteenpäin: ja ennen kaikkea oli joukkojen huonoon tilaan suurimpana syynä ampumavarojen puute ja sotatarpeitten kurja jälkikuljetus. — Lisäksi liittolaiset jättivät italialaiset avutta silloinkin, kun viholliset koko voimallaan kaksi kertaa ahdistivat Italian rintamaa. Koko sodan aikana oli tosin puhuttu »yhtenäisestä rintamasta», kuitenkaan sitä tosi toimin osoittamatta. Italian huomauttaessa, että Eng-

lannin armeijan toki pitäisi tukea muitakin rintamia kuin vain Ranskan, oli Lloyd George kylmästi avun evännyt, vastoin marsalkkojensa mielipidettä, jotka, kuten meille vakuutettiin, usein koettivat saada hänet järkiinsä. Vasta sitten, kun italialaiset pysähdyttivät vihollisen Piaven rannoille, kolme viikkoa Caporetton kauhean tappion jälkeen, saapuivat kenraali Diazin raportissaan mainitsemat englantilaiset ja ranskalaiset pataljoonat, jotka sitten sodan loppuun asti jäivätkin Italian rintamalle.

*

Itämailla sitä vastoin kirjoitettiin aasialaisia ja slaavilaisia reseptejä kansojen pelastukseksi, jotka hypnoottisin vaikutusvoimin saapuivat luoksemme ja heikensivät vastustuskykyämme saksalaista painostusta vastaan, aivan samoin kuin aikoinaan kehittyvä ja kasvava kristillinen aate Italiassa oli liittynyt germaaneihin Rooman kukistamiseksi. Tähän asti vain saksalaisystävällinen ja puolueettomuutta kannattava sosialismi joutui nyt yhtäkkiä tekemisiin äärimmäisen leninismin kanssa, jonka houkutukset vaikuttivat kansaan paljon viekoittelevammin kuin kotimaisten johtajien viimeiset keinot. Arkoina ja kauhistuneina puoluejohtajat koettivat taistella näitä uusia oppeja vastaan vallanpitäjien tuudittautuessa autuaaseen toivoon, että 'antaa mennä' politiikka kyllä pelastaa maan tästä uudesta vaarasta.

Muistan kerran 1916 seuranneeni Belgian kansallisen puolustuksen ministeriä, Vandervelde'a, neuvotteluun edustaja Turatin luo. Koska sosialistit ennen sotaa olivat väittäneet rakastavansa isänmaataan aivan yhtä paljon kuin muutkin, vieläpä tulisemminkin, koska he eivät pitäneet isänmaataan vain lastensa kasvatusäitinä, vaan todellisena äitinä, — moraalisesta suuruudesta, ei sorrettuna eikä muitten sortajana— oli joku meistä tällöin uskonut heidän sanoihinsa eikä pitänyt niitä vain tyhjinä valtiollisina iskusanoina ja kurjan ruumiillisen pelkuruuden peitteenä. — No niin, belgialainen työväen-

edustaja ja edustaja Caspar, vaaleaverinen, voimakas ja tanakka mies kuin germaanien jumala Thor, sanoi meille hyvästit Turantin kynnyksellä. Hän oli edellisenä iltana kimmastunut edustaja Trevesiin. »Jos te käsitätte kansainvälisen yhteisyyden tuommoiseksi, niin tulkoot kernaammin sitten vaikka saksalaiset!» Ja näin jäi tuohon neuvotteluun vain kaksi viisasta ja diplomaattista päähenkilöä, jotka olivat mahdollisimman kaukana akkunoita särkevästä villeydestä.

»Lyhyesti siis», kysyi Vandervelde, keskustelun jouduttua määrättyyn kohtaan, ja hänen ohuet huulensa hymyilivät viekkaasti kettumaisen ilmeen kuvastuessa hänen silmistään, »lyhyesti siis, toveri Turati, toveri Treves, mitenkä olisitte meidän asemassamme meidän miehitetyssä maassamme Belgiassa menetelleet?»

»Tietysti samoin kuin tekin, parahin ystävä. Olisin menetellyt aivan samalla tavoin», huudahti Treves innoissaan. Turati siveli mietteissään partaansa. (Myöhemmin toiseen aikaan, jolloin Italian kohtalo näytti synkältä, kuulin hänen vaikeroivan: »Voi, olisimmepa sittenkin liittyneet Saksaan!»

»Mutta miksi ette sitten toimi kansainvälisen menettelytavan mukaisesti meidän hyväksemme? Sodan puhjettua on olemassa välttämättömyys aikaansaada sosialistinen toiminta työtätekevien luokkien puolustamiseksi, myöskin saksalaisten, ehkäpä vastoin itse Saksaa, jos tarvitaan. Siinä emme me voineet mitään tehdä, me, jotka oman maamme puolustuksen hetkenä olemme karkoitetut maastamme, jotka olemme pakolaisia, kansainvälisiä, yhtenäisyyden vuoksi sanottuna, mutta emme suinkaan kansallisvastaisia.»

Anna Kulišova, joka tupakoiden ja vaiti ollen oli kuunnellut, ponnahti pystyyn: »Niin kylläkin, mutta sanoinpa ystävilleni, eivätkä he tähän mennessä vielä ole mitään siihen vastanneet: Ellei Italia viime keväänä olisi yhtynyt sotaan, olisi Saksa jo voittanut. Mihin te sitten olisitte ryhtyneet, kun Belgia olisi lopullisesti murskattu, Ranska paloiteltu, Englanti sisunsa menettänyt, kaikki kansalliset kysy-

mykset ratkaisematta, ja sosialismi saksalais-itävaltalaisen imperialistisen germanisuuden kahleissa? Ja Venäjä, täytyykö minun Venäjäni iankaikkisesti huokailla tsaarien ikeen alla?»

Näin me epämääräisin sanoin koetimme purkaa levottomien sydämiemme ahdistavia tunteita.

»Mitä tuhannet uudet tykit ja konekiväärit hyödyttävät, jos sielunvoiman puute tekee niiden voiman tehottomaksi? . . . Päivän tunnussana on: Ei enää juoksuhaudoissa vietettyä talvea! Saksalaiset ponnistavat voimansa äärimmilleen väsyttääkseen liittoutuneet, synnyttääkseen vihollismaissa sisäisen vastustuksen sotaa vastaan», nämä profeetalliset ja pessimistiset sanat julkaisi Popolo d'Italia syyskuun 3. 1917.

»Emme kaipaa ylistysvirsiä», piirsi joku sotilas hiilellä erääseen Karstin varustukseen. Mutta jo suoritetut sankariteot vaativat, ollakseen pysyviä, uusia uhrauksia. Mutta kuitenkaan ei tätä välttämättömyyttä selitetty sotilaille, jotka jätettiin alttiiksi kiihoitukselle, jonka mukaan jatkuvat uhrit olivat tarpeettomia. Muuan yllättävä hyökkäys Italian rintamalla, jonka seuraukset olivat mitättömät ja helposti korjattavissa, tapasi italialaiset kokonaan valmistumattomina ja järjestymättöminä, ja nyt puhkesivat pitkällisen myrkytyksen seuraukset esiin. »Sota on lopussa, lähdemme kotiin», sanoivat kurittomat joukot ja hajaantuivat. Koko pulman ratkaisu riippui johtajakysymyksen ratkaisusta. Kaikkialla, missä johtajat olivat kunnollisia, oli myöskin kunnon sotilaita, jotka nurkumatta tottelivat niitäkin käskyjä, joitten täyttämisestä seurasi kuolema ja kärsimys. Mutta vaikkakaan rintamalla ei ollut miestä, joka olisi kyennyt hiekkajyväsistä rakentamaan lujan vallituksen, näkivät sotilaat, palatessaan rintamalta kotipaikoilleen, uuden, uhkaavan, yksimielisen Italian, joka viittasi maahan, joka heidän oli takaisin valloitettava, viittasi voittoon, joka heidän t ä y t y i taistella maalleen.

Tämä rintamantakainen »moraalinen juoksuhauta», johon vähitellen kaikki kokoontuivat, luotiin hämmästyttävän no-

peasti, ja tässä työssä Popolo d'Italia oli ensimmäinen ja kiivain ahertaja. Eikä se heittänyt työtään kesken.

»Rintama päin vihollista! Se on suurin velvollisuutenne», huudahti Mussolini lokakuun 27. 1917 voimakkain sanoin, »ei raskasta, vaan suurta hetkeä varten.» Virallisten tiedoitusten vastapainoksi, jotka levittivät maahan mieltenmasennusta ja häpeää, Popolo d'Italia kaiutti toivon ja luottamuksen sytyttäviä sanoja, kehoittaen työhön ja tekoihin, ja sen sotaiset herätyshuudot julistivat lakkaamatta harmaassa hämärässä voiton aamuruskoa.

*

Aika vierii Mussolinin elämässä niin nopeaan, että hän jo nykyisyydessä selvästi tuntee tulevaisuuden. Hänestä tulevaiset tapahtumat ovat jo läsnä, ja kun ne sitten todella sitä ovat, saattaa sattua, että ne eivät enää kiinnosta häntä. Saattaa sattua, että hän keskikesällä valittaa syksyn tuntua ja tammikuussa äkkiä kysyy: »Ettekö tosiaankaan huomaa, kuinka keväinen ilma jo on? Pidätte kai minua narrina?» Lokakuussa 1919 hän vakuutti vaalien tuloksista masentuneille ystävilleen: »Voitto on lopultakin varmasti meidän. Älkää huoliko, minä julistan juhlallisesti ja virallisesti, että jo olen Milanon edustaja. Saan vielä kerran varmasti . . . ainakin 80,000 ääntä.»

Ennustus ei pettänyt. Hän sai Milanosta 80,000 ääntä, jättääksemme kokonaan mainitsematta samanaikaisen loistavan Bolognan voiton. Ja tämä tapahtui toukokuun 15. 1921, puoli kolmatta vuotta ennustuksesta, jolloin, v. 1919, ei olisi tarvittu enempää kuin 4,000 ääntä.

Caporetton verisinä päivinä Popolo d'Italian pieni johtajan huone oli se Mekka, johon kaikki pyhiinvaelsivat samaan uskoa, lohdutusta ja lämpöä. Ja he palasivat sieltä vahvistuneina, lohdutettuina, melkeinpä iloisina, niin voitonvarmana hän oli heille tulevaisuutta selittänyt. Silloin hän sanoi:

Mussolini työhuoneessaan Palazzo Chigissä.

Mussolini eräässä kaatuneiden muistoksi pidetyssä juhlassa.

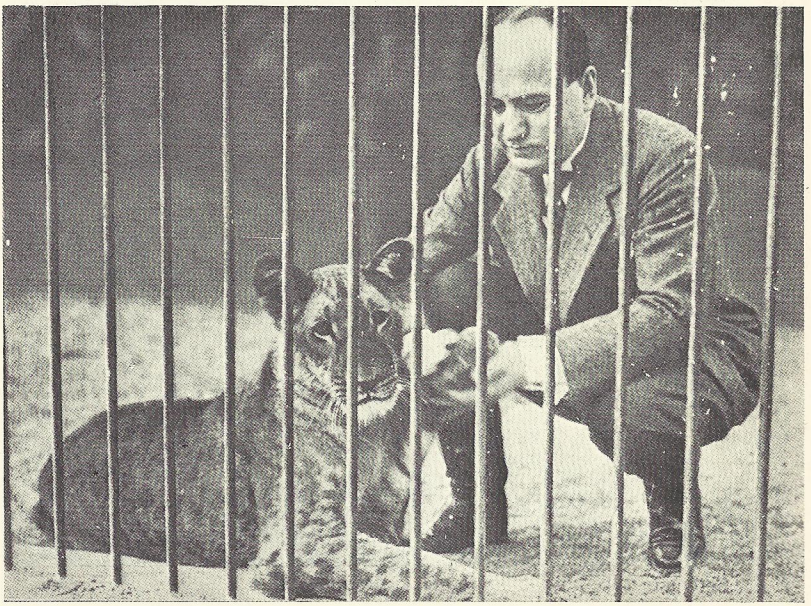

Mussolini ja »Italia» — diktaattorille lahjoitettu naarasleijona.

»Venetsian tasangoilla kehittyy suuri taistelu. Historia todistaa, että kansojen yhteentörmäys aina noudattaa samoja pääsuuntia. Liittoutuneet erehtyivät, antaessaan raskaan saksalaisen hengen, joka on jäykkä ja antidynaaminen, koska se ei ole nerokas, pakottaa joukkonsa kaivautumaan maahan.

Kaikkialla käytiin vain taktillista sotaa, Venäjän rintamaa ehkä lukuunottamatta. Ajanvoittamissotaa, eikä manööverisotaa. Ei missään ainoatakaan strateegia! Ratkaisevat taistelut taistellaan tasangoilla, ei piirittämällä maanalaisia linnoituksia ja rintamaa pala palalta jauhamalla. Vihollisen rintamanmurron johdosta syntyy nyt vihdoinkin suuri taistelu, joka ajaa viholliset takaisin, ei ainoastaan lähtökohtaansa, vaan maansa sydämeen.»

Marraskuun alussa hän kirjoitti seuraavan hämmästyttävän ennustuksen:

»Saammeko siis italialaisen joen rannoilla, joka tulee näille tapahtumille nimensä antamaan, elää historiamme ja maailmanhistorian mestarinäytteen päivät?

Tapahtuuko siis Tagliamenton tasangolla keskusvaltojen uusi suuri hyökkäys, sivistyksen ja raakalaisuuden yhteeniskentä?

Eikö kohtalon kirjaan jo ole kirjoitettu, että pangermanisuuden häviö, joka alkoi erään Ranskan virran rannoilla, tehdään täydelliseksi erään Italian virran rannoilla?

Kaiken tämän tiedämme muutaman viikon tai muutaman päivän kuluttua.

Sillä välin: rohkaiskaa luontonne!

Eilisen päivän tuskaiset kysymykset olivat: onko meillä leipää? Onko meillä polttopuita?

Tänään unohdamme nuo kysymykset, tänään kaupungit kysyvät, onko meillä kylliksi rautaa — kranaatteihin ja pistimiin!

Me kärsimme vilua ja nälkää — vähät siitä. Vihollistulva ei toisi mukanaan ainoastaan vilua ja nälkää, vaan lisäksi lamaantumisen. Sitä emme siedä. Me tahdomme voittaa, meidän täytyy voittaa, ja me voitamme.»

XXIX.

VOITTO JA SEN JÄLKEINEN AIKA.

»Jumalaiset nuorukaiset.» Rukous kukkulalla. Mussolini muistopatsaan luona. Hellaan kaupungit ja Europan yhdysvallat. Kolme »ei»tä Bissolatia vastaan. Auringonpaiste ja bolševismi.

»Mies joka kaatuu kolmenkymmenen vanhana, uhraa isänmaalleen vain osan elämästään, sillä hän on jo elänyt. Mutta nuorukainen, jolle elämä vasta on sylinsä aukaissut, ehtimättä hänelle mitään antaa, uhraa kaikkensa, hän uhraa nykyisyytensä ja tulevaisuutensa. Hänessä elää uhrimieli, joka on suuren rakkauden salaisuus ja etuoikeus, rakkauden, joka ei epäröi, joka ei tee itsekkäitä laskelmia, joka on ääretön, rakkauden, joka sanoo: ei vain pisara, vaan kaikki vereni, ei vain osa elämästäni, vaan koko elämäni Italian pelastukseksi. Ja Italia pelastuu, uskomme siihen sokeasti, koska sillä on nuorukaisia, jotka Roberto Sarfattin lailla seitsentoistavuotiaina käyvät taistoon ja kuolemaan.» Tämä nuorukainen, ehkäpä nuorin kaatuneista vapaaehtoisista, kävi äitinsä kera Mussolinin luona jonakin 1918-vuoden hirveän tammikuun päivänä, vähää ennen kuin kuolema hänet kohtasi rintaman kolkoilla jäätiköillä.

Vanhempi asetoveri kyseli kuulumisia rintamalta. Yhäti toistui kysymys: »Minkälainen on armeijan henki? Onko

sotilaitten mieliala rohkaistunut?» Ja pojan lakoonisen vastauksen saatuaan mies loi nuorukaiseen katseen, kuin etsien hänen kasvoiltaan vieläkin selvempää vastausta.

Nämä viimeistä kansakunnan kutsua noudattaneet vapaaehtoiset, nämä »Divini Fanciulli» — jumalaiset nuorukaiset —, joiksi runoilijattaremme Ada Negri heidät risti, olivat ylpeytemme. Ja kun tämänkin nuorukaisen oli kaatuminen, kaatui hän kuitenkin ensimmäisissä onnekkaissa hyökkäyksissämme Caporetton tappion jälkeen vallatessaan menetettyjä alueita takaisin isänmaalleen. Näistä tammikuun loppupäivistä alkaen ei enää peräydytty askeltakaan, ja vihdoin koitti päivä, jolloin koko Italiassa kaikui vain yksi sana: V o i t t o !

Keskeymättömänä virtana vyöryivät ihmisjoukot Milanon esikaupungeista keskukseen päin, täyttäen kadut ja torit. Tuntemattomat ihmiset syleilivät toisiaan nauraen ja itkien tietämättä oikein miten olla, kuin eleä.

Aurinko laski tuona unohtumattomana iltana kahden toisiinsa yhtyvän ylängön yli, kahden linnoituksen, jotka ovat Italian luonnon laatima raja ja joista Italia vuosisatoja oli uneksinut.

Onnelliset ne, jotka ovat omin silmin saaneet nähdä nämä unelmat tosina, vielä onnellisemmat ne, jotka omin käsin ja omin aivoituksin ovat saaneet työskennellä tämän tulevaisen onnen puolesta.

Näitä mietiskelin Milanon suuressa aselevonjuhlassa kuunnellessani Mussolinia, kun hän kalpeana, palavana, väristen johdatti mieliimme kaatuneet sankarimme.

Hän seisoi C i n q u e G i o r n a t e — viiden päivän — patsaan jalustalla. Hänen ympärillään tungeksivat kansanjoukot, kaikkialla liehuivat liput. Hän seisoi yhtä lujana ja päättävänä kuin nuo pronssiset patsaat itse, ja kansa tervehti häntä riemuiten.

Tuona hetkenä hän ei enää ollut kansanpuhuja eikä valtiollinen johtaja, hän oli sotilas, joka tunsi voitonhuuman

kuumana suonissaan virtaavan. Hän valtasi kuulijainsa sielut, mutta ennenkuin hän taas lennähdytti ne kohti uusia päämääriä, hän levitti ne kaatuneitten toverien hautojen yli.

*

Italia, ainutlaatuinen kansa voittajien parissa, joutui myöskin ainutlaatuisella tavalla tappiolle rauhanteossa. Vahingonkorvaus voittajille samoin kuin voitetuille osoitettu jalomielisyys ja anteliaisuus tapahtui kokonaan Italian kustannuksella, koska sitä pidettiin heikkona kansakuntana ja koska sillä oli heikot edustajat rauhanneuvotteluissa.

Jos presidentti Wilson, joka tahtoi uudelleen rakentaa Europan vanhaa maailmaa tuntemattoman amerikkalaisen ohjelmalla ja mielenlaadulla, olisi edes ajatuksissaan ollut johdonmukainen, niin hänen olisi pitänyt puhua »Europan Yhdysvalloista». Sillä maapalloon verrattuna Europpa itse asiassa ei ole muuta kuin — vaikkakin suuremmassa mittakaavassa — pieni kunnon Hellas. Ranska ja Saksa vastakkain, Englanti ja Venäjä samoin — mitä tämä muuta on kuin Ateenan taistelu Syrakuusaa, Spartan Megaraa vastaan? Teollisuusmaa Amerikka voisi tehdä meistä hedonistisen siirtokunnan, aivan samoin kuin Rooma teki Kreikasta, paikan, jonne matkustetaan huvittelemaan ja taideteoksia keräilemään — vain tavaroitten ja leivän hinnasta. Onhan historiassa ja esihistoriassa yllin kyllin esimerkkejä hävinneistä kulttuureista.

Mutta kaukokatseisen Amerikan edustaja ei tohtinut esittää näin uskallettuja ajatuksia, europpalaisen yksimielisyyden peikkoa ei manattu esiin. Päinvastoin, Wilsonin taitava aateja veriheimolainen, asianajaja Lloyd George ja tenhoava vallanhimoinen vanha tiikeri Clemenceau sokaisivat siinä määrin kaikki muut, ettei ryhdytty keskustelemaan edes »merten vapaudesta», vaan yksinkertaisesti alettiin jutustella 14 pykälästä. Salaperäiset juonittelut ehkäisivät Italian kaikki yritykset oikeuksiensa puoltamiseksi, ja samaan aikaan kuin

koko viha ja kiukku keskitettiin kansallisesti yhtenäiseen Saksaan, pääsi Itävalta, »Itävalta parka» — jonka näyttelemä osa haastajana ja maailmanpalon välittömänä aiheuttajana oli kokonaan unohdettu — koko vastuusta hajaantumalla kuin vararikon tehnyt liike. Voitettujen ja tuomittavien kansojen edustajien ensi kertaa astuessa tuomiosaliin, jossa sloveeni-kroaatit istuivat samalla puolen pöytää kuin voittaja-tuomaritkin, Wienin edustaja lausui kummissaan heille: »Luulin toki, että meidät istutettaisiin samalle puolen pöytää.» Ja tällaiseen aikaan Italian edustaja Bissolati vetäytyi syrjään ja meni Wilsonin luo neuvottelemaan hänen kanssaan italialaista Dalmatiaa vastustavasta politiikasta.

Turhaan Mussolini Popolo d'Italiassa vastusti mokomaa Cairolin politiikkaa, »joka jo 1878 oltuaan kaikkea muuta kuin viisasta valtiotaitoa, tänään, 1919, ei ole vain typerää, vaan vielä lisäksi vanhingollista.» Ja hän jatkoi:

»Imperialismi on elämän ikuinen ja muuttumaton laki. Se ei pohjaltaan ole muuta kuin jokaisen yksilön ja jokaisen elävän ja elinvoimaisen kansan sisimmässään tuntema tarve, toive ja tahto päästä laajenemaan. Mutta sekä yksilöitten että kansojen imperialismia on eri laatuja, jotka tunnetaan menettelytavoistaan. Imperialismin ei ehdottomasti ole pakko, kuten yleensä luullaan, olla ylimys- ja sotilasvaltaista, se voi myöskin olla kansanvaltainen, rauhallinen, taloudellinen, henkinen.»

Leonidas Bissolati saapui tällöin Milanoon. Scala teatterissa hän koetti puhua itselleen kannattajia. Bissolati oli hyvä puhuja ja laajatietoinen vakaumuksen mies, mutta hänen vakaumuksensa olivat abstraktioita, tosi elämä oli hänelle vieras. Tuntui katkeralta pakostakin vastustaa häntä, vanhaa ystävää, katkeralta tuntui, kun parhaasta tahdostakaan ei voinut muuta tehdä hänen hyväkseen kuin pyytää omia puoluelaisiamme, hänenkin entisiä tovereitaan, joka tapauksessa pitämään arvossa häntä, viisikymmenvuotiasta vapaaehtoista alppijääkäriä.

Kalpeana, kasvoillaan kova ilme kuten aina tärkeinä hetkinä, Popolo d'Italian päätoimittaja istui taapäin nojautuneena kolmannen luokan aitiossaan. Mutta yleisö tunsi hänen sähköttävän läsnäolonsa, ja kättentaputukset ja huudot »Mussolini! Mussolini! — Mussolini puhumaan!» keskeyttivät tämän epäävistä viittauksista huolimatta yhtä mittaa Bissolatin puheen. Mutta eräässä puheen kohdassa, jossa Mussolini huomasi Bissolatin kieltävän Italian kansalliset ja historialliset oikeudet, hän ei enää voinut kuohuvaa tuskaansa ja paheksuntaansa hillitä, vaan hän syöksähti pystyyn ja sähähti leuat yhteenpuristettuina: »ei, ei, ei ikinä!» iskien samalla nyrkkinsä aition reunukseen, jotta pöly pöllähti sametista.

*

Ajatukseni palaavat pakostakin loppumattoman pitkään talveen 1919, jolloin Popolo d'Italian huoneet aina olivat tulvillaan kotiinpalaavia sotilaita, jotka valittivat hätäänsä. Heitä oli useinkin pihalle asti ulottuva jono, jossa anojat kenttäsotilaan kärsivällisyydellä odottivat vuoroaan.

»Rintamalta palaaville hankittakoon työtä!» Mussolini oli tästä saarnannut kolme vuotta, ja yhtä kauan hän myöskin oli vaatinut, että »miehille, jotka ovat puolustaneet kansakuntaa, on ei ainoastaan korvattava kärsimänsä vahingot, vaan myöskin annettava mahdollisuus toimintaan, joka sitoo heidät vastaisuudessakin kansaan ja sen kohtaloihin.»

Mutta hallitsevat piirit eivät olleet mitään tehneet eivätkä mihinkään ryhtyneet. Viisas Ranska oli lukuunottamatta riemusaattoa, antanut jokaiselle sotilaalleen 250 frangia, erän, jota perhesuhteitten, arvon ja ansion perusteella vielä lisättiin. Italiassa sitä vastoin hylättiin ehdotus 10 liiran korvauksesta miestä ja juoksuhautakuukautta kohti. Samaan aikaan kuin ranskalaiset legionat koko maailman silmien edessä marssivat voiton huumaamina läpi Pariisin Elyseen kentille ja nauttivat riemusaaton kunniaa, ei Roomassa tehty mitään.

Kurjina ja murhemielin sotilaat marssivat kotiseuduilleen. Heitä ei kutsuttu juhlapitoihin.

Maa kärsi raaka-ainepulaa, liira laski samaan kurimukseen, jossa sitä odottivat ryssän rupla, Itävallan kruunu ja Saksan markka. Yht'äkkiä tilauksia paitsi jääneet sotatarvetehtaat ajoivat suuriin palkkoihin tottuneet työmiehensä ja -naisensa kaduille. Kunnolliset toiminimet tosin tekivät voitavansa hankkiakseen uutta työtä, mutta yht'äkkiä pinnalle pulpahtavien »Pescecanien», — »haitten» — joiksi sotakeinottelijoita ja »kulassiparooneja» Italiassa nimitettiin, hillitön rahanhimo tempasi kaikki pian pyörteeseensä, mitä hurjimpiin keinotteluihin ja mielettömimpiin hurjisteluihin.

Siten elämä päivä päivältä muuttui kalliimmaksi, kovemmaksi ja vaikeammaksi. Ja tämä kurjuus vallitsi »rauhan paratiisissa», josta neljän sotavuoden aikana oli niin ihanasti uneksittu. Henkilökohtaisten pettymysten vuoksi muuttuivat valtiolliset pettymykset yhä pahemmiksi. Italialaiset huomasivat, että heidän maassaan ei enää ollut oikeutta, kaikkialla oli vain kieltoja ja mieltenmasennusta.

Me sanomalehtimiehet ja -naiset koetimme voimamme äärimmilleen ponnistaen hankkia noille ihmisparoille työtä, annoimme heille suosituksia, koetimme rohkaista heitä, keräsimme heille välttämättömimpiä tarpeita, ja jokainen heistä sai ainakin ystävällisen sanan veljen sydämestä ja 10 liiraa rahaa. Oltiin jo niin pitkällä, että Mussolini, jonkun koputtaessa hänen toimitushuoneensa oveen, päätään nostamatta aivan koneellisesti sanoi: »Antakaa hänelle 10 liiraa.» Luulenpa, että hän unissaankin hoki näitä sanoja. Mutta Popolo d'Italian laiha kassa ei kestänyt kauan tällaista suoneniskentää, ja talouspäällikkö pudisteli useammin kuin kerran vakavasti päätään huomatessaan, ettei siinä ollut soldoakaan.

Ikäväksemme huomasimme, että sotilaittemme joukkoon ilmestyi myöskin kerjäläisiä ja loisolioita. Tämä seikka huoletti joskus Mussolinia, mutta useimmiten hän vain naurahti ivallisesti. Kävellessään kanssamme kadulla hän viittasi lä-

heisiin kapakoihin, joissa tunkeili miehiä, joille vastikään olimme antaneet 10 liiraamme. Usein ulottui kadulle asti jono, jossa nämä onnettomat odottivat vuoroaan makean viinan ääreen. Mussolinia tämä näky harmitti, mutta monasti hän vain virkkoi: »Kas kuinka kärsivällisesti he odottavat. Sodan suurin saavutus: kansa, joka on oppinut odottamisen jalon taidon.»

Kaikkia näitä ihmisparkoja odotti kotona vain nälkä, kylmyys, kurjuus. Sallittakoon heille heidän pikku lohdutusryyppynsä.

Mutta auringon lähettäessä lämpimiä säteitään kuva muuttui hauskemmaksi. »Bolševismi ei pääse Italiaan, se ei pääse. Maahan, joka on niin aurinkoinen, se ei voi ikinä tunkeutua!» Mussolini tällöin huudahti, laskien alas takinkauluksensa, joka tavallisesti oli korvia myöten koholla. Pettämätön hyväntuulen merkki.

XXX.

FASCIO *)

Perustaminen. Vaatimaton alku. Bolševismin aalto. Uusi ylimystö. Punaisuuden kilpajuoksu.

Bolševikien ensimmäinen suuri joukkojen katselmus Italiassa tapahtui helmikuun 18. 1919. Kymmeniätuhansia miehiä, naisia ja lapsia kulki uhkaavina läpi Milanon keskuksen, hoilaten »punainen lippu» nimistä ryssänlaulua. Tämä tapahtui neljän kuukauden kuluttua aselevosta, aikana, jolloin voittomme jumalattarelta Adrianmeren tuolla puolen leikattiin siivet. Kuukautta myöhemmin, maaliskuun 23., vastattiin bolševikien suureen manööveriin: »Taisteluliiton» — Fasci di Combattimento — ensimmäinen vaatimaton kokous pidettiin. Tätä varten vuokrattuun, erään Milanon syrjäosissa sijaitsevan kauppakoulun vähäiseen saliin, oli kokoontunut 145 osanottajaa. Näistä kunnon kansalaisista vain kymmenen edusti tunnettuja nimiä. Monet näistä perustajajäsenistä sittemmin, liikkeen kasvaessa, kauhistuivat, ja he vetäytyivät visusti pois seurakunnasta. He olivat kunnon kanoja, joita peloitti ruveta hautomaan kotkanpoikia maailmaan. Mutta heidän tilalleen astui toisia, jotka eivät olleet tienneet ensimmäisestä kokouksesta mitään, tosi miehiä ja mart-

*) Nimi johtuu latinan sanasta fasces, vitsakimppu, joita muinoisen Rooman liktorit kantoivat kuninkaitten ja korkeimpien virkamiesten edessä.

tyyreja, joilla oli uskon voima. Tarkoitan totta sanalla marttyyri, sillä sitä he olivat veriseen loppuunsa saakka. Nämä nuorukaiset, heimomme kaunein kukka, uhrasivat satamäärin henkensä vakaumukselleen uskollisina. Riittäköön kun mainitsen vain eräänkin kuustoistavuotiaan ylioppilaan, jonka raaka roskajoukko murhasi, koska hän kieltäytyi huutamasta A b b a s s o l' I t a l i a, alas Italia!

Italiassa oli tällöin vain harvoja, vieläpä Mussolinin ystävienkin joukossa, jotka bolševismin ensimmäisistä oireista alkaen seurasivat sitä niin tarkkaavin silmin ja ennakkoluulottomin mielin kuin hän.

Samaan aikaan kuin virallisen maailman viisaat miehet ja puoluesosialistitkin vain kohauttivat harteitaan koko bolševismille ja ennustivat tuon »mahdottoman mielettömyyden» pikaista loppua, toisti Mussolini itsepintaisesti toistamasta päästyäänkin: »Se ei häviä. Se kestää. Se kestää edelleenkin!» Venäjän uuden hallituksen julmuudet eivät myöskään niiden herättämästä vihasta ja kauhusta huolimatta kyenneet saamaan pois tasapainosta hänen arvostelukykyään, selvin silmin hän näki, mistä oikeastaan oli kysymys. Sillä ei ole varmaa, että jonkun historiallisen tapahtuman täytyy kehittyä kaikkialla, jokaisessa maassa ja jokaisessa ilmapiirissä samalla tavoin. Kokemus opetti päinvastaista. Ja juuri tämän terveen, historiaan perustuvan realismin vuoksi ei ollut sallittava, että Italia unohtaisi oman Minänsä ja korkean länsimaisen sivistyksensä ja ryhtyisi tavoittelemaan vararikkoisten aasialaisten utukuvien varjoja. Mussolini oli tällöin kyllin rohkea väittääkseen:

»Me olemme myöskin vanhoillisia, sillä Lännen vanhassa sivistyksessä on erinäisiä seikkoja, jotka on säilytettävä, esimerkiksi yksilön vapaus, hengen vapaus, hengen, joka ei elä yksinomaan leivästä — vapaus, jota Leninin kasarmien itsevaltiaat eivät pysty kukistamaan, yhtä vähän kuin preussiläisten kasarmien aliupseerit siihen pystyivät, koska se merkitsisi palautumista yhdennentoista vuosisadan raakalaisuuteen.»

Hän kirjoitti nämä sanat samaan aikaan kuin Popolo d'Italian entinen alaotsake »Sosialistinen päivälehti» pyyhittiin ja sijaan painettiin: G i o r n a l e d e i c o m b a t t e n t i e d e i p r o d u t t o r i — taistelijain ja tuottajain lehti.

Mussolini alkoi sitkeästi ja johdonmukaisesti leikellä ja seuloa Idän kommunistista haavetta, pala palalta, mies mieheltä, sen tekoja, sanoja ja mahtia. Hän todisti, että ryssien edellytykset eivät olleet komunistisia, vaan kapitalistisia; että Leninin varsinainen ansio oli se, että hän oli vapauttanut Venäjän yksinvallan itseensäsulkeuneisuudesta ja heittänyt sen suunnattomine rikkauksineen kapitalistisen elämän pyörteeseen aukaisemalla sen kapitalismille, joka ennen kaikkea on uusaikaisen tuotannon järjestelyn muoto. Hän ennusti, että Venäjä vielä kerran on »luvattu maa», maailman suurimpia tuotantomaita.

Mutta kielteinen ohjelma, taistelu bolševismia vastaan, ei ollut F a s c i en ainoa aate eikä se voinut tyhjentää heidän käytännöllistä toimintatarmoaan. Kukaan ei tuntenut selvemmin kuin Mussolini, että Italian vanhentuneessa, ummehtuneessa ilmapiirissä ei enää voitu hengittää ja että vallankumous oli välttämätön. Kysymyksen tärkein puoli oli: mihin suuntaan tämä vallankumous oli johdettava, vastaamaanko menneisyyden henkeä vaiko tulevaisuuden parhaaksi? Siihen vastaaminen oli vaikeaa, mutta sangen tärkeätä, sillä ainoa oikea vallankumouksellinen luonne, ainoa mahdollinen vallankumouksen päämies Italiassa ei ollut kukaan muu kuin Mussolini itse.

Tuosta ajasta alkaen kuullaan hänen itsepintaisesti toistavan sanaa aristokratia, ylimystö. Ensimmäiset F a s c i t samoin kuin niiden perustamispuhekin, olivat kuin vetoomus uuteen, sodan synnyttämään rintamasotilaitten ylimystöön, »juoksuhautaylimystöön», jossa niin sanoaksemme ruumistui parhaitten pappis- ja sotilashyveitten luokka, josta jo Nietzsche oli haaveillut.

Koska vallankumous ei saa olla mikään kaatuma- tai tans-

sitaudin kohtaus, täytyy sillä olla päämäärä, voimia ja menettelytapa. »Minä», huudahti Mussolini, »juuri minä, vuonna 1913 julistin: köyhälistö tarvitsee 'verilöylyä', tarvitsee 'historiallisen päivän'. Se on nyt saanut tuhansia semmoisia päiviä, ja verilöylyä kesti kolme vuotta. Syvät rivit, jotka silloin kuten sanoinkin, Giolittin työtoveruudesta vajosivat mielenmasennukseen ja haluttomuuteen, elävät vielä tänään vallankumouksessa, joka alkoi jo elokuussa 1914.»

Vallankumouksen myrskyaaltojen yhä ärjyvämmiksi lietsominen on varsin helppoa ja vaivatonta, mutta vallankumouksen johtajalta kysytään myöskin voimaa, millä taltuttaa näitä aaltoja. Hänen on oltava kyllin voimakas ja rohkea tohtiakseen vastustaa suuriäänisiä kirkujia, taantumukselliseksi leimaamisen uhallakin. Taantumus tai vallankumous — Mussolinin ajatuksia vallitsi vain yksi ainoa päämäärä: »Kaikki, mikä tekee Italian, sen kansan ja maan suureksi, saa minusta puoltajan, samoin kuin kaikki, mikä alentaa tätä kansaa ja maata, kohtaa minusta vastustajan.»

Nämä sanat ovat sangen huomattavat tuona sodanjälkeisenä aikana, jolloin yhtyneitten sosialistien, kolmannen internationalin kannattajien, kommunistien ja sovjetinystävien välillä vallitsi ankara kilpailu siitä, »kuka heistä punaisin olisi.» Kaikki pyrkivät näyttämään mahdollisimman punaisilta, don Sturzon johtamat papit samoinkuin heidän kilpailijansa demokraatitkin; tasavaltalaiset olivat luonnonpunaisia, ja jopa vanhoillisetkin katsoivat olevan välttämätöntä pukeutua edes »vaaleanpunaisiin.» Koko valtiollinen elämä oli kauppakujan kaltainen, jossa jokainen kehui omia »maailman parhaita» tavaroita. Tämä suurenmoinen propaganda ei kuitenkaan ollut tuloksetonta. Sosialistit olivat vallanneet 156 edustajasijaa ja heillä oli enemmistö 2,500 kunnassa ja 36 maakuntahallituksessa, jotka he olivat voittaneet 1,800,000 äänellä. Sosialistipuolueessa oli tällöin 3000 jaostoa, joihin kuului 250,000 kirjoihin vietyä jäsentä ja kolme miljoonaa järjestynyttä työläistä.

»Minä en osallistu tuohon kiljuvanpunaisimman ohjelman kilpailuun», F a s c ien perustaja lausui painaen hattunsa lujasti itsepäiseen päähänsä. »Minä en jumal'avita siihen seuraan liity! Syviä joukkoja täytyy kasvattaa, eikä liehitellä alhaisin kansanvillitsijän keinoin. Meidän täytyy näyttää heille olevamme heidän kasvattajiaan, jotka eivät etsi palkkiota, kansanomaisuutta eivätkä kalastele ääniä. Sosialistien voittojen numerot kieltämättä hämmästyttävät, mutta ne ovat sittenkin vain numeroita, ne ilmoittavat meille vain sieluttoman paksunahkaisen tonnipainoa! Mitä hyötyä on vaunun suuruudesta, kun sen moottori on kelvoton!»

XXXI.

FIUME.

Sotarampojen vaino. Karkurien armahdus. Runoilija d'Annunzio ja talonpoika Mussolini. Mussolini lentää Fiumeen.

Huhtikuun 15. 1919, eräänä silloin niin tavallisen suurlakon päivänä, olin piiritysaikojen kauniin tavan mukaan viemässä tovereilleni eristettyyn toimitushuoneeseen termospullokahvia, savukkeita ja mahdollisesti muutakin hyvää. Kävellessäni pitkin autiota Corsoa suljettuine ovineen ja laskettuine akkunasuojuksineen, kohtasin tavanomaisen kirkujajoukon sijasta vakavan oivallisesti järjestyneen joukon. He heiluttelivat käsissään palavia kekäleitä, ja heidän edessään marssi ylväskatsantoinen nuori mies, kädessään verinen kypärä. Siinä oli nyt Arditi ryhmä, rintamasotilasten ja fascistien iskujoukkoja. He palasivat Avantin painon hävityksestä, jossa muuan nuori sotilas oli saanut surmansa painon akkunasta fascisteja vastaan ammutusta kiväärinlaukauksesta, sotilas, joka vain oli seisonut vartiopaikallaan puolustamassa lehteä. Lehden vallankumouksellisten toimittajien, jotka löydettiin mitä eriskummallisimmista piilopaikoista, päistä ei sitä vastoin hiuskarvaakaan kärvennetty.

»Jumalani, kiitän Sinua», hiljainen huokaus kohosi rinnastani korkeuteen, »kun taas annat meille meidän kaatuneitten sankariemme takia toisenlaisia aikoja.»

Herpautumisen aalto, joka sodan jälkeen vyöryi yli koko Europan, oli tavallaan vain ruumiillista lamaantumista. Ita-

liassa se valtasi kaikkein epäilyttävimmät ainekset. Tämä aalto kohdistui joukkojen alhaisimpiin vaistoihin, se laski valloilleen petoksen ja nautinnonhimon ja se kehoitti anarkiaan, tai oikeammin kaaokseen. Bandiera rossa, la trionferà, punalippu voittaa, kaikui joka taholta. Öin päivin kirkuivat sitä raa'at, juopuneet äänet. Voi Italiaa, laulun laajaa kotimaata! — Hävyttömyydestä oli tehty opinkappale, etevämmyyden tunnusmerkki. Vaatimattomimminkin puetut naiset tuskin enää rohkenivat astua edes raitiovaunuihin. »Porvaripiruja», toverit murisivat, ja konduktöörit loivat synkkiä katseita matkustajiin, kävellen vaunuissa tyrkkien heitä ja heidän varpailleen polkien. Lakkoja puhkesi alinomaan ja joka alalla, valtion ja kunnan yrityksissäkin, ollenkaan välittämättä siitä, että kaikki, varsinkin liikennelakoissa yhtä karvaasti saivat kärsiä sen seurauksista. Mitä vähäpätöisimmistä ja naurettavimmista syistä ryhdyttiin lakkoon, »lakko lakon vuoksi» näytti tulleen toiminnan ohjeeksi.

Maaseudulla vallitsi sama kurjuus. Maanvuokraajat eivät olleet tietävinäänkään vuokran maksusta, se oli heistä vain vanhaa porvarien hapatusta ja perin vanhanaikainen paha tapa; monissa maakunnissa syntyi mellakoitakin. Ihmiset oli vallannut villeys, sitäkin pirullisempi ja eläimellisempi, kun siihen liittyi vielä kavala ilkeys. Empolissa sinkauttivat naiset ja nuoret tytöt mitä raaimpia hävyttömyyksiä matruuseille, vain sen vuoksi, että nämä olivat univormussa. Hyvät ja arvokkaat tavat, kaikenlainen vanhurskaus oli tyystin hävinnyt. Isänmaata haveksittiin ja pilkattiin. Eikä tähän onnettomaan tilaan olleet syypäitä ainoastaan rahvaan joukot, vaan mitä suurimmassa määrin myöskin nimellisesti hallitsevat piirit, jotka joko viekkaudesta tai pelkuruudesta eivät panneet kortta ristiin joukkoja hillitäkseen, vaan koettivat kaikin tavoin näyttää »kansan miehiltä». Sosialisteja liehiteltiin julkisesti ja heille annettiin myönnytys toisensa perästä. »Reaalipoliitikkona» sanan ahtaimmassa materia-

listisessa merkityksessä pääministeri Nitti häpeämättä allekirjoitti julistuksen: »Italia ei enää halua kuulla sodasta puhuttavankaan. Me olemme nyt tilanteessa, jota voidaan verrata yön hummauksia seuraavaan aamuun: kemujen vähin muistelukin inhoittaa meitä ja ajaa häpeän punan poskillemme. Janoamme nyt puhtauden sanoja.» — Ja joskin voitiin hyväksyä ensimmäinen kolmesta armahduksesta, koska se koetti korjata sotaoikeuksien langettamia epätasaisia ja hätäisiä tuomioita ja jakaa oikeutta niille, jotka olivat joutuneet vääryyttä kärsimään, ja osittain puoltaa vielä toistakin niistä, niin oli kumminkin kolmas armahdus, joka käsitti karkuritkin ja palautti oikeuksiinsa »yliloikkaritkin», vieläpä antoi näille kurjille olioille todistuksen »uskollisesta ja kunniakkaasta palveluksesta», mitä verisin loukkaus kaatuneita sankareitamme kohtaan.

Kun roskaväki kaduilla ahdisti, pahoinpiteli ja haavoitti upseereja, sotarampoja ja sotilaita, niin että näitten oli keskellä kirkasta päivää etsittävä turvaa taloista ja ravintoloista ja puolustauduttava kumottujen pöytien ja tuolien takana, kun sotarampojen rinnasta revittiin kunniamerkit, jotka he verellään näitäkin samoja roistoja puolustaessaan olivat ansainneet ja poljettiin lokaan villiintyneitten ihmispetojen rähisevän ivanaurun kaikuessa, niin minkälaista suojaa luulette näitten henkensä uhalla isänmaataan puoltaneiden sankarien saaneen viranomaisten taholta? Ainoa toimenpide, johon hallitus ryhtyi, oli sotaministerin kiertokirje, jossa kehoitettiin välttämään univormua ja käyttämään siviilivaatteita, »jotta ei esiinnyttäisi ärsyttävästi!»

Mutta syksy saapui, ja sen kylvöstä kasvoi pelastus.

Syyskuun 12. 1919 Gabriele d'Annunzio keskeytti Rooma—Tokio lentomatkan valmistelunsa, joihin hän yksin vastoin kaikkien muitten mielipiteitä sangen voimaperäisesti oli ryhtynyt. Liitettyään Ronchissa Görzin edustalla uskollisiin legioneihinsa täysissä varusteissa olevan krenatööörirykmentin hän marssi yli aseleporajan ja miehitti F i u m e n. Popolo d'Italia

ryhtyi viipymättä innokkaasti häntä kannattamaan; fascistit käsittivät heti, että täältä oli pelastus tuleva.

Oli selvää ja välttämätöntä, että vastuunalaisen valtiomiehen virallisesti täytyi tuomita runoilijan menettely, mutta välttämätöntä ei ollut, että se tapahtui niin viheliäisesti, mainitsematta sanaakaan isänmaallisista vaikutteista, ei sanaakaan henkisestä ylevyydestä. Ei ollut välttämätöntä, että suuri kansa valtiollisen johtajansa puheessa parlamentissa selitettiin »riippuvaksi vieraitten tahdosta nälän pakon takia». Vain jonkun vehnälaivan takia, vain liiran kurssin aiheuttamasta pelosta hallitus tuona kansan suurimman voiton päivänä julisti, että Italian liittolaisista nyt oli tullut sen valtiaita.

Mutta d'Annunzio oli tietäjän vaistolla nähnyt, että Fiumen pelastus oli Italian pelastus. »En ole miehittänyt Fiumea tehdäkseni siitä minkäänlaista alamaakuntaa kuningaskunnan monien entisten lisäksi», d'Annunzio sanoi. Kymmenen kuukautta hän uhmasi koko maailmaa. Ja vaikkakin relatiivinen todellisuus voitti absoluuttisen runouden, niin se kuitenkin runoudelta sai värin, muodon ja alkusysäyksen. Fiumesta tuli lopultakin italialainen, ja italialainen tuli lopulta Italiastakin.

Liekkeihin, jotka loimusivat Fiumesta, tuosta Adrianmeren valotornista, vastattiin Popolo d'Italiasta yhtä kirkkain tulin. »Fiumen komendantti on suuri runoilija, jota koko sielustani ihailen. Minä taas olen suuri väkevä talonpoika, joka on sidottu turpeensa tosiasioihin», fascien johtaja lausui.

Mussolini aikoi tällöin lähteä Fiumeen. Se ei ollut niinkään helppoa, sillä hänen jokaista askeltaan vartioitiin tiukasti. Kerran koetimme Venetsian mutkaisilla kaduilla päästä irti vainoojistamme. Kiertelimme kadulta toiselle, juoksimme minkä jaloista lähti läpi labyrintin ja riemuitsimme jo: »Nyt olemme peittäneet jälkemme.» Mutta kokenut ammattivanki Mussolini ei ollut yhtä luottavainen, vaan asettui erääseen kulmaukseen väijyksiin. »Tuoltapahan jo tulevat», hän hetken

perästä virkahti osoittaen kahta lähestyvää poliisia. — Oli kaunis lokakuun ilta, aurinko paistoi siniseltä taivaalta siniselle merelle. Siitä huolimatta Mussolini oli synkkä ja katkeroitunut; valvonta, jonka alaisena hän näki olevansa, herätti hänessä villin eläimen vaistot ja kalvoi hänen kärsivällisyyttään ja harkitsevaisuuttaan. Sillä välin muuan meriupseeri oli tarjoutunut viemään hänet torpeedoveneellä Fiumeen, monet yksityishenkilöt asettivat moottoriveneensä hänen käytettäväkseen, ilmailijat lentokoneensa.

Hän pääsi Fiumeen. Lokakuun 9. 1919 hän eräässä fascistien kokouksessa Firenzessä puheensa alussa pyysi kuulijoitaan suomaan anteeksi, ellei hän heidän mielestään ollut oikein kunnossa, sillä hän oli juuri saapunut Fiumesta, jonne hän oli lentänyt »pikkuisen petkuttaakseen Nittiä», ja jossa hän oli »hengittänyt ihmeen ja ihmeellisten tekojen ilmaa». Paluumatkalla oli b o r a, pohjatuuli, pakottanut ohjaajan hätälaskuun lentokentän ulkopuolelle, jolloin sotilaskomennuskunta oli heitä avustanut. Sotilaat, jotka eivät varmasti tienneet, oliko heidän kohdeltava Mussolinia vankina vaiko ei, ratkaisivat kysymyksen tarjoamalla juhlapäivällisen hänelle ja ylistelemällä hänen rohkeata tekoaan. Mussolinin puhe oli kauttaaltaan yhtä reipas ja se osoitti jo tulevan fascismin suuntaviivat, varsinkin mitä tulee hänen omaperäisimpään luomukseensa, talous- ja työläissyndikalismiinsa, joka toteutui tuona ratkaisevana hetkenä, jolloin fascismi kehittyi joukkopuolueeksi. »Ellei porvaristo kykene itse puolustautumaan, älköön se myöskään toivoko meidän suojelustamme. Me puolustamme kansakuntaa. Meidän tarkoitusperämme on k o k o kansan henkinen ja aineellinen menestys», hän sanoi.

Keskipäivän aikaan pidettiin aamiaisväliaika. Mussolini, joka inhosi päivällisseurueita, istui yksinään eräässä Piazza Vittorio Emanuelen varrella olevassa ravintolassa. Kello oli yksi, Firenze läksi kävely- ja lörpöttelymatkalleen. Jotkut tunsivat Mussolinin, ja muuan ryhmä, johon kuului neljä tai viisi nuorta miestä, keksi ilkeän kujeen: he asettuivat riviin

aikoen marssia Mussolinin ohi ja vuoron perään viskata kuparilantin hänelle. Mutta tuskin oli ensimmäinen heistä tuon tempun tehnyt, kun Mussolini otti ison sotilasrevolverin taskustaan ja asetti sen eteensä pöydälle. Hän ei noussut tuoliltaan eikä hän myöskään ruvennut heitä nuhtelemaan, virkahtipa vain tyynesti: »Ensimmäinen teistä, joka ohi käy, saa kuulan kalloonsa.»

Näin vaihtelivat dramaattiset ja traagikoomilliset kohtaukset. Muistanpa vielä varsin hyvin monen kiireen, millä pinkasimme kotiin Popolosta piilottamaan varmaan talteen tärkeitä papereita, koska poliisit milloin tahansa saattoivat tulla toimitukseen kotitarkastukselle.

»Roskaväkeä on uhmattava, sillä kukaan ei saa koskaan sanoa, että me milanolaiset pelkäämme sosialisteja ja ettemme me uskaltaudu edes kadulle asti pesästämme.» Näin komensi päätoimittajamme. Pari iltaa ennen vaaleja fascistit olivat kokoontuneet paljaan taivaan alle Piazza Belgioiosolle. Punaisen talon, Manzonin kuolintalon edessä seisoi kuormaauto, jota katulyhdyt ylhäältä päin valaisivat. Sen ympärillä oli iskujoukkoja, joiden miehekkäät kasvot olivat kuin sotilaallisen tulen punaamat. Säännöllisin väliajoin he laskivat vihreän raketin kohti pimeätä taivasta, aivan kuin Piaven rannoilla taistellessaan. Sodanjälkeisenä aikana ei ilmassa vielä koskaan ollut leijaillut niin selvää sodantuntua, jopa ihan oudolta tuntui, ettei katuvalaistusta oltu sammutettu lentohyökkäyksen varalta.

Koskaan ei johtajamme ole ollut ulkoa ja sisältä roomalaisempi kuin silloin. Väkijoukosta, joka taajana ja mustana ympäröi häntä, kuului silloin tällöin hillittyä murinaa. Se ei ollut hyväksymisen eikä suosion murinaa, mutta siitä erottui kuitenkin suosion ja ihailunkin sanoja. »Se mies ei ainakaan lähetä muita puolestaan puhumaan.» — »Hän puhuu selvästi, kas noin sitä pitää!» vastustajatkin mutisivat tuntien vaistomaista kunnioitusta miestä kohtaan, joka ei arastele lausua julki sanottavaansa.

XXXII.

KUVITELTUA JA TOTTA.

Yhdettätoista kertaa vankilassa. Tyytymättömyyden tunteja. Mussolini dramaattisena runoilijana. »Elä vaarallisesti.»

Kaksi päivää päätoimittajan loistavasta vaalitappiosta olin hänen huoneessaan. Avanti oli juuri julkaissut ilkeät rivinsä joesta löydetystä ruumiista, josta jo aikaisemmin olen kertonut. Ja illasta iltaan kulki väkijoukkoja edestakaisin hänen akkunoittensa alla laulaen ilkkuvia hautajaislauluja. »Joka tapauksessa anastan nyt sen verran aikaa, että ehdin ajaa partani ja nukkua kunnollisesti», murisi »kuollut», joka vaalien aikana ei ollut ehtinyt näitä seikkoja ajatella. Koko vaali iljetti häntä, ja kun hän kulki ohi vaalijulistusten rippeitten, ei hän voinut olla rypistämättä kasvojaan inhosta.

Yht'äkkiä toimitussihteerimme syöksähti huoneeseen hätääntynyt ilme kasvoillaan. »Benito, poliisi?» Poliisit esittivät hunajanmakeasti hymyillen asiansa, he pyysivät häntä vaivautumaan poliisikamariin hetkiseksi keskustelemaan. Mussolini vastasi kiivaasti: »Minulla ei ole mitään sanottavaa herra poliisimestarille.» Poliisit näyttivät nyt jotakin paperia hänelle. Mussolini luki sen, nousi ja sanoi meille: »Voikaa hyvin, minut vangitaan.»

Vihasta, mutta myöskin ylpeydestä sydämemme oli hypätä kurkkuumme Mussolinin astellessa rappusia alas ja nous-

tessa poliisien vaunuihin. »Lempo soikoon!» toimitussihteeri kiljahteli viskellen lattialle mitä käteen osui. »Noin täällä kohdellaan miestä, joka Caporetton tappion jälkeen pelasti Italian!»

Samana päivänä, jona Mussolini vangittiin, nimitettiin Misiano, rintamalta karannut sotilas, kahden vaalipiirin, — toinen näistä oli Napoli — edustajaksi.

Mutta Nittistä ei ollut uljuuteen eikä kostoon. Tämän viimeisen merkityksettömän ja naurettavan kostotoimenpiteen suoritettuaan hän heti alkoi pelätä häväistysjuttua, ja seuraavana päivänä kello 4, meidän juuri valmistaessamme kirjapakettia vangille vietäväksi, näimme päätoimittajamme palaavan ja joutuvan talon edessä olevan pienen joukon suosionosoitusten kohteeksi. Meidänkin kasvomme paistoivat ilosta. Mussolini virkahti vain: »Onkos tämä laitaa, juuri kun piti pikkusen levähtää, ajavat he pois koko linnasta.»

Mussolinin vaalitappion ja vangitsemisen jälkeen toimistohuoneemme, joissa sitä ennen aina oli vilissyt väkeä, pysyivät jonkun aikaa tyhjinä. Mutta ennen pitkää lauma taas palasi paimenensa luo. Sitkeä lopuksi voittaa. Ja vaikka monet hänen läheisimmistäkin työ- ja taistelutovereistaan tällöin hänet hylkäsivät, niin hän ei kuitenkaan koskaan ole urheammin ja suuremmalla nautinnolla heittäytynyt taisteluun kuin juuri noina ahtaina aikoina.

Ajoittain hänet valtasi mieliala, jota voimme verrata vaikka poikaansa tyytymättömän isän tunteisiin. Tällöin hän oli äkeissään lehdelleen. »Minä myyn, ehdottomasti minä myyn sen. Ei siitä kuitenkaan tule sitä, mitä siitä suunnittelin.» Tai aivan kuin äiti, joka uhkailee poikaansa: »Saatpa nähdä, että vielä jonakin päivänä lähetän sinut kasvatuslaitokseen, koska et tapojasi yritäkään parantaa, mörkö sinut vieköön.» Näin hän kiivaili ja purki sisuaan. Taikka hän saattoi yht'äkkiä sanoa: »Ja sitä paitsi, ihmisen ei ole hyvä olla ikuisesti saman työn orja. Minä olen jo ollut liian kauan sanomalehtimiehenä. Vallan hyvin saisin toimeentuloni kätteni työlläkin. Ennen

kaikkea voisin taas ruveta muurariksi. Ette aavistakaan, kuinka mainio muurari minä olen. Sitä paitsi tunnen kutsumusta lentäjän ammattiin. Taikka sitten saattaisin vallan hyvin alkaa viulu kainalossa kiertää koko maailmaa. Mikä olisikaan ihanampi kohtalo kuin vaeltavan musikantin. Perheeni saa kaiken, minkä lehden myynti tuottaa. Muuten näin meidän kesken sanoen Bocca on tehnyt minulle sangen edullisen tarjouksen kirjani »Il Mito e l'Eresia» kustantamisesta. En tarvitse kuin neljäntoista vuorokauden rauhaa, ja se on valmis. Olen myöskin keskustellut Tallin kanssa. Hän kehoitti minua kirjoittamaan näytelmiä ja rupeamaan näyttelijäksi. Kolminäytöksinen draamani 'La Lampada senza Luce' on jo valmis, minun on vain pantava paperille se.»

Purkauksen jälkeen hän meni takaisin toimitushuoneeseen alkaen kirjoittaa jotakin noista sujuvista ja säkenöivän purevista kirjoituksistaan, joitten laadinta pääkirjoitusten ohessa oli hänen suurimpia nautintojansa, hyvällä tuulella ollessaan. Hän oli sittenkin ytimiään myöten sanomalehtimies. Ja ellei nykyhetki tarjonnut lakkoa, kokouksia, mielenosoituksia ja taisteluja, niin hän »dramatisoi» sen jollakin muulla tavoin, esim. kaksintaistelulla. Turhaan toimitustoverit koettivat ottaa syyn niskoilleen, kun hänet jonkun kirjoituksen takia silloin tällöin haastettiin kahdenkamppailuun. Toimittajat rukoilivat: »Kenraali komentaa taistelua, mutta hän ei itse siihen lähde.» — »Joutavia», Mussolini vain vastasi, »eihän kenraalinkaan sentään sovi jänistää.»

Yllätyksistä huolimatta, joita hänen vastustajiensa pelkuruus useinkin hänelle näissä tilaisuuksissa valmisti, hän kuitenkin oli aina valmis hauskaan seikkailuun jonkun sanomalehtikahakan jälkeen.

Mutta se häntä syvästi kummastutti, että hänen hermonsa usein tuollaisten tapausten jälkeen olivat »laiskat», tai mikä, vielä pahempi, »täydellisessä suurlakossa». »Minä, joka tavallisesti tunnen karhun voimien lihaksiani pakottavan, minä, joka kykenisin vetämään vaikka koko Italian perässäni —

minkä muuten tahdon tehdäkin — minä tunnen tänään haluttomuutta ja vastenmielisyyttä kaikkeen. En viitsisi edes askelta astua, vaikka henkeni olisi kysymyksessä. Juoksuhaudassa oli sentään mukavaa. Ei tarvinnut muuta tehdä kuin totella vain. 'Korpraali Mussolini' menkää noutamaan vettä. — Korpraali Mussolini, joutukaa tuomaan ruokaa. — Korpraali Mussolini, kiireesti ammuksia. Näin sitä heiteltiin miestä edes takaisin. Se oli toki elämää! Mutta nyt, kuka minua nyt komentaa!»

Tällaisina ruumiin ja sielun ylenmääräisiä ponnistuksia seuraavina lamaantumisen hetkinä hän alkoi aina uneksua kirjallisista töistään. Minun on mahdotonta muistaakaan, kuinka usein sainkaan nähdä hänen ottavan taskustaan huolellisesti taitetun paperipinkan sanoen: »Nähkääs rouva, tässä on kirjani 'Il Mito e l'Eresia. Kymmenen lukua, aivan valmiina. Se on sangen huomattava opus.»

Mutta paperiliuskoilta ei näkynyt muuta kuin kymmenen otsaketta, jotka kyllä panivat minut yhtymään hänen toivomukseensa, siksi merkittävät ne olivat. Esim. »alituisen edistyksen» sadun sijaan oli pantu »taantumusten ja vastarintojen kautta kulkeva kehitys» j.n.e. — Kirja oli eletty, kirjoitetuksi se ei tullut koskaan.

En myöskään ole saanut tietää, kuinka pitkälle Mussolini ehti draamojensa kirjoittamisessa, sillä en ole niistä riviäkään paperilla nähnyt, hän vain suullisesti esitti minulle niitä näytös näytökseltä, kaikkine henkilöineen ja vuoropuheluineen.

Hänen draamansa La Lampada senza Luce — Valoton lamppu — oli erään lapsen tragedia, lapsen, jota isänsä ei tahtonut maailmaan saattaa, koska hänellä jo aikaisemmin oli erään toisen suhteen hedelmä ja koska hänen terveydentilansa oli sellainen, että lapsi sen johdosta joutuisi kärsimään. Mutta naisen äidinvaisto voitti isän varovaisuuden, lapsi syntyi — sokeana; ja kolme sielua harhaili nyt pimeydessä toisiaan syyttäen. — Mussolini ei ollut onnistunut draamatikko, hänen henkensä taipui tragediaan ja intohimojen synkkien

ristiriitojen kuvaamiseen. Muuan toinen draama, S i c o m i n c i a, S i g n o r i — Hyvä herrasväki, nyt alkaa — oli epämiellyttävä tarina kansan syvistä riveistä. Siinä muuan kier*tolaissoittaja vainoo mustasukkaisuudellaan ja rautaisella* rakkaudellaan nuorta tyttöä, joka hänen mukanansa kuljeksii ja joka mahdollisesti on hänen oma tyttärensä. Hän kuristaa tytön, estääkseen erään jalon nuorukaisen häntä saamasta. Muuan toinen draama V o c a z i o n e kuvaili koppiinsa sulkeutuneen nunnan jouluiltaa, nuoren nunnan, joka Kristuslasta katsellessaan muistaa häpeässä synnyttämänsä ja hylkäämänsä lapsen. — Romaanista I p o r t a t o r i d i f u o c o, Tulenkantajat, oli tuleva aivan erikoisen intohimoinen, eräässä toisessa taas nimeltä, L a l o t t a d e i m o t o r i, moottorien taistelu, ei saanut olla hiventäkään rakkautta, vaan pelkkää älyn, pääoman ja työn välistä kilpailua.

Olen näin paljastanut Mussolinin kirjallisia aiheita, sen uhallakin, että toiset kirjailijat ne anastavat, koska olen vakuutettu siitä, että pääministerissä kyllä on miestä keksimään uusia aiheita, jos häntä taas joskus haluttaa huvitelleida kirjallisilla taipumuksillaan, jotka hän tällöin oli pakotettu syrjäyttämään samoin kuin lentoharjoituksensakin.

Muistuupa mieleeni muuan tapaus tuolta harjoitusajalta. Muuanna iltana odotimme häntä turhaan saapuvaksi toimitukseen. Vihdoin kilisi puhelin: »Niin niin, minä se olen. Ei, ei ole mitään tapahtunut. Jouduin vain tekemään neljänkymmenen metrin korkeushypyn. Lentokoneko? Sen kävi huonosti, meni aivan pirstoiksi, mutta moottori on kunnossa. Ei, ei, älkää liioitelko, ei hädän hiventäkään. Jätän lehden teidän haltuunne, älkää tehkö tuhmuuksia.»

Tämä »mitätön juttu» tuotti hänelle ankaria kärsimyksiä ja tuomitsi hänet liikkumattomuuteen kahdeksi viikoksi. Mutta voi häntä, ken rohkeni ajatellakaan, että Mussolini mahdollisesti oli tehnyt ohjausvirheen! Hänen opettajansa, joka myöskin oli saanut vaikeita vammoja, kävi häntä katsomassa. Opettajan mielestä Mussolini oli ollut hiukan liian

uhkarohkea, Mussolini katsahti häneen kiukkuisesti ja väitti, että opettaja päinvastoin oli ollut liian varovainen. Jonka jälkeen he ystävinä silmäilivät toisiaan. Mussolinin ohjaajatutkinto jäi kuitenkin suorittamatta.

»Elämä on ihanaa!» toipilas Mussolini huudahti toimituksen akkunasta katsellessaan aurinkoa ja pilvien karkeloa keväisellä taivaalla. »Se on kyllin arvokas pantavaksi uhan alaiseksi, aika ajoittain meidän tulisi niin tehdäkin, muuten emme sen ihanuutta käsitä.»

»Elä vaarallisesti», tämän Nietzschen lauseen hän otti omaksi ja fascistien tunnukseksi 1924-vuoden elokuun vaarallisina päivinä.

XXXIII.

PUNAINEN LIPPU.

Köyhälistön diktatuuri. Lenin, Trotski ja Mussolini. Menetetty Albania. Joulu Fiumessa. Pommi. Fascistien vaalivoitto.

Huhtikuun ilman kyllästi kevääntuntu, »punaisen lipun mellakat» ja »köyhälistön diktatuuri». Voitokkaan Italian liira oli laskenut neljännekseen arvostaan. Kalliin ajan raivostuttamaa kansaa kiihoittivat sosialistit mielettömään vihaan kelvotonta hallitusta ja »pescecaneja», sotakeinottelijoita, nylkyreitä ja kauppamiehiä vastaan. Keinottelijat olivatkin todellinen yhteiskuntaruumiin syöpä. Mutta kiihoittajat kavahtivat visusti sanomasta kansalle, että suuret palkat vähästä työstä, lakot ja niiden aiheuttama taloudellisen elämän epävarmuus ja horjuvaisuus eivät olleet omiaan yleistä hyvinvointia edistämään.

Työväenjärjestöt antoivat toinen toistaan omituisempia käskyjä ja määräyksiä, joitten mukaan esimerkiksi kaikkien tehdaslaitosten avaimet oli tuotava työhuoneeseen ja tavarat heidän arviointinsa mukaan myytävä puolesta hinnasta. Nämä virallisesti järjestetyt ryöstöretket, jotka tehtiin poliisin suojeluksen alaisina, hävittivät korvaamattomia arvoja.

Mellakoivat kansanjoukot anastivat täten kesäkuussa 1919 ja heinä- ja syyskuussa 1920 taloudellisia hyödykkeitä paljon enemmän kuin mitä monen kuukauden säännölliseen kulutukseen olisi tarvittu.

Tämä tapahtui siihen aikaan, jolloin »Saksa rukka» ja Itävalta parka» täyttivät maailman ruikutteluillaan ja jolloin italialaiset sosialistit valtion kustannuksella armeliaisuuslaitoksessaan hoitivat Wienin lapsia. On totta, että lapset ovat pyhiä ja että vihollisenkin rakastaminen kuin itseään on voiton kaunein merkki, mutta sosialisteja ohjasi armeliaisuudessaan ilmeisesti halua polkea lokaan koko voitto. Sen vuoksi Popolo d'Italia vastasikin tähän liikkeeseen siten, että se, vedoten ystäviensä perheitten vieraanvaraisuuteen, perusti järjestön isänmaanrakkautensa tähden mitä huutavimpaan hätään joutuneen Fiumen lasten auttamiseksi.

»Köyhälistön diktatuuri» olisi toisissa olosuhteissa nopeasti hukutettu verivirtoihin. Mutta vastarinta oli tällöin mitättömän heikko, ja senpä vuoksi sen vallananastus kävikin niin helposti päinsä. Todellinen johtaja, joku Mussolini, olisi varmasti ja vaivattomasti voinut pitkät ajat pitää vallan käsissään.

Lenin olikin tämän heti käsittänyt. Kun italialaisten tehdasneuvostojen edustajat 1919 ja 1920 matkustivat Ryssänmaalle viemään »lähellä lopullista voittoa olevan punaisen Italian» kunnioituksen ja ihailun tunteet »punaiselle tsaarille», niin tämän ensimmäinen kysymys oli: »Entä Mussolini? Mihinkä te olette hänet hukanneet? Paha juttu, sangen paha. Hän on päättäväinen mies. Hän olisi vienyt teidät voittoon.»

Ja kun muuan lähetystön jäsen innoissaan alkoi Trotskille kuvailla Italian todellisia oloja, keskeytti tämä hänet: »Minä tiedän varsin hyvin kaiken tuon, Mussolinista se johtuu! Te olette hukanneet ainoan valttinne, ainoan miehen, joka olisi pystynyt tekemään vallankumouksen oikein toden teolla.»

Tästä ihmeellisestä arvonannosta Mussolinin on kiittäminen kykyään alistaa ihmiset ankarimpaan kuuliaisuuteen ja kohottaa heidät uljuuteen, joka on kaukana itsekkyydestä. Johtaja, joka käy joukkonsa edellä, ei ole kansansuosion tavoittelija, kansanvillitsijä.

*

Syyskuussa 1919 Gabriele d'Annunzio oli miehittänyt Fiumen; täsmälleen vuotta myöhemmin, syyskuussa 1920 köyhälistö valtasi tehtaat. Tehtaitten omistajat ja johtajat karkoitettiin, ja sattuipa sellaistakin, että heitä pidettiin joskus perheineenkin panttivankeina. Tehtaista vietiin tykkejä, konekiväärejä ja kivääreja, joita niissä salaisesti valmistettiin, »punaisille yhtymille» ja näiden jäsenten asuntoihin, aseita, jotka ovat vastuussa monista verivirroista. Mutta kaikesta huolimatta Giolitti yhä jatkoi »laissez aller, laissez passer» — antaa mennä — politiikkaansa. Kun teollisuudenharjoittajat vaativat häneltä omaisuuden suojaa ja sotaväen apua, hän vain vastasi: »Tämä vuosi on sangen hankala. Iskeköötkin työläiset päänsä puhki taloudellisten lakien muuriin; minun käytettävissäni on vain vähän voimia, jotka tarvitaan tyystin suojelemaan valtion rakennuksia ja kaupungin keskusta. Ja annan teille kirjallisen sitoumuksen siitä, että otan vastatakseni kaikesta!»

Läpi yön soivat tehtaitten hälytyspillit. Mutta apua ei kuulunut mistään. Viranomaiset niin sanoakseni vartioivat vallananastajien omistusoikeutta, ja kun lopultakin koitti aurinkoinen päivä ja kirkas ilma, silloin Italian vanha porvaristo muristen ilmaisi mielipiteensä uusista tapahtumista, sillä epämukavien puolustajien, fascistien, uudet rohkeat otteet herättivät heissä vain suurempaa epäilystä kuin köyhälistön hyökkääjien ilmeinen saaliinhimo, hyökkääjien, joita koeteltiin pelkuruudella saada edes hiukkasen heltymään.

Maassa tapahtui mitä uskomattomimpia asioita. Mitä vähäpätöisimmistä syistä, useinkin vain fascistien joukkoon kuulumisesta, pidätettiin ihmisiä kaduilla ja raahattiin kenttätuomioistuinten eteen, joiden oikeudenkäyttö oli oikeuden irvikuva.

Keskellä kirkkasta kesää vieri kauhun viesti Torinossa tapahtuneesta hirmutyöstä kautta koko Italian. Ylioppilas Sonzini ja vanginvartia Scimula oli raahattu »oikeuden» eteen vastaamaan fascisteihin kuulumisestaan. Turhaan Scimula

vetosi lempeään luonteenlaatuunsa ja vangeille, varsinkin valtiollisille, osoittamaansa ystävällisyyteen, turhaan hän rukoili oikeutta äitinsä ja lastensa takia. Työväenneuvosto, joka oli omasta vallantäydellisyydestään itse itsensä tuomareiksi nimittänyt, tuomitsi molemmat syytetyt kuolemaan. Heidät tuomittiin elävinä heitettäviksi metallitehtaitten sulatusuuneihin, mutta koska uunit olivat sammuksissa, sillä fascistit, jotka vastoin lakkolaisten kieltoja olivat koettaneet pitää niitä toiminnassa, oli murhattu, tapettiin heidät revolverinlaukauksin.

»Ne ovat ammattivaaroja, joiden alaiseksi joutuu jokainen, joka suorittaa sotilaspalvelusta fascisteille», Avanti vain pilkallisesti huomautti.

*

Meidän sotaväkemme oli sodan aikana vaanivia surmanveneitä, sukellusveneitä, kuumetauteja, koleraa ja lavantautia uhmaten Albanian autiolla maaperällä, jonne he rakensivat satoja kilometrejä hyviä teitä, yhtyneet Serbian armeijan sankarillisiin tähteisiin, horjuviin luurankoihin, joilla henkensä pitimiksi oli vain maan yrttejä. Tämä Adrian ranta, joka oli Italialta vaatinut niin suunnattomia uhrauksia ja lukemattomia uhreja, oli nyt luovutettava. Esinäytöksenä oli Anconassa puhjennut sotilaskapina, joka pakotti pommittamaan kaupunkia ja joka levisi muihin kaupunkeihin. Ja toinen esinäytös näyteltiin parlamentissa, samoilla tuoliriveillä, joilta ensiksi oli julistettu: »Ei ainoatakaan talvea enää juoksuhaudoissa.» Nyt niiltä huudettiin: »Pois Albaniasta, pois Valonasta.»

»Kansallisen kutistumisen paljastus, jota marraskuun 16:sta asti yhä jatkuu ja joka on vallannut kaikki, hallituksesta alhaiseen kansaan asti, ei ole oikea tapa välttää aseellista selkkausta. 'Rauha mistä hinnasta tahansa' on joka tapauksessa samaa kuin sodan niskoilleen hankkiminen. Eipä edes vähäinen Serbiakaan tuo maailman silmien eteen niin perinpoh-

jaista henkistä ja aineellista mädännäisyyttä kuin Italia!» Mussolini tällöin kirjoitti avosydämisen ankarasti.

Sillä välin veriset hyökkäykset fascistien kimppuun jatkuivat ja lisääntyivät, sekä Bolognassa että Ferrarassa. Bolognassa, sosialistien pesäpaikassa, oli neljä fascistia valittu kaupunginvaltuustoon. Ensimmäisessä kokouksessa yksi heistä, Giordani, joka sodassa oli vaikeasti haavoittunut, murhattiin. Kaksi muuta haavoittui. Mutta fascisti Oviglio, seisten keskellä haavoittuneita tovereitaan kuulasateessa, pani panostetun revolverinsa pöydälle ja sanoi: »Tappakaa minut jos tahdotte, minä en ammu italialaisia.» Hän oli menettänyt ainoan poikansa sodassa. Hänen menettelynsä oli kuvaavaa uuden Italian suuntaviivoille, se oli koko kansan yhteyden aate toteutettuna.

Kynä kieltäytyy jatkamasta näitten raakalaisten veritöitten luetteloa.

»Lukuunottamatta tulisoihtua, jota d'Annunzio Fiumessa ihailtavalla miehuudella pitää palavana ja johon se nuoriso, joka ei vielä ole turmeltunut, katsoo, on koko muu Italia, porvaristo ja köyhälistö, hallitus ja alamaiset, vain kurjaa raukkamaisuutta», Popolo d'Italia kirjoitti heinäkuun 15. 1920.

Mutta tämäkin soihtu sammui 1920-vuoden murheellisena jouluna. D'Annunziota vastaan lähetettiin sotaväkeä, alppijääkärit ryntäsivät hänen legionalaisiaan vastaan, ja neljäkymmentä luitansa ja ytimiänsä myöten italialaista nuorukaista sai surmansa italialaisista kuulista; katkerin malja, minkä Caporetten jälkeen saimme tyhjentää.

Vaikkakin Mussolini kärsi hirveitä tuskia, tunnusti hän kuitenkin hetken välttämättömyyden pakon.

»D'Annunzio ja hänen legionalaisensa, jotka eivät halunneet peräytyä, tuottavat heimollemme kunniaa. Ihailen hänen 'rautapäitänsä'. Giolittillakin oli kova pää eikä hän peräytynyt, hän ei myöskään muuta voinut, sillä hän halusi ja hänen täytyi menetellä sopimuksen mukaisesti, sopimuksen, jonka valtio oli allekirjoittanut ja kansa hyväksynyt.

Sopimukset eivät ole paperinpalasia, jotka milloin tahansa voidaan repiä rikki ja viskata paperikoriin, jos ne alkavat tuntua epämukavilta. Tässä tapauksessa joutuivat valtio-oikeus ja ihanteellinen oikeus hirveään ristiriitaan keskenään!» hän minulle tällöin sanoi. — Ja viittä viikkoa myöhemmin hän eräässä juhlapuheessa lausui:

»Jotkut moittivat minua siitä, etten ole suorittanut tuommoista pientä ja helppoa ja somaa tekosta, jota nimitetään vallankumoukseksi. Mutta vallankumouksella täytyy ennen kaikkea olla sielu, joka on selvä ja määrätty, sillä vain selvin aattein voidaan kansat voittaa puolelleen. Vallankumouksella täytyy olla määrätty päämäärä, selvä ohjelma, jotta se ei voitonjälkeisenä päivänä kukistuisi sisäisiin eripuraisuuksiin. Vallankumous ei ole mikään yllätysrasia, jonka kantta milloin tahansa vain nappia painamalla ponnahdutetaan auki. Vallankumous tehdään armeijan kanssa, ei sitä vastaan, aseistetuilla hyvin järjestetyillä joukoilla, ei sekasortoisella väellä, jota huudetaan kokouksiin kaduille. Vallankumoukset onnistuvat, jos niitä enemmistö kannattaa, ellei näin ole laita, niin ne jähmettyvät ja epäonnistuvat.»

Popolo d'Italiassa tammikuun 4. 1921 hän kirjoittaa:

»Fiumen uhrit ovat suuret sodan viimeiset uhrit. Ne eivät ole, yhtä vähän kuin muutkaan uhrit, turhaan uhratut. Italian kolmiväri tervehtii heitä, Italian maa kätkee heidät poveensa. Sekä säännölliset että epäsäännölliset joukot todistavat, että Fiume ja Italia ovat yhtä, samaa lihaa, samaa verta, samaa henkeä, eikä diplomaattien samea muste ikinä voi erottaa sitä, mikä verellä on ikiajoiksi yhdistettyä. Kunniaa Ronchin legionille ja niiden johtajille, kunniaa eläville, jotka palaavat, ja kunniaa heidän vainajilleen, jotka eivät koskaan palaa. He jäivät vartioksi Nevoson ja Dinaaristen alppien soliin.»

Kolmen vuoden kuluttua melkein samana päivänä, maaliskuun 16., Popolo d'Italian perustaja pääministerinä allekirjoitti sopimuksen Fiumen liittämisestä Italian kuningas-

kuntaan. Hän sai tällöin Italian korkeimman ritarimerkin, Annunziatan ritarikunnan kultaiset kaulaketjut ja arvonimen »kuninkaan serkku». Gabriele d'Annunzio nimitettiin samassa tilaisuudessa Monte Nevoson ruhtinaaksi, ja Nevoso miehitettiin.

Mutta sitä ennen joulu loi synkkiä varjoja uuteen vuoteen 1921. Että köyhät työläisperheet varsin patriarkallisin tavoin noutivat tarvitsemansa hiilet rautateitten varastoista, oli vielä vallan rauhallista hommaa, niin kauan kuin lapset siitä päiväsaikaan huolehtivat. Mutta öisin asia sai toisenlaisen käänteen. Työmiehet ryhmittyivät joukkokunniksi ja ryöstivät kaiken, minkä käsiinsä saivat. Laukauksia pamahti, joukot hajaantuivat hetkeksi kokoontuakseen heti taas uudelleen, ja rautatiet kärsivät melkein miljaardin tappion yhtenä ainoana vuonna. Tappion, joka loppujen lopuksi tietysti joutui veronmaksajien harteille.

»Viime yö oli oikein ihana, minusta tuntui aivan siltä kuin taas olisin ollut juoksuhaudoissa», kuulin kerran erään englantilaisen upseerin sanovan isännälleen, joka asui Milanossa tavaramakasiinien lähellä Porta Romanan vieressä.

Tuona talvena keskeytti tutunomaisen kiväärinrätinän suuremmatkin paukaukset. Muuanna iltana näin väkijoukkojen juoksevan »Hotel Cavour»iin päin ja kokoontuvan sen edustalle. Oli tapahtunut pomminräjähdys. Eräs ohikulkija oli lievästi haavoittunut, ja sitä paitsi löydettiin kaksi räjähtämätöntä pommia. Myöskin kahvila »Coda»n edustalta löydettiin kaksi kertaa pommeja. Taas eräänä toisena iltana, helmikuussa, paraikaa kaataessani vieraitteni laseihin teetä, putosi teekannu käsistäni, räjähdys pani koko talon horjumaan niin ankarasti, että luulimme sen luhistuvan.

Kiiruhdimme akkunaan. Katu oli autio. Mutta kahden minutin kuolonhiljaisuuden jälkeen — tyynen myrskyn edellä — näimme ihmisten juoksevan kuin hullujen haamujen. Ääntä päästämättä, huutamatta, kiljumatta, vain epätoivoisesti käsiänsä korkeuksiin kohottaen jatkoi joukko mieletöntä pakoaan. Näytti siltä kuin olisivat he helvetinkolussa,

josta he tulivat, menettäneet puhelahjansa tykkänään. Ulvonta alkoi vasta myöhemmin, kun murheellinen vaunu- ja paarijono kulki kautta surevan kaupungin, kuljettaen uhreja kansanteatteri »Diana»sta, jossa anarkistit olivat viskelleet pommeja operettia kuuntelevan yleisön joukkoon. Räjähtävät pommit olivat viskelleet lihanpalasia, käsiä ja jalkoja, verta ja aivoja katsomon kullalle ja sametille. Seitsemäntoista paaria kannettiin hämmästyksestä mykistyneen Milanon läpi. Tuomiokirkon rappusilla seisten silloinen kardinaali-arkkipiispa Ratti, josta myöhemmin tuli paavi Pius XI, jakoi juhlapukuisten pappiensa ympäröimänä synninpäästöä ja siunausta maallisille jäännöksille, joita hänen ohitseen kuljetettiin. Hänen takaansa kuului kirkon avonaisista ovista juhlallista virrenveisuuta. Fascistijoukot, jotka vasta vähän aikaisemmin olivat sotilaallisesti järjestetyt, esiintyivät nyt ensimmäisen kerran julkisesti. Eri joukot olivat valinneet Italian äskeisten päivien historian loistavia nimiä merkikseen! »Nazario Sauro», »Cesare Battisti», »Mussolini», »Intrepida», »Enrico Totti», »Compagnia del Carroggio», »Compagnia della Morte». Nopeasti ja hyvässä järjestyksessä joukot marssivat ohi, johtaja ja lippu joka ryhmän edessä.

Kaikkien edessä, yksin, jalan, marssi koko joukon johtaja Mussolini. Hänen kovat kasvonsa näyttivät olevan vain luuta ja nahkaa. Hän astui niin yksinäisenä, niin suorana ja pystyssä päin, että kansasta, joka näki vain hänet, tuntui siltä kuin hän olisi ollut ratsun selässä, kuten tuo toinen kondottieri, jonka patsas on Venetsiassa, Bartolomeo Colleoni.

Joku aukaisi akkunaluukkunsa, ja tästä aiheutunut kolina muuttui väkijoukon kiihtyneessä mielikuvituksessa uudeksi pomminräjähdykseksi tai kiväärituleksi ja aiheutti tuon äkkinäisen pakokauhun, jonka seuraukset saattavat olla mitä kamalimmat. Mutta vain katse hänen silmistään, yksi ainoa komentosana fascistiriveille, jotka aatteen innoittamina, vapaaehtoisten lujan kurin alaisina hänen jäljestään astuivat, riitti tukahduttamaan epäjärjestyksen alkuunsa.

Kahta kuukautta myöhemmin, toukokuun 16. 1921, tapahtuivat sitten vaalit, jotka täyttivät sosialistit kauhistuksella ja jotka tuottivat hänelle Milanossa Paviassa ja Bolognassa suunnattoman äänimäärän, jota hän oikeastaan oli odottanut jo 1919. Hän astui nyt parlamenttiin johtaen ryhmää, joka tyhjästä oli yhdellä iskulla kasvanut kolmenkymmenenkolmen edustajan ryhmäksi.

Mutta vaalitaistelut eivät koskaan olleet erikoisesti vaikuttaneet häneen. Hän ei masentunut tappiosta eikä hän liioin pöyhistynyt menestyksestä.

XXXIV.

»GIOVINEZZA.»

Mitä fascismi on? Musta paita ja roomalainen tervehdys, eja, eja, alalà. Kovakouraista pilaa ja risiiniöljyä. Matteottin murha. Niskoittelevia alapäälliköitä.

Mitenkä joku lahko syntyy, kuinka niiden käyttämät juhlalliset menot muodostuvat? Olen seurannut kummankin ilmiön syntyä ja kehitystä niiden varhaisimmasta alusta alkaen ja lähimmästä läheisyydestä, mutta kuitenkin minun on tunnustaminen, että ne näyttävät minusta entistäänkin salaperäisemmiltä. Vielä kaksi vuotta perustamisestaan fascismi samoinkuin sen luojakin tuntuivat minusta olevan »äärettömän kaukana», tarun ja salaperäisyyden verhoamilta.

Mussolini sanoi fascismista:

»Se on syntynyt ilman ja Välimeren ympäröimän heimomme tuntemasta syvästä, kestävästä tarpeesta, heimomme, joka tärkeänä hetkenä tunsi madon kalvavan olemassaolonsa pääjuuria. Minä itse, joka katson olevani tämän niin suuressa määrin eloisan luomuksen isä, tunnen itsekin usein, että se on astunut sille vetämieni vaatimattomien rajojen yli. Sillä ei ole minkäänlaista määrättyä ohjelmaa, joka olisi toteutettavissa suunnilleen v. 2000. Se jatkaa päivä päivältä tahtonsa ja intonsa rakennuksen rakentamista ja lujittamista.»

Aldo Setten hautajaisjuhlallisuuksissa, nuorukaisen, joka murhattiin vain sen vuoksi, että hän oli fascisti, näin ensi

kerran fascistien mahtavat rivit, jotka marssivat erinomaisessa järjestyksessä läpi kaupungin hautausmaalle, missä ne asettuivat nelikulmioon. Kuului lyhyt komentosana, ja he laskeutuivat vaieten polvilleen. Näin kului pitkä hetki sisäiseen hartauteen. Torven törähdys, rivit nousivat nopeasti, ja roomalaiseen tapaan oikean ojennetun käsivartensa ylöspäin nostaen he lausuivat viimeisen tervehdyksen paareilla makaavalle toverilleen. Ja kun heidän päällikkönsä Mussolini kuin iltahuudossa valtavalla äänellään huusi: »Toveri Aldo Sette?» raikui vastahuuto kuin yhdestä suusta: »Täällä!» aivan kuin sillä osoittaakseen, että vainaja ei ollut kuollut, vaan yhä edelleen eli jokaisessa hänen toverissaan.

Ainoankaan katselijan silmä ei pysynyt kuivana.

Sitten joukot poistuivat, torvet raikuivat, ja sotalauluja laulaen marssivat he vainajien maalta.

Mussolinin tavasta tervehtiä heiluttamalla oikeata kättään heräsi uudelleen eloon vanha roomalainen tervehdystapa, oikean käsivarren nosto ojennettuna ylöspäin, pää ylväästi pystyssä, eikä se siis, niinkuin on uskoteltu, johtunut minkäänlaisista arkeologisista harrastuksista. Fascistit ottivat tämän ohessa käytäntöön vanhat roomalaiset joukkoosastojen nimetkin, manippelit, legionat, sadanpäämiehet, konsulit j.n.e. sekä nopean marssin kolmimiehisin rivein. Tämä ei ollut historian matkimista, vaan se syntyi itsestään, kuin peritystä vaistosta. Fascistien järjestys ja marssitapa oli kokonaan toisenlaista kuin vanha, laahustava ohimarssi, se teki kokonaan toisenlaisen vaikutuksen kuin sosialistien kulkueet, joihin johtajat eivät kyenneet saamaan ryhtiä eikä pontta. Väärän, yksipuoleisesti ymmärretyn tasa-arvoisuuden periaatteen: minun yläpuolellani ei ole jumalaa eikä herraa — oli kaivanut perustuksen vanhan sosialismin suurten ansioitten alta.

Fascismi otti toisen aatteen tunnusmerkin, ei jo itsessään mahdottoman tasa-arvoisuuden, vaan syvän veljeyden. Tämän uuden hierarkian merkki oli musta paita.

Tämä musta paita oli Garibaldin punaisen paidan jälkeläinen. Punainen paita, joka oli käynyt kaupunkien ja maaseudun käsityöläisille ja pieneläjille niin rakkaaksi, oli sotaisen innon merkki. Fascistien musta paita on samassa suhteessa garibaldilaisten punaiseen paitaan kuin nykyajan vaitelias sotakuri 1848-vuoden rajuun, yksilölliseen ja romanttiseen uljuuteen. Se on yhtä suuren rohkeuden, mutta vakavampien uhrauksien tunnusmerkki.

Vasta sen jälkeen kuin musta paita itsestään oli otettu käytäntöön, vahvistettiin se päiväkäskyllä fascistien pukimeksi.

Epäilemättä sodanaikaisten iskujoukkojen henki ja rakenne on suuresti vaikuttanut fascistijoukkojen muodosteluun, sotahuudosta A n o i ! — meidän luoksemme — jota huutaen joukot syöksähtivät juoksuhaudoista, aina väkipuukkoon ja G i o v i n e z z a lauluun asti, joka nyt on tullut kuuluisaksi fascistien laulun nimellä. Väkipuukko taas oli noiden iskujoukkojen tunnusmerkki. Ja eräänä päivänä huomasin, että erikoista tapaa kammata tukka taapäin sanottiin fascistiseksi, a l l a f a s c i s t a. Fascistin saattoi myöskin helposti tuntea ryhdistään ja käyntitavastaan ja kasvonilmeistään, vaikka hän ei olisikaan pitänyt merkkiänsä napinreiässä. Oli syntynyt suorastaan fascistinen ruumiinmuoto.

»Siinähän on kansa, jonka joka ainoa mies on kaksikymmenvuotias», kuulin kerran fascistien suurena paraatipäivänä eräitten hämmästyneitten ulkomaalaisten huudahtavan.

Aikaa myöten ilmestyi muitakin merkkejä: lippuja, lauselmia ja kuvia, muinoisten liktorien vallanmerkki raippakimppu kirveineen, kotkat, fascistien sauva ja sotilaitten lause m e n e f r e g o, minä en pelkää, jonka Gabriele d'Annunzio sotilaana, puhujana ja runoilijana oli pyhittänyt. Myöskin vanhan ajan sotahuudon e j a, e j a, a l a l à, joka oli muodostunut latinan eja-sanasta ja vanhasta kreikkalaisten sotahuudosta Alala (d'Annunzio oli antanut sen Wienin lentolaivueensa tunnukseksi) fascistit ottivat omakseen.

Mussolini, fascistien Duce, sanoo itse luomuksestaan:

»Fascismi on tyypillinen italialainen ilmiö, aivan samoin kuin bolševismi on tyypillinen ryssien ilmiö; kumpaakaan niistä ei voida muualle istuttaa, ne menestyvät vain omassa maaperässään.»

»Äärimmäisyydet koskettavat toisiaan». Lauselma pitää paikkansa tässäkin. Kummallekin liikkeelle on yhteistä kansallinen kokoomus, eetillinen erkaneminen demokraattisesta, yleistävästä ja todellisuutta vierovasta mietiskelystä, joka historian kaikkina aikoina on ollut Prokrusteen sänky. Ja sen vuoksi ne vaikuttivatkin valtavasti oman maansa ulkopuolellakin. Kumpikin suunta koettaa aikaansaada uuden ylimystön, parhaitten hallituksen, joka soveltautuu erilaisten kansallisuuksien hengen ja tarpeitten mukaisesti. Bolševismi opettaa ryssiä ryssemmiksi, samoin kuin fascismi koettaa kiskoa italialaiset pois vieraista harhamista, johtaa heidät takaisin vanhaan italialaiseen kulttuuriin. Tietysti muistelemme kiitollisin mielin Ranskaa, joka 1796 pärräävin rummuin ja vapaudenhypyin tuli maahamme ja hajoitti vanhat uneliaat hallitukset. Mutta yhdeksännellätoista vuosisadalla olemme jo kylliksi sulattaneet itseemme sitä, mikä alppien tuolta puolen tulleesta oli meille sopivaa ja hyödyllistä.

Nyt Italia kääntyy takaisin itseensä.

Faaraoitten yksinvallasta Venetsian tasavaltaan asti historian kokemukset opettavat, että ylimyksellinen harvainvalta on täydellisimpiä ja kestävimpiä hallitusmuotoja. Myöskin niin sanottu perustuslaillinen kansanvalta oli alkuaan itse asiassa suurta ja kestävää ylimyksellistä harvainvaltaa. Näin esim. Englannissa, jossa tuhannet ylimysperheet sulautuivat valtaan, jota ne mitä älykkäimmin käyttivät. Italia osoittaa nyt ensi kertaa, että se tahtoo vapautua rahvaanvallan ikeestä, se osoittaa sen suuren kansansa suurenmoisella voimainponnistuksella, kansan, joka ei halua kuolla.

Vuonna 1921, ennenkuin Leon Daudet, joka sittemmin sairastui suuruudenhulluuteen, sinkautti kirouksensa »typerää yhdeksättätoista vuosisataa» vastaan, Mussolini kirjoitti:

»Nousemalla porvaristoa vastaan, noustiin koko yhdeksättätoista vuosisataa vastaan. Siitä johtui, että taloudelliset ja sivistykselliset ilmiöt eivät seuranneet toisiaan luonnollisesti ja loogillisesti, vaan puhtaasti ehdollisesti. Hallitusten kokeilut epäonnistuivat taloudellisissa asioissa. Ryssänmaalla palattiin takaisin taloudelliseen diktatuuriin. Myöskään politiikka ei voi karttaa suuntautumista taloudellisiin kysymyksiin. Minä en tosin vielä voi lausua yleisen äänioikeuden ja siitä johtuvien temppuilujen lopullista kohtaloa, mutta lyhyen ajan kuluttua se jo kuuluu muistojen joukkoon. Ja ehkäpä ihmiset tuntevat mielihyvääkin diktatuurista.»

». . . Fascismi oli yksilöllisen ja kansallisen vallan tahdon mahtavin luomus, ja on sitä vielä tänäänkin.»

Ja helmikuussa 1922 hän lausui vielä selvemmin:

»Maailmansota, tämä oikein esimerkillinen demokratian sota, jonka piti toteuttaa kansoille ja kansanluokille nuo kuolemattomat periaatteet, tämä 'demokratian sota' on lyhyesti sanoen aloittanut antidemokraattisen vuosisadan. Yhdeksännentoista vuosisadan tunnuslause oli 'kaikki', demokratian tunnuslause. Nyt on aika sanoa: harvat ja valitut! Me olemme nyt palaamassa klassillisuuteen, elämä kääntyy takaisin yksilöön. Myöskin vallankumous yhtyy tähän käänteeseen, ja juuri sen vuoksi se on terveellinen, sillä se säästää Europan kauheasta lopusta, joka ehdottomasti olisi tullut, jos demokratia olisi jatkuvasti saanut raivota. Tuhannet merkit viittaavat siihen, että tämä vuosisata ei ole kuluneen vuosisadan jatkoa, vaan sen vastakohta.»

Sodan synnyttämässä fascismissa esiintyvät sotilaalliset perushyveet: uljas ja avoin mieli, iloinen rohkeus, toverihenki, kuri ja aloitteentekohalu ja vastuuntunne. Mutta sille ovat ominaisia myöskin sotilaallisen kasvatuksen puutteet, joitten seuraukset rauhan aikana ovat paljon pahemmat kuin sodan: äkkipikaisuus ja taipumus väkivaltaisuuteen, oman ja toisen hengen vähäksyminen. Kansan syvistä riveistä lähteneenä se vihaten kaikkea pikkumaisuutta ja vakavaa toti-

suutta kevein jaloin haluaa hypätä yli vakavien ja huolettavien asioitten.

Fascismissa ruumistuu sukkeluus, elinvoima, into ja ennen kaikkea nuoruus. Philippe Brideau, kaunis Massenzio ja muut samankaltaiset Balzacin henkilöt muistuttavat väkevästi maaseudun fascistialapäälliköitä, n.s. R a s eja, jotka enempiä empimättä koettavat porvarilliseen elämään sovittaa lauselmaa à l a g u e r r e c o m m e à l a g u e r r e, sota kuin sota. He ihailevat sokeasti johtajiaan, tottelevat käskyjä vaieten ja sokeasti, kuoloon asti, mutta keskenään he ovat taistelunhaluisia, kateellisia toisilleen ja toisten saamille ansiomerkeille, persoja kunniaan, jonka he mielellään sekoittavat pyhimyksen sädekehään. He ovat itsekkäitä ihmisiä, jotka ovat valmiit uhraamaan itsensä Italian, mutta myöskin toiset oman itsensä hyväksi, he rakastavat tulisesti isänmaatansa, mutta eivät perin hyleksi maallista hyvääkään. He ovat verrattomia sotilaita, mutta keskinkertaisia strateegeja, heidän käsivartensa ovat valmiit, sydämensä kuumat, mutta päänsä eivät ole kyllin kylmät. Tehtävänsä he suorittavat erinomaisesti, mutta kun tulee kysymys hallitsemisesta, silloin he ovat vaarallisia ja useinkin suorastaan rikkirepiviä. On useinkin varsin kyseenalaista, oliko apu, minkä heidän johtajansa heistä ensi alussa sai, ollenkaan suurempi kuin epämiellyttävyydet, joita he hänelle myöhemmin tuottivat. Joka tapauksessa he ansaitsevat kiitoksen ensimmäisestä taistoon kannustuksesta ja pyhän innostuksen tulesta.

Sodanjälkeisen ajan autuaat kuvittelut messiaanvaltakunnasta, jotka Wilson »14 pykälineen» ja Lenin bolševismeineen lopetti ja jotka todellisuudenvastaisine haaveiluineen saattoivat joukot epäilemään kaikkia aatteita, keskittyivät nyt fascismiin, joka esitteli itsensä kansalle helppotajuisena, selväaatteisena ja tulisena. Fascismin liikkeellepanevat voimat olivat samat kuin ristiretkienkin: rakkaus ja sota, se oli ritarikunta, joka tahtoi oikaista väärän ja kostaa vääryydet. Keskiajan ritarikuntien tavoin se oli syntynyt valtion sala-

peräisiä ja käytännöllisiä tarpeita tyydyttämään, valtion, joka oli hajoamistilassa ja johon se palautti valtion arvovallan ja puolustusoikeuden.

Tämä pyrkimys oikeudenmukaisuuteen, alkuperäiseen yksilön oikeuteen, joka juontaa juurensa Italian kansan sielun syvimmistä hetteistä, kasvattaa usein myöskin vaarallisen vesan, epäluulon lakia kohtaan. Kansan suussa tämä kuuluu: La fa chi puo, la manchia chi deve, ken voi, hän noudattaa sitä, kenen on pakko, hän nielaisee sen.

Fascismin aikaansaaman historiallisen uudestisyntymisen mukana uusiintuivat myöskin muinaisen ajan italialaisten useinkin kovakouraiset kujeet, joista klassikkomme niin monia esimerkkejä kertovat, varsinkin Toskanasta 1300-1500-luvuilta, jolloin Italia oli italialaisin. Nämä kujeilut, jotka useinkin lähentelivät ilkitöitä ja rikkoivat lakiakin vastaan, johtuivat monasti henkilökohtaisesta kostonhalusta.

Myöskin fascistien »leikillä» oli usein yllämainittuja aikoja muistuttava sivumaku. Heidän sauvansa käyttö huvitti pieniä ja suuria samassa määrin kuin he pitivät pahojen tekojen nopeasta rankaisusta ja oikeuden lopullisesta voitosta. Tämä vaisto aiheutti fascistien kuulut rankaisuretkikunnat, jolloin esim. ryhmä nuorukaisia astui kuorma-autoon tai pariin kolmeen autoon ja ilmestyi yllättäen johonkin kylään, jonka työläisneuvosto tai punaiset yhtymät olivat kieltäneet leivänmyynnin kaikille muille kuin jäsenilleen, tai seudulle, jossa oli tehty salamurha tai väkivaltaa fascisteille. Nuorukaiset iskivät tällöin akkunat ja huonekalut säpäleiksi, hävittivät punikkien arkistot ja pehmittivät heitä oikein aika mekosti nyrkeillään ja sauvoillaan, taikka ottivat käsiteltäväkseen pormestarin tai yhdistyksen johtajan, jotka olivat häväisseet kansallista lippua ja isänmaata tai panetelleet fascisteja.

»Fascisteille Italia on nykyään kuin suuri sali, jota he risteilevät nurkasta toiseen, katsokaapa vain, kuinka nopeasti he vähimmästäkin kutsusta heti ovat läsnä», sanoi il duce hymyillen. »Niin valitettavaa kuin väkivallankäyttö onkin,

on kuitenkin selvää, että meidän täytyy toisinaan kopistella vastahakoisia kalloja, pakottaaksemme ne kunnioittamaan aatteitamme. Retkikunnilla täytyy aina olla oikeutetun vastatoimenpiteen ja lainmukaisen rangaistuksen luonne. Me emme tee väkivallasta koulukuntaa, järjestelmää tai, mikä olisi vieläkin pahempaa, minkäänlaista kaunotiedettä. Väkivallankäyttö olkoon jalomielistä, ritarillista ja kirurgista», tämä Nietzschen ja Sorelin oppilas yhtä mittaa toisti. »Me emme halua pikkumaista, yksilöllistä, satunnaista, useinkin hyödytöntä väkivallankäyttöä, vaan suurta, kaunista, välttämätöntä väkivaltaa ratkaisevina hetkinä. Ja muuten koko historian aikana väkivalta lopulta on ratkaissut aatteitten ja etujen ristiriidat, niiden kehityttyä niin suuriksi, että ratkaisu on käynyt välttämättömäksi.»

Edustaja Matteottin murha painoi myöhemmin, kun Mussolini jo oli ottanut hallituksen vastuulleen ja yhdessä muitten johtajien kanssa mitä jyrkimmin kieltänyt ja tukahduttanut kaikki lainvastaisuudet, rikoksen valheellisen leiman niihin tekoihin, joita määrätyissä rajoissa voidaan pitää fascismille ominaisina, koska se niitten kautta mitä voimakkaimmin vaikutti kansan mielikuvitukseen. Tarkoitan pieniä kujeita, joita melkein aina avoimin silmikoin ja raukkamaisuudesta vapaina tehtiin jonkun paikkakunnan pikkutyranneille, joita pilkalla pidettiin muutaman päivän vankeudessa tai joiden suuhun väkisin kaadettiin kauhallinen risiiniöljyä, jotta naurunalaiseksi joutuminen parantaisi heidät pulleasta ylpeydestään ja pöyhkeilevästä rajattoman vallan tunnostaan. Ja edelleen kun fascistit ottivat itselleen oikeuden, jos joku oli kieltänyt kansalliset värit, työn aikaan maalata seinät, ovet ja akkunat ja useinkin tuon röyhkeän henkilön vaatteet ja ihonkin hänen halveksimillaan väreillä, jopa muutamissa valitettavissa tapauksissa joku perin pohjin uppiniskainen menetti tukkansa ja sai päälakensa vihreä-valko-punaiseksi, jonka jälkeen miestä huojuvissa rattaissa lykättiin pitkin valtakatuja. Älköön unohdettako, että nuorukaiset, jotka voi-

tostaan riemuitsevalle punalipulle kostivat kansallisen lipun kärsimän häväistyksen, eivät vaarasta huolimatta — sillä fascisteja kohdeltiin lukemattomissa tapauksissa sekä Italiassa että ulkomailla sangen väkivaltaisesti — kantaneet kansallisia värejä vain napinreiässään, vaan myöskin sydämessään.

*

Laulaen nuo kaksikymmenvuotiaat nuorukaiset tekivät fascistien vallankumouksen.

»Mandoliininrämistäjiksi» itävaltalaiset meitä sodassa pilkkasivat, canta che ti passa, laula kunnes menehdyt, oli erääseen Karstin solanseinämään kirjoitettu. Niin, laula vain, veikko! Heidän lauluistaan henki Lombardian tasankojen patriarkallinen raskasmielisyys, napolilaisten vienous, Rooman huonon elämän tunnelmoiva ja synkkä kapinallisuus. Kauneimman, mainehikkaimman laulun, arditien, iskujoukkojen, laulun fascistit perivät ja koroittivat sen viralliseksi laulukseen.

Myöskin heidän päällikkönsä, il ducen, tunnuslause on samainen canta che ti passa. Myöhään tai varhain, painakoot surut hänen mieltänsä tai ei, aina hän kotiin tullessaan kiihkeänä tarttuu viuluunsa, ja mitä raivostuneempi hän sattuu olemaan, sitä paremmin hän soittaa, varsinkin jotakin uutta kappaletta. Kuulin hänen kerran oikealla paholaisen taitavuudella suoraan nuottilehtiöltä soittavan »Primaveraa», jonka venetsialainen säveltäjä Vivaldi hänelle vast'ikään oli lähettänyt. Hänen soitostaan kuulin selvästi merenaaltojen pauhun niiden iskiessä marmoriseiniä vasten. Viulunsoittaja Mussolini käyttelee jousta keveästi ja hänen soitannollinen ilmaisutapansa on mainio, mutta hän on soitossaankin väkivaltainen, hän vähättelee tyyleistä ja rakenteista, olkoonpa sitten kyseessä Tannhäuserin »laulu iltatähdelle» tai Corelli tai Beethoven. Hän soittaa kaikki kappa-

leet omalla tavallaan, ja hänen viulunsa sävelten synnyttämä sisäinen ilo silittää rypyt hänen synkeältä otsaltaan.

On sangen kiintoisaa, jopa ihmeteltävääkin, että Turatin vanhassa työväenmarssissa, Inno dei lavoratorissa, on ei vain sama runomitta kuin fascistienkin marssissa, vaan melkein sama sanamuotokin kuin Giovinezzassa, fascistien laulussa on vain toisenlainen riemuitseva enne ja aavistus. Fascistienkin laulussa on sama tarkoitusperä, nousu yhteisten aatteitten pettäjiä vastaan, aatteen, joka isänmaallisella pohjalla taas nostettiin valtaan. Loppukerto per Benito Mussolini, eja, eja, alalà, liitettiin Giovinezzaan vasta myöhemmin, samoin kuin majesteetillinen nimi il Duce annettiin päällikkö Mussolinille vasta myöhemmin *).

Kaikkien elinvoimaa uhkuvien, rohkeitten luomusten tavoin fascismikin syntyi kapinoitsijaksi, ja paljon työtä ja tekoja tarvittiin, ennenkuin italialaisuuden tähän ilmestysmuotoon saatiin juurtumaan se ominaisuus, joka Italialaiselle on vastenmielisin: kuri, kuri, jotta siitä todella voisi tulla un capo che precede, johtaja, joka käy edeltä, eikä lauman vanki.

*) Oikaistakoon tässä yhteydessä täälläkin yleinen väärinymmärrys: il Duce (lausutaan Dūtŝe) merkitsee johtajaa, päällikköä, eikä herttuaa, joka on italiaksi Duka (l. Dūca). Suom. huom.

XXXV.

UUSI HIERARKIA.

Mussolini, kaikkien sateenvarjo. Fascismin ensimmäinen kriisi. Sovinto muitten puolueitten kanssa. Uusi hierarkia. Uusi aikakauslehti.

Vielä virallisesti sosialisteihin kuuluessaan Mussolini oli eräässä kokouksessa sanonut:

»Ihmiset eivät ole mitään, sillä he katoavat, vain aatteet merkitsevät jotakin, sillä ne ovat pysyviä.»

Tämä oli idealistisiin pukimiin verhottu jäännös materialismista, joka piti »aatteita» mekanisen kehityksen hedelminä. Myöhemmin hän turhaan koetti uusien järjestelyjen kautta »epäpersonoida» fascismin, tehdä sen riippumattomaksi hänen omasta persoonastaan. Mutta ihmisjoukko jäi yhä edelleen lannistumattomalla sitkeydellä riippumaan meistä. Vastuu raivasi aina itselleen tien hänen luokseen. Hän oli mies, joka otti koko vastuun niskoilleen, mutta hän vaati myöskin silloin koko ylijohdon itselleen.

»Tiedättekö mikä minä olen? Minä olen suuren sateenvarjoritarikunnan perustaja ja suurmestari. Suuri sateenvarjo, hyvät herrat, oikea 'Entoutcas'!» hän kerran kiivastuneena huudahti, kun hänen taas oli kiiruhdettava auttamaan toisia jotka eivät olleet valmiita, ja heittämään arvovaltansa vaakalaudalle.

Fascismin ensimmäinen kriisi aiheutui tasavaltalaisista pyrkimyksistä, joilla ei ollut koko puolueen kannatusta. Tämä

tapahtui heinäkuussa 1921, kun hallituksen erinäiset vakavat harhaiskut — kyseessä oli amnestiajulistukset ja kuninkaallisten palatsien lahjoittaminen rintamasotilaille — näyttivät horjuttavan kruunun arvovaltaa. Sillä pyhimystenkään ei sovi tehdä leipää sädekehästään. Mussolini lausui näistä hankkeista seuraavaa:

»Olemme eräässä merkityksessä tasavaltalaisia, koska näemme edessämme monarkin, joka ei ole kylliksi monarkki. Minkä vuoksi kaiken pitää aina olla harmaata, keskinkertaista ja samanlaista! Nykyään tehdään kaikki mitä suinkin tehdä voidaan valtion arvovallan alentamiseksi, piilottamiseksi ja saattamiseksi vain tavallisen sivuseikan arvoiseksi. Demokratia ei vähääkään käsitä, että ihmisjoukot vain halveksivat sitä, joka ei uskalla olla sitä, mitä hänen tulisi olla.»

Vielä ankarampi kriisi esiintyi saman vuoden elokuussa, ja se koski sovinnontekoa fascistien, sosialistien ja klerikalisen kansanpuolueen välillä. Tällä kertaa Mussolini kohdisti kiivaita moitteen sanoja niitä fascisteja vastaan, jotka tahtoivat omien sietämättömien väkivallantekojensa kautta tehdä uuden hirmuvallan vapausliikkeestä, joka oli suunnattu kaikkea hirmuvaltaa vastaan.

»Kansa nousisi meitä vastaan. Eivätkö nuo miehet käsitä, eivätkö he tahdo käsittää, että maa kaipaa rauhaa, häiritsemätöntä työrauhaa? Olisin valmis vaikka liittoon itse pirun kanssa, vain voidakseni taata tälle maaparalle viiden vuoden, tyytyisin viiteenkin vuoteen — häiritsemättömän rauhan ajan», kuulin hänen tällöin sanovan hänen silmiensä iskiessä tulta ja salamia.

Sen jälkeen kuin sovinto muitten puolueitten kanssa loputtomien pikku vaikeuksien ja fascistien alapäälliköiden taholta tulevan vähäisen vastarinnan jälkeen oli saatu syntymään, Mussolini selitti, että hän nyt astuu tavallisena rivimiehenä tovereittensa joukkoon.

»Miehellä, joka on perustanut jonkun liikkeen ja sille uhrannut parhaat voimansa, on myöskin oikeus asettua ylä-

puolelle tuhansien paikallisten analysoivien katsantojen ja synteettisesti tarkastaa poliittista ja moraalista kokonaiskuvaa, ei Bolognan tai Venetsian, vaan yleiseuropalaiselta, yleismaailmalliselta näkökannalta. Minä olen pää, joka kulkee edeltä, en johtaja, joka käyskelen takana. Minä kuljen — myöskin, ja nähtävästi etupäässä — vastavirtaa, enkä minä tule koskaan olemaan leväperäinen ja höllä. Minä valvon lakkaamatta, ja varsinkin silloin, kun puuskainen tuuli pullistaa onneni purjeita.»

Mutta mielet olivat liian tuliset ja kiihtyneet. Rauhanjulistukset saavuttivat vain heikkoa kannatusta joukkojen taholta, mutta sillä saatiin kuitenkin pois päiviltä tarina »voima voimaa vastaan» ja todistettiin välttämättömäksi uusi hierarkia, jonka toimintapiirit Mussolini esitteli. Nyt ei enää ollut kyseessä vastaliikkeen ylläpitäminen bolševismia vastaan rajoitettuine, hedelmättömine kielto- ja vastarintaohjelmineen, vaan nyt oli esiinnyttävä yhdessä kansakunnan kanssa aktiivisena, toimivana maailmanelämän osana.

Kansanomainen ja taistelunhaluinen päivälehti ei sopinut tämän todellisuuteen pohjautuvan ja konkreettisen valtiollisen kulttuurin perusteiden julkituojaksi. Niinpä Mussolini usein kaivaten ajatteli vanhaa pientä aikakauslehteänsä U t o p i a a. Yhä useammin hän palasi siihen. Ja eräänä päivänä, meidän taas keskustellessamme siitä, hän sanoi minulle: »Te rupeatte päätoimittajaksi, ja minä kirjoitan teille paljon kauniita kirjoituksia. Ne ovat jo päässäni valmiina.» Miettiessämme lehden nimeä, mainitsi joku sanan »Hierarkia». Juuri se! Hän iski tuohon sattuvaan nimeen kuin kissa hiireen.

Tämän uuden aikakauslehden G e r a r c h i a n, jonka kohtalo sitten läheisesti liittyi fascistiliikkeen kypsyttämiseen, ensimmäisessä numerossa Mussolini selitti nimen merkitystä:

»Ken puhuu hierarkiasta, tarkoittaa sillä inhimillisten arvojen asteikkoa, vastuun ja velvollisuuksien jakamista eri arvoasteisiin: ken puhuu hierarkiasta, tarkoittaa kuria. Maailmanhistoria näyttää meille eri hierarkiojen panoraaman, jotka

syntyvät, elävät, muuttuvat, kuihtuvat ja kuolevat. On siis kysymys hierarkiojen, jotka eivät ole tyhjentävästi ratkaisseet tehtäviään, todellisten arvojen talteenottamisesta: on kysymys uusien elinainesten istuttamisesta vanhojen hierarkiojen runkoon; on kysymys maaperän valmistamisesta uusille hierarkioille. Tällä tavoin saamme menneisyyden ja tulevaisuuden kehän suljetuksi.»

Ja myöhemmin hän lausui fascismin suhteesta valtioon: »Valtio joka ei käytä hyväkseen valtiotasäilyttäviä aineksia, vaan kohtelee niitä samalla tavoin kuin kielteisiäkin aineksia, noudattaa itsemurhaajan periaatteita. On epäilemätöntä, että fascismi ja valtio ehkä jo varsin pian ovat yksi ja sama käsite. Fascismi voi aukaista oven laillisuuden avaimella, mutta se voi myöskin, jos sitä siihen pakotetaan, sen tehdä kapinan miekallakin. Kaksintaistelu kolmen välillä, jota paradoksilta kuuluvaa taistelua jo kolme vuotta sitten on käyty, on taas muuttunut sanan varsinaisen merkityksen mukaiseksi kaksintaisteluksi. Toisella puolen sosialistinen valtio, toisella fascistinen. Tämän taistelun lopputulos ei ole epäilyksenalainen.»

Tämän tarkoin harkitun vallankumousohjelman loogillinen seuraus ovat sanat, jotka sama johtaja kaksi vuotta myöhemmin, viidentoista kuukauden kuluttua vallankumoushallituksen synnystä, tammikuun 1. 1924 lausui:

»Meidän ansiomme on, että hallituksesta on tullut elävä, sykkivä, toimiva hallitus. Se ei enää ole ryhditön ja kannaton hallitus, joka tavallaan naurettavassa kaksintaistelussa antautuu takaa-ajetuksi ja häväistyksi, jonka mielestä vastustuspuolue on jotakin pyhää ja koskematonta ja ainoa oikeassa oleva, ja hallituksen velvollisuus on vain olla mukava ja myöntyväinen maalitaulu. Tällaisen teorian noudattaminen on itsemurhaoppia, ja minä julistaudun julkisesti vapaamielisten vastustajaksi, jos vapaamielisten opit ovat tällaisen teorian mukaiset.»

Cannesin konferenssin ja Berliinin matkan jälkeen hän

julkaisi Gerarchiassa nuo profeetalliset kirjoituksensa, jotka käsittelivät ulkopolitiikkaa; hän kirjoitti niissä ranskalais-englantilaisesta ristiriidasta, saksalaisen aktiivisuuden huolettavasta uudestaansyntymisestä, jonka takaa näkyi ryssän haamu, ja turkkilaisen nationalismin kasvavasta noususta. Kirjoitusten otsakkeet olivat kuvaavia: »Cannesin draama», »Saksan kasvoja ja naamioita», »Kasvava puolikuu».

Näistä ajoista alkaa hänen tavaton mielenkiintonsa kansainvälisiin kysymyksiin, joka saattoi hänet rikkomaan vanhan perinnäistavan ja ottamaan itselleen myöskin ulkoministerin salkun. Kuulin hänen tällöin sanovan.

»Minun tulisi seurata Europan asioita, huolehtia Italian asemasta Europassa, mutta muutamat täällä näkyvät haluavan, että minun olisi sekaannuttava Tradaten fascistien välisiin riitaisuuksiin.

Italia on aivan kuin pantu pulloon Adrianmereen, tuohon mitättömään lätäkköön, jossa tuskin voi kasvonsa pestä. Verrattuna maailmanpolitiikan kysymyksiin, jotka käsittelevät valtameriä, on Välimeri pieni. Mutta minä en saa näitä kysymyksiä harkita, ymmärrättehän, Peretolan riita vaatii minun välttämätöntä läsnäoloani, Gorgonzolassa tai Rocca Cannussiassa on ollut mellakoita, tulos: yksi kuollut, koko Italia ei muuta mieti, ja fascismi kiintyy kokonaan näihin tapahtumiin.»

Ja hän meni kiivastuneena tiehensä, piesten äkeissään ilmaa kepillään.

»Pienen Italian pikkumainen ja pelokas rihkamakauppiaan henki on lopetettava», pääministeri toistaa tänään vielä useammin kuin silloin.

Englannin mahti ja voima johtuu varmasti suureksi osaksi myöskin siitä, että sen laaja keskisääty hyvin vähän harrastaa politiikkaa ja tyytyy yleisiin valtiollisiin periaatteisiin. Kun siellä kerran on ratkaisu toinen tai toinen historiallinen periaate toista edullisemmaksi, niin yksi ajattelee kaikkien puolesta, miljoonat kansalaiset seuraavat silloin tätä yhtä,

tukevat häntä ja toiselta puolen ymmärtävät varsin hyvin itse häiritsemättä hoitaa omia yksityisiä asioitaan. Fascisti-hallitus pyrkii saamaan sekä Italian italialaiset että myöskin kaikkiin maanosiin hajaantuneet lukuisat italialaiset lujasti tietoisiksi siitä, että he ovat italialaisia, ja että heitä valvoo, mutta myöskin suojelee voimakas hallitus.

Korfun tapaus oli, vaikka se syntyi salamannopeasti silmänräpäyksen päätöksestä, pohjaltaan ainoastaan tämän uuden tunteen ilmauma, Italian arvovallan esiintymistä.

Tuona yönä, elokuun 28. 1923, kokoontui 40 laivaa ja 7000 miestä täysissä aseissaan Korfun edustalle antamaan pontta Italian uhkavaatimukselle.

»Annan teille 70 tuntia saaren valtaamiseen,» Mussolini oli sanonut.

»Se on mahdotonta niin lyhyessä ajassa», vastattiin.

»Se täytyy suorittaa siinä ajassa.»

Mussolini nukkui tuona yönä yhtä vähän kuin monena muunakin syyskuun yönä. Kuulotorvi korvissaan hän odotteli laivaston sähkösanomia.

»Minä en voi sallia», Mussolini vastasi vastaväitteitä tekevälle Sveitsin hallitukselle, »että kansa, joka ei seitsemään vuosisataan ole taistellut, tuomitsee kunnianasioissa kansaa, joka kunniansa puolesta neljässä vuodessa uhrasi 600,000 kuollutta ja 400,000 haavoittunutta.»

Ja muille valloille, jotka viittailivat saarron mahdollisuuteen, hän tyynesti vastasi:

»Vienti ylittää tuonnin, tehkääpä tuo palvelus raha-asiainhoitajallemme, ja minulle myöskin.»

Aina hän tyytyi voittamiseen, menettämättä kohtuuttomuuteen ja liiallisuuksiin, sillä »liiallinen voitto ei ole kestävä», kuulin hänen sanovan kuuluttaessaan lähettiläsneuvoston päätöstä. Ja tällä hän voitti myöskin oman itsensä, joka useinkin on sangen taipuvainen »liialliseen voittoon».

»Toivokaamme, että tämä ankara opetus parantaa italialaiset tavanomaisten lauselmien taudista», oli johtopäätös, minkä hän parlamentissa teki vihamielisyydestä, jota meille osoittivat kansat, jotka kuitenkin ovat »aina olleet ystävällisissä suhteissa kanssamme.»

XXXVI.

ROOMALAISIA ÄÄNIÄ.

Alas puolueet. Heimo, kansa, valtio, valtakunta. Mussolini museossa. Rooman kunniaporvari. Mitä kansa sanoo.

Vuonna 1919, jolloin sosialistien raivontulva oli tukahduttaa Popolo d'Italian, kuulin päätoimittajamme tyynesti lausuvan muutamia profeetallisia sanoja, silmät avaruuteen luotuina kiivain askelin mittaillessaan ahtaan huoneensa lattiaa kuin karhu kopissaan.

»Italialaisuus on temperamenttikysymys. Kohta koittaa päivä, jolloin me yhdessä monien muiden, sosialistien ja nykyisten vihollistemme kanssa yhdymme ja löydämme toinen toisemme tältä peruspohjalta ja saamme vihamiehiksemme monia, jotka ovat ystäviämme tai ainakin näyttävät sitä olevan. Se on tunteen, ei, italialaisuuden kysymys.»

Tämä mielikuva syntyi toivosta rakentaa rauha sosialistien kanssa ja se myöskin saneli hänelle sanat, jotka hän ministerinä ja voittajana neljä päivää 1924-vuoden vaalivoiton jälkeen lausui Palazzo Chigin parvekkeelta riemuitsevalle kansalle: »alas kaikki puolueet, kaikki, meidänkin puolueemme. Kansakunta on pelastettava.»

Sosialistien vapunvieton vastapainoksi hän asetti Rooman perustamispäivän juhlan, yhdistääkseen kansan tämän kaupungin merkeissä, »kaupungin, joka lahjoitti maailmalle kaksi kulttuuria ja lahjoittaa vielä kolmannenkin.»

Mussolini on tehnyt tosiksi historioitsija Theodor Mommsenin, johon Titus Liviuksen, Suetoniuksen ja Tacituksen henki mitä voimakkaimmin oli vaikuttanut, sanat: »Ei kukaan voi käsittää Roomaa, ellei hän käsitä sitä yleismaailmallisen aatteen merkityksessä.»

Kolmesta suuresta valtakunnasta, jotka nykyään muodostavat ihmiskunnan kolmijalan, englantilaisesta, jolla vielä on maita, mutta joka näyttää kadottaneen johtavan aatteensa, venäläisestä, jolla on aate ja joka etsii sille maita idästä ja lännestä, ja kristillisestä, jolla ei enää ole maita, vaan aate, jossa 400 miljoonaa ihmistä yli koko maapallon hajaantuneinakin toisensa kohtaavat, kaikista näistä kolmesta valtakunnasta Mussolini luulee — ja hän näyttää sitä toivovan —, että jumalallisen hebrealaisen Jeesuksen alus parhaiten purjehtii historian meren ärjyvillä aalloilla. »Tapahtukoonkin niin, että kaikki romahtaa», hän kerran alakuloisuuden hetkenä lisäsi, »vaikka niin kävisikin, että elokuussa 1914 ei alkanut vain kansainsota, vaan nopeasti kehittyvä valkoisen rodun sivistyksen luhistuminen, jota seuraa palautuminen raakalaisuuteen ja kaaokseen, jota voi kestää muutamia vuosisatoja, se on joka tapauksessa maailmankaikkeuden elämässä vain mitätön välikohtaus.» — Mutta hän riistäytyy taas äkkiä irti tuollaisesta raskasmielisestä nirvanasta, latinalaisena ja länsimaalaisena pannakseen luottamuksensa italialaiseen imperialismiin, joka niin suuressa määrin eroaa preussiläisestä ja englantilaisesta, hän luottaa taas uskoonsa Roomaan, jota on kunnioitettava, ja ennen kaikkea »tahdottava», ei suurten muistomerkkien ja kuulujen kivien Roomaan, vaan elävien sielujen Roomaan, jotka ovat valmiit ottamaan tehdäkseen tulevaisuuden ankaran valmistelutyön.

*

Kuten romanttisissa kertomuksissa niin usein tapahtuu, alkoi Rooman ja fascismin välinen rakkauskin riidasta, yhteeniskennästä.

Kun Rooman Augusteumissa 1921-vuoden marraskuussa pidettiin kansallinen kongressi, muodosti kaupungin enemmistön klerikalinen kansanpuolue, äärimmäiset sosialistit ja voimakas ryhmä nationalisteja. Fascisteista ei ollut jälkeäkään. Kansanjoukot ajattelivat, kuten aina ennen ja nykyjäänkin, vain iloista elämää rauhan turvissa. Ylpeinä, tyyninä ja muita halveksien he sanoivat: S e m o R o m a n i e t a n t o b a s t a, olemme roomalaisia ja muusta viis. Rooma, Tibervirran mahtava epäjumala, tahtoi vain tulla palvelluksi ja palvotuksi. Mitä siis nuo harjatukkaiset nuorukaiset tarkoittivat pyrkimyksillään luoda uudelleen kaiken vakavan maailmassa? Se oli haaste, joka oli rangaistava kuolemalla. Ja tosiaankin kolme tai neljä näistä nuorukaisista katosi, ja heidät löydettiin vasta myöhemmin raadelluin rinnoin San Lorenzon laitakaupungin kaduilta, toiset puolustautuivat aseineen, kongressinosanottajista tuli piiritettyjä, Augusteumista pieni linnoitus, jossa jokainen aitio oli majoituspaikka.

Yleinen mielipide oli vimmoissaan, koska oli tärvelty neljä ovea, mutta viiltävän kylmänä yönä piti toki saada nuotio! Ja miehitetyillä alueilla nuo nuoret sotavanhukset olivat saaneet nähdä kokonaan toisenlaista hävitystä.

Kaikki nämä tapaukset jättivät fascisteihin mielenmyrtymää, joka on varsin tavallista hyljätyissä rakastajissa. Ja kun sitten seuraavan vuoden lokakuussa heidän aikansa löi, hyökkäsivät he laulaen ja vihasta päihtyneinä Roomaan. Ja tämä kaupunki, jonka rakkauden voi herättää vain valloittamalla sen ja kovasti ravistelemalla sitä, aukaisi heille nyt ovensa ja sylinsä, pani liput liehumaan ja soi heille rakkautta ja voitonhuumaa.

»Siinä kohtalon viitoittama tie: heimo, kansa, valtio, valtakunta. Se on historiaa. Se ei kestä, sanotte? Tiedän sen. Ei mikään inhimillinen kestä. Mutta nyt s e o n o l e m a s s a, se vaatii suuruutta, saavuttaa korkean aseman ja jättää jälkensä ihmisten muistiin», pääministeri eräänä iltana uneksien sanoi. Ja erääseen valokuvaan hän hiljattain kirjoitti: P r o

italico imperio, virtute, disciplina, hierarchia, unguibus et rostris. Lauselma, jonka myöskin voisi kääntää Homeroon sanoin: »Kohtalottaret ovat niin kutoneet, kohtalottaret ovat niin tahtoneet, jotta tulevaisilla sukukunnilla olisi jotakin, jota voisivat ylistää.»

Yleensä Mussolinin tapana ei ollut kiivetä näin korkeille koturneille. »Hallitus? te sanotte», hän erään toisen kerran lausui. »Hallitus? Mutta sehän on vain suuri byrokratia, jonka keisari minä olen; 'ronds de cuir'ien, byrokraattien keisari. Lahjoittakaahan minulle, armollinen rouva, merkkipäiväkseni pari symboolisia käsivarrensuojuksia.»

»Valtio? Se elää häitten, hautajaisten ja juhlien vietoissa ja se on kuin orkesteri, johon kuuluu 60 tai 70 torvea, jotka tavallisesti soivat kukin itsekseen järjestyksettä ja raskasmielisesti ja jotka vain suurissa tilaisuuksissa todella sointuvat yhteen.»

*

Muuan tarina kertoo, että Mussolini on käynyt museossa vain kaksi tai kolme kertaa koko elämänsä aikana. Juttu ei taida olla todempi kuin muutkaan tarut, mutta joka tapauksessa oli varsin kiintoista katsella hänen museossa käyntiään. Vatikaanin kuuluisia gobeliineja hän katseli halveksivasti nenäänsä nyrpistäen: »Jatkakaamme, tuohan on vain ainetta, lumppuja.» Puhtaasti aineellinen ei hänestä ole taiteellista, se ei sisällä hallitsevaa henkevyyttä. Käsinkudotussa kankaassa miellyttää häntä korkeintaan hyvin suoritettu käsityö. — Vatikaanin suuruutta hän sitä vastoin ihaili. »Mikä valtava suuruus! Kuinka paljon huoneita! Nuo ihmiset olivat sentään kunnon rakennusmiehiä!»

Muinaisroomalaisten rintakuvien salissa, jossa hän näytti olevan kuin sukulaistensa parissa, hän sanoi: »Tulen usein tänne katsomaan roomalaisia, minusta tuntuu siltä kuin seurustelisin heidän kanssaan, aivan kuin he olisivat eläviä ihmisiä. Minä näen, kuinka he aamuisin nousevat, ei varsin

varhain, sillä he valvoivat myöhään yöhön, sitten antavat määräyksensä ja käskynsä, laskevat ahkerat kirjurinsa menemään, jonka jälkeen seuraa kävely forumille, sitten kylpemään termeihin, voimistelua, uutisia sodista, kapinoista, juonista. Intensiivistä valtiollista elämää, kuten meidänkin, naiset siitä vain puuttuivat.» — Ja kun Giacomo Boni viittasi Nike-Minervan patsaaseen, joka esittää jumalatarta panemassa vaalilippua uurnaan, kumotakseen hänen väitteensä, vastasi hän: »Kun matroona jättää talonsa, johtaa se veltostumiseen ja lopuksi: Rooma rappeutuu.»

»Marcus Tullius Cicero, kuolematon tribuuni, tasavallan pelastaja!» selitteli joku opas innostuksissaan eräälle amerikalaisryhmälle. Mussolini kääntyi tahtomattaan ja loi sekä elävään ciceroneen (oppaaseen) että marmoriseen Ciceroon vihaisen katseen:

»Marcus Tullius Cicero, siinäkin sankari. Sangen kuuluisa p u h u j a, ei yhtään mitään enempää, sen sanon m i n ä teille. Puhuja samaa lajia kuin Angelo Brofferio ja Felice Cavalotti. Saman hengen tyyppejä, kurittoman kapinallisen puhujan, panettelevan sanasankarin. Sama kansaa mairiva pyrkimys. Ei, sanon minä. Vain ne ovat hyviä lapsia, jotka ovat tottelevaisia, auttavat isäänsä, tekevät työtä yhdessä hänen kanssansa, jotta perhe saavuttaisi paremmat olosuhteet, eivätkä ne, jotka aina arvostelevat, moittivat, nousevat vastarintaan ja aikaansaavat häväistysjuttuja.»

Kun Mussolini on paljon vastaanottavampi voimalle kuin herkälle kauneudelle, tärisytti Michelangelo yksinäisen sielunsa suurenmoisella valtavuudella häntä. Michelangelon jälkeen hän ei enää halunnut muuta nähdä. »Rafaelko? Varsin kaunista, varsin kaunista, ihmeellisen kaunista ja tyhjää. Kuinka voidaan katsella Rafaelia Michelangelon jälkeen?»

Mutta muuan toinen näytelmä Vatikaanin edustalla kiinnitti hänen huomionsa puoleensa: pronssiovet neljine marmoriaskelmineen, joitten toisessa päässä Italian kuningaskunnan karabinieerit seisoivat vartiossa, toisessa taas paavin sveitsi-

läiskaartin miehet kaksivärisissä viidennentoista vuosisadan aikuisissa puvuissaan liikkumattomina kuin kivipatsaat. Tämä valtion voimattomuuden, rajoitetun itsenäisyyden, mutta henkisen suuruuden osoitus, joka oli omasta voimattomuudestaan ja väkivallasta huolimatta kyennyt pysymään taipumattomassa vetossaan, veti häntä puoleensa. Luonnostaan syvimmässä sisimmässään poliitikkona se tuotti hänelle tuskaa, mutta samalla se miellytti häntä taiteellisena näytelmänä.

»Minun taiteeni on taiteitten taidetta», hän toisinaan sanoi, »sillä se ei työskentele vain kuolleella aineella, vaan hauraimmalla kaikista aineista: ihmisillä.» Ja kun Mussolini kaikista hyvistä ominaisuuksistaan huolimatta ei paljoakaan välitä johdonmukaisuudesta, lopetti hän puheensa riemuitsevalla huomautuksella: »Nähkääs, minä olen pohjaltani kumminkin ääretön barbaari ja kokonaan vastaanottamaton kauneudelle.»

Hänen luonteensa tätä puolta saattaisi pitää Guglielmo Ferreron väitteen todistuksena, hänen kerran väittäessään, että vain se mies kykenee vallitsemaan kansaa, jonka ominaisuudet ja puutteet ovat päinvastaiset kuin kansan. Itse asiassa Mussolinissa ruumistuu roomalaisuus sellaisena kuin se esiintyy ennen Kreikan valloitusta. Arkkitehtuuri kiinnostaa häntä tarkalleen samalla tavoin kuin se kiinnosti muinoisia latinalaisia, siinä määräävät käyttökelpoisuus, siihen uhrattu työ ja sen esiintyminen valtion kukoistuksen ja suuruuden ulkonaisena merkkinä. »Per Bacco, tuo on jotakin», hän tavallisesti huudahtaa nähdessään muurarien työssään ahertavan. Sillä rakentaminen on hänestä valtiollista ja yhteiskunnallista työtä.

Ehkäpä hänen vastaanottavaisuutensa soitannolle, joka niin hyväilevästi tyynnyttää hänen hermojaan, on jätteitä nuoremman kristillisyyden atavismista. Joka tapauksessa tämä ominaisuus on niitä, joita hän ei kernaasti näytä muille. Se on haavoitettavissa oleva kohta hänessä, jota eivät Styxin aallot ole voineet karkaista.

*

Hallituksen päämies vielä tänäänkin usein autossaan kiertelee Rooman katuja pysähtyäkseen Pietarinkirkon edustalle, tarkastellen ohikulkijoitten ilmeitä ja tarkkaan huomioiden kaikkia merkkejä, aivan kuin Harun al Rashid aikoinaan. Vaikeina Korfun päivinä syyskuussa 1923 tunkeili Palazzo Chigin edustalla tuhatmäärin miehiä ja naisia kaikista yhteiskuntaluokista. Ja kun Mussolini myöhään illalla, lähellä puoliyötä, väsyneenä päivän vaivoista jätti talon, odotti joukko yhä häntä. Se tervehti hiljaa häntä. Pääkaupungin kansa, jolle kaupungin menneisyyden historialliset tapaukset olivat perinnöksi jättäneet valtiollisen herkkätuntoisuuden, tajusi vaistomaisesti välttämättömyyden olla läheisissä kosketuksissa hänen kanssaan. »Hän käskee, me tottelemme! Hän käskee, jotta Italiaa pidettäisiin arvossa», kansalaiset tuumivat.

»He tietävät, että teen työtä heidän hyväkseen», Mussolini sanoi vakavasti naurahtaen vastatessaan roomalaiseen tapaan heidän tervehdykseensä.

Tämä tieto lohdutti häntä.

Samaa ilmapuntaria hän myöskin tiedusteli Matteottin häpeällistä murhaa seuraavina viikkoina.

Paria päivää aikaisemmin hänelle Kapitoliolla annettu Rooman kunniaporvarin arvo oli häntä syvästi liikuttanut. Samana päivänä, kesäkuun 7., oli hänen onnistunut tehokkaalla välityspuheellaan senaatissa riisua viha aseista ja saavuttaa suurenmoisia kunnianosoituksia ja valtaa. Mutta: »Kolmantena päivänä tulee halla, ja jos kunnon mies nyt kevytmielisesti ajattelee, että hänen suuruutensa varmana kasvaa ja kehittyy, niin halla turmelee sen juuret», sanoo Shakespeare.

»Kolmantena päivänä» siitä, perjantaina kesäkuun 12., ei paljon puuttunut, ettei häntä syösty kumoon tuon inhoittavan ilkityön iljanteella.

Mutta tuhannet, jotka taas odottivat häntä Palazzo Chi-

gin edustalla, sanoivat: »Hän antaa käskyt oikeudenmukaisuuteen ja sovitukseen.»

Ja hän, joka on kuuro pelon, sovinnaisuuden ja teeskentelyn äänille, n ä i t ä ääniä hän kuulee.

XXXVII.

MUSSOLINI PUHUJANA.

Dante ja sana. Unohduksiin jäänyt »ei». Pessimismin voittaminen. Kosketus kansaan.

Teon mies tietää, että sana on teko, teko itsessään, l u o v a sana!

»Dante on suuri», Mussolini kerran sanoi, ja hänen silmänsä loistivat salaperäisestä hartaudesta. »Dante käsitti, mitä monet kirjailijat eivät tiedä, että sanat ovat eläviä luomuksia. Ja kun hän liikuttelee sanoja, laskee ne vapaiksi, taas järjestääkseen ne riveihin ja joukkoihin, niin hän ei koskaan unohda, että sana on elävä olento. — Kun kirjoitan 'tähdet', niin nämä merkit eivät enää ole kuolleita elottomia merkkejä. Yhdessä ne muodostavat todellisen elollisen esineen. Sana on salaperäinen elämänilmiö.»

Mussolinin kaunopuheisuus on välitöntä ja suoraan asiaan käypää. Hän ei pyörittele käsivarsiaan eikä lausejaksoja. Hän ei poikkea syrjäajatuksiin, vaan käy aina suoraan päämäärään, silloinkin kuin välihuudahdukset johtavat hänet improvisointiin.

Muuan ystäväni, joka oli nähnyt Jean Jaures'n viimeistä ihanaa puhettaan varten tekemät muistiinpanot, jolloin hän maailmanpalon aattoiltana tempasi mukaansa sosialistien kokouksen ja saattoi heidät aivan hurmiotilaan, vakuuttaa minulle, että Jaures'n muistilehtiöllä oli vain lause: »Attilan

hevonen on laskettu lieasta.» Tämän hän oli kirjoittanut saksalaisen Liebknechtin puhuessa. Jaures'n kaunopuheisuuden lähtökohta oli useinkin juuri tällainen sisäisen ounastuksen ponnahduslauta.

Tämäntapaisia ovat Mussolininkin muistiinpanot, joita hän tekee jonkun tärkeän puheen aikana, hän panee asiat toistensa läheisimpään yhteyteen, valaisee niitä tosiasiallisuuden valossa ja ilmaisee ne sitten muutamin harvoin ja lyhyin lausein. Puhuessaan hän aina siirtyy olennaisesta asiasta toiseen varsinaiseen asiaan, käyttämättä koristelevia sivusanoja, vaihtokohdat ilmaistaan muutamin säkenöivin huomautuksin, ja jos hän alkaa käyttää kuvakieltä, niin tapahtuu se vain hetkiseksi ja ohimennen, mutta aina sangen selvästi. Hänen puhetapansa muistuttaa vanhojen italialaisten palatsien jykevää rakennustapaa, jotka kohoavat korkeuteen karkeine kiviryhmineen ja ilmavine saleineen ja pylväineen, joitten välistä kirkas taivas kuultaa.

Tällainen kuvitteluvoimallaan kansansielun syvyyksiin vaikuttava kaunopuheisuus on historiaa »tekevän» kondottierin synnynnäisiä lahjoja, hänen henkilökohtaisten kokemuksiensa kautta historialliset kokemukset taas heräävät uudelleen henkiin. Hän on kuin luotsi ihmiskunnan virralla, hän tuntee, että kaikki virtaa, että kaikki soljuu ohi, mutta hän tietää myöskin, että kaikki palaa takaisin ja että virta kaikista muutoksista huolimatta kuitenkin pysyy samana kautta vuosituhansien. Hänessä ei ole ajan harhakuvaa, laivurit, jotka ennen häntä virralla veneitään ohjailivat, ovat yhäti samat.

Klassillisena liikkeenä vailla romanttisia mahdottomuuksia fascismi pyrkii palauttamaan sanallekin sen arvon, joka on jumalainen, koska se mitä suurimmassa määrin on inhimillinen ja uskonnollista totuutta täynnä.

»Valtion uudelleen rakentamiseksi olen unohduksesta temmannut erään salaperäisen pikku sanan: sanan ei! Italian valtio oli vuodesta vuoteen yhä enemmän menettänyt arvoansa ja

luottamustansa, koska se aina suostui kaikkeen. Mutta ken aikoo hallita, hän oppikoon myöskin sanomaan ei», Mussolini kerran pääministerinä sanoi.

Myöskin puhuja Mussolinissa sana jaa myöskin merkitsee jaata, samoin kuin ei eitä. Mikä siihen lisätään on pahasta, sanoo raamattu. Ja vaikka fascismilta kiellettäisiin kaikki muut ansiot, niin kuitenkin tämä yksi ansio, niin vähäpätöiseltä näyttävä, mutta pysyvä, jää sen ansioksi: se on uudelleen valtaan koroittanut ehdottoman totuuden, ja lisäksi maassa, jossa oli totuttu »sovitteluihin», »poikkeuksiin» ja lyhytaikaisiin edesvastuuttomiin hallituksiin. — Myöskin ihmisten yksilöllinen ja joukkokasvatus tapahtuu sanoilla, ja ken usein on sanoilla joutunut kosketuksiin joukkojen kanssa, hän tuntee myöskin sanojen räjähdysvoiman, joka on sitä suurempi, mitä tuonnemmaksi niiden vaikutus lykätään.

Sekä intervention aattona, Caporetton tappion ja vallankumouksenkin jälkeen Mussolini aina on puhunut italialaisille kuin mies miehille. Hän ei ole käsitellyt heitä lapsina, joille pitäisi jotakin uskotella. Hänen henkinen optimisminsa ei tosin kiellä pessimismiä, mutta hän ottaa sen mukaansa, sulattaa sen ja voittaa sen, koska tällainen paha kerran on olemassa. Mutta se ei merkitse suuria, koska se on aineellista ja siis hengen taipumattomalla voimalla voitettavissa.

Mussolini on puhujana alkuperäisen kiivas ja läpitunkeva, hänessä on laavavirran hehku, jota luja tahto ei ainoastaan ole luonut, vaan jota se myöskin pitää koossa ja yllä. Hänet oppii paljon paremmin tuntemaan julkisista puheistaan kuin yksityiskeskusteluista. Niistä voi huomata, kuinka tuskallista hänestä on tehdä väkivaltaa itselleen, ja sen vuoksi hän lopettaa puheensa mahdollisimman nopeasti, sanoakseni keskusteluun oman itsensä kanssa, tuntematta vähintäkään mielihyvää oman äänensä kuulemisesta.

Hän käyttää ihmisiä työvälineinään, hänen on temmattava heidät mukaansa, valloitettava ja voitettava heidät, viedäkseen heidät kohti suuria päämääriä, mutta hänestä on

vastenmielistä hankkia joukkojen hyväksyminen tai pyytää sitä. Hän tarvitsee kansansuosiota, se miellyttää häntä, mutta samalla hän siitä myöskin kärsii.

Tästä vastakohdasta syntyy häneen ankaran kasvattajan mieli. »Minä olen ankara fascisti», Il Duce itsestään sanoo. »Tulen olemaan ankara, ja olen tänäänkin ankara puheessani.» Tämä on sielullista valmistautumista, joka johtuu rehellisestä askeettisuudesta, ja sen vuoksi hän niin usein toistaa: »Tästä tulee ankara puhe.»

Tämä sama askeettinen häveliäisyyden tunne saattaa hänet pakenemaan suosionosoituksia aivan yhtä innokkaasti kuin monet muut niitä etsivät. Ja päinvastoin kuin tusinaihminen, joka kiihoittuu omasta kaunopuheisuudestaan, hän pelkää sisäistä kiihkoa ja liikutusta, hän on itse pannut pakkokuolaimet suuhunsa.

Hänen kosketuksensa kansaan on kuin sähkövirta, joka ei siedä teeskentelyjä. Kansa ymmärtää hänet, se tuntee olevansa häneen salaperäisessä yhteydessä, joka on sitä kiinteämpi, mitä vähemmin hän sallii kansan mielialan purkautua helppohintaisiin suosionosoituksiin.

XXXVIII.

KATUSULUILTA VALTAAN.

Suurlakko. Karl Marx poistuu. Fascistien liikekannallepano. Marssi Roomaan. Päämäärässä!

Sillä välin oli Nittin ministeriötä seurannut Bonomin hallitus, ja tätä taas varsin pian Factan ministeriö. Luigi Facta oli kunnon mies, jolla oli hyvin valoisa luonne ja jonka mielilause oli: ». . . luotan varmasti siihen, että . . .», aina sen mukaan, mistä milloinkin oli kysymys. Hänellä oli aina »luottamusta» riittämiin.

Samana iltana, jolloin koko Italian rautateillä puhkesi suurlakko, istui hänen edeltäjänsä Bonomi, joka myöskin oli sisäasiainministeri, kaikessa rauhassa teatterissa kuulemassa Dusea. Ja kun Eleonora Duse oli antanut määräyksen, että teatterin ovet oli ehdottomasti pidettävä suljettuina väliverhon auettua, pyrkivät edustajat ja ministeriön virkamiehet tuona kohtalokkaana iltana turhaan pääministerin puheille.

Elokuussa puhjennut uusi suurlakko, joka levisi koko maahan, oli antanut itselleen kauniin nimen »laillinen lakko.» Fascistit tarttuivat asiaan ja lakko kukistettiin. Insinöörit, urheat miehet eri ammattialoilta ja tulevat ministerit astuivat lakkoilevien »ammattilaisten» tilalle ja pitivät tehtaat ja kulkuneuvot käynnissä. Lakon pääjohtajat tietysti olivat raivoissaan, mutta se ei ollenkaan estänyt lakon päättymistä häviöön.

Tällöin saatiin nähdä ylioppilaitten nurkumatta suorittavan 10—12 tunnin työpäiviä tehtaissa tai kuljettamassa rai-

tiovaunuja kapinallisissa kaupunginosissa. Ja he olivat esimerkillisen kohteliaita konduktöörejä.

Milanon raatihuoneelle, jota sosialistit jo kahdeksan vuotta olivat hallinneet, hyökkäsi fascistijoukko ja peitti sen kansallisilla lipuilla. Niitä asetettiin joka taholle, akkunoihin, pylväisiin, katolle.

Mutta sitten yhtyi vesijohto lakkoon, raitiovaunut pysähtyivät, sähkövalo sammui, kunnallinen liikenne, milanolaisten siihenastinen ylpeys, oli vain sarja onnettomuustapauksia, ja vähää aikaisemmin tapahtunut kunnallistuttaminen, jota oli seurannut lukematon joukko virkamiehiä, oli vain lisännyt verotaakkaa. Sen jälkeen kuin kadunlakaisijoille oli alettu maksaa ministerinpalkkoja, olivat ennen niin puhtaat kadut muuttuneet lokaisiksi, talvisin voitiin niillä lumelta tuskin liikkua, ja ne aiheuttivat lukemattomia rumia sanoja siistien milanolaisten huulilta. Näihin likaisiin katuihin, näihin nietoksiin hukkui Karl Marx Italiassa.

Myöskin Bolzanosta ja ylisen Adigen varrelta saapui ikäviä uutisia. Sikäläiset kansalliset vähemmistöt eivät olleet taipua Italian valtaan, vaikkakin ne sitä ennen olivat saaneet tuta Itävallan arvovaltaa, joka ei ollut sovitellut eikä armahtanut. Vaikka rauhanteosta jo oli kulunut kolme vuotta, olivat keisarillis-kuninkaalliset esivallanmerkit siellä vielä julkisesti näkyvissä. Fascistit lausuivat turhaan vastalauseitaan.

»Isänmaanrakkaudesta täytyy minun liittää tämä valtio valtioon ja kapinalliset ainekset valtiotasäilyttäviin. Yhdessä valtiossa älköön olko kahta tai kolmea valtiota», Mussolini myöhemmin tästä seikasta sanoi.

Italiassa oli kuitenkin näihin aikoihin ja aikaisemminkin niin paljon kuiskailtu vallankumouksesta, ja vanhan hallitustavan viekkaat miehet olivat niin usein uskoneet näitä huhuja, että he nyttemmin jo pitivät kumousta mahdottomana.

Mutta kun he syyskuussa ja lokakuussa 1922 palasivat lomaltaan Roomaan tyyninä miehinä, silloin ei enää kuiskittu vallankumouksesta, sitä kiljuttiin kaikilta kaduilta.

Kesäkuun 20. edustaja Mussolini oli puheessaan parlamentissa uhannut väkivaltaisesti hajoittaa koko parlamentin, ellei kiihoitusta fascisteja vastaan lopetettaisi. Oliko tuo uhkaus vakavasti tarkoitettu? Silloin täytyi kiiruimman kaupalla kulissien takana järjestää mieliä rauhoittava ministeriö ja tarjota Mussolinillekin paikka siinä. Mutta älkäämme suotta kiirehtikö, mieshän on vielä nuori, hän joutaa varsin hyvin toistaiseksi odottamaan. Hänelle tarjottiin siis ylimääräinen ministerinvirka, ilman salkkua tosin ja vain neljäsosa ääntä, mutta arvonimi sen sijaan oli täysinäinen: hän saisi oikeuden nimittää itseään ylhäisyydeksi. Siinä oli yllin kyllin hänelle ja hänen puolueelleen, arvon herrat ajattelivat.

Mussolini oli kuitenkin toista mieltä. »Erinomaisen viisaasti ajateltu, hyvät herrat. Minusta tehdään siis koko hallituksen suuri sateenvarjo! Salkuton ministeri — mainiota. Kuin Kyreneen Simon, Bissolatirukan ristinkantaja! Mutta me olemme uusi Italia ja sen ainoa toivo, me emme anna väärinkäyttää itseämme.»

Mutta hänen oli voitettava aikaa, ja sen vuoksi hän suoritti muutamia korkeamman koulun miekanpistoja. Selvemmin ajattelevat miehet olisivat luultavasti heti hyväksyneet hänen asettamansa sangen kohtuulliset ehdot, vaikkakin avoin riita olisi kuitenkin ennemmin tai myöhemmin puhjennut, siksi erilaiset olivat kummankin leirin luonteenlaatu ja järjestelmä.

»Aika on jo ohi», hän selitti saadessaan ehdotuksiinsa kierteleviä ja kaartelevia vastauksia. Ja kun he sitten päättivät ryhtyä uudelta pohjalta keskustelemaan hänen kanssaan, oli taas muutamia arvokkaita hetkiä kulunut, ja taas he saivat vastauksen: »Aika on jo ohi.»

Syyskuun 20. Mussolini oli U d i n e s s a pitänyt suuren puheen fascisteilleen ja siinä ottanut Garibaldin vanhan tunnuslauseen: Rooma taikka kuolema, fascistien tunnukseksi. Tässä puheessaan, jossa hän vastoin tapaansa selitteli asioita sangen laajasti, hän oli myöskin kosketellut kysymystä monarkia vaiko tasavalta:

»Jos kansa tuntee voivansa hyvin tasavaliassaan, niin se ei halua kuningasta itselleen. Mutta kansa, joka ei ole tottunut tasavaltaan, tulee aina toivomaan kuningastaan palaavaksi. Saksalaisen nelikulmaiseen päähän on pakosta pantu fryygialainen lakki, mutta saksalaiset vihaavat tasavaltaa, he ovat sen vihollisia, varsinkin siksi, että liittoutuneet väkisin tyrkyttivät heille tämän hallitusmuodon, joka on heistä vain hallituksen 'korvike'. Minä olen sitä mieltä, että hallitus voidaan perin pohjin muuttaa, tarvitsematta kajota kuninkaaseen.»

Syyskuun 24. hän puhui C r e m o n a n fascisteille lausuen, että »Rooma ja vallankumous» ei enää ollut vain mahdollinen, vaan välttämätön päämäärä. Lokakuun 5. hän puhui Milanon Scala teatterissa »kahden Italian ja kummankin valtion» kysymyksestä, lausuen mm.: »Valtiossa on nyt kaksi valtiota, kaksi armeijaa, kaksi hallitusta, kaksi komentopaikkaa. Minä olen nopeasti voittoon rientävän Milano-Angoran Mustafa Kemal paŝa, vastassani voimaton ja hervoton Rooma-Konstantinopoli, ikuinen Byzantion.»

Seurasi sitten fascistien suuri kokous N a p o l i ssa lokakuun 24. Tässä kokouksessa hän julisti säälimättömän sodan kaikille, jotka asettuvat fascisteja ja kansakuntaa vastaan.

Hänen puheensa eivät olleet pöyhkeileviä sanoja, ne olivat suoria sanoja, jotka lausuttiin tavu tavulta tyynin äänin ja voimakkain, iskevin elein. Ne olivat käsin kosketeltavan todellisuuden sanoja. Mutta muut pitivät niitä vain tyhjinä kerskailuina. He saivat kyllä pian havaita erehtyneensä.

Teatro San Carlossa Napolissa pidettyä puhetta seurasivat Piazza del Plebiscitolla sanotut sanat. Lyhyesti ja täsmällisesti, kuin sotaretkellä olevan armeijan julistuksissa, annettiin niissä määräys fascistien johtajille ja koko Italian mustapaidoille heti palata kotiseuduilleen ja odottaa siellä vastaisia määräyksiä.

»Joko he antavat hallituksen meille, tai me otamme sen itse, hyökkäämme Roomaan ja tartumme tuota kurjaa hallitsevaa luokkaa kurkkuun.»

Tuona päivänä hän ensimmäistä kertaa kantoi Rooman värejä nauhassa mustan paitansa päällä.

»Mitä me täällä Napolissa teemme, täällä sataa, Roomassa paistaa aurinko», huudahti Mussolinin poistuttua hänen sijaisensa Bianchi. Kokous hajaantui huutaen kuin rummutuksen tahdissa: »Ro-ma, Ro-ma, Du-ce, Du-ce, a Ro-ma, a Ro-ma. — Roomaan, Roomaan!»

Mutta Duce istui lokakuun 26. iltana Milanon teatterissa kuuntelemassa Wagneria, ja oopperan jälkeen hän Popolon toimituksessa sanoi musiikkiarvostelijalle: »Jos olette samaa mieltä kuin minä, niin kirjoittakaa toki, että ei voi sanoa johtamiseksi sitä, että kapellimestari ei tee muuta kuin ottaa sangollisen nuotteja ja kaataa sen yli yleisön.»

Ja lokakuun 27. iltana, istuessani omaisteni kanssa Manzoni-teatterin aitiossa, hän ilmestyi luoksemme tervetulleena odottamattomana vieraana alkaen tarkkaavasti kuunnella muuatta koomillista vuoropuhelua.

Toisen näytöksen aikana koputettiin aition ovelle, sisään astui muuan toimitustoveri, moitteettomassa asussa, mutta sangen kiihtyneenä, ja sanoi Mussolinille:

»Herra päätoimittaja, puhelinsanoma on saapunut. Se on alkanut.»

Päätoimittaja nousi nopeasti, mutta tyynenä. »Olemme valmiit. Addio.»

Hän poistui.

Cremonassa mustapaidat — le Camicie Nere — olivat aloittaneet toimintansa muutamaa tuntia ennen määrättyä aikaa ja miehittäneet puhelimen, lennättimen, postin, maakuntahallituksen ja muut hallinnolliset laitokset. He kärsivät tällöin raskaan, mutta välttämättömän tappion, kymmenen nuorukaista kaatui.

Keskiyön aikaan alettiin Milanossa Popolo d'Italian edustalle kuumeisella kiireellä rakentaa katusulkuja. Kiitäen riensivät viimeiset kuormavaunut kukkurallaan fascistien julistusta, joka jo monta päivää aikaisemmin oli ollut valmiiksi painettu ja joka seuraavana aamuna näkyi kaikkialla Italiassa.

»Italian fascistit!

Ratkaisevan taistelun hetki on lyönyt. Neljä vuotta sitten kansallinen armeijamme aloitti hyökkäyksen, joka johti voittoon, tänään fascistien armeija tarttuu tuohon voittoon ja samalla kuin se päättäväisenä marssii Roomaan, se myöskin vie Italian takaisin Kapitolion kunniaan. Tänään on johtajat ja legionalaiset pantu liikekannalle. Fascistien päällikön käskystä on perustettu salainen neljänneuvosto, jonka tehtävänä on keskittää puolueen kaikki sotilaalliset, valtiolliset ja hallinnolliset toiminnot omiin käsiinsä.

Armeija älköön kansakunnan viimeisenä reservinä ja turvana ottako osaa taisteluun. Fascistit julkilausuvat vielä kerran syvän ihailun, jota he tuntevat Vittorio Veneton armeijaa kohtaan. Fascistit eivät myöskään marssi virallisen hallinnon miehiä vastaan, vaan noita järjettömiä ja sielultaan vanhentuneita poliitikkoja vastaan, jotka eivät neljän pitkän vuoden kuluessa ole kyenneet antamaan maalle hallitusta. Ne kansanluokat, jotka muodostavat tuottavan porvariston, tietävät, että fascistit haluavat saattaa kurin kansakuntaan ja auttaa kaikkia voimia, jotka hyödyttävät sen taloudellista kehitystä ja menestystä.

Työväenluokkia, peltojen ja tehtaitten kansaa, kuljetustyöläisiä ja siviilivirkamiehiä ei uhkaa vähinkään vaara fascistien taholta. Heidän oikeutettuja vaatimuksiansa tullaan lojaalisti kannattamaan. Me olemme jalomielisiä aseettomille vastustajillemme. Muille olemme säälimättömiä.

Fascistit paljastavat miekkansa ratkoakseen Gordionin solmut, jotka sekoittavat ja kuristavat Italian elämää. Me otamme Jumalan Kaikkivaltiaan ja puolimiljoonaa kaatunuttamme todistajiksemme, että vain y k s i aatos meitä elähdyttää, vain y k s i toive meidät kokoo, vain y k s i intohimo meitä kiihoittaa: isänmaamme pelastus ja sen suuruus.

Koko Italian fascistit!

Roomalaisina kootkaa voimanne ja rohkeutenne. Meidän täytyy voittaa! Me voitamme!

Viva Italia! Viva Fascismo?»

Seuraavana päivänä Popolo d'Italia kirjoitti:

»Tilanne on seuraava: suuri osa Pohjois-Italiaa on täydelleen fascistien käsissä, Keski-Italia, Toskana, Umbria, Le Marche, on täydelleen mustapaitojen miehittämä. Niillä seuduin, joissa yleisiä laitoksia ei ole väkivallalla vallattu, ovat fascistit miehittäneet rautatienasemat ja postikonttorit, kansan elämän päähermot . . . Voitto näyttää olevan täydellinen kansan suurin piirtein katsoen yksimielisestä tahdosta. Hallituksesta tulkoon puhtaasti fascistinen.

Fascistit eivät väärinkäytä voittoaan, mutta he eivät myöskään salli sitä vähennettävän . . . Fascistit ovat olleet ihmeellisiä. Heidän uhrinsa ovat olleet suuret, ja ne ovat palkittavat täydellisellä menestyksellä . . . Älytkööt Rooman miehet, että vanhat muodot nyt on muserrettava. Tänään ehkä vielä on perustuslaillinen ratkaisu mahdollinen, huomenna se on jo liian myöhäistä. Ratkaisu on tehtävä. Fascistit haluavat valtaa ja he myöskin saavat sen.»

Mussolinin suunnitelman nerous oli siinä, että se toteutettiin niin salamannopeasti ja aavistamatta, hän yllätti ihmiset, asiat ja tilanteet aivan toisilla tavoin kuin oltiin odotettu.

Kaikkien odottaessa rynnäkköä suuriin kaupunkeihin, niinkuin muissa maissa on tapana ollut, hän oli järkevästi mukautunut italialaisiin tosioloihin ja työskenteli ulkolinjoilta päin, perustaen pikkukaupunkeihin lukuisia pesäkkeitä, pannen suuremman painon tehoon kuin laajuuteen. Tällä tavoin yksityiset hyökkäykset onnistuivat paljon helpommin, eikä paikallisella tappiolla olisi ollut mainittavaakaan merkitystä, sillä se olisi kuitenkin jäänyt vain paikalliseksi, joka olisi ollut helposti korjattavissa ja jonka menestykset toisilla tahoilla olisivat korvanneet.

Perugia, Italian maantieteellinen keskus, oli valittu fascistien neljänneuvoston asemapaikaksi. Kaksisataaviisikymmentätuhatta mustapaitaa, joista satatuhatta oli

asetettu liikekannalle, asettui pikamarsseissa aikaisemmin määrätyille paikoilleen. Il Duce oli Italian keskuksen kautta vetänyt kolme lävistäjäviivaa, jotka vallitsivat tärkeimpiä solmukohtia. Ne suuntautuivat kaikki kohti Roomaa, joka joutui kuin kolmileukaisten pihtien puserrukseen: 1. Pisa-Civitavecchia, 2. Perugia-Monterotondo ja 3., tärkein, alkoi Pon laaksosta ja kulki pitkin Adrianmeren rannikkoa yli Riminin—Anconan—Castellamaren. Pitkin joka linjaa oli luotettavia miehiä ja varajoukkoja, ja joka linja päättyi aseistettuun miesjoukkoon johtajineen.

»Kohtalomme kansakuntana on kiinni Roomassa», vakuutti Mussolini. »Italian kaikilta tahoilta on meidän tähdättävä Roomaan, lopulliseen päämaaliimme.»

Sillä välin herra Facta yhä vain »luotti». Niin suuressa määrin, että Mussolini tästä alkaen otti omaksi tunnuslauseekseen päinvastaisen sanan: »Minä epäilen», alkaen olla alati tyytymätön. »Kas niin, älkää hätäilkö, ei ole kovin huonosti», hän sanoi, kun asiat kävivät niinkuin pitikin. »Tiedättehän te, että minä aina olen tyytymätön. Minun täytyy olla tyytymätön. Voi sitä, ken on tyytyväinen. Hän vain lihoo ja nukkuu virastoonsa. On valvottava, epäiltävä ja mentävä eteenpäin.»

Mutta herra Facta »osoitti luottamusta» niin kauan, että hän lopulta joutui aivan pyörälle päästään. Lammas rupesi jalopeuraksi ja julisti maan piiritystilaan.

Kuningas, joka oli käynyt tosi sotaa, suuttui nähdessään Ponte Milviolle asetetut kokonaista neljä ratsumiestä — Ponte Milviolle, jonka luona Konstantinus aikoinaan oli lyönyt Maxentiuksen. Kansa riensi paikalle näytelmää katsomaan. Sota on aina kamalaa ja hirmuista, mutta kansalaissota on kauhea ja häpeällinen, ja sopimatonta on, että siitä tehdään operettinäytös. Ja kun kuninkaalle tuotiin piiritystilan julistus allekirjoitettavaksi, hän sangen kiivaasti sanoi: »Minä tunnen kansani paremmin kuin te, hyvät herrat. Minä en allekirjoita.»

— — —

»Mutta eihän teidän Mussolininne ole edes ollut minkään

valtion viraston sihteerikään. Hänen on toki joskus aloitettava virkauransa!» hallituksen herrat sanoivat fascistien luottamusmiehille Roomassa, ja nämä nuorukaiset antoivat noiden viekkaiden »virkahengen» ja parlamenttaaristen temppujen mestarien siinä määrin vaikuttaa kokemattomaan nuoruuteensa, että he suostuivat fascistien rajoitettuun osanottoon Salandran ministeriöön.

Mutta niin ei menetellyt il Duce.

Fascistimiliisin päällikkö, kenraali Fara, antoi Santa Marinellaan, Monterotondoon, Tivoliin, Orteen kokoontuneille legionille käskyn: »Maanantaiaamun sarastaessa joukot marssivat Roomaan, tapahtukoon sitten mitä tahansa.»

Helpotuksen huokaus pääsi pitkällisten neuvottelujen tuskastuttamista rinnoista.

Il Duce oli tarttunut kivääriinsä. Voitto oli oleva täydellinen.

Lokakuun 28. aamu koitti. Mussolini oli huoneessaan Popolo d'Italiassa kumartuneena karttojen yli. Karttojen päällä oli paperiliuska, johon hän muutamin ripein kynänvedoin oli merkinnyt henkilöt, joista hän aikoi uuden hallituksen muodostaa. »En aio tehdä puoluehallitusta», hän sanoi. »Vain osa ministereistä on fascisteja.»

»Enpä todellakaan tiedä — en voi vielä päättää —, minun on ensin kysyttävä ystäviltäni —, neuvoteltava puolueeni kanssa», sanoi hänelle muuan näistä ehdolla olevista — ei fascisti —, joka oli muutamien edustajien kanssa saapunut hänen luokseen kuulemaan uutisia.

»Miltä ystäviltä? Ja minkä puolueen kanssa? Viis minä sinun puolueistasi ja ystävistäsi. Sinua minä kutsun, enkä puoluettasi», Mussolini vastasi. Ja hän saavutti tarkoituksensa.

Vähä väliä koputettiin hänen työhuoneensa ovelle, ja nuoret sotilaat ja päälliköt astuivat sisään, tervehtivät roomalaiseen tapaan, saivat käskynsä ja poistuivat taas. Kaikki kävi nopeasti ja ääneti. Fascistien päämaja oli Via Lovanon varrella oleva Popolo d'Italian talo ja Via San Marcon varrella

sijaitseva Casa del Fascio, fascistien talo, linnoituksen vallin ja kanavan välissä, siten muodostaen mitä mainioimmin varustetun kasarmin. Pääsyn muilta kaduilta sulki piikkilanka-aitaus, kuorma-autot ja fascistiketju.

Casa del Fascioon, läheiseen koulurakennukseen, talojen porttikäytäviin ja kaduille majoitetut soturit olivat kauniita, innon tulta hehkuvia, urheita nuorukaisia. Heitä voitiin verrata Homeroon runojen sankareihin. He eivät saaneet soldoakaan palkkaa, kaikkien oli itse huolehdittava menoistaankin. Ja nämä työmiehet ja talonpojat, pikkuvirkamiehet ja ylioppilaat olivat tyytyväisiä vaivoihinsa, tyytyväisiä kovaan olkivuoteeseensa, leivänpalaseensa, tuohon sotilaan pääruokaan, kunhan vain saivat nähdä Ducensa ja totella hänen käskyjänsä.

Sameavetisen kanavan yli johtavan pienen sillan kumpikin kaide muodosti nyt tilapäisen rajalinjan.

»Mikä arvo sinulla on? Luulenpa sitä samaksi kuin omaanikin. Olemme siis sinät», virkkoi muuan säännöllisen armeijan luutnantti, joka käveli edestakaisin oikeaa jalkakäytävää, nuorelle fascistille, joka kymmenmiehisen ryhmänsä kanssa asteli edestakaisin toista jalkakäytävää. Merkillinen tasapainotila, jonka höyhenen paino olisi voinut saattaa veriseen heiluntaan.

»Me tarvitsemme miehen, joka kätensä kohottamalla antaa merkin asioitten saattamisesta lepo- ja rauhantilastaan vallankumoukselliseen liikuntaan», Mussolini oli valmistelupäivinä sanonut. »Tämä mies olen minä.» Ja sen vuoksi hän oli jäänyt Milanoon, kun toiminnan hetki alkoi.

Keskipäivän aikaan lokakuun 28. pamahtivat kiväärit yht'äkkiä toimituksen akkunain alla. Kuten myöhemmin kävi selville, oli kyseessä väärä hälytys. Mussolini sieppasi kivääränsä, syöksyi alas, hyppäsi katusululle ja huusi: »Hiljaa! Mikä hätänä? Mitä täällä paukutellaan?»

Hänen ilmaantumisensa ja hänen sanansa riittivät karkoittamaan hämärän häivät. Mutta muuan kiihkeä nuoru-

kainen, joka koiran uskollisin silmin oli seurannut Mussolinin liikkeitä, ojensi nyt, nähdessään hänen noin suojatta seisovan katusululla, kiväärinsä päin oletettua vihollista, pyssy laukesi ja kuula vinkaisi vihaisesti Ducen korvan juuritse, kärventäen hänen hiuksiaan. »Kuka hullu siellä ampuu?» Duce kysyi. Mutta ellei hän samalla olisi naurahtanut nähdessään onnettoman nuorukaisen kauhistuneen naaman, olisivat toverit todennäköisesti lynkanneet tuon varomattoman pyssyn pitelijän.

Vallankumous oli, kuten ne alussa tavallisesti ovat, maltillinen ja veretön. Ei tippaakaan verta vuodatettu, paitsi sen omista legionalaisista.

Siksi monet epäilevät ja muutamat kieltävät kokonaan, että fascistien nousu olikaan mikään vallankumous.

Ainoa »terroristinen» teko, johon fascistit Milanossa ryhtyivät, oli kiihkopunaisten lehtien lakkauttaminen ja ennakkosensuurin toimeenpaneminen toistaiseksi kaikille lehdille. Yksi ainoa näistä, laajimmalle leviävä Corriere della Sera, ei tahtonut alistua näihin määräyksiin. Se oli samaisena lauantaiaamuna, lokakuun 28., kehoittanut armeijaa perin pohjin iskemään vallankumouksen maahan — vallankumouksen, jonka etupäässä olivat suuren sodan kunniamerkeillä koristetut ja maansa puolesta haavoittuneet sotatoverit sekä kenraalit Gustavo Fara, Emilio de Bono, Gandolfo Ceccherini, Zamboni.

»Mutta mitä hittoa me välitämme teidän vastalauseistanne, herra toimittaja? Me olemme valmiit vaikka painamaan lehtenne kuoliaaksi samoin kuin sen toimittajatkin, jos tarvis vaatii. Nyt on kysymys Italiasta, eikä sellaisista pikkuseikoista kuin teidän henkenne on!» muuan hurjapää fascistiluutnantti oli vastannut lehden äkäiselle toimittajalle, joka ärisi puhelimessa.

Vakavammin, sanoaksemme juhlallisemmin, kohteli Duce lehden toimittajaa, joka oli saapunut hänen luokseen muittenkin lehtien edustajana.

»Tehän käsitätte, parahin herra toimittaja, minä olen johtaja, minä olen vastuussa yksinkertaisimmastakin sotilaasta, joka luottaa minuun. Corriere della Seran tapainen lehti voi sanalla sanoen antaa tapahtumien yllättää itsensä. Siis, ei myönnytystä, ei heikkoutta, niin suuresti kuin henkilökohtaisesti kunnioitankin päätoimittajanne sisukkaisuutta. Minun velvollisuuteni taas on olla suostumatta minkäänlaisiin sovitteluihin tässä asiassa.»

Puhuteltu, muuan sodassa haavoittunut, myönsi sydämessään Mussolinin olevan oikeassa. Corriere della Seran päätoimittaja ei ole vieläkään voinut antaa anteeksi lehtensä 24-tuntista pakollista sortamista.

*

Hengästynyt nuorukainen ilmestyi huoneeseen ja vaati saada viedä Ducen luo viisi 60 kiväärillä lastattua miestä. Hän oli heidän kanssaan aamulla ottanut kiväärit kuudeltakymmeneltä nahkapojalta, jotka vast'ikään oli kutsuttu palvelukseen ja paraikaa marssivat kahden korpraalin komennossa kasarmiin. Hän oli yllättänyt joukon ja saanut sen vakuutetuksi aseittenluovutuksen välttämättömyydestä.

»Hyvä on», Mussolini sanoi nauraen. »Sinäpä nokkela olet. Jääpäs läheisyyteeni.»

Tämän urhean pojan seuraava saalis oli kuusikymmentä kaikkein hienointa paitaa, kuusi tusinaa kravatteja, neljä tusinaa käsinepareja, enkä tiedä kuinka monta yöpukua ja silkkisukkaa, — kaiken kaikkiaan 11,000 liiran tavarat Rooman hienoimmista liikkeistä. Hän oli saanut ne, koska hän joka paikassa oli esitellyt itsensä näin: »Olen hänen ylhäisyytensä Mussolinin asioilla. Hänen ylhäisyytensä lähettää suorituksen teille. Olen hänen ylhäisyytensä kenraaliajutantti.» Tämän miehen sekä erään toisen sankarin, joka sanoi olevansa Mussolini itse, karkeat kepposet olivat ensimmäisiä väärinkäy-

töksiä, joita Roomassa uuden hallituksen ensi päivinä sattui, mutta jotka sangen pian tukahdutettiin.

Lokakuun 28. Mussolini oli kieltäytynyt vastaanottamasta ministerinpaikkaa Salandran hallituksessa. »Sanokaa hänelle, että minä en aio tulla Roomaan keskustelemaan ja sovittelemaan. Ellen saa ehdotonta valtuutta hallituksen muodostamiseen — oman ministeriöni, en jätä Milanoa muuten kuin asettuakseni legionieni etupäähän.»

Keskipäivän aikaan lokakuun 29. — fascistit olivat jo aikaisemmin marssineet Roomaan — kuninkaan ajutantti kenraali Cittadini pyysi Roomasta käsin edustaja Mussolinia puhelimeen.

Toimistohuoneessa vallitsi hiiren hiljaisuus.

»Kyllä. Kiitän hänen majesteettiansa. Pyydän saada valtuukseni sähköteitse. Saavun sen jälkeen heti Roomaan.»

Hän pani kuulotorven paikoilleen, aukaisi oven ja huusi terävästi veljelleen:

»Arnaldo, pane joutuin kaikki kuntoon. Meidän on heti julkaistava lisälehti.»

»Uutisiako?»

»Kyllä, olen nimitetty pääministeriksi.»

Puolen tunnin kuluttua, painokoneitten jo pyöriessä, hänelle ojennettiin keltainen kirjekuori.

»Hänen majesteettinsa kuningas pyytää teitä viipymättä saapumaan Roomaan. Hän antaa teidän tehtäväksenne ministeriön muodostamisen. Kenraali Cittadini.»

»Matkustan kolmelta», Mussolini sanoi. »Ei, kahdeksalta. Ylimääräinen juna käy turhan kalliiksi.»

Ja kun hän sitten astui ohi joukkojensa, jotka jo olivat saaneet tiedon sähkösanomasta, tervehti häntä heidän huikeat eläköönsä. A R o m a, A R o m a, Roomaan, Roomaan!

Tieto levisi läpi kaupungin kulovalkean nopeudella, laukaisten jännitetyt mielet. »Jumala teitä siunatkoon, Jumala Italiaa siunatkoon!» huusivat kansanjoukot hänen mennessään asemalle.

Kukkasin koristetun vaunun sillalta hän puhui muutamia sanoja.

»Huomenaamuna ei Italialla ole ministeriötä, vaan hallitus.» — Domattina l'Italia non avrà un Ministero. Avrà un Governo.

Sitten hän kääntyi asemapäällikköön:

»Matkustan kernaasti aikataulun mukaisella täsmällisyydellä. Tästä alkaen kaikki junat noudattavat aikataulua.»

Sinä yönä juna vei hänet riemusaatossa Roomaan. Joka asemalla oli riemuitsevia ihmisjoukkoja vastassa.

Civita Vecchiassa ja Santa Marinellassa hän junan pysähtyessä tarkasti asemille kokoontuneet fascistijoukot ja lausui heille muutamia kiitoksen, kehoituksen ja varoituksen sanoja.

»Olemme voittaneet suuren voiton. Se on meidän voittomme, mutta me emme saa sitä tärvellä. Kunnes uusi hallitus on perustettu pysytte te aseissa. Me pidämme sen, minkä olemme ottaneet. Vaadin mitä ankarinta kuria, täydellisintä järjestystä ja ehdotonta raittiutta.

Italia on meidän, ja me vannomme vievämme sen takaisin muinoiseen suuruuteensa.»

Muutaman tunnin kuluttua hän oli Roomassa.

XXXIX.

TULO ROOMAAN.

Mussolini kuninkaan luona. Ensimmäisten päivien työ. Fascistien kotiin kuljetus. Vallankumouksen kriisi.

Mussolinin suuhun on pantu jos jonkinlaisia mahtipontisia sanoja, joita hän muka olisi lausunut ensimmäistä kertaa kuninkaan luona käydessään. Väitetään hänen, pyydettyään kuninkaan suomaan anteeksi sen, että hän esiintyi mustassa paidassaan, jatkaneen: »Tuon teidän majesteetillenne Vittorio Veneton Italian taas uusiin voittoihin verhouneena, ja minä olen teidän majesteettinne uskollinen alamainen.»

Mutta tällaiset teatterimauttomuudet eivät ollenkaan kuuluneet Mussolinin tapoihin. Asian todellinen laita oli kokonaan toinen. Hänen esiintymisensä oli suoraa ja miehekästä, vailla mairittelua, ja juuri sen vuoksi arvokasta ja kunnioittavaa.

Keskipäivän aikaan lokakuun 30. Mussolini jätti Kvirinaalin, kuninkaan palatsin, ja lähti hotelliinsa innostuneitten ja juhlamielisten kansanjoukkojen täyttäessä kadut ja kujat. Ensimmäiset viisi tuntia hän käytti tärkeimpien kiireisten asioitten ratkaisuun, unohtamatta pikku seikkojakaan, joitten laiminlyönti on niin monta suurta asiaa ajanut karille.

Hän määräsi ryhmän komeimpia mustapaitoja hänen ylhäisyytensä ministeri Factan kunniavartioksi, miehitti tärkeät strateegiset kohdat ja vastustuspuolueitten lehdet Roomassa

ja maaseudulla, antoi tarkkoja toimintaohjeita kaikenarvoisille virkamiehille, luottamusmiehille ja prefekteille ja muodosti hallituksensa, joka jo kello 7 ryhtyi toimeensa. Todella Italian ministeriön-muodostusennätys. Sen jälkeen hän kutsui rautateitten pääjohtajan luokseen.

»Annan teille kaksikymmentäneljä tuntia tämän illan kelllo kahdeksasta laskien, toimittaaksenne pois Roomasta 40,000 fascistilegionalaista, edelleen lähetettäviksi kotiseuduilleen.»

»Mutta teidän ylhäisyytenne, se on mahdotonta. Se ei olisi sodanaikanakaan käynyt päinsä. Noin suurten joukkojen kuljetus vie vähintäin kolme vuorokautta.»

»Olen sanonut kaksikymmentäneljä tuntia. Mahdotonsanaa en tunne. Ja pyydän, että käskyjäni noudatetaan.»

Ja yht'äkkiä muuttaen äänensä käskevän sävyn ystävälliseksi hän jatkoi:

»Kas niin, C o m m e n d a t o r e, se käy vallan hyvin päinsä. Ja sen t ä y t y y käydä. Hallitukseni tulee muistamaan isänmaalle tehdyt palvelukset.»

Aivan mahdotonta on hänen hymyilynsä vastustaminen. Ja niin kävikin, että ollenkaan tavallista liikennettä häiritsemättä vielä samana iltana kuusikymmentä pitkää junaa pienin väliajoin lähti Roomasta vieden fascistijoukot kotiin. Tiistaiyönä ei Roomassa, enää ollut ainoatakaan maaseudun fascistia. — Mustapaita parat! Monetkin heistä olivat ensimmäistä kertaa Roomassa, ja he olivat jo riemuinneet, luullessaan saada jäädä miehitysjoukoksi kaupunkiin sen niin äkkiä vallattuaan. Mutta nurkumatta he tottelivat. Ehkäpä voitonriemun lyhyt hetki sitä kirkkaampana säilyy heidän mielissään.

Lokakuun 30. aamun sarastaessa sitten ensimmäiset Rooman fascistien legionat marssivat Ponte Milvion yli kaupunkiin. Vain yksi vähäpätöinen välikohtaus sattui: Botain ryhmää ammuttiin erään San Lorenzon korttelin talon akkunoista. Verta virtasi, mutta onneksi ei kukaan menettänyt henkeään. Järkevyyssyistä ei ryhdytty rankaisutoimenpiteisiin.

Kun fascistien loputtomat rivit ja äärettömät kansanjoukot lopulta olivat soluneet Piazza del Popololle näkyi kansanmerestä vain egyptiläinen obeliski, joka iältään voittaen itse Roomankin kohotti huippunsa ihmisjoukkojen yläpuolelle, ja sen alaosan marmorirappuset peitti osasto nuorukaisia paljastetuin päin, mustat liput käsissään.

Kello kolmelta alkoi kuulua rummun pärrytystä, ja liput levitettiin liehumaan. Duce asettui fascistijoukkojen etupäähän, jotka kolmimiehisissä riveissä ja mainiossa järjestyksessä marssivat edelleen läpi kaupungin. Marssia kesti viisi tuntia, pitkin Corsoa ja ohi Piazza Venezialla olevan Tuntemattoman soturin haudan. Joka mies polvistui tuon suuren uhrin tunnuskuvan eteen.

Sen jälkeen Duce vei voittoisat joukkonsa Kvirinaalin kukkulalle kuninkaan linnan edustalle, missä kuningas seisoi, vierellään armeijan sodanaikainen päällikkö, kenraali Diaz ja laivaston päällikkö amiraali Thaon de Revel, jotka Mussolinin ehdotuksesta myöhemmin aateloitiin D u c a d e l l a V i t t o r i a ksi, voiton herttuaksi, ja D u c a d e l M a r e ksi, meren herttuaksi.

Kuninkaan esiteltyä Mussolinin seurueelleen Duce poistui. Hänen kuultiin sanovan: E a d e s s o a l l a v o r o, käykäämme nyt työhön käsiksi.

*

Vähemmässä kuin kahdessa vuodessa fascistihallitus laati yli tuhatyhdeksänsataa — sanon ja kirjoitan tuhatyhdeksänsataa — uutta lakisäädöstä, joista useat olivat erikoisen tärkeitä. »Puhdistustyön» tultua suoritetuksi antauduttiin innolla valmistamaan tulevaisuuden maaperää.

»Emmehän ole saaneet mitään aikaan», tyytymätön pääministeri valitteli näiden kahden hien ja vaivan vuoden jälkeen. — Vasta nyt, sen jälkeen kuin »kaikkein fascistisim-

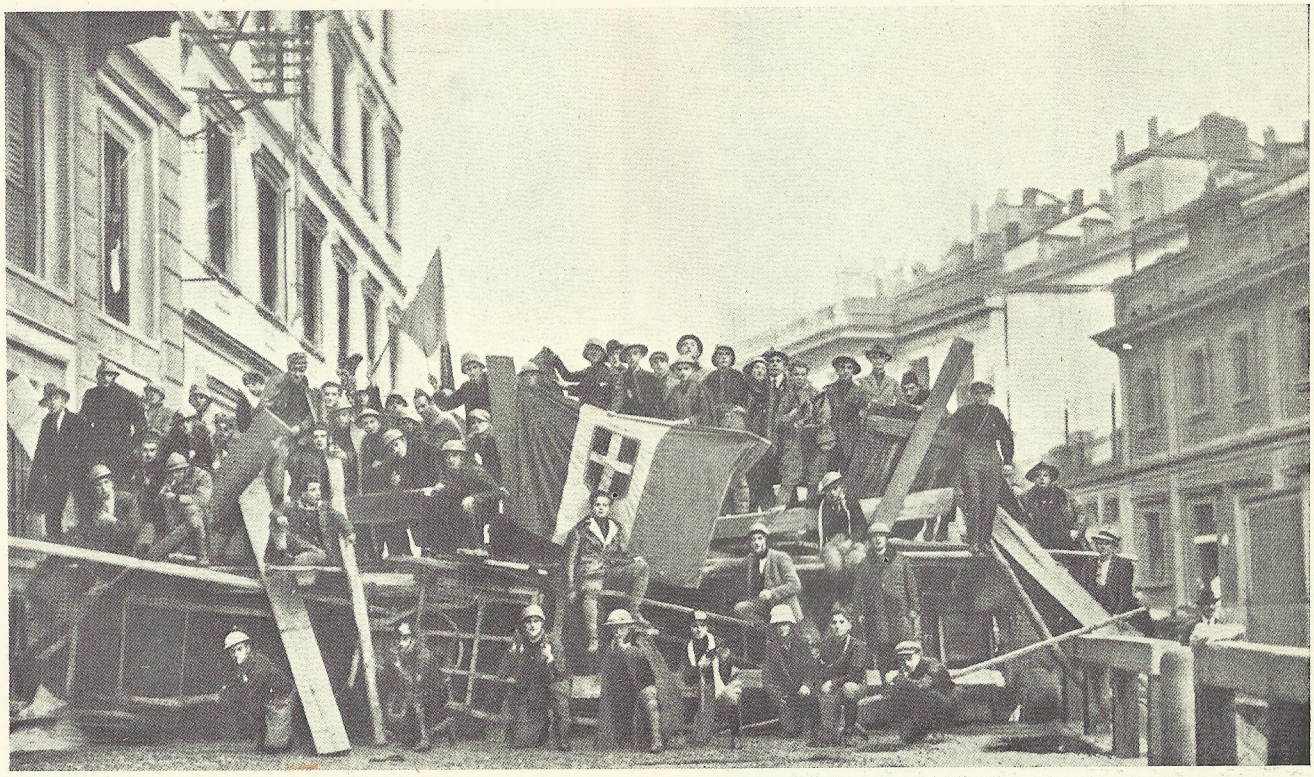

Katusulku Milanossa fascistivallankumouksen aikana.

Mussolini vastaanottaa erään fascistiparaatin.

Mussolini fascistisen kansallismiliisin etunenässä Rooman Kolosseumin edustalla.

mat» lait syksyllä 1925 ja kesällä 1926 oli julkaistu, hän alkoi myöntää: »Olemme sentään tainneet jotain tehdäkin.» —

Mutta silloin hän sanoi: »Ei, me emme ole tehneet mitään. Ei vielä mitään uutta. Kauniin tuloksen saavutamme vasta sitten kuin vanhat velat on selvitetty. Nyt me olemme vain pesänselvittäjiä. Minun on puhdistettava väylä tulevaisuuteen kaikista kysymyksistä ja tehtävistä, jotka ovat liekoutuneet viisikymmentä vuotta vanhoihin mustevirtoihin. — Hallituksen on ennen kaikkea oltava p y s y v ä. Moniin vuosiin ei Italiassa enää ole ollut pitkäikäistä hallitusta. Niiden keski-ikä on ollut kuusi kuukautta. Voidaanko tällaisilta hallituksilta odottaakaan vakavaa ja kestävää työtä? Ja mitenkä tällöin olisi haluttu ottaa vastuuta teoista, joitten oikeutus käy ilmeiseksi vasta aikojen kuluttua? Keskinkertainen hallitus, joka on pysyvä, on paljon parempi kuin jono erinomaisia lyhytaikaisia hallituksia.»

Vuosikausiin ei Italiassa oltu mihinkään ryhdytty »huomista» silmällä pitäen. Tehty työ oli ollut vain »tämän päivän» varalle. Englantilainen tosijuttu sodasta, joka syttyi jossakin etäisessä siirtomaassa, koska muuan »Foreign Officen», ulkoministeriön virkamies oli istuutunut asiakirjapinkalle eikä siis sattunut lukemaan sen sisältämiä kiireellisiä määräyksiä, oli mitä jokapäiväisin ilmiö Italiassa. Avoimin silmin seurattiin vain parlamentin tapahtumia. —

»Mutta levätkää toki hetkinen, herra pääministeri», muutamat huolestuneet ystävät sanoivat Mussolinille.

»Älkää siitä välittäkö. Minä vain yksinkertaisesti käytän voimavarastojani.»

»Mutta tuota menoa ette kauaakaan kestä. Keskeyttäkää edes tunniksi, minutiksi tuo hirvittävä työnteko.»

»En voi. Me olemme vararikon partaalla. Vielä kolme tai neljä laiskan kuukautta, ja me olemme perikadossa. Toinen jalkamme on jo kuilun partaalla.»

»Mutta ihmisvoimilla on rajansa. Teidänkin voimillanne.»

»Vähät niistä. Nyt tai ei koskaan. Me olemme kirurgeja

kuolemansairaan potilaan vuoteen ääressä. Ei auta, vaikka kirurgi onkin väsynyt. Leikkaus on tehtävä viipymättä. Vaikka menehtyisin tänä iltana, en voi työtäni hetkeksikään keskeyttää.»

Valtioneuvosto kokoontui joka päivä monituntisiin istunnoihin. Hallituksella oli kumpanakin ensimmäisenä kuukautena kolmekymmentäyksi istuntoa. Mutta vastuun suunnaton taakka oli vain johtajan harteilla, pääministerin, joka yksin usein ratkaisi tärkeät yksityiskohdat.

Valtiovarainministeri, professori Tangorra, vielä varsin nuori mies, sai eräässä istunnossa liikarasituksesta halvauskohtauksen, josta hän ei enää noussut.

Häneltä jäi vaimo ja lapset ahtaisiin oloihin. Fascistien keskuudessa oli paljon sankarillista köyhyyttä, jota ymmärrettiin väärin, jopa paneteltiinkin. Kun fascistiedustaja Casalini elokuussa 1924 murhattiin kadulla pikku tyttärensä vieressä, saatiin tietää, että tämä latoja, itseoppinut ja sosiologi, joka toissilmäisyydestään huolimatta oli vapaaehtoisena ottanut osaa sotaan, oli vaimonsa ja viiden lapsensa kera kärsinyt mitä suurinta köyhyyttä ja uhrannut kaiken aikansa fascismille. Ja kun pääministeri Mussolini katsoi sopivaksi määrätä, että ministerien oli juhlatilaisuuksissa, etenkin kuninkaan ja diplomaattikunnan vastaanotoissa, esiinnyttävä arvonsa mukaisissa virkapuvuissa, eivät useatkaan fascistihallituksen ylhäisyydet kyenneet tätä kallista määräystä noudattamaan.

»Mitä minuun tulee, niin olen ylpeä saadessani palvella maatani noissa tärkeimmissä ja vaikeimmissa viroissa, joista sen tulevaisuus etupäässä riippuu», pääministeri sanoi vielä saadessaan vain sisäministerin vaatimattoman palkan ja sen ohessa eri korvauksetta hoitaessaan ulkoministerin virkaa. »Päämäärään on päästävä alastonna. Se on ihanaa. Se antaa voimaa. Vahinko vain, että niin harvat sen käsittävät.»

— Alastonna päämäärään, Duce toisti, kun hänestä tahdottiin tehdä D u c a d i R o d i, Rodoon herttua, tämän

saaren Italiaan liittämisen kunniaksi. Ja kun prinsessa Jolanda vihittiin, niin Mussolini ehdotti, että Annunziatan tähdistön suurristi, korkein arvonmerkki, jonka kuningas suoda voi, annettaisiin ei suinkaan hänelle itselleen, vaan senaatin kunnianarvoisalle puheenjohtajalle signor Tittonille. »Minä en ole vielä tehnyt mitään palkitsemisen arvoista. Toistaiseksi on työ ainoa kunnianhimoni.»

*

Mutta ikävä kyllä, kaikki puolueen jäsenet eivät olleet yhtä suuressa määrin jalon epäitsekkyyden innoittamia. Koitti hetki, jolloin fascisminkin oli kestettävä kaikkien vallankumouksien turmiokas kriisi, tuo aste, jossa vallankumous särkyy ja hajaantuu, niin pian kuin huuto saaliin kimppuun herättää himon siihen.

Kun intohimojen ja tunteitten, pyrkimysten ja aatteiden tuli kiihoittaa joukkoja, kohoaa pinnalle sekä hyvää että huonoa, kaunista ja kamalaa. Eivät ainoastaan nuoret, puhtaat, pyhän innostuksen valtaamat astu esiin, vaan myöskin mustasieluiset väkivallan miehet, joille riehunta, »liikkeellä oleminen», on korkein pyrintö. Ja näin vallankumous joutuu kahden äärimmäisyyden väliin: toisella puolen ovat entisten olojen kannattajat, toisella puolen uuden ihannoijat, joihin ovat liittyneet ne, joille elämä on tuottanut pettymyksiä, sekä rikolliset, jotka haluavat kalastaa sameassa vedessä, ihmisiä, joita voidaan käyttää itse työhön, mutta jotka itserakkaassa ylpeydessään luulevat olevansa johtajia ja siksi pystyvänsä. Juuri tuona hetkenä työntyvät nämä ihmiset esiin tunnussananaan: »syrjään siitä, minä kun alan pyyhkiä.»

Tähän veren ja rahan tienristeykseen vallankumoukset useinkin sortuvat, kun muutamien yksilöjen epärehellisyys antaa vastustajien käteen tervetulleen aseen. Ja vastarinnan miesten kiihoitus aiheuttaa taas verisen koston, jota taas seuraa verinen vastavaikutus. Fascistien vallankumous ei tähän

asti ole vuodattanut verta, paitsi rangaistessaan fascisteja vastaan tehtyjä veririkoksia ja puolustautuessaan väkivaltaa vastaan, tai muutamien yksityisten rikollisten tekoja lukuunottamatta. Se on harjoittanut valtaansa kohtuullisuudella, kuten kaikki vallankumoukset alkuaikoinaan. Onko se vastakin oleva yhtä maltillinen? Elokuun 4. yönä aateliylimykset vapaaehtoisesti luopuivat etuoikeuksistaan, ja kaikki näytti käyvän rauhallisesti edelleenkin. Kunnes sitten saavuttiin toiseen asteeseen, jolloin muutamat alkoivat valittaa, että vallankumouksesta ei tehtykään oikeata vallankumousta, että voittajina oli oltu liian jalomielisiä, ja toiset taas sitä, etteivät olleet tehneet kyllin lujaa vastarintaa — ja niin alkoi verilöyly.

Mutta fascistien vallankumous ei ollut, kuten Ranskan, uusien yhteiskuntaluokkien kapinaa, jotka taistelivat itse asiassa jo saavuttamiensa oikeuksien tunnustamisen ja turvaamisen puolesta, vaan se oli oikeastaan eetillinen, siveellinen vallankumous, Englannin 17. vuosisadan vallankumouksen lailla sekin lujan käden johtamana taisteli historiallisen kehityskulun puolesta. Säilyttäköön se kehityksensä erikoisuuden ja pysyköön uskollisena sille, mitä se johtajansa tahdon mukaan on: henkiselle uudistumiselle.

XL.

UUSI JOHTO. FASCISMIN MERKITYS.

Uusi järjestäjä. Vallankumouksellisesta liikkeestä lailliseksi järjestöksi. Kansa aseissa. Vaapaaehtoinen miliisi valtion turvaamiseksi. Tottelemisen suuri velvollisuus. »Fascisti-ihanne», järjestys, hierarkia, kuri. Fascismi ja uskonto.

»Roomaan marssin» valmistelun aikoina syntyi hyvinjärjestettyjen fascistien mustapaitojen järjestöjen rinnalle joukko muitakin »kaarteja». Niinpä oli nationalisteilla hienot sinipaitansa, tasavaltalaisilla ja sosialisteilla varsin epäilyttävä punajoukkionsa, vapaamielisillä kakivormuiset ruskeat ryhmänsä. »Puuttuu vain 'nimettömien vaaleanpunaisten' kaarti», joku koiranleuka huomautti.

»Ne ovat valtion hävinneen arvovallan rippeitä» Mussolini terävästi sanoi. »Kapinaliikkeen johtaminen lailliseen tilaan ei ole helppoa. Se on kysymys ja tehtävä, joka on aiheuttanut minulle monta unetonta yötä.»

Niinpian kuin Mussolini sai vallan käsiinsä, lakkautti hän kaikki järjestöt, squadrismot. Kansakunnan turvallisuuden puolustamiseksi perustettiin ministeriön päätöksestä, jonka kuningas vahvisti, vapaaehtoinen kansanmiliisi, jonka kantajoukon tietysti fascistit muodostivat.

Tämä järjestely on Mussolinin suurin valtiomiesteko, yksi noita »itsestään selviä yksinkertaisia asioita», joista hän mainitsi Macchiavellistä puhuessaan.

Lienette huomanneet, että Englannin ja Amerikan salapoliisikirjallisuuden sankarit, alkaen Dupinista Sherlock Holmesiin asti, aina ovat poliiseja ja oikeuden edustajia, kun taas Ranskan, latinalaisen maan, vastaavan kirjallisuuden sankarit Vautrinista ja Jean Valjeanista Arsène Lupiniin asti ovat rikollisia? Tämä tosiseikka on sangen kuvaava! Ja siksi onkin Mussolinin teko: saada esivallan edustaja Italiassa kansanomaiseksi, tunnustettava mitä nerokkaimmaksi tempuksi, johtaen mieleen Tom Sawyerin älynleimauksen, hänen onnistuessaan saada koulutoverinsa pitämään aidan maalaamista vapaa-aikoina erinomaisena tavoiteltavana ja arvokkaana etuoikeutena.

En tällä ollenkaan tahdo väittää, että Mussolini näin käden käänteessä teki entisistä squadristeista, mustapaidoista, ja nykyisistä miliisimiehistä miesten esikuvia, mutta hän muutti tunnussanan toiseksi, hän pani entisen aatteen tilalle uuden, hän oli viitonnut aatteille, pyrinnöille uuden suunnan ja tarkoitusperän.

Mitä muuta ovat kaikkien aikojen suurimmat uudistajat, reformaattorit tehneet? Historian suurin moraalinen kumous, kristinusko, oli samalla myöskin siihen asti tunnustettujen aatteitten suurin hävitys.

O b b e d i r e — totteleminen — siinä sana, jonka Mussolini on uudelleen sen halveksitusta asemasta nostanut kunnian ylimmille kukkuloille. Hän on uudelleen herättänyt henkiin tottelemisen, kuuliaisuuden ilon ja suuren arvon, hän on opettanut ihmiset käsittämään, että totteleminen on sotilaan tosi ja urhea hyve, jonka seuralaisia ovat kuri ja vastuuntunne.

»Mustapaidat», Mussolini heinäkuussa 1923 selitti, »ovat puolueen kukka. Ne ovat fascistivallankumouksen luotettava, valpas, voittamaton vartiosto. Uusi miliisi, joksi ne on muutettu, ei ole varsinaisesti armeijan isä. Armeija perustuu kutsuntaan, kun taas miliisi perustuu vapaaehtoisesti tarjottuun palvelukseen ja sillä on tarkoin määrätyt velvollisuutensa, joita armeijalle ei voi määrätä.»

Muistatteko Kiplingin kertomusta »The Army of a Dream?» Sitä voisi nimittää ennustukseksi nykyisestä Italiasta. Kansa aseissa — demokraattien ja antimilitaristien vanha unelma toteutuneena. Kolmesataatuhatta miestä hyvin järjestetyssä miliisissä, siihen lisäksi kaksisataatuhatta viidentoistakahdeksantoista ikäistä nuorukaista etujoukkoina ja vielä johtajien lemmikkejä satatuhatta Balillaa *), pikkupoikaa, joita he usein kantavat joukon etunenässä »maskotteina». Eikä ole merkityksetöntä sekään, että ensimmäisiä, jotka Roomassa fascistien asian puolesta kaatuivat — sala-ampujien kuulista —, oli lombardialainen Franco Baldini, n. viisikymmenvuotias mies, jonka vieressä marssi hänen seitsentoista ikäinen poikansa.

»Koko historian aikana ei ole ollut olemassa hallitusta, joka olisi perustunut yksinomaan kansan suostumukseen, joka on muuttuva ja häilyvä kuin meren rannan hiekkasärkät. Kansan mieliala ei ole koskaan pysyvä. Sen vuoksi pidän viittäsataatuhatta kivääriä viittä miljoonaa ääntä parempana. Ei ole koskaan ollut hallitusta, joka olisi tehnyt kaikki alamaisensa onnellisiksi. Ja koska aina on olemassa tyytymättömiä, olkoon hallitus sitten kuinka kaukokatseinen ja huolellinen hyvänsä, on turvauduttava voimaan, jotta näistä tyytymättömistä ei koituisi vaaraa valtiolle.

Fascismi heittää niin sanotun vapaamielisyyden turmiolliset aatteet tunkiolle. Kun joku ryhmä tai puolue on saavuttanut vallan, on sen velvollisuus puolustautua kaikkia vastaan ja kaikin keinoin lujittaa asemaansa. Kaikki, jotka eivät ole tuijottaneet silmiänsä sokeiksi suurisanaisiin opinlauseihin, jo havaitsevat, että ihmiset ovat kyllästyneet 'vapauteen'. He ovat jo saaneet oikein hurjistella siinä. Nykyajan vapaus ei enää ole siveä ja ankara neitsyt, jonka puolesta miehet viime

*) Balilla oli muuan urhea poikanen, joka 1748 kansan noustua kapinaan itävaltalaisia vastaan Genovassa, ryntäsi kivi kourassa tykkimiehiä vastaan.

vuosisadan ensimmäisen puoliskon aikana taistelivat ja henkensä uhrasivat. Nykyajan pelottomia, tarmokkaita, vakavia nuorukaisia varten, nuorukaisia, jotka käyvät kohti uuden aikakauden koittoa, on olemassa toisia sanoja, joitten herättämä hurmio on paljon valtavampi, ja ne sanat ovat j ä r j e s t y s, h i e r a r k i a, k u r i.

Sanottakoon kerta kaikkiaan, että fascismi ei tahdo tietää mitään epäjumalankuvista, niiden palvonnasta tai fetiseistä. Se on jo kerran astunut yli vapauden jumalattaren enemmän tai vähemmän raihnaan ruumiin, ja se on valmis, jos tarvitaan, tyynesti tekemään täyskäännöksen suorittaakseen saman tempun toistamiseen.»

Meistä, ja ainakin minusta, jotka sisimmässä sydämessämme näemme jumalaisen vapauden palvonnassa vapaan tahdon ulkonaisen ilmauman, joka saattaa sisäisen ihmisemme kykeneväksi kohoumaan Jumalan tykö, tuntunevat näin väkevät lausunnat liian kovilta. Ehkäpä fascistipäällikkö itsekin näin ajatteli, kun hän kerran samaan aiheeseen palattuaan sanoi:

»Jos vapaudella tarkoitetaan sitä, että kansakunnan työrauhaa joka päivä häiritään, jos vapaudella tarkoitetaan oikeutta häväistä uskonnon, isänmaan ja valtion tunnusmerkkejä, niin julistan minä valtion päämiehenä ja fascistien johtajana, että tällaista vapautta ei hetkeäkään siedetä.»

Joka tapauksessa hänessä oleva väittelijä, taiteilija ja valtiomies, joka on ihastunut vaarallisiin henkisiin seikkailuihin, pitää repäisevän räikeistä vaikutuksista, ja mielellään hän pelkäämättä antautuu tutkimaan omien ajatustensa äärimmäisiä rajoja. Suuren aatteen valtaamana hän kiivastuu vähimmästäkin vastarinnasta. Ilman tätä heikkoutta hän ei olisikaan suuri. Kärsivällinen maltillisuus on sangen kaunis ominaisuus ja välttämätöntäkin yhteiselämän menestymiselle, mutta mies, joka hautoo suuria ajatuksia ja elättää niitä omalla sydänverellään, todellinen rakentaja, ei voi vihatta katsella aatteittensa häiritsijää, rikkojaa ja ehkäi-

sijää, hän voi tehdä vaikka veljenmurhan, jos kyseessä on vastustaja, joka kykenemättä rakentamaan omaa kaupunkiaan pilkaten hyppää hänen tuskin alkuun panemansa muurin yli. Ilman hieman sotaista toimintaa ei minkäänlaista Roomaa perusteta.

Jokainen uudistus herättää levottomuutta ja tyytymättömyyttä joissakin piireissä. Vuorenrinteeltä irtautuva kivi saattaa aiheuttaa vyöryn. Mies, joka aikoo toteuttaa eheän suunnitelmansa, ei voi vaikuttaa muihin miehiin, jos hän on aseeton. Voitettuaan monta voittoa ja pelastettuaan Rooman sanoi Caesar, että hän olisi joko vanki tai maanpakolainen, ellei hänellä olisi legioniansa takanaan. Mitä Mussoliniin tulee, päätöksineen toteuttaa korkeat aatteensa, niin vieläpä nuo viisimiljoonaa ääntä, jotka hän 1924-vuoden huomattavissa vaaleissa sai, oli vain sellainen tuki, jonka onnen kääntyminen helposti olisi saattanut kaataa. Tällainen epäilyttävä varmuus ei riittänyt.

»Hallitusmuoto, joka meillä yhä vielä on, muistuttaa esiliinaa, joka on tehty kaksitoistavuotiaalle tyttöselle, mutta jota pakostakin tyrkytetään kaksikymmenvuotiaalle kukoistavalle naiselle. 1848 ei ollut olemassa Italiaa, Piemonte oli, vaikkakin jokseenkin luja, kuitenkin vain alkuasteellaan oleva pikkuvaltio. Sanomalehdistö, kaupunkielämä, suuret teollisuuslaitokset, liikennevälineet, kaikki olivat vielä tulevaisuuden helmassa, kehittymisasteella. Sen vuoksi on siis esiliinakin sangen lyhyt ja sopimaton, kulunut ja räsyinen. Mutta kuitenkin huudetaan: älkää koskeko siihen! Miksikä emme? On aivan mahdotonta hallita paikkaamalla sitä.»

Viimeinen »paikka» oli niin suurta hälyä nostattanut sanomistoa koskeva määräys.

Italiassa ei ole elimellistä sanomalehtilakia, ja tämä »paikka» pahanen osoittautui puutteellisuuksistaan huolimatta vaikutuksiltaan kuitenkin sangen terveelliseksi. Mussolini on asettanut kahdeksantoistamiehisen komitean miettimään hallitusmuodon uudistusta. Mutta hän tehostaa mieliin, että nämä

toimenpiteet ovat vain päämäärän välineitä, ja hän painostaa erikoisesti sitä, että Italia tarvitsee ennen kaikkea »työn asiantuntijoitten sukukuntaa.» Hänen silmänsä säkenöivät hänen tästä asiasta puhuessaan.

»Kaksikymmentätuhatta johtajaa, kaksikymmentätuhatta condottieriä, opettajaa, insinööriä, pankkiiria, teollisuusmiestä ja viisituhatta upseeria, kolmetuhatta tuomaria, kymmenentuhatta virkamiestä, kaikki ensiluokan miehiä, perusteellisen opin saaneita asiantuntijoita, miehiä, joihin tiede on mennyt luihin ja ytimiin. Kas siinä se, mitä Italia tarvitsee. Ne on minun hankittava maalle. Neljä-viisikymmentätuhatta miestä, jotka käyvät kuin kellovärkki.

Älköön meillä nähtäkö armeijan majuria omakätisesti lykkäämässä lapsenvaunuja. Hyvän perheenisän ominaisuudet eivät ole upseerin hyviä ominaisuuksia, ne eivät saa sitä olla. Nämä käsittämättömyydet, tolkuttomuudet ja laiminlyönnit, tämä tapa ottaa kaikki asiat keveästi — kaikki tämä pitää hävitettämän, muuten häviää Italia ja joutuu muitta mutkitta jonkun vieraan vallan ahmaisemaksi. Italia joko elää vuosisadan suuruudenaikaa tai kutistuu se vieraan vallan siirtokunnaksi. Asiat ratkaistaan säälittä. Ja valinta- ja luonteenmuodostustyö on aloitettava jo koulussa.»

Tällaista »laboratorioihmistä» ajatellessa kuvastuu mieleen ehdottomasti näky yli-ikäisen kiertotähden kauheasta maakunnasta, missä elimistöt ovat joko aliravitut tai ylikehittyneet ja retorteissa muodostetut palvelemaan yhteistoimintoja, ja ahdistava kysymys purkautuu huuliltamme: »Entä ihminen herra pääministeri, ihminen?»

»Jokaisen yksilön ja ennen kaikkea jokaisen 'johtajan' järjestetyssä kansakunnassa on oltava selvillä vastuustaan. Alemmankin johtajan on käsitettävä työnsä kutsumukseksi. Jokainen suuri kutsumus on kuin papin kutsumus ja sen on painettava leimansa kaikkiin toiminnoihin. Upseerin on oltava arka kunniastaan ja hänen on uhrattava henkensä ilomielin, virkamiehen on oltava moitteeton, melkeinpä askeet-

tinen, poliisimiehen kohtelias, äärimmäisimmän oikeamielinen ja tarpeen vaatiessa karskikin. Puhun viidestäkymmenestätuhannesta tällaisesta asiantuntijasta, spesialistista, vain antaakseni jonkinlaisen käsityksen johtavan luokan suuruudesta, jota kansa tarvitsee. Poliitikoista olemme jo saaneet enemmän kuin kylläksemme. Meidän on luotava suuri asiantuntijain ylimystö. Olen jo aloittanut tämän työn. Olen jakanut valtion virkamiehet ja virkailijat kolmeentoista arvoluokkaan, joissa on kuin pyramiidissa lähes puolimiljoonaa italialaista. Ylimmällä asteella on vain yksi ainoa: oikeudenkäytön päämies. Sen vuoksi oli myöskin välttämätöntä sulattaa Italian korkeimmat oikeudet vain yhdeksi.»

Johtuvat mieleen sanat, jotka Mussolini jo 1913 rohkeni julkaista Avantissa:

»Näyttää todelta, ettei voida toteuttaa mahdotonta, mutta eikö koko maailmanhistoria ole täynnä mahdottomuuksia, mielettömyyksiä, ennennäkemätöntä ja kuulumatonta, jonka kaiken ihmisäly ja -lihakset ovat toteuttaneet? Ei kukaan voi vaikuttaa maailmanhistorian valtamerien vuorovesiin, joka ei ryhdy luomuksiinsa omasta haltioituneen mystiikkansa syvyydestä.»

Tästäkin syystä fascismi ensi sijassa on uskontoa, ja vasta sen jälkeen puolue, ja miliisin vala »Jumalan ja isänmaan puolesta» on sotilaallisylimyksellisen mystiikan läpitunkema. Tällaisia hehkuvan uskonnollisen tunteen ilmaisuja löytääksemme on meidän palattava Mazzinin aikoihin ja siihen tunnuslauseeseen, jonka omakseen ottaen miehet liittyivät hänen Giovane Italia ansa. »Jumalan ja Italian nimessä, kaikkien niiden nimessä, jotka kaatuvat taistelussa maan suuruuden puolesta, vannon minä omistautuvani kokonaan ja ainaiseksi Italian menestymiselle.»

Ja fascistisanasto määrittelee tarkoitusperänsä seuraavasti:

»Miliisin sotilasvormu on tunnuskuva, joka antaa maalle uutta miehuullista voimaa ja joka rakentaa perustuksen hier-

arkialle, jolle puolue vuorostaan voi uskoa kansakunnan kohtalot.

Fascistisotilas tuntee ainoastaan velvollisuutensa. Hänen ainoa oikeutensa on velvollisuutensa täyttäminen ja ainoan ilonsa löytäminen siitä.

Upseerien ja sotilasten on samalla tavoin toteltava nöyrästi ja käskettävä voimakkaasti. Tottelemisen on vapaaehtoisessa miliisissä oltava sokea, ehdoton ja täynnä kunnioitusta hierarkian korkeimpia asteita kohtaan, ylintä päällikköä ja puolueen toimeenpanevaa komiteaa kohtaan.

Fascistisotilaalla on oma henkinen lakinsa. Kunnia on hänen lakinsa, samoin kuin se ennen oli ritarien lakina, laki, joka pyrkii täydellisyyden ylimmälle asteelle, silloinkin kun se on ristiriidassa muodollisen, kirjoitetun lain kanssa, joka aina on alempi kuin fascistisotilaan moraalinen laki.»

Kerronpa erään kohtauksen keskustelusta aiheesta Rooma fascistipäällikön ja muutamien mustapaitojen välillä suuren kansanjoukon läsnäollessa Milanossa. Se kuvaa varsin hyvin monia muitakin samanlaisia tilaisuuksia.

»Vallankumous», Mussolini sanoi, »on tehty sauvoilla. Mikä teillä nyt on käsissänne, kaikilla, joille puhun?» (Fascistit huutavat: pyssy, nostaen aseensa ylös.)

»Haluan esittää teille pari kysymystä, ja olen varma siitä, että vastauksenne ovat selvät ja rohkeat. Minun kysymyksiäni ja teidän vastauksianne eivät kuuntele ainoastaan te itse, vaan kaikki italialaiset ja koko ihmiskunta, sillä tänään Italia taas vuosisatojen kuluttua kulkee sivistyneen maailman etunenässä.» (Suosion huutoja.)

»Mustapaidat, kysyn teiltä: jos huomispäivän uhrit osoittautuisivat raskaammiksi kuin eilisen päivän, alistutteko niihin?» (Äänekkäitä hyväksymishuutoja.)

»Jos minä huomenna pyydän teiltä uhrin kaikkein ylevintä osoitusta, annatteko sen minulle?» (Innokkaita huutoja: s i, s i, jaa, jaa!)

»Jos minä huomenna annan teille niitten suurten päivien

tunnussanan, jotka määräävät kansojen kohtalot, liittyttekö silloin minuun?» (Kiihkeitä huutoja: kyllä, vannomme sen.)

»Jos minä huomenna sanon teille, että meidän on jatkettava marssiamme, nyt toisille tahoille, seuraatteko silloin minua?» (Jaa, jaa!)

»Ovatko sydämenne valmiit kaikkiin koettelemuksiin, joita kuri voi teiltä vaatia, mukaan luettuina jokapäiväisen säännöllisen työnne mitättömät koettelemukset?» (Yksimielisiä huutoja: jaa, jaa, jaa!)

»Fascismi on, toistan sen vielä kerran, viimeinen niistä ristiretkistä, jotka ajoittain vahvistavat ihmiskuntaa sotilaallisella ihanteellisuudella, joka vakavasti laskee tosiasioilla, ja uudella ulkonaisella esiintymisellään näyttää uusien tapojen ja menetelmien miellyttävät puolet, entisten tapojen, jotka sama ikuinen innoitus on synnyttänyt, tultua pitkällisen käytön kuluttamiksi ja epämiellyttäviksi sen takia, että ne ovat niin tavallisia. Kun tällaisen liikkeen tärkeimmät tulokset ovat saavutetut, kun sen ylevämieliset ja epäitsekkäät esitaistelijat ovat hävinneet, saattaa tapahtua, että se vajoaa hyödyntavoittelun aineellisuuteen. Siinä heilurin liike, joka muuttaa suuntaansa, ensin tuskin huomattavasti, sitten yhä voimakkaammin. Toistuu vanha tarina Fenix-linnusta, joka vanhennuttuaan itse nousee roviolle taas uudestaan syntyäkseen.»

Tällaisina muutosten aikoina tapaamme harvoin miehiä, jotka ovat kyllin joustavahenkisiä ja sielunlahjoiltaan kyllin monipuolisia kyetäkseen näyttelemään pääosaa kahden aikakauden liikunnoissa taikka valtaamaan johtavan osan tällaisessa liikkeessä ja itse panemaan liikkeelle ja johtamaan seuraavaa, samalla ruveten entisten ihanteittensa vastustajaksi. Sellainen mies oli Napoleon, joka vallankumouksen välikappaleesta ja johtajasta muuttui keisarivallan perustajaksi. Sellainen mies on myöskin Mussolini.

Sotapäiväkirjaansa korpraali Mussolini on merkinnyt muistamisen arvoisiksi seuraavat Giuseppe Mazzinin sanat kirja-

sesta »Muutamia syitä, jotka tähän asti ovat ehkäisseet Italian vapauden kehitystä» v. 1832:

»Puuttuu johtajia, puuttuu harvoja, jotka johtaisivat monia, puuttuu miehiä, joitten usko ja uhrimieli olisi kyllin suuri, jotka kykenisivät täysin ja kokonaan käsittämään joukkojen suuren innostuksen ja siitä aiheutuvat seuraukset ja oman tulisen ja jalon intonsa kautta johtaisivat tämän kaiken yhteen ainoaan suureen päämäärään, voittoon. Puuttuu miehiä, jotka kykenisivät laskemaan ja oikein arvostelemaan tehtävän eri osat ja keksimään kaikkia varten elämän ja järjestyksen sanat, miehiä, jotka suuntaavat katseensa eteen-, eikä taaksepäin, jotka miesten tavoin alistuen tuomioonsa joutua vaarojen uhriksi asettuvat kansan ja esteitten väliin ja kirjoittavat lippuunsa: voitto tai kuolema, ja jotka myöskin pysyvät näissä sanoissaan.»

Sota ja sitä seuraavan ajan epäjärjestykset palauttivat ihmisiin uskonnollisen mielen, jonka ilmenemismuotoja on ylimmän johtajan kunnioittaminen. Joukot kaipasivat vapautusta sadantuhannen pikkutyrannin ja yhdistyksen puheenjohtajan pikkumaisesta mielivallasta ja huusivat turvaa yhden Ainoan voimakkaalta ja vastuunsa tuntevalta hallitukselta. Kuten Schiller sanoo:

»Denn geendigt nach langem verderblichen Streit war die kaiserlose, schreckliche Zeit, und ein Richter ist wieder auf Erden!» Pitkän turmiollisen taistelun jälkeen oli keisariton kauhun aika loppunut, ja maassa on taas tuomari.

Ihmiset tarvitsevat ylintä johtajaa, mutta ikävä kyllä he niin harvoin sellaisen saavat. Mutta kun näin käy ja heidän toiveensa täytetään, on heidän ilonsa myöskin rajaton. Fascistihallituksella ei ollut käytettävissään noitakeinoja, vaan sen täytyi vaatia italialaisilta mitä ankarimpia kieltäymyksiä, uutterinta työtä maan pelastamiseksi anarkialta. Mutta siitä huolimatta vallitsee maassa juhlamieli. Keskeyttämättä tätä ahkeraa työtä, käytetään tämän sisäisen ilon ilmaukseen joka ainoaa sopivaa tilaisuutta. Niinpä esimerkiksi niinpian

kuin Italian ja Amerikan välinen sopimus sotavelkojen maksamisesta saatiin solmituksi, kiiruhti kansa aivan kuin juhlaan mennäkseen vapaaehtoisilla veroilla suorittamaan ei vain yhtä miljoonaa, vaan neljä miljoonaa dollaria. Ja kumminkin oli Mazzini sanonut, että italialaiselta saadaan mieluummin ottaa henki kuin kukkaro.

Olen usein kuullut ihmisten ankarasti arvostelevan Mussolinin toimenpiteitä, kun hän ei itse ole saapuvilla, mutta en ole koskaan kuullut kenenkään moitiskelevan niitä hänen läsnä ollessaan. Enkä myöskään ole koskaan nähnyt hänen miettivän kauan jotakin tekoaan. Päätökset näyttävät syntyvän kypsinä hänen aivoissaan vaistomaisella varmuudella.

En sano, että ne aina olisivat erehtymättömät. Jota suurempi työ ja edesvastuu, sitä suurempi on myöskin erehtymisen mahdollisuus. Mussolinikin erehtyy toisinaan, koska hän on ihminen, ja hän tekee suuria erehdyksiä, koska hän on suuri ihminen. Mutta hänen erehdyksensäkään eivät ole hedelmää tuottamatta, sillä hän ymmärtää ottaa ne opikseen. Hän ammentaa kokemuksiensa kaivosta, ja hän ammentaa aina pohjaa myöten. Ja rohkeus, millä hän vastaa suurimmistakin erehdyksistään, luo hänen ympärilleen luottamuksen ilmakehän, joka on menestyksen varma perusedellytys.

Joku sanoi kerran sangen avomielisesti: »Mussolini on niin merkillinen mies, että esteetkin hänen tiellään muodostuvat ponnistuslaudaksi uusiin menestyksiin.»

»Olipa onni, että meillä on Mussolini», »Mussolini sitä tahtoo», tämäntapaiset huudahdukset alkoivat hänen hallituksensa alkuaikoina muuttua sananparsiksi. Neljäkymmentä miljoonaa italialaista heitti ilomielin taakkansa harteilleen nähdessään minkälaista jättiläistaakkaa tämä uusi Atlas kantoi. Mussolinin palvonta meni ensi aikoina aivan mielettömyyksiin, se oli usein groteskia, mutta myöskin liikuttavaa, varsinkin yksinkertaisen rahvaan parissa, jossa se muuttui melkein taikauskoksi. Niinpä eräs lehti kerran Etnan purkauksen

aikana oikein tosissaan kertoi, että Mussolinin silmien tuli pysähdytti hehkuvan laavavirran.

»Mutta miksikä ei tänne ole pyydetty Mussolinia?» kerran muuan etruskien Orvietossa olevia hautoja katselemaan tullut italialainen matkailija huudahti saadessaan kuulla, että hautakirjoituksia ei vielä kukaan kielentutkija ollut kyennyt selittämään. »Saattepa nähdä, että ne pian selitetään, nyt kun Mussolini on ottanut ohjakset omiin käsiinsä.»

Kun Mussolini matkusti Abruzzeilla tahtoivat naiset, varsinkin sodassa kaatuneitten äidit ja lesket, koskettaa hänen käsiänsä, aivan samoinkuin pyhimyksiä ja pyhäinjäännöksiä ennen muinoin.

Sisiliassa juoksi muuan kylän esimies hänen autonsa jäljestä huutaen: »Emme muuten vaadi mitään, mutta ehkä ette enää koskaan satu näille main. Nouskaa siis autostanne ja koskettakaa jalallanne maatamme!» Muuan toinen esimies, tavallinen talonpoika, vastaanotti hänet seuraavin sanoin: »Tänä aamuna auringon nousun aikaan ilmestyivät molemmat sodassa kaatuneet poikani minulle unessa sanoen: 'Nouse ylös, mene pääministeriä vastaan, polvistu hänen eteensä ja sano hänelle, että me, mykät kuolleet, siunaamme häntä, ja että me kiitämme häntä siitä, että hän on pelastanut Italian jonka puolesta me olemme uhranneet henkemme.'» Ja mies polvistui päänsä paljastaen maantielle. Ympärillä polvistuvat naiset purskahtivat itkuun ja kohottivat käsiään rukoillen.

Tällaiset ihmeitä odottavat sieluntilat hedelmöittivät legendoja, ja se saattaa synnyttää todellisia ihmeitäkin. Mutta niissä piilee myöskin pettymysten suuri vaara. Sankarinpalvonta saattaa helposti kukistua tapahtumatta jääneitten ihmeitten aiheuttamaan pettymykseen. Joka tapauksessa kuvaa tämäkin tarujen syntyminen hänen ympärilleen miehen suuruutta ja hänen henkilökohtaista sähköttävää vaikutustaan ympäristöönsä.

Ken toimii, hän erehtyy myöskin, herättää pahennusta, kiihoittaa vastaansa muita. Ei ole vältettävissä, että puolue,

johon kuuluu pääasiallisesti nuoria miehiä, vaikkakin mitä kovimman kurin alaisina, toisinaan kuohahtaa yli rajojen ja kohtelee ankarasti varsinkin niitä ärsyttävästi esiintyviä italialaisia, jotka ovat pelinsä perustaneet Italian häviölle, hävinneet itse, mutta eivät haluaisi häviöitään maksaa.

Kriisi oli siis välttämätön, mutta ei tapa, millä se purkautui. Se oli erikoisen julma ja valitettava ja saattoi ikävään asemaan henkilöitä, jotka olivat sangen lähellä johtajaa. Mussolini on siitä kärsinyt sanoin kuvaamattomasti. Mutta ihmisen ei ole sallittu itse määrätä kärsimystensä tapaa ja määrää.

Osa satumaista verhoa, joka peitti Mussolinin, repeytyi Matteottin murhan antamasta iskusta, mutta inhimillisen ydin jäi jäljelle, vapaana peittävistä pilvistä, mies, joka kykenee tekemään historiaa, josta taas kerran tulee taru.

XLI.

MUSSOLINI IHMISENÄ.

Mussolini itsestään. Sanomalehtimies. Nuoruus: jumalainen sairaus. Yksinäinen ihminen.

Kaikista todellisista ja näennäisistä vastakohdista ja ristiriitaisuuksista johtuu itsestään mieleemme kysymys:

»Lyhyesti sanoen, mitä tuo mies Mussolini itse asiassa on, mikä hän oikein on?»

Kerran, syyspuolella 1924, pälkähti erään suuren kaupungin fascistilehden toimittajan päähän kiertokyselyn järjestäminen lukijoilleen Mussolinin luonteen parhaimmasta määritelmästä.

Mussolini sähkötti kyseessäolevan kaupungin prefektille:

»Asettukaa yhteyteen lehden päätoimittajan kanssa ja ehdottakaa hänelle, että hän lopettaisi kyselyn seuraavalla omalla määritelmälläni: 'Poichè l'onorevole Mussolini dichiara di non sapere esattamente ciò che egli è, assai difficilmente lo possono sapere gli altri — koska Mussolini itse ei tarkoin tiedä, minkälainen hän on, niin lienee toisten vaikeata tietää sitä —. Lopettakoon hän siis tämän kansanäänestyksen toistaiseksi tällä selityksellä. Ehkäpä hän saa tilaisuuden palata asiaan viidenkymmenen vuoden perästä.

Mussolini.»

Olettamus, etteivät toiset saattaisi ymmärtää ominaisuuksiamme ja taipumuksiamme paremminkin kuin me itse, lienee psykologinen erehdys, mutta asiakirjana tuo sähkösanoma kuitenkin on sangen kiintoisa.

Muutamille suurteollisuudenharjoittajille, jotka tahtoivat ikuisiksi ajoiksi tukkia erään tunnetun työn ja palkan välisen ristiriidan kiihoittajan suun, hän sanoi: »Miksikä ennakolta epäilette tämän miehen tulevaisuuden mahdollisuuksia? Olisitteko te voineet aavistaa 1914-vuoden Mussolinista tulevan tämän päivän Mussolinia?»

Ja eräille toimittajatuttaville, jotka vaarallisen lentomatkan tai vihamiesten hyökkäysten johdosta pyysivät häntä olemaan varovaisempi ja »pitämään itseään pyhitettynä», vastasi hän kehoittamalla heitä jättämään hänelle itselleen hänen terveen epäpyhyytensä.

Näistä ja monista muista samantapaisista vastauksista käy ainakin yksi seikka varmasti ilmi: Mussolini on ja pysyy sanomalehtimiehenä.

Kerran hän vastaanottaessaan sanomiston edustajia lausui: »En ole hallitukseen ryhtymiseni jälkeenkään milloinkaan lakannut olemasta sanomalehtimies. Usein ja kernaasti otan muutamia paperiliuskoja kirjoittaakseni jotakin italialaisia kiinnostavaa. Näitä liuskoja tosin nimitetään juhlallisen virkakielen mukaisesti 'virallisiksi tiedonannoiksi', mutta ne ovat kuitenkin pikku artikkeleita, asiakirjoja, jotka todistavat koti-ikävääni entiseen ammattiini.»

Hänen sanomalehtityylinsä esiintyy varsin usein virallisissa asiakirjoissa. Hän saattaa esim. kirjoittaa: »Ympärillämme liehuu lukemattomia pedagogeja ja viisaita miehiä, jotka kaikki tekevät meille pulmallisia ehdotuksia», Erääseen viralliseen paperiin merkitsi hän kerran itsensä: S i g n o r X Z, d i p r o f e s s i o n e d e p u t a t o, ammatiltaan kansanedustaja. Taikka hän määrittelee kansainliiton seuraavasti: u n c o u v e n t d e l a ï q u e s, f a n t a s q u e s, i m p u i s s a n t s, e t p a r c e l a m ê m e d a n g e r e u x, luostari,

jonka jäsenet ovat maallikkoja, eriskummallisia, voimattomia ja myöskin vaarallisia. — Monte Amiatan neljälletuhannelle vuorimiehelle, joitten »ankaraksi ystäväksi» hän itseään nimittää, hän julistaa, että »sinä päivänä, jona vastustajat siirtyvät ikävistä lörpöttelyistään tekoihin, teemme me heistä akanoita mustapaitojen leirinpohjan pehmikkeeksi.»

Valtiomiehenä ja sanomalehtimiehenä hän on vapauttanut meidät vanhan hallituksen diplomaatista. Hän lausuu selvästi ja suoraan julki sen, mistä toiset aiemmin vain kiertäin kaartain kuiskailivat. Hänen sanansa saavuttavat päämaalinsa muuttumattomina ja esteet syrjäyttäen. Ja sellaisista asioista, joissa hänet voitaisiin väärinkäsittää, hän vaikenee.

»Sanomalehtityö se on muovaillut sieluni, se työ minut opetti tuntemaan ihmisaineksen, josta politiikka muodostuu. Ennenkuin Palazzo Chigin Sala della Vittoriassa otin vastaan noita komiteoja ja valtuuskuntia, jotka joka päivä pommittivat minua mietinnöillään, olivat tuhannet italialaiset, kaiken ikäisiä, ja kaiken värisiä kaikista ammateista, löytäneet tiensä toimitushuoneeseeni. Tätä kaikkea ajatellessani tuntuu siltä kuin näkisin plastillisen kuvan Italiasta, joka hävisi, ja Italiasta, joka syntyi vanhan tilalle. Sanomalehtityö se sitä paitsi osaltaan totutti minut ankaraan ja sitkeään uurastukseen. Maan hallitseminen ja johtaminen ei ole yliluonnollista, kuten jotkut näyttävät luulevan, se on vain vaivalloista työtä. Se merkitsee kymmenen tai kahdentoista tunnin päivittäistä työpöydän ääressä istumista.»

»Te tiedätte, että minä kunnioitan sanomalehtimiehiä, ja minä olen sen todistanut. Ainoa, mitä pyydän on se, että sanomalehtityössä on otettava huomioon muutamat ehdottomat historialliset välttämättömyydet. Minä tahdon, että sanomiston on oltava yhteistyössä kansakunnan kanssa. Ystävänänne ja veljenänne kehoitan teitä myöskin rohkeuteen, sillä kellä hyvänsä teistä saattaa olla marsalkansauva ehkeikään selkärepussanne, niin kuitenkin toimitussalkussanne.»

Äkkinäinen ja harkitseva, realisti ja idealisti, tulinen ja kylmän viisas, romantikko pyrkimyksissään, mutta klassikko tavassaan hoitaa käytännöllisiä asioita, semmoinen mies on Mussolini, jonka ylivoimaisuus on juuri siinä, että hän kykenee pitämään nämä ristiriitaiset ominaisuudet tasapainossa.

Yksi ominaisuus kuitenkin voidaan hänessä ehdottomasti todeta: hän on rohkea mies, joka rakastaa vaaraa. Arkuuden ja pelkuruuden pelkkä ajatuskin tuottaa hänelle suorastaan ruumiillista pahoinvointia.

Varsin mielellään hän leikkii ylpeän, punertavan naarasleijonansa kanssa, jonka hän sai lahjaksi sen vielä pentuna ollessa. Hän antoi sille nimen »Italia» ja piti sitä aluksi työhuoneensa viereisessä huoneessa. Myöhemmin se siirrettiin Rooman eläintarhaan, jossa hän usein käy sitä katsomassa. Niinpiankuin leijona kuulee hänen houkuttelevan äänensä »Italia, Italia bella», juoksee se herraansa vastaan peräti iloissaan. Eläintarhan johtaja varoitti häntä kerran, peläten pahimpaa, menemästä häkkiin, koska leijona jo oli kasvanut suureksi ja muut häkissä olevat neljä leijonaa eivät häntä tunteneet. Mutta varoituksista välittämättä hän jatkoi onnellisena kuin lapsi leikkiään kissakaunottarensa kera, johon hän oli rakastunut, koska sen joka piirteestä uhkui voimaa ja notkeutta.

*

»Olen ihminen niinkuin tekin», hän kerran veljellisesti sanoi kaivostyömiehille, »ihminen niinkuin tekin, samoin hyvin ja huonoin ominaisuuksin, jotka ovat tuon erikoisen ihmisluonteen perusominaisuuksia, ihmisluonteen, joka on i t a l i a l a i n e n!»

Mikä hän siis oikein on? Onko hän Caesar, onko hän militaristi, diktaattori vaiko imperialisti?

Eräässä kuuluisaksi tulleessa puheessaan senaatissa hän kerran sanoi: »Minua moititaan siitä, että ratsastan. Olen

vielä nuori. Nuoruus on jumalainen sairaus, josta päivä päivältä parannutaan.»

Puheen alkuosan, joka sisälsi selityksiä ulkopolitiikasta, hän oli lukenut hitaasti, pidättyvästi, tavu tavulta, mutta alkaessaan puolustaa nuoruuttaan noiden kunnianarvoisten vanhojen senaattorien edessä, valtasi hänet hillitön halu ruveta puhumaan vapaasti. Nuoruus on Mussolinissa aivan toista kuin vain ajasta riippuvaa, se on samaa kuin voima ja tarmo.

Hänen nuorekkaisuutensa onkin se ominaisuus, joka voimakkaimmin vaikuttaa muukalaisiin, jotka ensi kerran joutuvat hänen kanssaan tekemisiin hänen yksityiselämässään. »Hän ei ollenkaan ole kuvansa kaltainen. Hänhän on niin nuoren näköinen!» kuullaan heidän huudahtavan. Ja kun hän jossakin julkisessa tilaisuudessa hymyilee, on vaikutus aivan ihmeteltävä. —

»Mutta hänhän on itse rakastettavuus!» huudahtavat ne, jotka aiemmin tunsivat hänet vain kuvista. Hän ei ole ollenkaan kiukkuinen Mussolini ankaroine kasvonpiirteineen, joksi he olivat häntä kuvitelleet. Ja muuan Abbruzzien talonpoikaisnainen, joka oli päässyt kansanjoukon läpi tunkeutumaan hänen viereensä, huudahti lapsellisen rohkeasti: »Mutta miksikä te kuvissa aina olette niin kauhean vihaisen ja synkän näköinen?» — »Rautіon juro poika», joksi amerikalaiset häntä ovat nimittäneet.

Tuo paljonpuhuttu jäykkä ja ankara piirre lienee kuitenkin totta hänessä. Hän tuntee ihmiset ja tietää, kuinka vähän toivottavaa ja vaarallista on päästää heitä liian lähelle. Ihanteellisen virkistyspaikan hän määrittelee seuraavasti: »Tavattoman miellyttävää, siellä ei ollut ollenkaan yleisöä.» Ja paras seura on hänestä sellainen, jossa on korkeintaan neljä henkilöä. Kun hän joskus Popolo d'Italian aikoina soi itselleen jossakin juhlassa lasillisen viiniä, ei hän istunut muitten pöydässä, vaan hän pistäytyi silloin tällöin saliin, maistoi lasistaan ja lähti taas tiehensä. Hän on jo luonnostaan seuranvihollinen,

pöydän nautinnoista pidättyväinen individualisti, ja tätä taipumustaan hän vielä kehittää edelleen, aivan kuin itsepuolustuksen aseeksi, ja se selittää hänen juron ilmeensä. Siinä on vaiston ja politiikan yhteisvaikutusta. Ihmisen asenne ilmaisee usein minkä puolen hän haluaa lähimmäisilleen näyttää.

Hän ei ole koskaan kenellekään ylpeä tai luotaan työntävä, mutta kukaan ei myöskään voi sanoa olevansa tuttavallisessa suhteessa häneen.

Olen usein nähnyt ihmisten syöksähtävän hänen luokseen suudellakseen häntä, kuten esimerkiksi lokakuussa 1924, jolloin hän jakoi erään Lombardian tehtaan vanhoille työmiehille Stella del Lavoron — työn tähdistön — kunniamerkin. Näihin menoihin kuului syleily ja suutelo kummallekin poskelle, mikä alussa kävi kankeahkosti ja sangen muodollisesti. Mutta vähitellen nuo kunnon miehet lämpenivät. Vanhukset näyttivät nuoresta miehestä tavanneensa toverin, veljen, isän. »Nyt en pese kasvojani ainakaan kuukauteen», eräskin heistä tuumi tyytyväisenä muistellen suuteloitaan.

Mutta vaikka olenkin nähnyt Mussolinia usein suudeltavan, ja nähnyt hänen syleilevän monia miehiä ja suutelevan monta naista kädelle, silittelevän ihastuneena lasten kutreja, niin on hän kuitenkin aina tässä ylitsevuotavaisen hellyydenosoitusten maassakin pysynyt miehenä, jota en koskaan ole nähnyt kenenkään tohtivan tuttavallisesti pukata kylkeen tai taputtaa harteille, ei hänen sosialistiaikanaan yhtä vähän kuin sanomalehtimies- ja edustaja-aikanaankaan. Ja olen usein miettinyt, minkälainen katastrofi tällaisesta yrityksestä aiheutuisi. Vieläpä nekin, jotka kuten hänen veljensä ja vanhat toverinsa, sanovat häntä Benitoksi, tekevät sen tavalla, josta ilmenee itsetiedoton kunnioituksentunne, melkeinpä enemmänkin.

Koko elämänsä ajan hän on pysynyt ympäristölleen vieraana, kaikelle ja kaikille. Näyttää siltä kuin tuohon hallitsemaan määrättyyn mieheen olisi kohdistunut raamatun tuomio: »Sinut suljetaan pois muitten ihmisten yhteydestä.»

Tämänkinlaisilla ihmisillä on esikuvia, joita he noudattavat, vieläpä koettavat voittaakin ne, alamaisia, joita käsketään ja joita suojellaan, tovereita, kannattajia ja »luotettuja» (sana, joka hänen huuliltaan kuuluu kuin arvonimi, erikoisesti painostaen sen miehisen lujuuden merkitystä), mutta heillä ei ole ystäviä. Tosin hän käsittää sanan c a m e r a t a — toveri — merkityksen ja arvon, ja toveruudelle hän on monta uhria uhrannut, mutta ystävä, sanan tavallisessa merkityksessä, ystävä hän ei ole kenellekään. Ei henkisen veljeyden läheisessä merkityksessäkään.

»Vaikka itse isä Jumala taivaasta sanoisi minulle: 'Minä olen ystäväsi', heristäisin nyrkkiäni hänelle», hän huudahti eräänä synkkänä hetkenä, jolloin hän vainusi petosta ja kavallusta. »Ja vaikka oma isäni palaisi maan päälle, niin en luottaisi häneenkään!» hän erään toisen kerran kivahti.

»Ei minkäänlaista läheistä ystävyyttä, mahdollisimman vähän henkilökohtaista tunnetta», tämän buddhalaisen ja kristityn munkin ihanteen kohdistaa hän itseensä. Omille kärsimyksilleen hänellä on vain pari välinpitämätöntä sanaa: »Minun laitani on sangen huonosti, mutta se ei merkitse mitään, ei yhtään mitään», ja sitten hän käy muihin asioihin käsiksi ja vastustaa väsymystään työllä.

»Lähimmäisteni henkilökohtainen elämänjuoksu ei kiinnä mieltäni, en tunne sitä, minä katson ihmisiä vain iäisyyden näkökulmasta.»

Popolo d'Italian aikoina hän kerran lausui leikillään meille: »Kaikki toimittajani ovat sangen nerokkaita, kovin nerokkaita, onhan heissä tosin pöhköjäkin, mutta annan heille kuitenkin yhteisen nerouden patentin, se on yksinkertaisempaa kuin kalliinajan lisä.»

Ei vain hänen vastustajansa, vaan hänen ihailijansakin kysyvät usein: »Tunteeko tuo mies ihmiset ja kykeneekö hän heistä valitsemaan oikeat?»

Ellei hänellä tätä kykyä olisi, niin hän ei myöskään olisi duce, valtias, johtaja. Hän tuntee ihmiset yleensä ja arvostelee

heitä käytännöllisen toiminnan mukaan, joka on lähellä hänen sydäntään, mutta hänellä ei ole aikaa eikä halua oppia tuntemaan heidän henkilökohtaista olemustaan. Hän edellyttää etukäteen, että kaikki ihmiset ovat keskinkertaisia ja pelkureita, hän tietää, että he ovat erilaisia, sillä hän ei usko yhtenäisyyteen ja sielunkehityksen pysyväisyyteen.

Ihmisten henkilökohtainen elämänjuoksu ei ole missään tekemisissä työn kanssa, joka heidän on suoritettava. Suuri insinööri pitää vain silmällä koko koneistoa. Kun hän tuhansista kappaleista löytää ratastoon sopivan, niin hän ottaa sen heti käytäntöön. Mutta ihminen on ihmeellinen ratas, jossa on monta hammastusta joista ei edeltäpäin olla selvillä. Ihminen ei halua olla vain voimansiirron osana, joka siirtää voiman moottorista hammaspyöriin. Kävi myöskin niin, että joku suuruudenhullu hammasratas yht'äkkiä luuli syntyneensä itse moottoriksi ja alkoi pyöriä suuntaan, jota kokenut insinööri ei ollut määrännyt, taikka se antautui jonkun muun magneetin vaikutuksen alaiseksi enää tottelematta insinöörin kättä, jolloin tämän täytyi viskata se pois, ilman vihaa, vain äkäisesti liikahtaen. Ja sijaan hän sai useinkin vielä huonomman.

Työnsä ja toimintansa taloudessa Mussolini pitää erehdystä välttämättömänä pahana, sillä elämässä on vähän ensiluokan ihmisiä. On tyydyttävä saatavissa oleviin ja alistuttava siihen, että he eivät vastaa kaikkia vaatimuksia. Mutta näin yleinen epäily saattaa usein yhdessä ylpeyden ja yksimielisyyden paholaisen kiusausten kanssa helposti johtaa samoihin virheisiin, jotka ovat ruusuisen kokomaailmaanluottamisen seurauksia.

Duce ei koskaan kuuntele ilkeämielisiä puheita, joitten tarkoituksena on saattaa joku epäilyksenalaiseksi. Sellaisille kallistavat korvansa vain arat, julmat luonteet. Ja sitä paitsi hänen halveksiva epäilynsä aina saattaa hänet punnitsemaan panettelijan henkilöä ja sanoja ja kieltämään kaiken merkityksen epäselviltä, kavalilta syyttelyiltä. Mutta hän ei ole myöskään mies, joka ehdottomasta luottamuksesta ennakolta

ja ilman muuta kieltää kaiken epäilyn oikeutuksen, vaikka olisi kyseessä hänen lähin miehensä. Hän kohauttaa tällöin vain harteitaan. »Loppujen lopuksi saattaa uskoa mitä hyvänsä. Ja miksikä ei? Olen kokenut niin paljon.» Ja hänen huulensa vääntyvät inhon irveeseen, joka on niin eloisa ja alkuperäinen, että se vaikuttaa melkein lapselliselta.

Mutta en koskaan ole kuullut hänen herjaavan ketään mistään väärinteosta, paitsi milloin on kyseessä ollut luopio, joka on kavaltanut italialaisuutensa. Hän kavahtaa tarkoin vääryyttä ja tuomitsee sen mitä ankarimmin. Hän ei menettele näin vain henkilökohtaisesta vääryydenvastustamishalustaan, vaan myöskin siksi, että se hänen mielestään on viisaan hallituksen perusohje. Mutta en myöskään koskaan ole nähnyt hänen kiivastuvan, kun häntä itseään on väärinkäytetty tai kun hän itse on kärsinyt vääryyttä jonkun puolelta. Sydämensä sisimmässä hän tietää, että vääryydet kuuluvat ihmisluontoon. Yhteiskunnallinen ihanne on näitten vääryyksien lieventäminen ja niiden kukistaminen pelottomalla innolla.

Tämä Mussolinin katsantokanta yhtyneenä kärsivälliseen välinpitämättömyyteen juontaa juurensa rajattomasta halveksunnasta. Hän on punninnut ihmiset ja havainnut heidät köykäisiksi. Se on sisäistä tragediaa, hänen synnynnäisen valtiaankohtalonsa pateettista aateliutta.

Tämä käy ilmi myöskin hänen suhteestaan taiteeseen. Taiteen eri puolista miellyttää häntä enimmäkseen ne, joilla hänen mielestään on poliittinen tausta: maailmanhistoria, joka on keskitettyä politiikkaa, arkkitehtuuri, joka yhteiskunnallisten tarkoitusperiensä kautta tarjoaa mahdollisuuksia käytännölliselle politiikalle, ja teatteri ja draamallinen musiikki, joka ainakin esityksensä aikana täydelleen valtaa joukkojen sielut. Mutta sellaisen taiteen, joka kohoaa korkeampiin maailmoihin, tämä teon ja toiminnan mies syrjäyttää hyväntahtoisella ironialla.

Ehkäpä se on hänen velvollisuutensa.

*

Ainoa, todella syvä yhteys hänen eristyneen olemuksensa ja muitten olemuksien välillä on hänen suhteensa niihin kalliisiin ihmisiin, joita hän ei pidä hänenlaisinaan, vaan hänen luomuksinaan, jotka syvimmältä pohjaltaan ovat hänen omiaan, hänen suhteensa vaimoon ja lapseen. Vaikkakin hän jalomielisesti on antanut naiselle kunnallisen äänioikeuden, on naisella tuon romagnalaisen kansanjohtajan mielestä vain yksi ainoa tehtävä: olla kaunis ja miellyttävä. »Se on näiden jumaloitujen olentojen korkein oikeus, joitten vuoksi jo kannattaa olla tässä maailmassa. Ellei vaimo herätä mieltymystä, tulee hän murheelliseksi ja syystä hermostuneeksi», hän kerran keskustellessaan erään englantilaisen äänioikeusnaisen lady M:n kanssa sanoi. Lady tiuskaisi hänelle: »Tuollaisin aattein ette varmastikaan menestyisi Englannissa», johon Mussolini vastasi: »En aio muuttaa Englantiin. Enkä muuten usko, että kaikki Englanninkaan naiset ovat politikoivia kveekareita. — Voi maailmaa, ellemme me miehet saata naisen rinnalla l e v ä t ä.»

Ja lapsissa hän kunnioittaa mahtavan »huomisen» hentoa, liikuttavaa voimaa.

Sodassa korpraali Mussolini kerran riuskasti vastasi eräälle toverille, joka kehoitti häntä lastensa vuoksi edes vähän välttämään vaaraa:

»Entä sitten? K o s k a minulla on lapsia, voin kuolla. Sillä ajatus: s o n o c o n t i n u a t o, tulen jatkumaan, se juuri antaa minulle suurimman rauhan.»

Ken itse on täynnä elämää ja voimaa, ei pelkää kuolemaa, sillä hän tuntee sisimmässään, että hän ei koskaan täydelleen häviä.

»Kun taistelen, niin luotan vain omiin voimiini, ainoastaan omiin voimiini. Olen individualisti, joka ei etsi tovereita. En löydä niitä, mutta en myöskään niitä etsi. Minä halveksin yksinäisyydenpelkoa ja taipumusta elää lauman parissa.»

Voidakseen rakastaa lähimmäistään, sääliä häntä, täytyy häneen suhtautua myötätunnolla, laskea hyväntahtoista leik-

kiä hänestä, ottaa hänet hyvillä mielin sellaisenaan puutteineen kaikkineen — taikka antautua kuvittelujen valtaan.

Sen vuoksi ei ole mahdollista, että Mussolini rakastaisi ihmisiä, sillä hän käsittää heidät armahtamattomasti sellaisiksi kuin he ovat. Kun hän heitä hallitsee, tahtoo hän parantaa heitä, ja hän on abstraktisesta Italiasta luonut itselleen niin ylhäisen mielikuvan, että me elävät italialaisparat varmaankin tuotamme hänelle suuren pettymyksen.

Pikkumaisuus ja alhaisuus eivät voi juurtua häneen. Ja kun hän ei elämässä tingi hintaa, joka joka asiasta on maksettava, vaan suorittaa täyden maksun, saa hän myöskin aikaan suuria asioita, tärkeitä asioita, joihin hänen kunnianhimonsa, jalojen mielten viimeinen heikkous, kohdistuu. Kuten hän itse nauraen huomauttaa:

»Jos kaikki käy hyvin, saan kai kolmenkymmenen vuoden kuluttua johonkin julkiseen puistoon patsaani, josta voi tulla lapsentyttöjen ja palvelijattarien ja heidän mielitiettyjensä kohtauspaikka. 'Illalla Mussolinin patsaan luona, kello kahdeksalta', tulevat rakastavat ehkä kuiskailemaan. Kaunis palkka.»

Hän vaikeni hetkiseksi.

»Mitä sitten olen tähän mennessä oikeastaan saanut aikaan? En mitään! Olen vähäpätöinen sanomalehtimies ja ministeri niinkuin monet muut, tuo aina tyytymätön virkahti. »Tähän kansaan on luotava jonkinlainen järjestys. Kun se on saavutettu, niin silloin olen suorittanut tehtävän. Silloin tunnen olevani jotakin.»

Hän vaikeni taas.

»Ja kumminkin . . . Tuo himo on minut kokonaan vallannut. Se polttaa, kalvaa ja kuluttaa sisimpääni kuin ruumiin tuska . . . Minä tahdon piirtää merkin aikakauteeni, kuin leijona käpälällään: Noin!»

Ja hänen kätensä kohosi ja laski kuin repäisten jotakin.

SISÄLLYS:

		Siv.
	Julkaisijan alkulause	5
	Mussolinin esipuhe	9
I.	Murhenäytelmä ilman sankaria	11
II.	Mussolinin perhe. Romagnan elämää	13
III.	Kylän kerho	19
IV.	Levoton liekki	21
V.	Mussolinin ensi esiintyminen toimittajana	27
VI.	Lisää Popolo d'Italiasta	36
VII.	Pojassa piilevä mies	43
VIII.	Varhaisia vaikutuksia. Giovanna akka ja Victor Hugo	46
IX.	Mussolini ja katolinen kirkko	53
X.	Predappion kirjuri	58
XI.	Mussolini opettajana	63
XII.	Muurarin apurina Sveitsissä	68
XIII.	Mussolini ylioppilaana Genèvessä	83
XIV.	Samovaarin ääressä	92
XV.	Kohtalokas pääsiäinen	101
XVI.	Punainen rekryytti	108
XVII.	Mussolini ja Machiavelli	111
XVIII.	Uudelleen opettajana	118
XIX.	Mussolini Trentossa. Hänen ensi esiintymisensä kirjailijana	124
XX.	Taas Italiassa	132
XXI.	Luokkataistelu	138
XXII.	Suoran toiminnan miehet	144
XXIII.	Punainen viikko ja sen jälkeinen aika	157
XXIV.	Välirikko	165
XXV.	Italia yhtyy sotaan	170
XXVI.	Vihreänharmaa univormu	176
XXVII.	Taistelukentillä	181
XXVIII.	Moraalinen juoksuhauta	187
XXIX.	Voitto ja sen jälkeinen aika	194
XXX.	Fascio	201

Siv.
XXXI. Fiume 206
XXXII. Kuviteltua ja totta 212
XXXIII. Punainen lippu 218
XXXIV. Giovinezza 227
XXXV. Uusi hierarkia 237
XXXVI. Roomalaisia ääniä 244
XXXVII. Mussolini puhujana 252
XXXVIII. Katusuluilta valtaan 256
XXXIX. Tulo Roomaan 270
XL. Uusi johto. Fascismin merkitys 277
XLI. Mussolini ihmisenä 290

Valtiollista mielenkiintoa

herättäviä teoksia

Maurice Paleologue:

Keisari Aleksanteri II:n surullinen tarina

15: —

I. Mössheg:

Idän hiidenkattilassa

18: —

Kenr. Hoffmann:

Moskova kaikilla äärillä

8: —

K. J. GUMMERUS O.Y., JYVÄSKYLÄ

Hinta nid. 40: —, sid. 60: —.